

22112) 3623 V
28

ԼՐՈՒՄՆ
ԻՐԱՆՏԻՐ ՎԱՐՈՒՑ

ԵՒ ՎԿԱՅԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆՑ

ՍՐԻՈՅ:

Լյս են համառօտ ճառք 'ի վր Տէրունա-
կան տօնից, ը կարդի Տնօրէնուէց:

Իբրև Հանդիսարան Վարուց ան և փրկչին մերոյ
Յսի Քսի, և Մօրն Յսի՝ սք Աճածնի:

'Ի Հ. Մկրտիչ Վիպէ Աղբերեան, 'ի միաբանուէ
մեծին Մխիթարայ Աբբայ հօր:

Հրամանա Տն Տն Սպեկաննոսի Ագոնյ՝ Աբբայի և
Արհեպիսկոպոսի:

Արդեամբք անասէր Մանուկ Աղայի կարնեց-
ւոյ մահտեսի Աճատուրեան:

ՀԱՏՈՐ ԺԱ:

Տօնական ճառք:

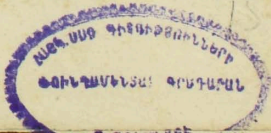
Հանդերձ յաւելուածով հերածուէ, որ Բօքոկան
դակուծի գործոյս ողջն:

1814. ԴԱՆԵՆԵՏԵԿ. ԽԱՂԴ:

ԴԱՆԱ ՍԵՅՆ ԴԱԳԱՐՈՒ:

A
1097

7228

МУСУММОН...
...
ЕВЕРИО ЕКА
Ис-тане...

3647

1657

1952 й.

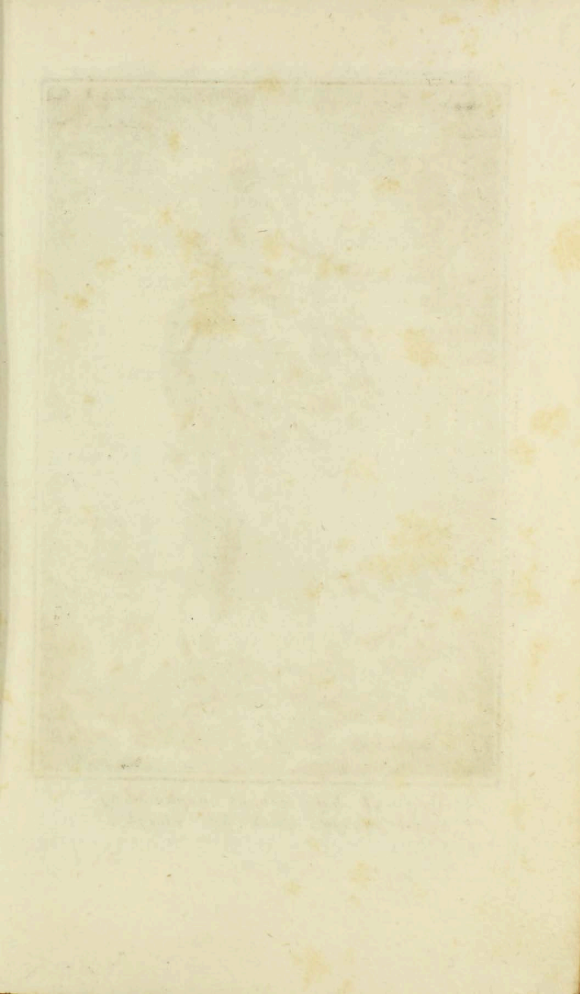

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆԵ՝

Օր 'ի հանրական նախերգանս խոսարացաք՝ առա-
ջին հասարակ գործոյս , զն արեւոմասկան արօ-
նից , համ ընթացից կենաց րնն եւ արեւածոն , ծածկ
արդ հասարել արք՝ յառաջիկայս հասար առանձինն -
'ի նոյն յաւելեալ եւ պնացոճած խոսարման մերոյ ,
պառաջաբանական համարեալ ճառ՝ ի բրեւ բովանդա-
կութի համօրէն գիտելեաց յաղագս վաւերականութի
բովանդակ գործոյս , եւ աղբերաց համօրէն վարուց
սԷց :

Երբ՝ յայս հասար արօնական , պար անունանէմք | րումն
վարուց եւ վնայաբանութեց սԷց արօնելեաց , գրանէս
նախ ներբողական եւ յորդորական ճառս յարմարեալս
դէւրեմաց ոճով 'ի պէս արօնատրաց՝ ըստ հարգի արե-
ւոմասկան արեւօրէնութեց , չափով եւեթ , որպէս ճաշակ
դոմանական յարգումն ինչնոց երկնասար լաւաւորին
սեղանասարելով 'ի մեծ լաւութեք հասարացելոց . ապա
նէ ոչ՝ առ ճեռն պարարտապ հան խորքելեաց՝ անբա-
ւութք ճառից եւ ճարեմից սԷ վարաց զն սոցին իրաց :
Սոցն՝ լէ եւ մերս առկաւսմանեաց առաջոճաք ըստ
հեարց առանդապակից առաջնոց՝ Լոյսացէն գորք 'ի
շարքն զգովելի փափաքումն անձատրաց :

Պատահեաւ և զհինի զհարեալոց փեղեկաւնն Խնդրելեա
 Բանասիրաց, ըն յե՞նչ հասարակեալ էցէ սորոգութի վա-
 րոց և վայաբանուէց սԷց. ո՞ր այն էցէն աղբերք՝
 յորոց Բղիւնն ասանդս պատճառէց նոցա. զե՞նչ Խոր
 հայցէ ընդ Ռաւբնաբերս և ընդ Յայսմաւորս. և
 զե՞նչ հնաւնէ նոցա. ո՞րպէսի՞ հին և Ռջին և վեր-
 ջին հարգաւորութի Տօնացոցին և Ռաշոցին Ռերոյ.
 և որ՝ է նոյնս հային հեպատնին Խնդրէր, առ՝ է պէտա
 հասարակութե ճշմարտութ, և հասարակուն ամբոնութ
 սրբից հաւասարացելոց՝ է փօնել զորս փօնէնն՝ որա-
 խոնութ, Ռնչև արժանասցին փօնակից լինել սԷց՝ է
 վերինն էէ՛՛՛ :

Արբուհի կոյս գլխորհ գործունեայ .
յանձորդւոյդ փան իմ հայցեա :

ՏՕՆԵԿԵՆ ՇԼՈՒՎ

Ըստ կարգի Տնօրինական խորհրդոց :

ՃԼՈՒՎ Լ:

Ի Յշումն անարատ Էռնսին Սարխաճու 'ի
յաննայէ :

ՏՕՆԵԿԵՆ ՇԼՈՒՎ
ուրախութիւնն ոչ միայն զօր դաբ-
րիչէեան աւետեաց , յորում
յղացաւ կոյսն անարատ անա-
րատաբար և անսերմնապէս զնծորդին հոգ-
ւոյն սքով, այլև զօրն՝ յորում ինքն անարատն
մարիամ յղացաւ 'ի մօրէ իւրմէ յաննայէ
գործակցութիւն հօր իւրոյ յովակիմայ . այս
է օր ստեղծմանն մարիամու , և հիմնարկու-
թեանորոյ Յի : Ըւետմանն օր՝ յղութի յնի ,
իսկ այսօր յղութի կուսի . յայնմ աւուր նմ
մարդսցաւ , իսկ այսօր ծնօղ նյ հաստեցաւ .
և եթէ այս ոչ լինէր , և ոչ բանն մարմին լի-
նէր . եթէ ոչ աննա աւետեօք յղանայր զմա-
րիամ , զիարդ մարիամ աւետեօք յղանայր
զնմ .

զնձ . ապա ուրեմն ո՞նչ օրհնեալ է պտուղ ու
որովայնին մարիամու Յս , օրհնեչ է և ինքն
Սարիամ 'ի կանայս՝ պտուղ որովայնին ան-
նայի . և ո՞նչ ուրախուի տիեզերաց աւետա-
րանեցաւ մարդեղուի բանին 'ի կուսէն , նոյն-
պէս և եղանուի կուսին զաւակ յովակիմայ
և աննայի՝ սկիզբն և արմատ ուրախութե
մերոյ Ճանաչի . վ՛այ և իրաւամբք եղև տօ-
նելի՝ յերկրորդ գոգցես կարգի իրունական
տօնից՝ յետ առաջնոց գլխաւորագոյն տօնա-
խմբութեց ։

Լ պաքէն յիշատակ լինի առ ոմանս և յղուէ
կարապետին յովհաննու յեղիսաբեթէ , իբ-
րև առիթ սկզբնաւորիչ տիեզերական ցըն-
ծուէս . զի ո՞նչ ծագումն արուսեկի՝ աւետա-
բեր է ծագմանն արևու , նոյննպս և եղանուի
սբայ կարապետին՝ մարդեղութեան բանին ։
Լ յԼ ո՞նչ անբաւ միջոցաւ տարատրոհի աշտի
Ճան յովհաննու 'ի տիրամօրէ , ապա և յարգ
տօնի միոյն 'ի միւսոյն նոյնպէս ։ Օ ի յով-
հաննէս Ճրագ , իսկ մարիամ մայր լուսոյ
և ծնող արեգականն արդարութե . յովհան-
նէս մարգարէ՝ մեծ 'ի ծնունդս կանանց .
մարիամ օրհնեչ 'ի կանայս՝ թագուհի տե-
սանողաց , և մայր մարգարէուէ և ին մար-
գարէից . յովհաննէս սպասաւոր թգւորին
երկնաւորի , մարիամ դուստր և հարսն և
մայր և գշխոյ՝ երկնի և երկրի արքայուհի .
և որ յառաջիկայս հայի խորհուրդ առաւել ,
մկրտին յովհաննէս յորովայնի մօր սրբի 'ի
ձեռն կուսին . իսկ կոյսն անարատ՝ սբ ստեղ-
ծեալ

Ժեալ յորովայնի մօր իւրոյ . վնյ և յղուծի
նր անարատ կօչի և է . զոր արժան է պան-

ծացուցանել յաւուրս հանգիսի :

Սարիամ եթէ անարատ մայր , ապա և ա-
նարատ զաւակ . եթէ յղացաւ անարատաբար
ներգործապէս , և զնձ վայելչապէս ծնաւ ,
ապա և յղացաւ անարատաբար կրաւորանոյ ,
և նոյ ծնող սահմանեցաւ վայելչապէս՝ ծնն-
դեամբ ՚ի յաննայէ : Յայս առցես ինձ զե-
կեղեցւոյ ըղձաձայնութի . Լնթառամ ծա-
ղիկ , անդատապարտ շառաւիղ . դու ծաղիկ
անթառամ տոհմի սեռիս մարդկութե , և
շառաւիղ օրհնութեան նախնոյ ծնողին մեր
բնութե . և՛ անդաստան մաքուր ՚ի փշոց մե-
ղաց . և՛ ամպ թեթեւ լուսաւոր , անընդու-
նակ խոնաւութե . և՛ ամպ թեթեւ յերկրային
ցանկութեց նբ կոյս : Ոն և զանհրաժեշտ
առաժս հոգեկիր հուետորին գրիգորի . Սե-
ղուցելոյ կնոջն առաջնոյ՝ առանց յանցանաց
զաւակ գովեցար , և նմ անբժաց ընտրուե՛
պսակ սրբութե դու դաւանեցար : Լնկը-
ցորդ ՚ի մասնէ հողածնելոցս հասարակաց .
նչ բերող ծանրութեան բնականիւր համաս-
տեղծս կարեաց , այլ քրովբէօրէն հրաբերան
բղխօղ նշուլից : Եւ զայս նմ իմանամք պաշ-
տօնեայքս լուսածին կուսին , նաև յորժամ
ստէպ նուագեմք , սրբուհի անարատ , անա-
րատն իսկուհի . մաքուր աղաւնի , և հարսն
երկնից մարիամ : Ոն և զասէլն մաքրաղար-
դեալ կմսրբեալ յորովայնէ , ոչ լն մարդա-
րէիցն երեմիայի և յովհաննու՝ յանտրբութե
ի

ի սրբութիւն և իմանալ փոխադրուի , այլ սք
 և մաքուր հաստեղ յորովայնի մօրն , և յար-
 քանդէ սրբեալ քր սահմանեալ ի բնակուի
 և ի մայրութի սրբութե սքց : Այլ թէ ո՞ր
 պէս , լիւր :

Եթէ ոչ յառնէր խնդիր առ անձաբանս , ոչ
 խնդրէաք և մեք զորպէսն անդննելի խոր-
 հրդոյս . այլ աշպէս գիտեաք և աներկբայ
 դաւանեաք ընդ հարս մեր առաջինս՝ ջերմ
 պաշտօնասէրս անարատ կուսի անձամօրն .
 այլ զի յարեաւ և ծաւալեցաւ յամենեցուն
 լսելիս , բեր և մեք փոքր ի շատէ տացուք
 բան յստակ և դիւրիմաց ժողովրդեան , ըզ-
 մթինս և զխորագոյնս՝ անձաբանից թողեղ ,
 մանաւանդ թէ նմին իսկ ամենասք անձանի
 և ան գլխովին :

Սիկիւիս՝ ուր յառաջ յայսմիկ ազգովիմք
 ուխտեն պաշտպան կաւ անարատութե յղուե
 կուսին , տեսանէի և զաւամիկս անգամ անձա-
 բանել ձեռնարկուք նրբախօսին սկովտայ՝
 օրինակ զայս . կարօղ էր ան և կամեցօղ , ա-
 պա և արար . այս է , կարէր ան և կամէր
 պահել զկոյսն ազատ և անարատ ի սկզբնաւ
 կան մեղաց նախահօրն , որով ամենեքեան
 մեղաք յադամ . արդ ուր գոյ կարել և կա-
 միլ՝ վճարելէ ան ինչ : Այլ չունի ոք ասել ,
 եթէ ան ամենակարօղ՝ ոչ զան զոր կարէ՝
 կամի . ապա թէ ոչ՝ յանբաւս ցանբաւս գործք
 ի վեր ելանէին յաւիտենից մինչև յաւի-
 տեանս . զորս ոչ կամեցաւ և ոչ կամի առ-
 նել : Այլ զի առ ձեռն պատրաստ է լու-
 ծումն .

Ժուհի . մեք զառաջիկայս գիտեմք նոյն և կարելի և կամելի . իսկ որ զհակառակն խորհին , տեսցեն՝ թէ կարօղ իցեն իրաւամբք ժխտել նոյն կամ զկարելն կամ զկամիլն :

Ոմանք առ այս զի՛նչ . ենթադրեն՝ ոչ եթէ զնո՞ւ անկարօղ դու , այլ՝ զիրն անկարելի լի լի ենթադրութեն նոյն . զի մի հակասութի՛ն ի ներքս մտցէ . զի որովհետեւ լի վճռոյն նոյն՝ նմադամորդի ադամաւն մեղաւ , կամ գրեցաւ ապստամբ յնոյն , և շաղխեցաւ զանդուածն ադամեան ողջոյն , ապա և կոյսն լի որում դուստր ադամայ ոչ մնայ ասեն արտաքոյ վճռոյս . ապա թէ ոչ՝ լինի նմա ստորասական , և ոմն բացասական . որ է լի մաստաւսիրաց հակասական :

Տուր պիտի նո՞ւառէր դու՝ յետինդ գիտութիւն տխմար անո՞ւանեալ ժողովրդեան , միայն թէ իցես նախապատիւ՝ ի ջերմեռանդն պաշտաման անարատ կուսին . դողջիւր . զհակասութեան մարդկան զկանոնս անգիտանամ , բայց ոչ և յայսմ տգիտանամ , զի նո՞ւ ամենակալ և ամենաբարի բաղում անգամարար և առնէ ինչ ինչ ի միում կարգի արտաքոյնոյն կարգի , և այնպէս լինի մին արտօնութիւնն առանձնաշնորհ ձրիւք անմասն ի վիճակէ վիճակեցաց իւրոց . զի նմա հուր է այրեցող . բայց արար նո՞ւ , զի հուր հնոցին բաբելոնի , և մորենւոյն՝ որ էր տիրապէս օրինակ կուսին , իցէ ոչ այրեցող . վս զի նո՞ւ է բնութիւն և շնորհաց . վս և զայրեցող բնութիւն անկիզանօղ առնէր . զջուրն կարկա-

աւելոյտ արար , և 'ի վիմէ ջուր բղխեցոյց , որ և այս օրինակ կուսական ծննդեան . իսկ նշանակ անարատութե հոգւոյն և մարմնոյն՝ կրկնակի 'ի գեղմն գեղեցնի . է՛ զի յամ վայրս տեղացեալ՝ անխոնաւ պահեաց զգըզաթն . և է՛ զի 'ի ցամաքուտ վայրի զգեղմն և եթ կացոյց ջրալից , իմա՛ զմարիամ շնորհալից՝ ազատ 'ի հասարակացն արկածից , լեռնարան եօթնարփին շնորհաց հոգւոյն , և վերընկալ անձային բանին :

Ը՛ռ և թանձրագոյն օրինակ . 'ի սաստկասառոյց վայրս՝ 'ի ձմերանի ոչ միայն ջուրք պաղին , այլև գինին ողջոյն 'ի կարասն . բայց սակայն 'ի միջակին մնայ բնաւորական ջերմութե՛ մասն անարատ գինւոյ . և զիարդ չմնայր վառարան սիրոյն մարիամ՝ անարատ 'ի պաղիլ անդ բնութես 'ի սիրոյն Կ : Ը՛ռ թանձրագոյն քեզ օրինակ . եթէ կապտեայէ որ 'ի ձեռաց քոց զհարիւր ոսկին , դու մարդկօրէն ուժով տկարութեդ բուռն առնես և հնարիս գէթ զմին պահել քեզ 'ի բռին , մանաւանդ եթէ մին այն առաւել է արժողութե՛ քան զիննսունեինն . քանի՞ ևս անձ զկոյսն , որ էր միակ ընտրեալն և սահմանեալն 'ի մայրութի իւր , կարօղ էր և կամէր պահել , զի մի անկցի 'ի ձեռս աներեւոյթ աւաղակապետին :

Տէս , զի՞նչ ասէ դէր . վաթսուն են թաղուհիք , և ութսուն հարձք , և օրիորդք՝ որոց ոչ գոյ թիւ՛ . մի է ազաւնի իմ , կատարեալ իմ . և զիարդ մին աննման և անհամեմատ

դատաւ

գտաւ 'ի կանայս . ոչ ապաքէն յօրինակ կուսին . որնս և 'ի վր բերէ . ամենևին գեղեցիկ ես մերձաւոր իմ, և արատ ինչ ոչ գոյ 'ի քեզ . և թէ՛ մայր քո ծնցի մարմին անտըխեղծ : Եւ այն զի՛ ասացեալ էր սողոմոնի աշուր , եթէ յարանց զմի 'ի հաղարաց գտի , 'ի կանանց և ոչ զմի . այլ անձ եգիտ զինդրելին . զի այնպիսի իսկ վայել էր մեզ տիրամայր կոյս՝ նք և անարատ , զատեալ 'ի մեղաւորաց :

Ապա ուրեմն կարօղ էր անձ և կամեցօղ պահէլ զմարիամ 'ի սկզբնական մեղացն արատաւորութի՛ն առանց իրիք հակասուէ . այնպէս՝ ոնկ պահեաց զանարատ կուսութի՛նն 'ի յղանալ և 'ի ծնանել զանձորդին . զոր եթէ ոչ հաւատքն ուսուցանէր , թերեւս հաւասական իսկ կարծիւր . ուր գիտէ ամբնախօս , թէ անձ կին մայրանայ կորստեամբ կուսական ծաղկի . բայց սակայն ի՞նչ հաւատոց եղև ոմն կին՝ մայր , անթառամ և անխախտելի կուսութի՛ք . վս զի եղև նոյ մայր , և անձ եղև մարդ 'ի կնոջէ . որ 'ի վեր է քան զմիտս և զխորհուրդս . ուստի և հրաշափառ հաղորդութի՛ք յատկութեց 'ի քս՝ ինչ ձայնին հակասականք , անեղն եղեալ , անչարչարելին չարչարել , անմահն մեռեալ և կենդանի . ոնկ և յահաւոր խորհուրդ ամենանք հաղորդութե՛ն անկարելիք ներգործութե՛ն եղանին հանապազօր : Եւ զի անձ զայս անհնարինս հնարաւորեաց , զի ոչ տկարացի առ նոյ անձ բան , զիանդ երկոճացի ոք ընդ կաւ

կարելին պահեստ մօր իւրոյ 'ի սկզբնական
արատոյ . եթէ զծառն տեսաք անարատ ,
շխարհ ոչ ծանխցուք և զբունն կի՞ զարմատն
անարատ . եթէ սկիզբն 'սբ է , ապա և զանգ-
ոճածն . ապա թէ ոչ՝ և անդրադարձի՞ բա-
յասութիւն . զոր մի լիցի ասել :

Բայց արդ՝ ասիցես , և սկիզբն ադամեան
և զանգոճած որդւոցն ադամայէր շաղախել
մեղօք . և միթէ նոր զանգոճամք ստեղծաւ
կոյսն 'ի մեղսաշաղախ ազգէ մարդկութեա :
Եւ ես հարցանեմ . իսկ զիարդ քս 'ի նմին
'ի զանգոճածոյ հնոյն ադամայ՝ նոր ադամ
հնոյն նորոգող , 'սբ և սրբութի սքց : Ա'ս զի
'նծ էր , ասես : Եւ սա՝ 'նծածին , նոր եւայ՝
հնոյն լուծիչ անիծից : Ապա թէ ոչ՝ երկիր ,
մի արդեօք լը մօրն՝ և որդւոյն արատ դնի-
ցես . զոր քաւ լիցի ասել . ապա ուրեմն ընդ
միածնին և զմիամայրն մարիամ անարատ ի
մասջիր . զի 'ի գոյացութի նր է և եթ' բո-
վանդակ գոյացութի մարմնոյ 'նծորդոյն .
որնքս խոստովանիս և հաւատաս : Եւ զի այս
այսպէս , անմարթ է խտիր դնել աստանօր
լը կարելն և լը կամեւն 'նյ անարատ պահել
զմայր իւր , և լը պահելն ներդործութի ,
որ լը մեղ է աներկբայելի :

Այլ կապիմք յառանձին յայտնութիւն , թէ
պէտեւ 'ի մեր կոյս են . այլ կապեմք զբան
մեր լը յայտնութիւն յովհաննու որդեգրի կու-
սին և 'նծաբան աւետարանչի . որ 'ի տես-
լեան անդ ակնարկէ զմիածինն ազատացել
մարբն հանդերձ 'ի ձեռաց վիշապին . զի ոչ
է .

եթէ մայրն ըմբռնեցաւ , և որդին ազատ
գտաւ , այլ ի՞նչ զաւակին և մայրն պահեցաւ
և պահպանեցաւ . և կարի իսկ քաջ . զի և
մեք ի՞նչ քնի և քնի՞ն ասեմք պահեալ զանա-
րատն մարիամ անարատ 'ի յղութի . ի՞նչ և
զանարատունի մարիամու ոչ լոկ փրկութի ,
այլ և նախափրկութի իմանամք անձառելի
խորհրդով . և յայս առնումք զգեղեցիկ խոս-
տովանութի կուսին . * Սեծացուցե՛ն անձն
իմ զի՛նք , և ցնծացաւ հոգի իմ յի՛նք փրկիչ
իմ ॥ :

Եւ ուստի՞ փրկեաց կմբի՞ն փրկեաց ի՛նքն ըզ-
մարիամ . այն՝ որ զփրկիչն հանդերձեալ էր
ծնանել , զիա՛րդ կանխաւ փրկեալ լինէր ,
եթէ ոչ՝ նախապահեատ փրկուք : Եւ ինձ
յայտնագոյն օրինակ չմի . եթէ թագաւոր
երկրաւոր՝ խօսեցի զօրիորդ որ գեղեցիկ 'ի
հարսնութի իւր՝ 'ի լինել ծնօղ թագաժա-
ռանդ զաւակի , յայտ է թէ զանարատն չմի՛ն
և զանմանն և զանզուգականն ընտրէ՝ կա-
տարեալ 'ի կատարելոյ յիմ կարգի . ապա
եթէ նախ քան զլինել հարսանեաց՝ անկցի
թշնամութի լը տանն խօսեցելոյ կուսին ,
կամ մերժէ և զկոյսն զայն , ի՞նչ և չառնու
այլ զնա . և կմբեթէ առնուլ կամի հաստա-
տութի , 'ի մերժել անդ զտուն նի՛ք բովան-
գակ՝ ոչ մերժէ զսէր իւր 'ի նմանէ . և այն-
պէս առնու ոմ սիրելի , և ոչ ոմ ատելի . զի
այդ է հակասական , սիրել ատելով , և ա-
տել սիրելով : Եւ պա եթէ գերեզմարք ունին
յարձակիլ 'ի տուն խօսեցելոյն , նախ զնա
հնաւ

Հնարի փրկել, և ապա զայլ . և կամ եթէ ազգ նր և տուն նր իցէ աննշան և անշուք, զխօսեցեալն 'ի ձեռն նշանին նշանաւոր առնէ, զանազատն ազատագրէ, զի արժանի լիցի ինքեան : 'Ի փոքր օրինակէս զմեծն ի մասջիւր խնամակալութիւն 'ի վր Տանդեր ձեալ հարսին իւրոյ և մօր իւրոյ՝ անարատին մարիամու . զոր ող 'ի յաւիտենից սահմանեալ էր պահել ինքեան, նոյնպէս և պահեաց 'ի ժամանակի՝ նախափրկելով շնորհօք և ազատագրելով . սիրեաց զնա 'ի յաւիտենից, և միշտ սիրելի ծանեալ . մայր նոյ վրձուեաց զնա գոլ, և միշտ իբրեւ յմծամայր հայէր 'ի նա ակն ամենատես . վայր և էր կոյսն մաքուր՝ միշտ անարատ յաչս նոյ՝ 'ի դիմաման և 'ի գործադրութե, ուստի և փրկեալ նա խագրաւ փրկութե . սորին վր 'ի վր բերէ սբ մծածինն . * հայեցաւ 'ի խոնարհութի ազախնոյ իւրոյ . արար ինձ մեծամեծս հզօրն . և սբ է անուն նր ॥ :

Ըստ է ձեզ ով տօնասէրք և մծասէր պաշտօնեայք կուսին՝ այսչափ ինչ գիտել 'ի գիտելեաց . մնայ միայն զպտուղն քաղել տօնիս յմծատունկ 'ի դրախտէս . զի թէ պարզապէս տօն յղութե կոչեցի անարատ կուսին, և եթէ տօն անարատ յղութե անոճա նեցի կուսին, չէք ձեզ խտիր կի՞ օգուտ 'ի զսնազանուէ այտի առ մծաբան վիպս հետաքննելոյ, որ առ անձն կուսին հայի . այլ ձեր օգուտն է հայել յանձինս ձեր : Խնդալից լերուք մծամօր կուսի՝ ընդ անարատ ստեղ-

ստեղծումն նր . ուրախակից և ծնողաց նր
ընտրելոց յովակիմայ և աննայի . այլ առա-
ւել նմանօղ լերուք անարատ քաղաքավա-
րութե ծնողացն , ևս առաւել ծնիցելոյն ա-
նարատ կուսի :

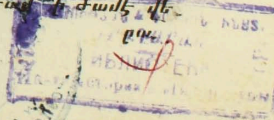
Հայա լը կարեւոր յորդորանացս տօնիս՝ առ-
ցուք օրինակ յանարատ կուսէն՝ յանփորձա-
կան օրիորդէն՝ յանվտանգելի սղատէն , մա-
քուր և անարատ վարուք փայլել հանապազ
առաջի ան : | ունացեալքս և սրբեալքս և
արդարացեալքս՝ ի սկզբնական արատոյ վե-
րըստին ծննդեամբ նք աւազանին՝ անձնա-
պահ լիցուք ի ներգործական մեղացն աղ-
տեղութի . և եթէ աղտեղեցաք զպատմու-
ճան հոգւոց մերոց , կմ թէ պատառեցաք
իսկ գլխովին , նորոգ յղասցուք հոգեպէս ,
նորոգ ծնցուք հոգեւորապէս , և վերստին
զգեցցուք զպատմուճանն առաջին՝ ճշմարիտ
խոստովանութե և ապաշխարութե . և յայտմ-
հետէ և անդր զգոյշ լիցուք անձանց յամ
մեղաց , և նախ յառթից մեղաց . զի առիթքն
են զգուշալի՝ առ ի կարօղ լինել աղատա-
նալ ի մեղաց :

Կոյսն ծագեաց ոն երկինք պայծառ ի յերկ-
րի , և օրքան զօր արտափայլեաց զշող շնոր-
հաց իւրոց ոն զլոյս տունջնային . մեք ե-
կեալքս նովալ ի խաւարէ ի լոյս՝ մի մեզէն
միւսանգամ զանձինս յածեսցուք լը խաւար
մեղաց . նա արեգակնաբար ծագեաց ընդա-
բոյս մաքրութի ջինք յանկութե և անա-
ղատ լուսաւորութե , և ժամ ի ժամէ վե-

Ի

B

A
1097

րացե՛լ և բարձրացեալ՝ 'ի գեղեցիկ կամարն
 եղև հասու անձամայրուն՝ 'ի գերագոյն դա-
 գաթն երրորդ երկնից , ուստի լուսաւոր առ-
 նէ միաժնի՛ն իւրով զամ մարդ՝ որ գալոց է
 յՅ . մեք գրեալքս նովաւ յորդիս լուսոյ և
 յորդիս տունջեան՝ մի տացուք տեղի խա-
 ւարին խորհրդոց խաւարասէր թշնամւոյն :
 Այոյսն մաքուր՝ ոչ միայն բացասականաւ , ոնկ
 ասի , մաքրութե՛ք՝ էր կատարեալ անարատ
 անդասին 'ի յղուէ և 'ի ծնէ , իմ ազատ յամ
 անմաքրութե՛ք մեղաց , այլև լրութե՛ք գե-
 ղապճնեալ գրական մաքրութե՛ք , իմ կատա-
 րեալ սրբութե՛ք՝ որ 'ի լիութե՛ք շնորհաց . մեք
 եթէ 'ի գրականէն անբաժ տեսանեմք զան-
 ձինս , իմասցուք՝ եթէ և 'ի բացասականն
 պակասիմք . չեմք , ասեմ , ազատ յաղտից և
 յախտից մեղաց , և զիա՛րդ շնորհօք զարդա-
 րեսցուք զհոգիս :

()'ն առե՛լ , առ սրբուհին անարատ դիմե-
 ցուք՝ աւուրս շնորհի՛ն , և բարեխօս ունեւով
 առ նա զծնօղս նր զյովակիմ և զաննա , և
 զնա առ միաժին իւր և հօր երկնաւորի , մաղ-
 թեսցուք մաքրել զմեզ 'ի յաղտոյ մեղաց , և
 մաքրազարդել շնորհօք նր հոգւոյն . տալ
 մեզ անարատ լինել յամի , և սրբափայլ զար-
 դուք ճոխանալ ամ առաքինութեց . շուշանա-
 փայլ պայծառութե՛ք , վարդագեղ վայելչու-
 թե՛ք , և լուսատեսիլ զո՛ւարթութե՛ք ազդի ազ-
 դի շնորհաց իւրոց պսակել զմեզ ըն՝ նմանու-
 թե՛ք փառաց իւրոց և անորդւոյն . ոնկ զի ե-
 ղիցուք որդիք արժանաւորք մօրն լուսոյ , և
 եղ-

Եղբարք անդրանկին մերոյ հարազատի՝ յնի
քսի նն մերոյ և փրկչի՝ նախափրկողի մօր
իւրոյ անարատի . և պարզերես համարձա-
կութիւն մատիցութիւն յերկնային խորանս՝ հան-
դիպել փառաւորութե փառաւորեալ դշխոյիս
մերոյ , ցնծալ ին փառս նր յաւեժական տօ-
նախմբութիւն ին դասս երջանկաց , և օրհնել
և փառաւորել զփառաւորիչն նր զերեքսրը-
բեան մի անութիւն և զմիասնական սբ երրորդ-
դուին յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Վարձեալ 'ի նոյն խորհուրդ , 'ի վերայ
բնաբանին .

ՎՃ Ժողովոյ դասեր Ռաֆայելի 'ի ներքոյ :

Նրաշապարածառ կոյս անարատ , արփիա-
գեղ լուսածին մայր անեղ արեգին , առ-
քեղ են աչք իմ , 'ի քեզ է ակնկալութիւն իմ՝
'ի դիմաց բոլորից քոց պաշտօնելից , ոմ յամ-
ժամ , ևս առաւել յաւուրս հանդիսի . զի
լուսաւոր արասցես զաչս մտաց իմոյ , և տա-
ցես ինձ բան 'ի բանալ բերանոյ իմոյ՝ խօսել
զքէն զարժանն ին կարգի տօնախմբութե
յղութե մօրդ անարատի : Աւելեթէ ոչ այս ,
գէթ չխօսել զանարժանն քումդ գերարժա-
նապատիւ բարձրութե , մանաւանդ թէ՛ և
անսահմանելի վսեմութե . որ յամ կողմանց
է գերագոյն , ամ մասամբ է պանծագոյն ,
և ին ամ տեսութե լուսաբուն . և այն՝ ըստ
այնմ , որ մեզս է ինչապէս երևելի բացուստ

ի բաց և արտաքուստ արտաքս . զի՞նչ ապա պարտ է ասել զներքնոցն և զանտեսիցն , յորս հիմնացեալ են երևելիքն :

Հիմն քո աներևոյթ ո՞րքան է խորանիստ ՚ի խոնարհութե , որ ՚ի վեր ունի զերկնաբերձ շինուած հրաշակառոյց անձամայրութե . արմատ քո անտեսանելի՝ ո՞րչափ արդեօք համայնածաւալ ՚ի բիւրապատիկ առաջս խորին բարեմասնութե , որ ՚ի վեր ունի զերկնատարած վերբերութի անհասական տնկոյն՝ որթոյն ճշմարտի , որ է որդի անյ և որդի կուսիդ միածին անձառ : Հոտ անուշութե քումդ սրբութե իբրև ՚ի դրախտէ հոգւոյն ծաւալեալ՝ զմայլեցուցիչ է երկնի և երկրի . զո՞ր ապա ՚իներքս ՚ի հոգւոյդ բուրաստանի բնաւորեալ ունիս բուրումն անմահութե : Հոտ հանդերձից քոց՝ քան զամ խնկենեաց գերազանց . և արդ զի՞նչպիսի իցէ անձնական անուշութի մայրօրինակ սրտիդ , որ այսչափ ՚ի մեղքաղցրանայ յարտաքին վերարկուիս , այս է ՚ի հովանաւորութիս բազմազեղ քո բարեգթութե :

Եթէ այսչափ ազնուագին , և տիրանայ անդին զգեստութե պատիս ՚ի հանդերձս ոսկեհոռոս զարդարեալ և սլաճուածեալ , այս է՝ զարեգակն արկեալ զքե , և զլուսինն լը ոտիւք ստոճերատեսակ , քանի՞օն իցեն իսկութիք այսց փառաւորութեց ՚իներքին անդ սահմանի գոյացութե անձինդ փառաւորելոյ՝ յերկնից արքայէն իբրև դուստր թագաւորի , հարսն թիւրի , և մայր թիւրի , ով թագու

Դուհիդ օգոստատիրուհի երկնի և երկրի :

Օ ի ոչ վայրապար վկայեաց հոգին . Լ՝մ

փառք դստեր Թագաւորի ՚ի ներքոյ :

Որ այն իցեն ամ փառք , ո՞ տայր մեզ գիտել՝ ո՞վ պաշտօնասէրք կուսին . զի՞նչ այն իցէ ՚ի ներքոյ , ո՞ պատմիցէ . զի արտաքոյ մերոց մնայ տեսութեց . և ոչ եթէ մերոցն միայն , այլ և բազմաչեայ քերովբէից : Լ՝յլ քանզի ուր անձեռնհաս են միտք , այնչափ հասանել օրէն՝ որչափ և զօրէն , եթէ բնաւ ձիր փութով , և եթէ երկնաձիր լուսով , համարձակիմք ՚ի սիրոյ սրտին բազմանաց՝ գործակցութիւն շնորհաց անարատ կուսի , յորոյ ՚ի փառս հայի բանս , մանր կրկտել զիմաստ դաւթեան առածին զիւրմէ հարազատ դրստերէն մարիամայ , որ և դուստր հօրն երկնաւորի , թէ Լ՝մ փառք դստեր Թագաւորի ՚ի ներքոյ :

Փառքդ անուն՝ նշան է արտաքին՝ ներքին մեծուն . նշան երևեցուցիչ իմիք արտաքոյ՝ բաց յիսկութիւն ներքնոյ . վ՛ս զի նախ՝ որպէս նոյն լը ձայնին և ըստ իրի՝ փառքն է վարկ , այս է համարումն և կարծիք բարեւաւուն . յորմէ և սու հեղինացիս՝ փառք և կարծիք՝ միօրինակ վերաձայնին , տօքսա . և ՚ի մեզ հրաշափառն՝ զգերագոյնն փառօք , և զարտաքոյ կարծեացն՝ անխախտ ակնարկէ . որ առ հեղինս բառատօքսոս :

Փառք ասին երկրորդ՝ պանծալի պանծալի ձիրք երևեալք լը արժանաւորութե յանձին փառաւորելոյն , և գործք արժանիք ճշմար

րիտ պարծանաց . և ըստյամ փառքն և պարծանքն նոյնսնան երբէք երբէք . որպէս և հռովմայեցիք զերկաքանչիւրն միով բացադրեն ձայնիւ , կլօռիա :

Փառք ասին երրորդ՝ շուքն և պատիւնն և անձնաւոր անձին՝ եթէ բանիւ և եթէ սպասահարկութիւն : Ապա անձնաւոր՝ ներքին են միանգամայն , և արտաքին . ունին հիմն ՚ի ներքս , և զեղուն զիմն արտաքս : Այլ ՚ի դուստր թագաւորի ՚ի փառաւորեալ կոյսն անարատ՝ ասէ հոգին ան , որ փառօք պսալեաց զնա , անձնաւոր են ՚ի ներքոյ :

Ո՛վ սքանչելեացս . խորհուրդ ամենահնար անձնաւորութեան գեղեցիկ բովանդակեալ տեսանի ՚ի խորութեան բանիցս . զոր այսպէս ինձ իմաստիւք : Այլաքէն անձնաւոր երկրաւորացս՝ առաւել արտաքին են , քան ներքին . յայտ է ՚ի գերապանծ կարծեցեալ փառաց արքունեաց , որ եթէ ոչ արտափայլեցէ՝ կամ իշխանութիւն ՚ի վր հպատակաց , որ են արտաքին անձինք , կի՞ մեծութիւն գանձուց՝ որ նոյնն արտաքոյ են անձին արքայի , կի՞ շքով մեծագին սպասուց և զարդուց , հանդերձանաց և հանդերձից՝ ոլք նոյնօրինակ արտաքոյ իւր են , ոնկ և գովութիւն , երկրպագութիւն , և այլ անհաշիւ պատուոյ՝ որք արտաքուստ ընծային , ևս առաւել վարկամամբ կի՞ կարծեօք , որ ՚ի միտս այլոց , և ոչ ՚ի միտս անձին մեծ համարելոյ , լինէր թագաւորն զլիսովին ոչ եթէ արքայ փառացի ,
կի՞

կի՞ փառաւոր թի՞ր , այլև ոչ թի՞ր անգամ ,
այլ իբրև զմի 'ի սոսկականաց : Այսպէս
է յիմ փառաց թի՞րն . ամ փառք նր են 'ի
ներքոյ՝ իսկուծէ էուն ինքնաբաւ ամպե-
տուծէ . և միայն նշանակք փառաց նր ար-
տափայլեն ող զարեգակն :

Յորմէ քաջայայտ է և աներկոճանալի , թէ
նա է յորդիս մարդկան և յարարածս ամ ա-
ռաւել յածամերձ և յածանման , ոյր փառքն
իցէ առաւել ներքին՝ քան արտաքին . իսկ
արդ՝ լսեմք 'ի հոգւոյն այ , զի ամ փառք ա-
մենասք կուսին են 'ի ներքոյ , ապա չի՞ք ոք
իբրև զնա յածամերձ և յածանման , ոչ միայն
իսկուծէ էական ազգակցուն լ այլ՝ բանիւ
յածամայրուծէ , այլև լրուք կատարելուծէ
անձին իւրոյ , որով ընտրեցաւ անարատն մա-
րիամ 'ի լինել դուստր և հարսն և մայր այ :
Աինչ զի՝ ող չի՞ք 'ի մարիամն ամենափառա-
ցի՝ ինչ մի անփառաւոր , նոյնպէս և չի՞ք ինչ
մասն փառաւորուծէ նր՝ որ չիցէ ներքին և
յածատիպ . փառաւոր է՝ նոյնպէս և յածային՝
ներքսապէս և էապէս՝ նախասահմանուծի
նր . նոյնօրինակ և համաքատակ փառաւոր՝
ստեղծագործուծի նր . նմանօրինակ փա-
ռաւոր՝ հրաշափառ յղուծի և ծնունդ նորա՝
ներգործական և կրաւորական . յար և նման
և ամ տնօրինականք նր , որ այն իսկ են տնօ-
րէնուծիք պանծալի զաւակի նր՝ Թե միած-
նին , որոց ամի գործակից և գործօնեայ
գլխովին ճանաչի մայրն ամենօրհնեալ :

Եւ պարզաբար ասել . միօրինակ 'ի ներքուստ

են փառացի Խմ գոյացական և պատահական մասունք փառաւորեալ կուսին՝ որ հոգեղէն և որ մարմնեղէն , որ հոգեւոր և որ մարմնաւոր . որ ժամանակեայ և որ յաւիտենական . որ բնաւոր և որ գերբնաւոր , որ Ֆիզիգական և որ բարոյական : (1) Եւ որոշեցեն զայս Խմ մի առ մի 'ի սրտի՝ սիրօղք և սիրականք անարատ կուսին յայսմ աւուր գոյաւորելոյ 'ի հաստէն իբրեւ նոր արարած ճաշխարհիկ՝ տպաւորագոյն Խմ անմանութեք գերքան զարուեսեակ , ոնց դուստր հօրն լուսոյ , և ծնօղ արեգականն արդարուէ . յայնժամ 'ի միտ առնուն ի կարի ղխորութի իմաստից հոգւոյն՝ յասել անդ . Խմ փառք դստեր Թագաւորի 'ի ներքոյ :

Եւ լինձ կնիք հաստատուէ անարատ յղուէ անարատ կուսին առնուլ զառածի հոգւոյն շատ լիցի . և կարի յիրաւունս . զի Թէ պաւկասէր կուսին անարատութի եղանութե , ի յղութե և գոյաւորութե յարգանդի մօր իւրոյ , ոչ եթէ Խմ փառք նր լինէր 'ի ներքոյ , այլ ոչ մի փառք նորա լինէր արդեօք տիրապէս ներքին , այլ՝ Խմ գոգցես արտաքին . որով և վկայութի հոգւոյն 'ի գետին անկանէր : Եւ զի ոչ լինէր այնուհետեւ գոյաւորեալ ոնց առաւել Խմ ամերձ 'ի բնէ իսկութե իւրոյ քան զարարածս Խմ , այլ յետնեալ քան զհրեշտակս՝ որ 'ի շնորհս ստեղծան : Եւ Թէ սա ինքն է Թագուհի նոյն , ոնց ոչ իցի 'ի շնորհս առաւել նոյն ստեղծել . այն՝ զօրմէ և հրեշտակապետն իսկութե վկայեաց ,

եաց , եթէ մի երկնչիւր մարիամ , զի գտեր
 շնորհս յոյ . ոչ եթէ այժմ ինչ , այլ անդրս .
 տին յեղանուէ քումմէ . զի եղեր՝ առ ՚ի լի-
 նել մայր նոյ : Եւսա թէ ոչ՝ և ոչ զադամաւ
 և զեւայիւ գերազանցէր , որ ՚ի շնորհս հառ-
 տեցան . տինա և ոչ զուստերօք և զբստե-
 րօք նոց զանցանէր՝ յորոց մէն մի խոստովան
 լինի , և ոչ կարէ ուրաստ լինել , թէ անօրէ-
 նութիւն յղացայ , և ՚ի մեղս ծնաւ զիս մայր
 իմ . և ո՞ր մայր այնուհետեւ պարծանք պալ-
 ծանաց տոճե՛լ մարիամու ՚ի հոգւոյն , եթէ
 նմ փառք նորա ՚ի ներքոյ , եթէ զուգա-
 պէս ընդ մեզ հեռի լինէր յոյ անդստին յե-
 զանութենէ իւրմէ մեզօք հասարակաց , և
 գերեալ օլ ինօքն մեզաց . և ապա ազատե՛լ
 ՚ի գերութիւն , մաքրե՛լ յաղտոյ , և նորոգե՛լ
 ՚ի հնութիւն . որ են փառք անփառացիք , հա-
 սարակաց՝ հասարակ : Օր ոչ տանի ածել
 անգամ զմտաւ ընդասուն ընտանեակն կու-
 սին՝ հրեշտակն ՚ի մարմնի սէն գրիգոր նա-
 րեկացի՝ արբեալն ՚ի սիրոյ կուսական կա-
 թին անարատ յղացելոյն մարիամու , ան-
 կցորդ զնա անուճանելով ՚ի մասնէ հողածնե-
 լոցս հասարակաց . մաքուր որոնս զլոյս , ան-
 խառն իբրեւ զօդ . նոյն են և իմաստք երգո-
 ղին , անթառամ ծաղիկ՝ անդատապարտ շա-
 ւաւիղ . ոչ այլ են և հոգւոյն իմաստք ՚ի
 բնաբանիս , նմ փառք դստեր թագաւորի ՚ի
 ներքոյ :

Ղեկեցիկ յանդհնութիւն վր բերեմ . այն-
 չափ պայծառ նշմարել ինձ թուի ՚ի բանս
 յայ-

յայտօսիկ զանարատ յղութի կուսին , ('ի տունէն , ունի խոստովանիմ յուսով , նորին անարատ մօր և կուսի) , մինչ զի զայսօրինակ պարզաբանեալ վերծանեմ . Այժմ քաջարծանաց և մեծ փառաւորունքն անձաճնի , նմ մօրն նոյ երկնաւոր թաքի , հաստատեալ է 'ի ներքին յայն փառս գոլոյ նորա դուստր թաքին երկնաւորի . նմ 'ի ստեղծանիլ և 'ի յղանալն իբրեւ զաւակ ծնեալ՝ ոչ 'ի մարմնոյ և յարենէ , այլ՝ յայ . ոչ որպէս դուստր յովակիմայ և աննայի , և սերունդ ադամայ և եւայի , այլ իբրեւ դուստր երկնից արքայի՝ հօր նոյ բարձրելոյ , հանդերձեալ հարսնանալ հոգւոյն նոյ , և մայր լի նեւ որդւոյն նոյ : Այլ զիմօրդ այնուհետեւ արատ մարդկային 'ի կոյսն անարատ . զի ծնեալն 'ի մարմնոյ մարմին է , և ծնեալն 'ի հոգւոյն՝ հոգի է . և ունի ծնեալն յայ գոյացապէս՝ նմ միածին բանն հայրական , նմ է ճշմարիտ , նոյնպէս և ծնեալն յայ բարոյապէս՝ նմ միամայրն մարիամ սահմանեալ 'ի մայրունքն նմ որդւոյն , նմային է բոլորովին ստուգապէս . և եթէ ոչ լինէր այսպէս փառաւորունքն նմ ներքին , նմ բոլորովին նմային , ոչ լինէր արդեօք և նմածին . այլ զի ծնաւ նախ յայ հոգեպէս , մարթացաւ և զնմ ծնանել մարմնապէս , և լինել աղբակից նոյ ճշմարտապէս : Այլ վնի ճշմարտեալ տեսանեմք այլեւայլ տեսութիւն զգերահարաբանս գրոց 'ի վն նմ որդւոյն և նմամօր . ունի է սա՝ որ երեւեալ է իբրեւ զառաւօտ ,

գե.

գեղեցիկ ոնդ լուսին , ընտիր ոնդ զարեգակն ,
 իբրև զհացունմն կարգեալ :

Սագեւր երբեմն լէ առաւօտս և արուսեալն
 առաջին լուսատեսիլ . այլ եղև ընդ երեկս
 գիշերավար՝ խաւարասէրն . վնջ և անկանէր
 յերկնից որնս փայլակն , և լինէր խանձող
 դժոխային . ծագեաց և ագամ լէ եւայի ոնդ
 լուսին լրացեալ , այլ անդէն և անդ սկսաւ
 մաշիլ և պակասիլ . մինչև վերածնիլ և նո-
 րոգիլ՝ զօրուծք նոր արեգական , և նորոյ
 լուսնի՝ որ մայր ընտրեցաւ արեգականս .
 զօրուծք ասեմ քսի և տիրամօր կուսի . զի
 սոցայս ծագումն էր նծահրաշ և անաղօտ ,
 լոյս , և լուսածին կոյս , անմասն 'ի խաւա-
 րէ , անշաղախ 'ի մեղաց , անարատ ամենեւին
 և գեղեցիկ . զի և 'ի գէմս յսի և մարիամու
 յայլեայլ կարգի արդարացեալ է բանն . ա-
 մենեւին գեղեցիկ ես մերձաւոր իմ , և ա-
 րատ ինչ ոչ դոյ 'ի քեզ : Վեղեցկուծի հոգ-
 ւոյն մարիամու՝ 'ի յսէ առեալ լինի , և գե-
 ղեցկուծի մարմնոյն յսի 'ի մարիամայ ա-
 ռաւ . քանզի և անարատ հոգին մարիամու
 'ի յսէ արարաւ , և անարատ մարմին յսի 'ի
 մարիամայ մատակարարեցաւ . և այս լիցի
 վերջին ապացոյց անարատուն զանգունածոյ
 կուսին , և լուսնն երբքին փառաւորուծեան
 գատեր թգրին՝ որ եղև մայր թգրին :
 Տեսե՛ր զփառս նմ գատեր թգրին 'ի ներ-
 քոյ . տեսե՛ր զներքին փառս նր անպատում .
 միակ փառք՝ միանգամայն և նմ փառք . և
 զինչ ասեմ , եթէ տեսեր . գէթ լէ աղօտ
 ակն .

ակնարկեցէր . զի որ ինչ ասի 'ի մէնջ զփա-
ռաց կուսին՝ է սին սոսկ նշանակ , ոնկ վարկ
արտաքին 'ի ներքին փառացն յիշատակուէ
յղացեալ 'ի միտս մեր . և իցէ՞ թէ անարատ
խորհրդով յղասցուք զխորհուրդս նձայինս :
Իսկ զի՞նչ իցէ ներքինն նք փառաց իսկուի ,
որ անմերձենալին է մերումս տեսուէ . փա-
փաքել և եթ մնայ , և ասել ստէպ . իցէ՞ թէ
հասցուք , երբ իցէ՞ զի մտցուք , և տեսցուք
զներքինս նորա զփառս՝ յարքունիս վերինս
միածնին իւրոյ :

Ո՛վ տիրամայր կոյս անարատ , այդմ ցան-
կամք տեսուծէ՞ 'ի դէմ յանդիման տեսուէ
յերանուէտն արքայուծէ . զի զկնի անձա-
ռական պայծառուէ երրեակ լուսոյն՝ մօրդ
լուսոյ հանդիպումն է մեզ ըղձալի և ուրա-
խարար յաւեժաբար : Ո՛չ շատանամք աստա-
նօր վարկմամբ փառաց քոյ , այլ զբուն պան-
ծալի փառսք անձկամք տեսանել , և փա-
ռաւորել արժանապէս վերապատուծութի .
նչ զարտաքին շուք հանդիսին վերակնել բա-
ւական դրեմք , այլ տենչացեալ եմք փարիլ
զներքին ճոխուծի փառաւորուէ անձինդ .
փարեանց զմեօք աստ մայրաբար , զի և մեք
համարձակ լիցուք փարիլ անդ զքե որդիա-
բար . մաքրեա՛ զմեզ յանմաքրուծէց մերոց
'ի յերկրի , զի արժանասցուք զամենամա-
քուրդ ողջունել յերկինս . տուր մեզ անա-
րատ քաղաքաւարութի անցուցանել զանցա-
ւոր զկեանս Յիս , զի զանարատ մայր մեր
տօնեսցուք յանանց 'ի կեանս անսլաւում
փա-

փառաւորութիւն յաւիտեանս :

Եւ յորքիկ և որ սոցին հանգոյն խանդակաթ ձայնարձակութիւն առ 'ի մէնջ առ ոք անծա-
ծինն՝ լինին , և պարտին լինել յամ Ժամ ,
ևս առաւել 'ի տօնս տօնս՝ զորս կատարեմք
'ի պատիւ նորա և 'ի փառս : Եւ ի նմին
պարտ է և ունկնդիր լինել ներքին ազդա-
րարութե մօր մերոյ , զոր առնէ հանապազ
իբրև 'ի պինի նախասացեալ հեծուէ սրտի
մերոյ , ոնկ թէ ասելով առ մեզ . 'Իտեմ ,
զիցանկայք դալ և տեսանել զներքին փառս
իմ առ աթոռոյ անծութե բարձրելոյն . և
յիրաւի . զի այժմ ի հայելի օրինակաւ ճա-
նաչէք զիս , թերևս ոչինչ աւելի քան զմար-
դարէս , որք զնմանութիս իմ՝ քան զիսկու-
թի թարգմանէին , մորենեալ , ծաղկեալ
գաւազանաւ , պարտիզաւ , աղբերաւ , փա-
կեալ գրամբ տաճարին , տաճարաւ , տապա-
նակաւ ուխտի , ոսկի սափորով , այլովքն
հանգերձ . այլ ինձ 'ի Ժամուս հերիքանայ
չոփաւոր ձեր գիտութի , միայն թէ ի չա-
փու գիտութե և յարգիցէք զպաշտօնն իմ .
եթէ զայս գիտէք , երանելի ևս էք՝ եթէ
առնիցէք զայդ : Եւ ատեն ինձ փառքն իմ ,
զոր ունիմ առաջի ձեր ըստ ձերումդ տկար
տեսութե , այն է վարկն՝ որով վարկանիք
զիս ստուգապէս . ոնկ և եմ իսկ մայր նոյ և
մայր ձեր . հապա գէթ ըստ այսմ՝ ստոյգ ,
թէպէտև անբացայայտ՝ ծանօթութե հա-
ւատոյ , վարեցարձէք յիմ ծառայութի որ-
գիական . և ես ցուցից ձեզ յերկինս զլրումն
ներ-

ներքին փառաւորութեց իմոց՝ որ յերկնաւոր արքայէն և յիմմէ անդրանկէն :

Եթէ դատեր երկրաւոր թագաւորի , կամ հարսին արքայի , և կամ մօր ինքնակալի 'ի ծառայութե կայիք , ևս առաւել եթէ յորդեգրուի վերառել լինելիք , զորպիսի վարս յանձին բերելիք . զի՞նչ առնելիք , զի՞նչ ոչ առնելիք . իմ արդկութե ասեմ և իմ անարգանաց ձերոց , գոնեա նովին չափով զիս պաշտեցէք , ուրախամիտ , զոճարթամիտ , 'ի սերտ սրտէ , նմ սիրով և հաւատով , մաքուր և անարատ սրբութիւն , և կատարեալ համբերութիւն , լի նմ յուսով բարութե , եթէ վարձս իմ վաստակոց առնուք՝ բիւրապատիկ առաւելութիւն հանդերձ . թող զի և ձեզ անզուգական փառք են՝ սպաս տանել իմօմս փառաւորութե , եթէ գիտէք՝ թէ ում ծառայէք , և եթէ գիտէք զպատիւն անձանց ձերոց . արդ. այսուհետեւ գիտասցիք շնորհօք միաճնի իմոյ և նոն :

Եւ միթէ չիցէն իրաւացի նմ իրօք մայրենի առաջարկութիւնս տիրամօր մերոյ . ապա ուրեմն և հետեւորդքն 'ի մէնջ իրաւամբք և արդեամբք կատարեսցին : Ապա ուրեմն և բանիւն և գործով՝ զփառս կուսին մեծացուցուք 'ի փառս նոյ , փառատրելով զնա արժանաւոր երգովք , գովութիւն , ներբողական ճառիւք , յորդորական քարոզիւք , տօնախմբութիւն , և անմոռաց մտածութիւն և յիշատակութիւն մեծութե նր յինքեան , և մեծութե երախտեաց նր առ մեզ իմ ազգս
ազգս

աղգս շնորհաց և խնամոց անժամայրութե :
 Եւ գլուխ անմի , մեք լիցուք փառք անարատ
 Կուսին՝ անարատութիւն վարուց . որ է վախ-
 ճան և նպատակ բանիցս , ցոյ է գործ : Արու
 և վերջին փառաց նոյն յերկինս արժանասցուք
 լինել ժաման , տեսանել ասեմ զամենօրհ-
 նեալն 'ի կանայս դշխոյական մեծութիւն ընդ
 աջմէ միաճնին 'ի փառս անճառս , յաւի-
 տեանս յաւիտենից . ամէն :

XX

ՃԼ Ռ . Բ :

Ի ծնունդս Է անժամին :

Երանշան սքանչելիք բարձրելոյն յեր-
 կիր 'ի խոնարհ յայտնեցաւ այսօր ,
 ով հանդիսացեալ ժողովուրդք . իբրեւ նոր
 առաւօտ ծագեալ , և արուսեակ զոճարթա-
 րար . նոր արեւելք լուսաւորութե հոգւոց .
 մինչև 'ի հիացման լինել և դասուց հոգե-
 ղինաց , և բարբառել առ միմեանս . ով է
 սա՝ որ երեւեալս է իբրեւ զառաւօտ , գեղե-
 ցիկ ոմ զլուսին , ընտիր իբրեւ զարեգակն .
 որպէս հիացումն կարգեալ : Երգեցէք երգ-
 նոր , ցնծացէք որդիք մարդկան , ոմ յորդո-
 րակաւ նոճագէ եկեղեցի յաւուրս հանդի-
 սի . քանզի և 'ի վեր նոր երգովք պարեն այ-
 սօր զոճարթունք երկնից , և երկինք զար-
 դուք իւրեանց՝ իբրեւ օրինակօք ծնիցելոյն
 սքանչելոյ՝ ձայնակից լինին ուրախութե ձե-

րոյ բնակիւնքդ երկրի :

Իսկ արդ. ասիցէք . միթէ քո՞ ծնաւ այսօր՝
փրկիչ և նորոգիչ Յի նոր արարչութիւն . զոր
երկինք առհասարակ մեզ երկրաւորացս ա-
ւետարանեցին ինչ աւետարանի՝ լուսանշոյլ
փառօք , փառաբանութիւն հրեշտակաց , և
Ժադմամբ նորանշան աստեղն ինչ արեւելս :
Ղեկեցիկ իմաստասիրէք , և ոչ օտարանայք
'ի ճշմարտութիւն . զի զԺադումն տեսեալ նմա-
մօրն՝ նծորդւոյն ծաղման լինիք խելամուտ .
այլ լիցի ձեզ նախ քաջ ճանաչել զյարգ-
ծննդեան ծնողին , զի և զծնելոյն առ 'ի
նմանէ ըստ Ժամանակին 'ի միտ առնուցուք
զմեծութիւն : Օ ի թէ ոչ մարիամ , ուր յս .
եթէ ոչ արեւելք , ուստի՞ արեւ . եթէ ոչ ա-
ռաւօտ կանխեալ , զիարդ միջօրեայ սլայծա-
ռացեալ . եթէ ոչ նոր սքանչելիք լինէին
յոյ այսօր ծաղմամբ անարատ կուսին 'ի
յաննայէ , ի՞նչ ակնունէաք սքանչելի նորո-
գութն մերոյ ծաղմամբ փրկչին 'ի կուսէն :
Սոր և նորահաշ ձայնեմ զխորհուրդ տօ-
նիս՝ զծնունդ ասեմ՝ որ նմամօր . ոչ ինչ կեր-
պի հրաշական ծաղման յամուլ արգանդէ
և 'ի ծնողաց անցելոց զաւուրբք . զի այդ և
'ի հնումն իրադործեցաւ յօրինակ նորա առ-
աբրահամաւ 'ի սարրայէ , և 'ի հնոյն ան-
նայէ՝ 'ի մօրէն սամուէլի , ուր և 'ի մուտս
նորոյն հրաշադործեցաւ ծնունդ մկրտչին յե-
ղիսաբէթէ ազգակցէ կուսին . այլ ինչ
կուէ անձին ծնելոյ , որ սարգլեցաւ մեզ
յոյ նոր և անզուգական սարգլ և անհնաւ
ի՛

Հողածնելոցս հասարակաց : Եւ որպէս ա-
նարատ յղուծք գոյաւորեցաւ անշաղախ 'ի
սկզբնական յանցաւորութիւն , նոյնպէս և նո-
րահրաշ ծննդեամբ ծագեալ յ'Յ' որպէս լոյս
գերամաքուր , եկաց մնաց յ'ամ 'ի կեանս' ան-
մերձ 'ի Թուոնից հնոյ օձին , ամիւն ազատ և
'ի ներգործական յանցանաց . որպէս անաղտ'
նոյնպէս և անախտ , մաքուր և անբիծ , տի-
րապէս միշտ նոր և անհնանալի՝ այսօրածինս
այս գշխոյ փառաց շնորհալի . որպէս ծաղիկ
անթառամ , ուն օսկի անապական , ուն աստղ
բևեռական , ուն երկինք վերնական . լուսա-
ճեմ խորան , տաճար սրբութե , հարսն եր-
րորդութե , դուստր աննման :

Եւ զի այս այսպէս , յաւուրս տիեզերական
ցնծութե ի ծնունդ 'սբ. անծանին՝ յանթիւն
համարոյ բարի բարի արգասեաց սրբութե
և շնորհաց նր' զմին զայս առցուք մեզ օրի-
նակ , քի նմանօղ լինել նմ 'ի պահել զձիրս
շնորհալի նորածնութե յ'ամ 'ի կեանս անա-
պական վարուք , աւուրս շնորհիւն և բարե-
խօսութե նորածին կուսին :

Նար և դու հողեւորանքս 'ի հողւոյն՝ ով
հաւատացեալդ քո՛ւ՝ վերածնութե 'սբ. աւա-
զանին . և ուր 'ի քեզ նշանակ այդր հրաշա-
լի ծննդեան . ուր շնորհս այն պանծալի՝ ով
ապաշնորհ . ուր նորութի և գեղեցիկութիւն
անծապարգև , որ ոչ այլ երևի . զի ես տեսա-
նեմ ուն զիս , նոյնպէս և զքեզ հնացեալ մե-
ղօք , և ծերացեալ և ապականեալ հնոտի
վարուք տգեղութե : Ս'արիամ ծնեալ 'ի
շնորհս՝

Հնորհո՛ւ երթալով երթայ զօրութե՛ն ի զօրութե՛ն լիովն չնորհօք՝ հովանաւորութե՛ք հողւոյն նոյն . իսկ մեք՝ զի չնորհօք ծնաք նք մկրտութե՛ն , զիսմիջ օր քան զօր տկարութե՛ն ի տկարութի անկաք : Սարիամ ի մայրութի նոյ ծնանի , և ըստ նմին արժանաւոր զանձն ընծայեցուցանէ՝ քաղաքաւարեալ ի մարմնի անարատ վարութք սերովբէն հողեղէն և մարմնաւոր քերովբէն , հողեղինաց՝ հրեղինաց՝ և լուսեղինաց վերագոյն , իբրև դուստր միական՝ հօր երկնաւորի , և հարսն անարատ հողւոյն սրբուն : Եւ մեք քնեանքս , որով և մարիամեանքս , յորդեգրութի հօր նոյ կու չեցեալք եղաք , այլ ոչ ընտրելք , զի օտարախորթ գտաք երկրաքարչ վարութք ախտաւորութե՛ն և ստահակութե՛ն և ստամբակութե՛ն . յեղբայրութի քնի հրաւիրեցաք , և անհարազատ երևեցաք . տաճար հողւոյն սքյան ունանեցաք , և անձամբ զանձինս քակեցաք՝ զչինաճն նոյ :

Եւ արդ եկայք յաւուրս շինութե՛ն նոր տաճարին անձառ լուսոյ , և նոր խորանի արեգականն արգարութե՛ն , հնարեցոյնք նովաւ նոր նորոգութի հողւոց մերոց , ի նորայսն ակնարկելով ձիրս գեղեցիկս , և ի նմանութի անդր նր թեւակոխելով . զի եթէ հրաման առաք լինել կատարեալ ոմ հայրն մեր երկնաւոր կատարեալ է , նովին և պատուէր ընկալաք լինել նմանօղ կատարելութեց մօր մերոյ՝ ըստ մերումս կարի , և առաւել քան զկար՝ մոն կարողութե՛ք և տիրամօրն ձեռն .

տունը : Այլ այն զի՝ դիւրագոյն է մատչել
'ի նմանութի նմանւոյ մերոյ՝ հոգեղէն մարմ-
նոյ . և սառաւել նորածին մանկան տղայոյ ,
միայն թէ կամիցիմք . զի 'ի նմանութե՛ առ-
տի գեղեցիկ արարածոյ՝ 'ի նմանութի արար-
չին 'ի վեր ելանիցեմք :

Տէս ինձ ո՞վ նախանձաւորդ սրբութե՛ ամե-
նասրբութե՛ հոյն , տէս զմարիամ՝ նորածին՝ ա-
մենեկին գեղեցիկ և անարատ՝ ըստ անսուտ
վկայութե՛ ստեղծողին . տէս զմի աղաւնին
կատարեալ , մաքուր աղաւնի , և աչք նորա
աղաւնոյ՝ լը հոգերգողին . ձիւնափայլ մաք-
րութե՛ հոգւոյ պայծառ , և մարմնով կայ-
տառ , հեղիկ և քաղցր բարութե՛ հանգոյն ա-
ղու աղաւնոյ , և նմ շնորհօք և սլարգեօք
հոգւոյն առլցեալ , և լըբոյս աւաքինու-
թե՛ք գրախտ նոյ զարդարեալ . զաւակ սի-
րուն յաչս ծնողաց՝ միամայրն մարիամ , և
էս սիրելի յաչս արարչին , որ ընտրեաց զնա
յիւր ծնողութի : Այլ և անկարանայ բանս
նկարել զնմանութի՛ ինչ մարիամն նորած-
նելոյ , եթէ ոչ զհանդերձեալ պտուղ որո-
վայնի նորայուշ ածելով , յորժամ տեսցեն
հրեշտակք և մարդիկք զառ 'ի նմանէ ծնել
նորդին՝ յարեւման ծնողին . զի յայնժամ
լինի 'ի միտ առնուլ զկատարեալ գեղեցկու-
թի՛ կուսիս ծնելոյ յաւուր յայսմիկ . զի եթէ
նման զնմանն ծնանի , ումարդեօք զնո՞ծ ծնա-
նել անկ , բայց նոյ՝ կամ աղգակցին նոյ : Այլ
ահա այսպիսի ոք ընծայեցաւ այսօր 'ի լոյս՝
սահմանեալ 'ի ծնողութի՛ նոյ . և զի՞նչ զնա
ան .

անունանեցուք . եղակա՞ն , այլ 'ի վեր քան
 զեղականքս . արարա՞ծ , բայց 'ի վեր քան
 զարարածս ամ . վոյ եթէ ոչ անձնի , ոմ
 ոմն իղձ լինէր անունել 'ի տեսանել զնա ,
 իրաւամբք ազգակից անձնի կմանազգի ճանա-
 չի , նախ շնորհօք անամայրութե , և ապա
 իսկական առնչութ յանամայրութե վիճակի :
 Տեսեր , զի որ զգալի առնուլ կամի գեղեց-
 կութե հոգւոյն մարիամու , և մեծութե շնոր-
 հացն , և ամ կատարելութեց , յանշափն
 անձնի 'ի վեր նայել ունի մտօք . այս է յարա-
 ընդ անդր վերականել , զի ծանիցէ՝ թէ որպի-
 սի արարած է մարիամ՝ ծնող արարչին :

Եւ արդ անձնի ասա , որպիսի նորահրաշ և
 սնպատում գեղ փայլման ունէր լինել 'ի
 մարիամ այն ինչ ծնեալ՝ լուսնարան եօթ-
 նարփին շնորհաց , և որպիսի 'ի սնեալն օր-
 լուսնի շնորհալի հասակաւ և իմաստութե
 և առաքինութե 'ի վեր քան զտեսութի մեր :

Ասան զի և էացաւ և գոյացաւ , և ծնաւ և
 սնաւ , և աճեցաւ և մեծացաւ հոգւով և
 մարմնով՝ առ ի՞նչ . առ 'ի լինել անձնի ,
 անձնի մայր . որով և տիեզերաց մայր և թա-
 դուհի , Տաթիկին՝ գլխոյ երկնի և երկրի .
 հրեշտակաց տիրուհի , մարդկան արքայու-
 հի , և սոսոքարամետականաց սարսիչ ինքնա-
 կալուհի : Այլ խորք շնորհաց մարիամու , ով
 բարձրութի փառաց նորածին և լուսածին
 կուսի . ով լայնութի արձակածաւալ և ան-
 վայրափակ մեծութե օթարանի անպարագիւր
 անձնի : Եւ ուր այնուհետեւ մնայ մեզ զա-

աաքինութիւն նր ստոճերադրել՝ առ 'ի յան-
ձինս կերպարանել :

Ո՛չ այդպէս . եթէ անձ ինքնին խոնարհե-
ցաւ առ մարդիկ 'ի տալ նոյ զօրինակ , խո-
նարհի և անձին 'ի նոյն պէտս սիրողանոյս .
զի որ մեծն էր և 'ի նորածին փոքրկութե ,
խոնարհ է անձ և 'ի ծայրագոյն մեծութե :
Ս'ի հայիք ասէ 'ի բարձրութի իմ , ոյք նմա-
նօղ ինձ կամիք լինել , այլ 'ի խոնարհութի .
ոնկ և անձ իմ հայեցաւ 'ի խոնարհութի ա-
ղախնոյ իւրոյ , և հաճեցաւ առնուլ զիմ
կատարեալ նմանութի ճշմարիտ մարդեղու-
թե 'ի կուսէս . մի հայիք լոկ 'ի մեծութիւն
իմ , զի արար ինձ մեծամեծս հզօրն 'ի վեր-
քան զտեսութի մտաց ձերոց , այլ և 'ի փո-
քրկութի իմ . զի փոքր էի յաչս իմ քան զամ-
որդիս մարդկան , որով և մեծացայ յաչս նոյ :
Տեսէք , զի որչափ աճեցի և սնայ շնորհօք ,
նչ բարձրացաւ և նչ մեծացաւ սիրտ իմ յիս ,
այլ 'ի նոր անձ իմ . վոյ և խոնարհութե մե-
ծացուցանէր անձն իմ զնոր , և ցնծայր հոգի
իմ յանձ փրկիչ իմ : Ս'ի զի նչ յայն ակնար-
կէի , զի մայր ընտրեցայ , այլ՝ զի աղախին
դտայ . նչ յայն՝ զի ծնող եմ նոյ , այլ՝ զի ա-
րարած եմ . նչ զի զաւակ իմ է անորդին ,
այլ զի է արարիչ իմ և փրկիչ իմ :

Բարեհաճ հրաշալի քաղաքավարութե տիրածին
կուսի , և գերօրի առաքինութե մօրն լու-
սոյ . հնարս իմանալ փոքրկանալոյ յաչս ան-
ձին յանպայման մեծութե , և խոնարհելոյ
ևս քան զևս 'ի դերակատար աշտիճանի ան-

բաւ

բաւ բարձրութե : Արդ զայս գիտելով չափ՝
 ո՛ր կարէ այսուհետեւ ասել ՚ի մէնջ , թէ չկա-
 րեմ նմանել մարիամու յայսպիսում առա-
 քինութե յետին խոնարհութե . ո՛չ ապա-
 քէն դիւրագոյն է խոնարհիլ ՚ի ցածագոյն
 վայրէ՝ քան ՚ի բարձրաւանդակէ . և ո՛ր այլ
 ցածագոյն քան զմեզ յիմի , և ո՛ր բարձրա-
 գոյն քան զմարիամ՝ բաց ՚ի բարձրելոյն . և
 սակայն մարիամ խոնարհի մայր բարձրե-
 լոյն , տինա և բարձրեալն ինքնին խոնար-
 հի . և դու ո՛չ կարես խոնարհիլ . ո՛վ անբե-
 րելի ամբարտաւանութես . և ոչ միայն չնու-
 նարհիս քան զայլս , այլև բարձրանալ կա-
 միս յայլոց վր . ո՛վ յանդուգն լոբութես :
 Այլ ո՛չ գիտես , զի վր ոչ խոնարհելոյդ՝ ՚ի
 խոնարհ անկանիս , և լինիս ՚ի վայր և ՚ի վայր .
 ապա եթէ խոնարհելի , լինելի ՚ի վեր և ՚ի
 վեր . զի ամ որ բարձրացուցանէ զանձն , խո-
 նարհեսցի . և որ խոնարհեցուցանէ զանձն ,
 բարձրացի :

Խոնարհութե մարիամու լէր նախանձօղ ո՛վ
 դու , զի հասցես ի կարի և ՚ի նմանութի բար-
 ձրաբերձ պարծանացնր . Կր՝ մաքուր կուսուէ
 և միշտ կուսուէ . ջերմ սիրոյ և կատարել սի-
 րոյ և գերագոյն սիրոյ . իսպառ համբերութե ,
 կամաւոր աղքատութե , յճէ մեռելութե ,
 և ամ հանգիսից արիական առաքինութե ,
 և անսպառ զանձուց հոգեւորական մեծու-
 թե . զոր չէ մարթ բանիւ բովանդակել . զի
 ամիւն անճամբերձ և անճատե սակագոյն գտա-
 նի ճոխութի մարիամու . քանզի առ ՚ի կա-

ըօղ լինել մարիամու լինել անամայր և հա-
ղորդել որդւոյն այ զիւր զգալի նմանութի
ծնողական , կանխաւ ընկալաւ 'ի նմանէ զի-
մանալի զնմանութի նր անճառական . զի
եթէ զմեզ առնէ շնորհն՝ անծեղէն բնութեն
հաղորդակից , զի՞նչ իմաստցուք զկուսէս վեր-
ամբարձելոյ 'ի շնորհ անամայրութե : Այլ
որքան մեծ է 'ի քեզդ աւարտել խորհուրդ
սրբութի :

Յայս խորհուրդ խորին յառեալ հոգւոյ ա-
կամբ՝ արժան էր մեզ փոխակերպիլ 'ի սէր
գլխովին իսկուհւոյս նորածնելոյ . և խըն-
դալ լը ծնունդ նր՝ սբ՝ խնդակցութի ոչ լոկ
լը երջանիկ ծնօղսնր , այլ լը համօրէն լրու-
թե երկնի և երկրի . զի լը ծնանիլ մարիա-
մու՝ հիմն եղաւ նորոյ Յի , նորոյ երկնի և
նորոյ երկրի , յորում արդարութիւն բնակէ :
Այլ զի՞նչ օգուտ լիութե ամ բարեաց , ե-
թէ մեք մերկ և թափուր գտանիցիմք մե-
րովս անարժանութ յամբարութեց . զի՞նչ
օգուտ 'ի նորահրաշ ծննդենէ կուսին՝ հան-
դերձելոյ ծնանել մեզ զկեանս , եթէ մեք
ոչ ծնանիմք 'ի նոր կեանս , այլ և յաւաքին
մահոճանէ մեղաց յերկրորդ մահն բերիմք
կորստեան . զի՞նչ օգուտ տօնել ուրախութի
զծնունդ մօր մերոյ , և տրտմեցուցանել
զնա մերովս խորթաբարոյ գնացիւք . որ է
մահ հոգւոյ :

Այլ այդպիսի բերելիք , աղաչեմ , մի . այլ տօ-
նեսցուք ստուգութի , ուրախասցուք և ճշմար-
տութի՝ ուրախ առնելով յայսմ օրէ և անդր
զբեր .

զբերկրեւէն միշտ կոյս՝ զօրհնեւէն ի կանայս՝
 նորանոր աւետեօք բարի բարի գործոց առա-
 քինուէ ի նորուն նմանուն : Նոցոք հոգե-
 պէս , ի յաննայէ՝ որ Թարգմանի շնորհք , և
 լիցոք զաւակ յովակիմայ՝ ստուգաբանելոյ
 ին պատրաստուի . սնունդ առցուք հոգւով՝
 դաստիարակեալ ի շնորհս ի շնորհալի կու-
 սին . աճեսցուք զաճումն ին , և մեծա-
 ցուք հաւատով՝ յուսով և սիրով . զոր իմ նոր
 ծնցուք , և իբրև զարդի ծնեալ մանուկն
 մարիամ խօսուն՝ անխարդախ կաթին փա-
 փաքեսցուք մաքուր սրբուէ . զոր իմ նորո-
 գեսցուք հոգւով՝ նորափետուր զարդարեւ
 մաքրական վարուք . նոր և անարատ և անա-
 պական պահեսցուք զզգեստ հարսանեաց՝
 միշտ և հանապազ ի պատրաստի կալով , զի
 երբ և կոչեսցէ զմեզ իմր՝ մտցուք ի հարսնա-
 րանն վերին , տեսանել անդ զհանդէս փա-
 ռաց երկնաւոր փեսային հոգւոց մերոց՝ զոյգ
 ի փառաւորութե ամենօրհնեալ մօր նորա
 և կուսի . որ ընծայեցաւ յերկրէ յերկինս
 հարսն սիրելի երեք փառատրեան իմծութե
 հօր և որդւոյ և հոգւոյն սթյ . նմա փառք
 յաւիտեանս , և յաւիտենից յաւիտեանս .
 ամէն :

Վարձեալ 'ի խորհուրդ ծննդեան կուսին
'ի պատիւ անուան նր :

Եւ անուն կուսին Սարիամ :

Նուն տօնելի՛ միայն : Յօ՛ւ , եւ Սարիամու
մօրն յօ՛ւ : Նուն օրհնեալ՝ ին միայն ը տի
րամօր . զոր յայտնաբանէ եղիսաբէթ հոգ
ւոյն սբ՛ւ . օրհնեալ ես դու 'ի կանայս , եւ
օրհնեալ է պտուղ որովայնի քո : Վոչէ եւ
անձաճայրն դաւիթ , 'ի նա օրհնեսցին ամ
ազդք , 'ի ինն եւ 'ի տիրամայրն ակնարկե
լով տիրապէս . եւ զի կանխէ նուագել , եւ
զիցի անուն ին օրհնել յաւիտեան , զի յա
ռաջ քան զարեւ է անուն նր . եւ մեք վերա
դռնեսցուք իբրեւ 'ի նուագս գեղեցիկ արձա
գանդաց ձայնիս , եւ զիցի եւ անուն տիրամօր
օրհնեալ յայսմհետէ մինչեւ յաւիտեան . զի
եւ ոչ անուն մարիամու յետոյ է քան զարեւ .
վ՛ս զի մայր եղև արեւու , ծնող ասեմ արեւ
դականն արդարութե , եւ ինքն անուանա
գիր նր . ըմ , ծնաւ զորդին իւր զանգրա
նիկ , եւ կոչեաց զանուն նր յօ՛ւ մայրն յօ՛ւ :
Յորմէ յայտ է , զի անուանադրութիւն կա
պեալ է ը ծննդեան , կմ ը վերստին ծնն
դեան . վ՛ս եւ տօն անուան յօ՛ւ լինի յու
թերորդ աւուր ծննդեան իւրոյ , եւ տօն ան
ուանն մարիամու յութօրէս ծննդեան իւ
րոյ : Նրդ ասէ աւետարանն սբ . անուն կու
սին մարիամ , որով տայ իմանալ զյատուկ
եւ

և զսեպհական անուն եղեալ 'ի ծնողաց' ոչ
առանց խորհրդոյ , և ոչ արդեօք առանց
յայտնութե . զի թէ յովհաննէսդ անուն
յայտնութե ցուցաւ 'ի տնէ զաքարիայ և ե-
ղիսաբէթի , քանի՞ ևս անունն մարիամու՝
յովակիմայ և տննայի :

Իսկ խորհուրդ անունն բազմապատիկ՝ ը-
բազմօրինակ թարգմանութե եբրայական
կոչմանս Սիյրէմ , որ 'ի մեզ Սարիամ , և
առ այլս մարիա . քանզի ստուգաբանեալ
լինի , Սարձրացէ՛լ . Տիրուհի . Առսաւոր .
Դուլ , կիմ ծովապետ , աստղ ծովու , և որ
'ի նոյնս հային . զորս ըն այլեայլ տեսութե
օրէն է ստուգել յանձին մարիամու . այլ շա-
րականն և երգաբանք մեր առաւել ընտրե-
ցին լուսապայծառ թարգմանել :

Վեղեցիկ է և խորհրդածութի շարակնո-
ցին 'ի նշանակել անդ զանուն կուսին մա-
րիամ , զուգաթիւ աւուրց վեցեակ դարուց
անցաւորաց 'ի սկզբունէ Յի՛ ըն վեց տառից
անունն իւրոյ . կամ թունակից հաշունի՝ միոյ
միոյ 'ի տառից անուննդ մարիամ , որ առնէ
5422 . ըն օրում ոմանք յադամայ մինչև 'ի
քմ դնեն ամս 5420 , կիմ 5422 : այլ մեք յևս
կարեւորսն ուշ կալցուք :

Այլուի բերէ մտաց քննողաց՝ պարզ ասաց-
ունածն աւետարանական . * Աւ անուն կու-
սին մարիամ . յորում բովանդակեալ հա-
մարի զմամ , զոր արժան էր գիտել մեզ զայն-
պիսւոյ կուսէ՝ որ 'ի մայրուի հրաւիրի տոյ .
ոչ արդեօք պէտք էին ճառել զմեծութե
նո

նորա և զարժանեաց . գէթ չէ՞ր հարկաւոր վկայել՝ թէ էր արդար և անարատ , որպէս գլուխեփայ , զգաքարիայ և զեղիօաբեթէ . մանաւանդ թէ պիտոյ իսկ էր լը մերոց կարծեաց բազմապիսի անոճամբ զնա մեծացուցանել , հրեշտակ 'ի մարմնի անոճանել , կմ գերագոյն քերովբէից , անհամեմատ 'ի կանայս , և կոյս աննման արձանագրել : Այլ և ոչ զմի յայսպիսեաց առնէ աւետարանին , այլ հոգւոյն աղբամամբ պարզաբար զայս ասէ , * և անուն կուսին մտրիամ :

Այլ յիրաւի . զի ոն՞ լաւ է անուն բարի՝ քան զմեծութի բազում , այսպէս և միակ գովութիւն կուսին առ յոյ միով և եթ անոճամբ՝ քան զբազմութի գովեստից առ 'ի մարդկանէ . լաւ է այնպիսի ունել անուն բարի , յորմէ և չարք ակնածեսցեն , քան մեծանալ ճոխագոյն պատուով՝ որ իցէ 'ի բերանի բազմուէ , և ոչ 'ի սրտի . լաւ է անուն բարի ստանալ գործովք բարութե , քան ունել մեծութի բազում , և ոչ ումեք բարերարել . և ո՞ այլ բարի և բարերար՝ յետ նոյ , բաց յածածնէն մարիամայ կուսէ . վոյ և արդիւնական անոճան նր զհետ գայ նմ բարութի և նմ մեծութիւն . Ը՛ , * (Ազգում դստերք ստացան զմեծութի , բազումք արարին զզօրութի , այլ դու առաւել եղեր և անցուցեր զամենեքումբք :

Սեծ է անուն լաւութե սարրայի , մեծութե եսթերայ , զօրուն յուդիթայ , ընտրութե մարիամու քեռն մովսէսի և ահարոնի՝
 ոն՞

ոնց մարդարէութեան , և այլոցն ամենեցուն
'ի կանանց և յօրիորդաց անձաճոյից , այլ
այնչափ է խտիր ընտ , և ընկոյսն մարիամ
Ժողիկ նազարէթեան , որչափ ընտոնէր և
ընտմարտութի , ընտախին և ընտիկին .
զի նոքա նաթիշտք մարիամու , և մարիամ
դշխոյնց : Ընտունն նցիւղ եդեալ յաման ընտ
տրուէ՝ տալ զհոտ անոյշ 'ի գալստեան մա-
րիամու , որ է սասակ պարծանացնց . իսկ ա-
նունն մարիամու իւղ թափեալ , որոյ անու-
շահոտութի լցան տիեզերք . վայ և օրիորդք
սիրեցին զնա , և ընթացան զհետն 'ի հոտ
իւղոյնց . և սլատիւ համարեցան գէթ ան-
ունանակիր լինելնց :

Օի և ոչ այլ անուն կայ սլանծալի կանանց
աղգի՝ յետ ծննդեան կուսին , ոնց անուն կու-
սին մարիամ . զի նա գտաւ օրհնեալ 'ի կա-
նայս , և օրհնութե նց պատճառ՝ լուծմամբ
յանիծից կնոջն առաջնոյ . ուստի և պար-
ծանք բնութե կանանց , կուսից և ամուսնա-
ցելոց առհասարակ՝ գոլով կոյս և մայր մի-
անգամայն . որ է հրաշափառագոյն : Սինչ
զի ոչ միայն յատուկ անուն կուսին , այլև
սեպհականեալ անունք իբրև մակադրա-
կան կի՛ ներբողական , առաւել հանդիսա-
ցեալ է 'ի կանանց աղգի առ հաւատացելս՝
քան զայլոց սրբուհեաց 'ի հնումն և 'ի նո-
րումս . քանզի 'ի պատիւ և 'ի յիշատակ ան-
ունն սբ. անձանի վերակոչին 'ի մկրտութե ,
մարիամ , տալիթա (որ է աղջիկ , կի՛կոյս ,
ռամկ . գըզ , ոնց թէ գոց) , սրբուհի , իս-
կու .

կուհի , երանուհի , տիրուհի , Թագուհի ,
 գշիոյ . և նմանութե՛ւ անթառամ , համաս-
 փիւռ , մանուշակ , վարդուհի , շուշան , և
 որ սոցին նման են . վ՛ս զի անուշահոտութի՛ւն
 անո՛ւն տիրամօր կուսի բուրէ լը նմ՛ կողմն
 'ի գրախտի եկեղեցւոյ : Այլ իւրաքանչիւր
 ոք 'ի վիճակեւոց այսպիսի սրտո՛ւնական կոչ-
 մանց տիրուհւոյն մերոյ՝ տեսցէ՛ և զգո՛յշ լի-
 ցի , զի մի անպատի՛ւ արասցէ զգլուխն իւր՝
 զերկնի և երկրի արքայուհի , զորոյ կրէ զո՛ր
 և է կոչումն ընտանի . ոն՛ և որք զայլոց 'ի
 սքնց կրեն զանո՛ւնս . ապաթէ ոչ՝ լսէ զիւ-
 րաւացին բան , ո՛վ դու կամ՛ զանունդ փո-
 խեա՛ կմ զգործդ . զի ոչ անունն մեծացու-
 ցանէ զոք , և սրտո՛ւնական ընծայեցուցանէ ,
 այլ՝ գործն . և լը գործոյն արժանի գտանի
 բարի անո՛ւն և բարեհամբաւութե՛ և գո-
 վութե՛ յայ և 'ի մարդկանէ . և այսպիսի ա-
 նուն բարի ասի լինել լաւ քան զմեծութի՛ն
 բազում :

Այլ ոն՛ նորն մեծութե՛ն փոքրկացոյց զանձն
 վ՛ս մեր , և սպասաւոր անգամ զինքն կոչեաց ,
 նոյնպէս և մարիամ՝ տիրամայր ընտրեալ՝
 տակաւին աղախին զանձն անո՛ւնէր . իսկ
 յճի արք և կանայք մեծամիտք՝ որ ծառայ
 են և գերի մեծութե՛ն իւրեանց և ախտից ,
 տեսարս և տիկնայս զանձինս անո՛ւնէլ տան .
 և ոչ 'ի միտ առնուն , թէ գո՛րծ է գտանել
 անուն՝ զոր նոր անո՛ւնեցէ յարդեանց . ոն՛
 գրե՛լ է զփրկէն յսէ , եթէ հայր շնորհեաց
 նմա անուն՝ որ 'ի վեր է քան զամ անուն .

զի յանուն յոյի քնի ամ ծունը կրկնեսցի ,
երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամե-
տականաց . և որդին շնորհեաց մօր իւրում
անուն , որ ՚ի վեր է քան զամանուն փրկելոց
իւրոց , ի յառաջին ճակատու գրեաց զնա ՚ի
գալրու թեան կենաց , խորհրդաբար որպէս
նոր ադամ՝ անունանելով զանուն մարիամու
կեանս . զինա է մայր ամ կենդանեաց հոգ-
ւով . և ետ նմա պատիւ , զի և յանուն մա-
րիամու ամ ծունը կրկնեսցի՝ երկնաւորաց
և երկրաւորաց և սանդարամետականաց :

Եւ յսչափ է մեծութիւն և զօրութիւն անուն
մարիամու . մինչ զի զոր օրինակ չիք անուն
այլ ՚ի վր երկրի՝ քան զանուն յոյի փրկչի , ո-
րով արժան իցէ կեալ մեզ , նոյնպէս և չիք
այլ անուն՝ յոր արժան իցէ ապաւինիլ մեզ
յետ յոյի , ոնչ անուն մօր նր մարիամու . զի
զոր առնէ նորն տիրաբար , զնոյն և տիրա-
մայրն առնէ տիրապէս մայրաբար . մին ոնչ
թիւր , միւսն ոնչ թագուհի . նա ոնչ ամ , և
սա ոնչ ամածին :

Սորին վս իրաւամբ վերակարգայ եկեղեցի
ստէպ ստէպ առ մարիամ . * Յոյս մեր և ա-
պաւէն՝ մայր նոյն , մայր հաստատուէ մարդ-
կան , օգնական և շնորհ թի , մարիամ մայր
և աղախին փրկչին մերոյ . աթոռ փրկուէ ,
յոյս հաստատութիւն մարդկան , միջնորդ օ-
րինաց և շնորհաց ॥ : Օ ի թեպէտե յոյս մեր
է յո փրկիչ , բայց և յոյն է հաճոյական գի-
մել մեր առ մայր իւր . մի՛ զի փառք է ին-
քեան մեծացունել զմայր իւր , և կատա-
րել

րել զինդիր նր և զմիջնորդութի և զքարե-
խօսութի վն մեր . և միւս ևս՝ զի գիտէ զտկա-
րութի մեր , որով առաւել համարձակիմք
առ մայր թաղաւորին դիմել , քան առ թա-
ղաւորն . և վնի իսկ կացուցել է զմայր իւր
գանձապետ 'ի վն նմ գանձուց իւրոց՝ բաշ-
խել առատապէս ը մայրենի գթոյ իւրոյ 'ի
վն տառապեալ ազգի մարդկան . զի եթէ
կոստանդիանոս հրաման ետ մօր իւրում հե-
ղինեայ գշիոյի՝ ծախել որչափ ինչ կամք ի-
ցեն նմա 'ի գանձէ իւրմէ 'ի պէտս աղքա-
տաց և 'ի շինութի եկեղեցեաց , քանի՞ ևս
յն հրաման տայ մօր իւրում մարիամու օ-
գոստատիբուհոյ տիեզերաց՝ սիրել և տալ
աղքատաց յանսպառ և յանժախելի գան-
ձուց շնորհաց և պարգեաց իւրոց՝ 'ի ճոխա-
ցուցանել զաղքատութի հոգւոց մերոց , և
առնել զմեզ տաճար նայ կենդանի :

Հապա 'ի յիշատակէ աստի ամենօրհնեալ
անուան մարիամու յաւուրս ծննդեան իւ-
րոյ՝ առցուք գեղեցիկ համարձակութի ստէպ
կարդալոյ զանուն նորա նք , և խնդրելոյ 'ի
նմէ զնմ պէտս մեր՝ մանաւանդ զհոգեւորս .
բայց ինդրեցուք հաւատով , զի առցուք .
զառեալ շնորհս պահեսցուք , զի կրկին ևս
առցուք շնորհս փոխանակ շնորհաց . և ան-
դադար դոհասցուք վն առելոց շնորհաց և
պարգեաց , զի մի ապաշնորհութե անարժան
գացուք միւսանգամ ըռնելութե . և յնմի
մեծացուցուք զանուննր ը միաճնի իւրում
նծորդւոյ յաւիտեան :

XX

ՂԼ. Թ. Դ :

Ընծայումն Առաքին :

Լյս երրորդ տօն է ամենօրհնեալ կուսին մարիամու սաՀմանեւոյ յայ յածա մայրութի : Արդ եթէ յղութի կուսին՝ եր ուն անթառամ ծաղիկ , ամենևին գեղեցիկ և անարատ . և ծնունդն՝ ուն պտուղ սքանչեւի , հաճոյ աչաց արարչին իւրոյ , և քաղցր ի կերակուր՝ արժանի հանեւոյ ի սեղանն այ , ապա ընծայումն անձնանունէր՝ է ստուգանքս կթել և քաղել անձամբ զանձն հասունա ցեալ , և ընծայել տնկողին իւրում ի ձեռն ծնողաց իւրոց ի տաճարի այ : Այլ հայեցա րո՛ք աղաչեմ ի պատուական ընծայս ըու նելի տն՝ առաւել քան զողջակէզս և զգոհս գառանց պարարտաց , և՛ս առաւել յօրինակ ընծայմանն՝ առաւել անծաՀաճոյ քան զպա տարազն աբէլի և արաՀամու :

Արկին և երեքկին է ընծայաբերութի խո նարհագունին յազգի մարդկուէս՝ մատաղ օրիորդի միոյ , մարիամու կուսի ասեմ՝ ի նա զարեթէ գալիլէացոց , առ բարձրեալն անձ մի և երեքանձնեայ : Այլ զի ընծայի ի ծնողաց , ընծայի և յանձնէ , այլևայլ խորհրդով մի քան զմի բարձրագունի՛ն քան զմտա ծութի անգամ ընծայաբերիցն . ընծայի և ի դիմաց մարդկուէս՝ ուն մի միայն անմեղ

Դ

Ե

և անարատ զաւակ , ընտրեալ 'ի բիւրուց ,
յամորդւոյն ասեմ ազամայ և եւայի . վնյ
և 'ի նախաստեղծից առաւել յուսով ըն-
ծայի , զի թերեւս սա իցէ մայր փրկութեան
Յի , և հանգուցիչ յաշխատուէ մեղաց իւ-
րեանց :

Եւ որ պանծագոյնն է՝ և գերագոյն և
հրաշալի , ընծայի մարիամ կոյս՝ յնյ առ ան-
իբրեւ արժանաւոր անամայրութե . 'ի միած-
նէն իմա՛ հօր՝ առ հայր , համակամ հաճութե
ան հօգւոյն , 'ի հաշտեցուցանել զանձ ընդ
մարդկան ազգի : Եւ լէ այս մի դք անհաւա-
տասցի . զի թէ՛ ոչ բանն էական ընծայէր և
ընծայեցուցանէր զհանգերձեալ իւր ծնող
լն մարմնոյ՝ առ ծնողն լն անութե , ոչ ար-
դեօք լինէր մարիամ հողածինն՝ անածին .
որնպս եթէ ընծայէր և մարիամ զանձն իւր
յաղախնուի նյ , ոչ արդեօք 'ի վեր ելանէր
'ի մայրութի նյ : Եւ պառքեմն ընծայեաց ,
որով ընծայեցաւ . և ընծայեցաւ , որով ըն-
ծայեաց . որ է խորագոյն և իսկագոյն խոր-
հուրդ տօնիս տիրապէս :

Վարձեալ կրկին և երեքկին ընծայ պատ-
ուհական , ընծայեալ բոլորապատու հոգիւրա-
նօք 'ի սկզբնութե , 'ի յառաջագիմունե , և
'ի կատարելութե հասակին , եթէ լն կարգի
պատմական աւանդութե , և եթէ առաւել
լապէս ըստ յառաջագրութե անծային խոր-
հրդոյն : Եւ զի երիցս ասի ընծայելն մա-
րիամ՝ 'ի ծնողաց իւրոց երանելեաց 'ի յովա-
կիմայ և յաննայէ . նախ՝ ուխտակատարութե

սրտից

սրտից իւրեանց . զի զոր աւետեօք ընկալան
ուխտական զաւակ յանյոյս ծերունէ և յան-
արգասաւոր ամուլթէ , իսկ և իսկ լը ծնա-
նիլն մատուցին նոյ տնկադործողին զպտուղ
որովայնի իւրեանց . երկրդ՝ յեռամեայ հա-
սակի լը սամուէլի որդւոյ ամուլն աննայի՝ և
սա ինքն ամուլն աննա տարեալ ՚ի տաճարն
նոյ ընծայէր զտաճարն նոյ զմիամայրն մա-
րիամ . և հրամանաւ քահանայից ՚ի տուն
բերեալ անդրէն՝ սնուցանէր նոյ իբրեւ ա-
ւանդ նոյ ցամն հասակի եօթներորդ . ապա
այնուհետեւ զերրորդն կատարէր ընծայումն
բոլորական՝ յանձնելով զնա ՚ի կուսաստան
տաճարին , լը ձեռամբ՝ ոմ կարծի՝ համա-
նուն աննայի մարգարէութեոյ , կալ անդ
այլ ևս ամա եօթն՝ մինչև յարբունս հարս-
նութէ լը կարգաւորութեն նոյ : Կատարէլ
է ուրեմն ընծայս ՚ի ծնողաց կուսէ . այլ մեզ
խնդրելի ընծայումն կուսին ՚ի կուսէ անտի՝
նոյնպէս երեքկին :

Նախ զառաջինն ընծայեաց անձամբ զանձն
նոյ ամենաթիւ կոյսն՝ վաղադոյն քան զնմ
մարդ՝ լը ճանաչել զինքն և զարարիչ իւր .
որնոյս ամենեցուն մեզ բանաւոր արարածոց՝
պարտ և արժան է՝ և հարկ իսկ է առնել լը
բանալ նախկին բանաւարութէ՝ ծագմամբ
բնաւորական լուսոյ բանի , որնոյ յարշալոյս
մարդկութէ՝ և լը արեւագալ բնութէ . զի
այս է սկիզբն նմ պատարագաց՝ խնդրելին
և սիրելին հաստէին մերոյ : Բայց վիհ մեծ
էր , թող թէ խտիր , լը մերս և լը նորայն ըն-
ծայ .

Ծայռումն նախանուճէր . զի [Թէ այն՝ որ կարա-
պետ և սպասաւոր հանդերձեալ էր լինել
բանին նոյ՝ ո՞նց արուսեակ նախընթաց արե-
գականն արդարուն , յորովայնի մօրն արթ-
նացեալ՝ խաղայր , խայտայր և կայտուէր լը
սուաջ տն իւրոյ և տիրամօր իւրոյ , և եր-
կիրպագանէր յղացելոյն յորովայնի կուսին՝
հոգւով և ճշմարտութեւ , և բանայր զբերան
մօրն՝ օրհնել զտն իւր և զտիրամայր , զինչ
ոք ասիցէ զնմին իսկ զտիրածին կուսէն՝ որ
ստեղծաւ ո՞նց արեւելք գերարփին , և մայր
և ծնող հանդերձեալ գոլ էական լուսոյ՝
անծորդոյն . ո՞չ ասլաքէն աներկբայ հաւա-
տաւարժան է , ե[թէ զոյգ լը եղանուն՝ իմա՝
ստեղծման հոգւոյն բանականի , գոյիւ չափ
զանձն ընծայէր արարողին՝ հոգւով և ճշ-
մարտութեւ՝ հովանացեալն ՚ի հոգւոյն սթյ . և
ե[թէ զօրինակն անգիտանամ [թաքուն խոր-
հրդոյս , ոչինչ երկունանամ լը հաւաստիս
իրացն . վնյ և զառածն երկրորդեմ , ե[թէ
որ փութով տայ՝ կրկին տայ , ապա մարիամ՝
որ փութով և վաղագոյն էտ զանձն նոյ քան
զամ կանանցածինս , որոնք բանաւոր պատա-
րագ և խօսուն պաշտօն նախընծայ , կրկին
և երեքկին հաճոյական ընծայ նուիրեաց իւ-
րումն արարչի :

Սէ ինձ այնուհետեւ հետաքննելի , և ձեզ
կարի զգուշալի , զվայրկեանն և զժամն և
զօրն և զտարին խնդրել նախկին ընծայու-
թեւս . զի այս նմմիայն է գիտելի՝ որ ընկա-
լաւ զայնպիսի անհամեմատ ընծայ ՚ի մարդ-
կու-

կութէս անճառ մարդասիրութիւն իւրով՝ ի
 ժամանակին , զոր ինքն սահմանեաց յառաջ
 քան զյաւիտեանս՝ որնպս ծնող և սկիզբն և
 հիմն և արմատ մեծի պատարագի անբաւու-
 թեան էսկցին իւրոյ և անդրանկի : Այա
 զանպատումն ի գաղտնիս անդ նայ գանձեալ
 տեսցո՛ւք զյայտնին մեզ . զի թէ սկզբնութի
 ընծայիս գտաւ անթարգմանելի , թերևս
 յառաջագիմութին իցէ պատմելի :

Յառաջագիմ ընծայումն կուսի զայն ասեմ ,
 յորժամ արտաքոյ գերբնականին մեզ ան-
 մատչելոյ՝ բնաւորական օրինօք աճելուէ
 հասակի և զգօնուէ աճումն առեալ ինչ ,
 խելահաս լինէր և բանալար : Արդ նմիւն
 ճշմարտեալ է այս , զի մարիամ կոյս անա-
 րատ՝ լի անդստին եօթնարփին շնորհօք հոգ-
 ւոյն , և զարդարեալ նմաճիւք բնութի յան-
 կաւորօք կատարելութե մարդկութեան , ան-
 շուշտ քան զնմա ուստերս և զդստերս և այլ՝
 վաղագոյն ընդունէր և արծարծանէր զկայ-
 ծակն բանի , զարթնութի ասեմ հոգւոյ ի
 մարմնի , լուսաւորագոյն և պայծառ ծանօ-
 թութիւն անձին և արարողին . ոչ է թէ ի սո-
 վորական ամս ընտրութե այլոյ ի մանկանց
 եօթնամեանից կիմիւցամեանից , ուր և զհնգա-
 մեայց ոմանց , և զչորեքամեայց անգամ ու-
 նիմք ի տեսոյ և ի լրոյ զօրինակս բացման
 բանալարութե , այլ յէս նունազագոյն հա-
 սակի . մինչ զի վայելչական տեսութի՝ յերեք-
 ամեայ տիս կարծեմ զմիտս մարիամու լու-
 սանշոյլ ճաճանչիւք բանականին պայծառա-

զարգե՛լ. և զոր այլք 'ի տղայոց յայնմ հասա-
կի [Թոթովեն բարբառ մարդկային անգէտ
մտօք , յիմաստուն օրիորդն մարիամ՝ դի-
տու[Թք խօսել և յօգել զնմ բան , ոչինչ է
երկոճանալի , յորմէ հետէ բարբառ արձա-
կէր կատարեալ ձեռով . զի մի լինիցի մօր բա-
նին՝ ոնկ մանուկ տխմար՝ անբռնական և ան-
բանաւոր խօսել երբէք բան :

Որում տպաւորագոյն 'ի դէպ եկեալ տեսա-
նեմք և զաւանդն պատմական , որ վ՛ս եռա-
մեայ ընծայմանն 'ի ծնողաց , զոր և առաւել-
լապէս դիտէ եկեղեցի տօնախմբել . իբր զի
և ինքն յայնժամ կոյսն անարատ և իմաս-
տուն՝ անձամբ զանձն ընծայեաց նյ ոնկ բա-
նաւոր պատարագ՝ առաւելքան զընծայուի
առ 'ի ծնողաց : Ս՛ինչ զի՝ փոքր և նոճաստ
դատեալ է յաջս իմաստնոց պատմե՛լն քան
զեղեալն . զի ուր պատմութիւն զարտաքինն
և ե[Թ ձեացուցանէ կերպարան երեքամեայ
զաւակի ինքնամատոյց լինելոյ յոտս քահա-
նայապետին իբրև նյ փոխանորդի՝ լ՛ եօ[Թ-
նաստիճան սանդուղս ուրեմն 'ի մէջ տաճա-
րի , ձե՛զ մնայ ուլ իմաստուն լսելիք նծասէրք՝
զլս գերագոյնն իմաստասիրել ըստ ներքին
մարդոյն մարիամոյ . նյ [Թէ՝ այն , որ հան-
դերձե՛լ էր լինել անձնաւոր տաճար նյ բա-
նին , և պատարագել հօր զանգուգական ըն-
ծայ՝ զնք և զիւր ասեմ միածինն , որպիսի և
որչափ այժմ յիւրոյին ինքնանոճէր ընծայ-
ման կանխէր զառ 'ի նոյն պատրաստութի
հոգւովն սքով . որքան տեսչի՛ն սիրոյ սիրա-
բուն

բուն սրտի բոլորանունէր պատարագ զանձն
ընծայէր . ո՞րպիսեաւ գերաբուն և հրաբուն
եռանդեամբ անձնընծայ լինէր . ո՞րպիսի խո-
նարհութիւն , զի՞նչպիսի լուսաւորութիւն մտաց ,
և ո՞րգունակ ողջակիզմամբ կամաց :

Աւր այնուհետեւ կրկին և երեքկին ասել
զընծայիս զչափ . այլ անչափութիւն 'ի չափա-
ւորութե ասել հելիքասցի . ուր յիմ սրտէ
և յիմ անձնէ և յիմ մտաց և յիմ զօրութիւն
իւրմէ զհոգին ի մարմնոյ պատարագէր , և
զկուսական մարմինն ի հոգւոյն վերընծայ-
էր . ող և զզգայարանս ներքին և զարտա-
քին , զկարողութիւն և զներգործութիւն ,
զձիրս բնութե և զչորհաց . զոր ունէրն՝ և
զոր կարէր ունել , միաձոյլ միապաղաղ միա-
բոլոր ընծայեաց՝ մի միայն կատարեալն յոր-
դիս մարդկան՝ կատարելապէս , զքոյս՝ ա-
սելով առ հաստիչն իւր , 'ի քոյոց քեզ մա-
տուցանեմ՝ գոյի՛ն չափ զկեանս իմ . զի քո՛
եմ նոր ոգեւեր :

Եւ յա յառաջադիմութիւնէր կատարեալ , որ
ձգէր այնուհետեւ զկոյսն յաշտիճան գերա-
գոյն 'ի վեր քան զմիտս և զխորհուրդս . զի
թէ ողորմութիւն ընչից՝ փոխ տալ նոյն համա-
րեալ , և բազմապատիկ հատուցման արժա-
նաւոր , ապա որ տայ զինքն փոխ նոյն՝ որպէս
առաջինն աննա զսամուէլէ սիրուն զաւա-
կէն ասէր , եթէ տամ զսա փոխ նոյն , զի՞նչ
ոչ ի՞նչ ինչի յոյն . հաւատամ , զի թէ տացէ
ոք ոչ իբրեւ փոխ , այլ իբրեւ ընծայ անդարձ ,
ի՞նչ ինչի զիմ գլխովին . և այսպէս եղև մի-
այն

այն մարիամ, զից նա միայն եղև վերընկալ
 անձային բանին, իմ ոչ միայն անձընկալ, այլ
 և անձածին :

Եւ քանզի յօրէ անտի ընծայման կուսին
 հանդիսացաւ յառաջագիմութի նր և ար-
 տափայլեաց ընտրութի նր յանձամայրութի,
 այնուհետև ձգեալ լինէր 'ի վերածգողէն 'ի
 կատարելութի 'ի վեր քան զբնութի արա-
 ըածոց՝ երկրաւորաց և երկնաւորաց, սերով-
 բէն հոգեղէն և մարմնաւոր քերովբէն . և
 հանդիսանայր անարատ քաղաքաւարութի
 կուսին՝ ոչ ոնի զնախահարց և զարդարոց և
 զմարգարէից, որք 'ի հնումն բարեհաճոյա-
 ցան իմ, և ոչ ոնի զառաքելոց և զվիշպաց և
 զձգնաւորաց և զմարտիրոսաց և զկուսա-
 նաց՝ որ 'ի նորումն ընտրեցան, այլ՝ գեր 'ի
 վերոյ ամենեցուն, ոնի զսակ ամ սբց, և
 մայր և ծնող ամ արդարոց . զի հանդերձե-
 ՛էր ծնող լինել սբցն սբց, և թագուհի հրեշ-
 տակաց՝ թ ող թէ մարդկան :

Սի և օր քան զօր՝ և ժամ 'ի ժամէ, թ ող
 թէ տարւոջէ 'ի տարի, կանգնաւ հսկայից
 չափէր, տինա և հրեշտակային կանոնաւ՝
 զընթացս կատարելութե կոյան ամենասբ,
 ըստ ներքնոյն կատարեալն անդստին՝ ին ար-
 տաքնոյն արտափայլեալ 'ի կատարելութե
 ի վերբերութե հասակին : Սինչ զի եօթ-
 նամեայ հասակի նր վիճակ՝ յորում ընծայե-
 ցաւ զվերջին ընծայումն 'ի կուսաստան տա-
 ճարին, թողեալ զհայրն և զմայրն՝ առ 'ի
 լինել անձընկալ տիրապէս, անցեալ զանցե-
 ՛էր

էր զհասակօք արանց կատարելոյ , թող թէ
իմաստնագունիցն 'ի կանայս . մինչև հրեշ-
տակաց վկայել՝ թէ չիք նման նորա յորդիս
մարդկան , վնջ և ճանաչել զնա իբրև 'ի հո-
գեղինաց կարգի՝ ցանկալի զոճարթնոց , և
քոյր իւրեանց անոճանել՝ ի հոգերգողին :
Իսկ կրկին եօթներորդն՝ չորեքտասանե-
րորդն ասեմամ հասակին ընծայեցոյց զմա-
րիամ առաջի նյ՝ ոնց գերագոյն և բարձրա-
գոյն քան զհաղարամեայս , քան զնախկին
իմա՛ արարածս , ոչ միայն զհողանիւթ նա-
խաստեղծս ասեմաննմանս , այլև զաննիւ-
թականս՝ մի քան զմի գեղափայլս , որ են
հաղարք հաղարաց և բիւրք բիւրուց պաշ-
տօնեայք արարչին , վեհագոյն գտեալ բազ-
մաչեայց և բիւրաչեայց և համօրէն դասա-
կարգութե երկնայնոց : Իւր որ յառաջն 'ի
զոճարթնոց անտի սպասաւորել լինէր ան-
տեսաբար ոնց զքոյր , այնուհետեւ ակներև
տեսուի՞ պատգամաւորս յնծակոյս կողմա-
նէ լեռնէր զականաւորս 'ի նոցանէ զգաբ-
րիւլեանս՝ ոնց թագուհի ընտրեալ , և հրա-
ւիրեալ ոչ 'ի հրեշտակականն պատիւ 'ի վեր
ելանել՝ անլնէջ սպասահարկութիւն առաջի
փառաց աթոռոյն , այլ 'ի մայրութի գլխու
վին նծորդոյն՝ որպէս դուստր հօր նյ , և
հարսն հոգւոյն նյ՝ ընծայեալ յերկրէ յեր-
կինս , ծնող լինելով բանին 'ի յերկրի :
Թող այսուհետեւ յառաջ ինձ մատիցեն գիտ-
նաւորք Յի , մանաւանդ թէ՛ և գիտնագոյնք
նյ , թարգմանել և ճառել զառաջիկայս
ըն-

ընծայումն կուսին՝ զկատարեալն 'ի կատարելութե , յորժամ առ պատգամն տիրական՝ նուիրական քանի՛ն ասէր ամենասրբուհին՝ ընտրեալն յօգոստատիրութի . Ահա ասիկ կամ ազախին ի՞նչ , եղիցի ինձ լը քանի քում : Այլ ո՞ ոչ ասիցէ , թէ այս է պտուղ նախա նուէր ընծայման , և 'ի վեր ք զամ ընծայումն . զի՞նչ քան զայս գերաշրջալ պատիւ , և զի՞նչ քան զայս խոնարհ ընծայումն . այնչափ անձնկալ լինել կրաւորապէս , իմ լըու նեւի ան , մինչև լինել անձնկալ ներգործապէս , իմ լըունօղ ան՝ որպէս ծնօղ և մայր . և այնչափ խոնարհութե զանձն ընծայել ան , զի և յետ ընտրութե յանձնամայրութի՝ ազախին զանձն դաւանել , պատրաստական ազախին և խոնարհ ազախին :

Այլ զայս 'ի տօն աւետմանն թողեսլ ձեզ խորհրդածել , յայժմու տօնիս ընծայման զայն և եթ կաւիմ յուշ ածել՝ և յուշ առնել տօնասիրացդ , զի թէ չէր մարիամեանն ընծայումն առաջին՝ մեծ 'ի սկզբնութե , ոչ լինէր և երկրորդ ընծայումն նր մեծագոյն 'ի յառաջագիմութե . և եթէ ոչ այս , և ոչ ամենամեծն լինէր ընծայումն վերջին 'ի կատարելութե . վնջ և ոչ աւետումն գաբրիէլեան և ոչ խորհուրդ անձամայրութե 'ի վր հասանէր : Ապա ուրեմն լը հիմանն և շինուած իւր , լը շինուածոյն և հիմն իւր . հիմն խոնարհութի , և շինուածն ամ առաքինութի՝ սրբութե , կուսութե , արդարութեան , անպաշտութե , և ան անձաճոյ կարգաց .

իսկ

խակ լրումն և գազաթն անեղաշէն խորա-
նայարկ կամարանման բարձրաբերձ շինուճա-
ծոյս՝ որ մինչև յերրորդ յերկինս հասանէ և
անցանէ , նծամայրութի : Շինողն նա ինքն
բարձրեալն յաւիտենից՝ նոր բնութե և շնոր-
հաց և փառաց . այլ հիմն է խոնարհ ընծայ-
ութի մարիամու . ըմ , զի հայեցաւ ՚ի խո-
նարհութիւն աղախնոյ իւրոյ . և արար ինձ
մեծամեծս հղօրն :

Օ այս ես եղբարք խորհրդածութի յաւուրս
հանդիսի՝ կարծեմ մեզ միակ և ճշմարիտ
խորհրդակատարութի տօնի ընծայմանս .
քի բոլորանունէր ընծայումն և անձանց մերոց
ի ձեռս արարչին մերոյ՝ նմ խոնարհութեք ,
յորում է նմ ճշմարտութի և արդարութի .
զի եթէ խոնարհութեք հիմն արկցուք անձ-
նանունէր պատարագիս մերոյ , ընծայեմք նոյ
և ընծայեցուցանեմք ընծայ հաճոյական՝ ՚ի
շինել և զմեզ տաճար և բնակարան նծութե
իւրոյ , եթէ ոչ մարմնապէս՝ ըմ տիրաւօր կու-
սին , գէթ հոգեպէս , որ մեզն է անկ :

Ապա եթէ ոչ այս մեր անբերելի ամբարտա-
ւանութի և ամբարհաւաճութի՝ տնկեալ ՚ի
բնութիւնս մեր ՚ի նախաջարէն և յառաջին
հպարտէն , և ոնք փուշ և տատասկ բուսել
ի համօրէն անդաստանի մարդկութեան , ոչ
թողու մեզ ընծայել նոյ ինչ մի ճշմարտութեք ,
թող եթէ զանձինս մեր . այլ տայ մեզ՝ փո-
խանակ ընծայելոյ՝ ընծայեցույանել և եթէ
զանձինս իբրև արժանաւորս ՚ի պատուաւոր
քան ՚ի պարտաւոր ծառայութիւնս նոյ . և ոչ
տայ

տայ մեզ յիշեւ զանսուտն բան , եթէ՝ ոչ որ
զանձն ընծայեցուցանէ , նա է ընտրեւ , այլ՝
զոր անուն ընծայեցուցանէ , ոմ զմարիամ :
Արդիք մարիամու՝ յետ անդրանկին իւրոյ
միածնի , նմանօղ լերուք մօր ձերում . հայ-
եցարուք յընծայումն և յօրինակ ընծայման
կուսի , և այնպիսի ընծայ ընծայեցէք և ըն-
ծայեցուցէք նոյ զանձինս ձեր , նմ խոնար-
հուք և անթերի լրականուք . ոչ լոկ փոխ-
տալով զձեզ նոյն , այլ՝ ոմ ձրի առիք , և ձրի
տուք , անդարձ ընծայատունութիւն տունողին
ձեզ զձեզ : Ա՛յ և մի լիցի մեզ արդեօք զմի
և եթ մասն յանձանց տալ նոյ , և զմիւսն մեզ
պահել . ոմ զնոյն նոյ , և զկայսերն կայսեր՝
զատանել խորհելով . մերս նմ և մեք բո-
վանդակ՝ նոյ եմք . ըստ այնմ , նոյ եմ ես :
Ե՛ւս առաւել՝ մի զլաւն մեզ , և զյուրն նոյ
հանցուք բաժին լի կայենի չարի . այլ զլաւն՝
զբարին , զհաճոյն , և զկատարեալն յամի
նոյ պատարագեցուք ըստ նոր հաբելի՝ մա-
րիամու . զլաւն ասեմ նմի , զժամանակի ,
զգործոյ , զմտաց և զկամաց , և զնմ զօրու-
թեց հոգւոյ և մարմնոյ . խորհրդով և բա-
նիւն և գործով ընծայեւք և մարիամացեւք ,
բարեխօսութիւն՝ մանաւանդ թէ և ձեռամբ՝
նորուն մարիամայ տիրամօր կուսի և մօր մե-
րոյ օհնաբանելոյ . զի թէ նա նմածին եղև
ներգործաբար , նոյ է զնմ ծնաւ , մեք գոնեա
լինիցիմք՝ որոնս պարտիմք՝ կրաւորաբար , նոյ
յնոյ ծնեալք . և եթէ որդիք , և ժառանգք
նոյ և ժառանգակիցք քնի . որ է պտուղ կա-

տարեալ ընծայուլթէ . զի տամք զփոքրն , և
առնումք զմեծն . տամք նոյն զանձինս , և ընդ-
ունիմք զնոց յանձինս՝ աստ և 'ի հանդերձե-
լումն անկորուստ ժառանգուք յաւիտեանս :
Եւ ինձ , ով տիրուհի իմ օգոստափառ և ծի-
րանածին , մայր իմ տիրամայր գթած՝ սք-
նծածին , որ ակնունիմ առաւելագունի իմն
յայսմ տօնի՝ շնորհի , ը որում 'ի շնորհա-
ւոր աւուրս ընծայման քո ծնեալ՝ և 'ի լոյս
կենաց ընծայեալ , և ը քումք ձեռնտուն
և քո իսկ հզօր ձեռամբ և մաքրական աջով՝
քեզ և որդւոյ քում ընծայաւորեալ յուխա-
միսիթարուն և որդեգրուլթէ կուսիդ , շնոր-
հեա՛ աղաչեմ զկարեորն և զօգտակարն ան-
ձին իմոյ՝ առաւելքան զոր խնդրեմ և իմա-
նամ , զշնորհս ասեմ ծառայելոյ քեզ որդիա-
բար . որով և նոյն , և մարդկան վո՛ւ նոյն մտեր-
մաբար , յօգուտ եկեղեցւոյ և ազգի , յա-
ռիթ փրկուլթէ հոգւոյ և հոգւոյ , 'ի փառս
բարձրելոյ հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբոյ , և
'ի պատիւ անունն քոյ բարձրացելոյ ամեն
օրհնեալ գլխոյ փառաց :

ՃԵՌ • Դ :

Յաւերստանի Կոստին :

Յանչափ ուրախութենէս և յանստանման
ցնծմանէ սրտիս ընդ մեծահրաշ խոր-
հուրդ աւետաւոր տօնիս՝ ո՞նչ այլ յայլմէ յիս
ինքն եղեալ, համարձակիմ յատենիս այսօր
զգո՛ւարթնոյն առնուլ զդէմս գաբրիէլի, և
հրեշտակաձայն բարբառ արձակել աւետեոյ
առ մարիամ ծնօղ բանին նոն նոյ . Ուրախ
լեր բերկրեալդ, նոր լէքեզ : Համարձակե-
ցարո՛ւք և դուք հաւատացեալքդ քոի, և
հրեշտակացարո՛ւք, և երկրորդեցէք և ե-
րեքկնեցէք զուրախարար կուսին՝ զձայն ա-
ւետեաց . Ուրախ լեր բերկրեալդ մարիամ,
նոր լէքեզ . ուրախ լեր և բերկրեալ չնորհա-
լիդ կոյս, և ուրախացո՛ և բերկրեցո՛ զմեզ
լէքեզ . զի նա՛ լէքեզ է, որով և ընդ մեզ,
այս է էմմանուէլ : Ողջոյն լէքեզ մարիամ,
որ ողջունաբեր աւետեօք զո՛ւարթնոյն կրե-
ցեր ՚ի քեզ այսօր զտո՛ւօղն ողջունի և ողջու-
թե՛ և առողջութե՛ հոգւոց և մարմնոց՝ զ լմեզ
յայտնեալն նա՛ մարմնով : Ողջոյն լէքեզ ա-
մենասթ կոյս և մայր՝ օրհնեալդ ՚ի կանայս .
օրհնեալ ես դու ՚ի կուսանս և ՚ի հարսնա-
ցեալս՝ անհարսնացել մայր և կոյս, և օրհ-
նեալ է պտուղ որովայնի քո . զի այսօր օրհ-
նեցան ՚ի քեզ նա՛ աղինք . և յայսմ հետէ ե-

րա

րանեացեն քեզ ամ ազգք :

Ուրախացիր սրբուհի , տիրուհի , Թագուհի , երկնի և երկրի արքայուհի , պարծանք ազգի մարդկան , ուրախութիւն հրեշտակաց , և ցնծուի տիեզերաց . մեծացիր , և մեծացուջիր զԹՐ՝ հոգեպէս , և մարմնապէս , զառ ի քէն տղայացեալն ան . ցնծա՛յ անձ փրկիչ քո , և յորդի քո միածին . զի արար լէ քեզ մեծամեծս հզօրն , զխոնարհդ բարձրացոյց , և զաղքատդ լցոյց բարութիւն , քի և իւրե . զի չիք ոք բարի , Թող Թէ բարուի , բայց մի անձ : Ս ցոյց զքեզ նախ շնորհօք , և ապա անձամբ . վնջ և եղեր սափոր ոսկի՝ լի երկնային մանանայիւ . տապանակ ուխտի , տաճար և աթոռ ան բանին . տապան շորնոյի՝ ապրեցուցիչ Պի , և տաղաւար աբրա համեան անձնեալ . ծառ կենաց՝ տունդ զպտուղն կենաց , և բարունակ ողկուղաբեր քո փրկչին մերոյ . ոչ միայն բնակարան բանին , այլև մարմնարան . ոչ միայն դուստր հօր , այլև հարսն հոգւոյն սթյ , և իսկանցս ծնող և մայր որդւոյն միածնի . վնջ երկրորդեմք զուրախութե աւետիս յաւուրս տօնի . ուրախ լեր բերկրե՛լ , ԹՐ լէ քեզ , և ի քէզ , և ի քէն :

Ուսպիսում մեր ճշմարիտ և ջերմեռանդն ուրախակցութե՝ տեսէք , որպիսի շնորհալուր ուրախութիւն փոխատրէ տիրամայր սթկոյս . Ղեզ են ասէ աւետիքս , և որդւոց ձերոց , ով մանկունք շորոյ սիովնի , և ամ հեռաւորաց՝ զորս կուցեցէ ԹՐ անձ մեր ի նորս

նորս ժողովարան , իմ յեկեղեցի , որ և կոչա-
րան . զի թէպէտև ինձ աւետեաց գաբրիէլ ,
բայց վն փրկու[թի] ձերոյ . վն զի ծնող գո-
լով փրկանակ բանին՝ եղէ և մայր եկեղեց-
ւոյ նր և մայր փրկուէ . վն և ես աւետա-
րանեմ ձեզ ուրախուի մեծ , որ եղիցի ւնմ
ժողովրդեան . զի որ ծնանելոցն է յինէն որ-
դին ւնյ՝ յս կոչեսցի , իմ փրկիչ . ձեր ուրեմն
է տօն ուրախուէ օրս այս իմոյ աւետեաց :
Պարձեալ ասեմ , ուրախ լերուք ՚ի ւոր . ոչ
վն իմ ինչ եկն բարբառս այս գաբրիէլեան
աւետեաց , այլ՝ վն ձեր . զի ոչ վն իւր բերէ
ծառն զպտուղ իւր , այլ վն ճաշակողաց . և
պտուղ ծառոյս ճրպիսի . եթէ ծառ բարի
պտուղ բարի առնէ , ապա և ծառ կենաց
զպտուղ կենաց , այն իսկ է անմահարար մե-
ռեալ բնութի ադամեան զարմիդ . տեսա-
նէք , զի ձեզ են աւետիքս և որդւոց ձերոյ .
և ճր աւետիք մեծ քան զկենդանութի ՚ի մե-
ռելոց , և այն՝ հոգւոց կենդանութի , ոն
և մարմնոց յարութի . զի որ ուտէն զիս՝ և
նա կեցցէ վն իմ , ասէ իմ միածին . և ես ա-
սէ յարուցից զնա յաւուրն յետնում :

Արկին ձեզ աւետիք որդիք մարդկան՝ ձայ-
նէ տիրամայր , զի լինելով իմ մայր ւնյ՝ լի-
նիմ և ձեզ ՚ի մայր , ոն և ւնձ ՚ի հայր , որ ա-
ռաքեաց զբանն լինել որդի մարդոյ , և գրել
զմարդիկ յորդիս ւնյ : Արեքին աւետիք
ձեզ ինև առ ՚ի միածնէս . գերելոցդ ազա-
տութի , բանտարկելոցդ արձակուրդ , աղ-
քատացդ հարստութի . և գլուխ ւնմի՝ հե-

աւացելոցդ յայ՝ մերձաւորուն , աղգակցութեամբ
 հանդերձ իսկապէս . զի ես մարիամ աղգա-
 կից ձեր՝ հարսնացայ այ , և ծնայ մարմնով
 զորդին այ . որով և անորդին իմեղև ճմա-
 րիտ մարդ՝ ձեզ աղգակից . և արդ ուրախ
 լերուք և դուք որդեակք իմ , ան լը ձեզ :
 Օայս ամ խորհրդածեալ անասէր տօնո-
 ղացդ աւուրս աւետման մեծի , ինքնին իմաս-
 տասիրէք , եթէ կրկին է խորհուրդ հրաշա-
 փառ աւետեացս . գալուստ գաբրիէլի աւե-
 տեօք առ Կոյսն մարիամ , և առ նմին գա-
 լուստ առաքողին՝ ք բանին այ՝ ի յարգանդ
 Կուսին . իմա՛ , լը ասել մարիամու առ հրեշ-
 տակն , ահաւասիկ կամ աղախին տն , եղի-
 ցի ինձ լը բանի քում , էջ և ինքն բանն ան
 ի Կոյսն : Ապա տօնս աւետման՝ է միանգա-
 մայն առնուլ Կուսին զաւետիս գալստեան
 անորդւոյն ի յերկնից , և միանգամայն առ-
 նուլ բանին մարմին ի Կուսէն ճմարիտ մար-
 դեղութեմ ի յերկրի . է հաշտիլ այ լը մարդ-
 կան , և հաշտեցուցանել զմարդիկ լը իւր .
 տալ մարդկութեւս այ մարմին , և առնուլ
 յայ հոգի : Փոխեցաւ ուրեմն այսօր և ան-
 փոխելի վճիռն այ . զի այն՝ որ ասացն , մի
 մնասցէ հոգի իմ ի մարդկանդ յայդմիկ վս
 լինելոյ դոցա մարմին , այսօր ասաց և հաւ-
 տատեաց անյեղլի , բնակեցէ հոգի իմ ի
 մարդիկ վս լինելոյ իմ մարմին : Փոխեցան
 այսօր և երկինք յերկիր , և երկիրս յերկին .
 զի ուր աթոռ այ՝ անդ և երկինք . և ահա
 բանն մարմին եղև , և բնակեաց ի մեզ՝ բաղ-

մեալ յաթոռ շնորհաց և փառաց 'ի մաքրա-
զարդեալ որովայն կուսին :

Այլ որ սքանչելին է՝ և խորհուրդ խորհրդոց անձառ , անփոփոխելին բնութի միայնայ լը փոփոխելի բնուէ , և մնայ յինքն՝ անփոփոխ . անեղն եղանի՝ մնալով յանեղուէ . ստեղծօղն ստեղծանէ իւր մարմին ստեղծական 'ի կուսէն , և հոգի հաստէ իւր՝ մտաւոր և բանաւոր , իւրացուցեալ զմերն իբրև ստացող զստացել , և զիմս յազագս իմառնու կերպարան՝ ամիսն ման մեզ , բաց 'ի մեղաց . և այնպէս որդին այ որդի մարդոյ լինի՝ ճշմարտապէս , և ոչ կարծեօք , մարմնացեալ և մարդացեալ 'ի սբ և յմծածին 'ի միշտ կուսէն հոգւովն սբ : Անսկիզբն սկզբնաւորեալ . անժամանակն լը ժամանակաւ մտեալ , կատարեալն յաճումն եկեալ , ամբն 'ի ծառայի կերպարանս եղեալ :

Հրեշտակք 'ի վերուստ զարմացան և սոսկացան լը անհնարինս խորհուրդ ահագին՝ մեծ և սքանչելի . և տիրապէս 'ի միտ առին այսօր , եթէ ոչ տկարասցի առ այ ամբան :

Օ ի թէպէտև գիտել գիտէին , եթէ մի 'ի կարելեաց անտի բանից է առնուլ այ բնութի հոգեղէն , լը որում աննիւթականն դերադոյն փակէ յինքն և զաննիւթականս ամ , այլ ոչ գիտէին և ոչ կարէին հաւատալ եթէ անմարմին բանին մարթ իցէ մարմին զգենուլ . զի ծագէ 'ի ծագ տարակային այսօրիկ՝ իբրև ծայր ներգործական , և ծայր կարողական . վայ և խեղամուտ եղեալ խորհրդոյն :

հրդոյս եղելոյ յեկեղեցւոյ՝ ուսան ը առաքելոյ 'ի ձեռն եկեղեցւոյ զբազմապատիկ իմաստութիւնն նոյ . ոնք և նոր ուսումն յաւելաւ 'ի միտս հրեշտակականս , յորժամ բանն ոչ միայն մարմին եղև , այլև կամեցաւ բնակել 'ի մեզ՝ գոգցես որպէս 'ի յարգանդ կուսին , տալով մեզ 'ի ճաշակումն զպատուական մարմին իւր և զարիւն . զի և այս խորհուրդ եկեղեցւոյ հետևորդ առաջնոյն՝ 'ի վեր է քան զարարածոց մտածուի . այլ մեք յառաջինն դարձցուք :

Այլ ժամուս մի առ մի թարգմանել զանթարգմանելիս , եթէ որպէս 'ի կատարման անճառ խորհրդոյ մարդեղութենն նոյ , որ և տնօրէնութիւն և տնտեսութիւն վերաձայնի , յայտնեցաւ տիեզերաց խորին խորհուրդ ամենասթերրորդութե՝ որ յառաջն լռելեայն և եթ քարոզեալ լինէր միայն անճառն և հապետաց և մարգարէից . զի որդին նոյ՝ որդի մարդոյ լինելով , յայտնի կացոյց զհայր իւր՝ որ առաքեացն զնա , և զհօգի իւր՝ սք՝ որ հովանացաւ կուսին , և արար զգուստորհնոյն ադամայ՝ մայր նորոյն ադամայ , առանց գիտելոյ զայր՝ արտաքոյ օրինաց բնութե . և այնպէս որդին նոյ անմայր՝ եղև որդի մարդոյ անհայր :

Յայտնեցաւ և անբաւ իմաստութիւնն նոյ , որով եգիտ հնարս կանգնելոյ զանկեղ բնութիւնս ադամեան՝ խոնարհելով յերկնից 'ի յերկիր . ոնք որ կամիցի կանգնել զմանուկ գլորեալ , որչափ և մեծ ոք իցէ՝ այնչափ ա-

ռաւել խոնարհէ զանձն առ 'ի կանգնելոյ
զանկեալն . ապա թէ ոչ ոչ կանգնէ առանց
խոնարհելոյ իւրոյ : Այլ այն է սքանչելի ,
զի որդին նոյ խոնարհի յերկիր , և մօտանէ 'ի
սենեակ կուսական որովայնի , անմեկնելի
յերկնից և 'ի հայրական ծոցոյ . որ էրն յամ
տեղիս և անբովանդակելի 'ի վայրաց' պա-
րագրի 'ի ծոց մայրենի . և բազմեալ յաթոռ
սրտին մարիամով՝ հանգչի միանգամայն 'ի
քրովբեական աթոռ , և ղեկավարէ զտիե-
զերս ը հօր և ը հօգուոյն սբայ :

Յայտնեցաւ և անբաւ մարդասիրունն նոյ ,
զի զոր ոչն արար վր հրեշտակաց , արար վր
մարդկան . վր մարդասէր անուն ընկալաւ՝
քան հրեշտակասէր . զի այս օրէնք են մե-
ծին՝ ձեռնառու լինել փոքուն և տկարին .
խնայել 'ի դաւաճանեալն՝ քան 'ի դաւաճա-
նօղն . 'ի խոնարհն քան 'ի մեծամիտն . թող
զի մեծ է մեծացուցանել զաղքատն՝ քան
զոր ճոխն է յաչս իւր . և սէր է ողորմիլ ա-
ռաւել կարօտելոյն : Այլ այս է ասելն տիրա-
մօր կուսի . ցրոճեաց զամբարտաւանս մսօք
սրտից իւրեանց զչար հրեշտակս , և բարձրա-
ցոյց զխոնարհս՝ զադամեան բնութիս . ըզ-
քաղցեալս լցոյց բարութիւն , և զմեծատունս
արձակեաց ունայնս : Այլ որ մեծն է , այն-
պէս սիրեաց նձ զձ , քի զմարդիկ , մինչև
զորդին իւր միածին ետ . այն՝ որ կարող էր
և այլօրինակ տնօրինել զմարդկան փրկութի .
և որդին նոյ այնպէս սիրեաց զմարդիկ , մին-
չև լինել որդի մարդոյ , և դնել զանձն 'ի
վր

վր փրկութե մարդկան . այլ իցէ՞ թէ ծա-
նիցութի զանձառ զայս մարդասիրութի՝ մար-
դիկս անմարդիք : Այ որչափ սքանչանան
հրեշտակք առ այսպիսի սէր այ առ մարդիկ ,
նոյնչափ և հիանան ի ապշութիւն որդւոց
մարդկան՝ որք չառնուն 'ի միտ զանբաւ ե-
րախտիս :

Հայտնեցաւ և անբաւ կարողութիւն իմաս-
տութե , և անբաւելի արդարութիւն ի ողոր-
մութե . զի ոչ միայն ամենահար զօրութիւն
և գիտութիւն միաւորեաց զծայրս յանչափա
տարածիգս , միաւորելով զանձեղէն բնութիւն
անեղական և աննիւթական ի մարդկային
բնութեւս եղականի և հողեղինի՝ 'ի մի անձն
բանին՝ անշփոթելի և անբաժանելի յաւի-
տեան , այլև հաշտեցոյց և միացոյց զան-
վրէս արդարութի իւր ի անսպառ ողորմութե
իւրում . ո՞նչ զի յանցաւոր մարդկութիւն՝ ի-
րաւամբք տարամերժեալն յերեսաց այ , իւ-
րում ի սարտեօք անկեալ անչափութե՝ զոր
անկարանայր չափաւորն հատուցանել եր-
բէք և արդարանալ , գտցէ զողորմութի յար-
դարադատ տնէ՝ իբրև հատուցել նմ լիով
և իրաւամբք զիւրն պարտիս . և այս ո՞րնս .
լինելով այ մարդ , և հատուցանելով այ ո՞նչ
անձ և մարդ . ապա թէ ոչ՝ զի՞նչ պէտք էին
անչափականին այ գալ 'ի մեր չափաւորութի ,
և անախտ բնութե՝ ախտակից մեզ լինել .
ուր կարօղ էր լոկով ողորմութիւն տիրաբար
քաւիչ լինել , եթէ ոչ և արդարութիւն կա-
մէր զիրոն վճարել :

Եւ ահա սկիզբն և գլուխ աւետեաց՝ ՚ի տօնս
 նի աւետմանս . զի անձ մարդացաւ , բանն
 մարմնացաւ ՚ի կուսէն՝ յաղաթս մեր մարդ-
 կան և վս մերոյ փրկութե , իջեալ յերկնից
 ՚ի յերկիր . վս և տօնս ուրախութե՝ տօն
 է մարդեղութեն ան : Եւ սակայն անուն
 էառ տօնախմբութիս յաւետեաց անտի վս
 այսր բանի՝ զոր ետ հրեշտակն կուսին՝ լի-
 նել մայր բանին ան . որ և եղև իսկ ՚ի նմին
 աւուր և ՚ի ժամու : Եւ այց ոն աւետիքն այ-
 սօր յայտնեցաւ , նոյնպէս և լրումն աւե-
 տեաց ՚ի ծննդեան ան արտափայլեցաւ . նմին
 իրի և տօնս աւետման առաւել առ կոյսն
 վերածի , որ արժանի եղև ծնող լինել բանին
 ան . այսօր ինքն ընկալաւ զաւետիս , և յա-
 ւուր ծննդեան ինքն տայ մեզ աւետիս : Եւ
 յիրաւի . զի թէ ոչ նախ աւետիս ընդունէր
 մարիամ , ուր էր մեզ այսպիսութե հասանել
 աւետեաց . և եթէ ոչ տայր հաւանութիւն
 կոյսն առ պատգամն երկնառաք , անկատար
 մայր և խորհուրդն . և ուր էր մեզ այնու-
 հետեւ գտանել զայլ մարիամ , զայլ կոյս
 ստեմ նման աննման կուսիս՝ արժանաւոր
 մարմնարան բանին :

Սորին վս շնորհասարտ զանձինս խոստովա-
 նեցուք՝ յետ ան և մօրն ան . և զաւետիս
 նր՝ մեզ գրեցուք . ի ուրախութի նր որնպս
 ի մերս ուրախացուք . և որպէս նա ուրախ
 արար զմեզ պտղով որովայնի իւրոյ , ուրախ
 արացուք և մեք զնա յամ ՚ի կեանս մեր
 դործովք բարութե՝ իբրև համեղաճաշակ
 պտղովք

պտղովք ըն հաճոյս նր և միածնի նր . և մի
պակասեցին 'ի բերանոյ մերմէ օրհնութիք
կուսին ըն կուսածին փրկչին . զի և տիրա-
մայր կոյսն ամենասրբուհի՝ հանդերձ ան-
որդւով իւրով օրհնեցէ զմեզ ամ հոգևոր
օրհնութիւն յաստիս և 'ի հանդերձե՛լ կեանս .
ամէն :

ՃԼԼԻՆ

Հայրենի հոռնի :

Բարւոյն բնութի է բարերարել, սյննս՝
ոնք բարի տնկոյն բարեբեր լինել, լու-
սոյ՝ լուսաւորել, հրոյ՝ ջեռուցանել, աղբեր՝
զովացուցանել . ուրախ անձին՝ ուրախացու-
ցանել . ժիր և փոյթ ոգւոյ՝ զոգիս վառել
զընկերացն . դործասէր մեղուի՝ մեղու իւ-
րով և զմեր քիմս քաղցրացուցանել . անու-
շահոտ վարդի բուրել զհաճութի 'ի հոտո-
տելիս արորժեւեաց : Արնս և որ ճաշակէն
զհամեմս՝ բղխէ 'ի բերանոյ բուրումն անու-
շից . և որ որոճէն զխորհուրդս բարիս՝ բղխէ
'ի շրթանց իւրոց զբանս բարիս . և որ ըն-
նի աւետիս բարեաց , եթէ աննախանձ է
բնութիւն , հաղորդս առնէ զայլս իւրումն խըն-
դութե , և խնդայ ըն խնդացօղս . մինչև ա-
ւետաւորեալն՝ աւետաւոր լինի և անձամբ .
և լցեալն բարութիւն՝ զեղու զբարիս առ մեր-
ձաւորս և առ հեռաւորս , մանաւանդ եթէ
իցէ մարդասէր և անձասէր :

Բոտ սոցին սարասի և յաւուրս խորհրդեան
է տեսանել . մարիամ կոյս լուսածին , օթա-
րան եղեալ ան՝ միայն բարւոյն , խորան լու-
սոյ , վառարան անձային բոցոյն , ծառ կե-
նաց , աղբիւր ջրոյ կենդանւոյ , մայր ցնծու-
թե տիեզերաց , և ան քաղցրութե լեռնա-
րան , և աւետեաց աւետարան , ոչ հանդուր-
ժէ ինքեան միայնոյ պահել զանզուգական
զվայելս , այլ լը լեռնել զաւետիս և զաւե-
տեացն լրումն միանգամայն՝ բանիւն ան ,
զոր յղացաւ ի հոգւոյն ան , յարուցել փու-
թանքս յաւուրսն յայնոսիկ՝ դիմէ ի լեռնա-
կողմն յուգայ ի տուն զաքարիայ քահանայի
առաջգական իւր եղիսաբէթ՝ մասնաւորել
և նմա և զաւակի նր զիւր և զիւրոյ միած-
նին զհնորհս բարեաց :

Սանաւանդ զի լուաւ ի հրեշտակէն , եթէ
և նա յղի է ի ծերութե իւրում . և կրկին
լցաւ մարիամ՝ ուրախութ . մի՛ զի այց արար
ան աղգականի իւրում յամլութե նր՝ բառ-
նալ զնախատինս նր ի մարդկանէ . և միւս
ևս՝ զի սովին ապացուցիւ հաւատարմացոյց
կուսին զինդրելին՝ հրեշտակ ան . իբր զի
անհամեմատ հրաշիւք լինիցի ինքն կոյս և
ի մայրութե . և զի եղև խորհուրդն լը բա-
նին ան , ծածկեալ ի մարդկանէ , որքս և
յարդարոյն յովսեփայ , առիթ առնու կոյսն
իմաստուն և լի հոգւով ան և ան՝ զուրա-
խութիւն աղգականին իւրոյ եղիսաբէթի ,
և այնպէս յուրախակցութի նր բերի՝ հա-
մակամութի յովսեփայ խօսեցելոյն , կմթէ
և

և ուղեկցուած թիսկ նր՝ . զի այցելուած թիսկ
 րով ուրախ արասցէ զազգականն իւր յուրա-
 խուածի հոգւոր՝ քան մարմնաւոր , յածային
 քան ՚ի մարդկային . վն զի թէպէտև ինքն
 ոչ ումեք եհան ՚ի վեր զածամայրուածեանն
 խորհուրդ , բայց գիտէր՝ թէ անորդին իւր
 յայտնէ զայն՝ սրպէս և զիւրդ ինքն գիտէ :
 Աւտի և ի մտանէն ՚ի տուն եղիսաբեթի՝
 ողջոյն տայ նմա՝ ոչ որնք բան սովորական ,
 այլ ոնկ խաղաղուածի երկնաւոր՝ զօրուած թի-
 ւոյ բանին ՚ի նմա բնակելոյ մարմնոսպէս . ոչ
 ողջունէ ոնկ ազգակից և եթ սիրական , այլ
 ոնկ պաշտպան և ձեռնտու օգնական՝ աջով
 հօրին , սրտէ ՚ի սիրտ ոնկ մայր առ որդի՝
 բարեխօս լինելով և միջնորդ թիւրամայրն
 առ թիւրն փառաց պարածածկէլ յարգան-
 դի իւրում , զի սրբեցցէ յորովայնի անդ ե-
 ղիսաբեթի զմանուկն մարգարէ , և անա-
 րատ պահեալ զգաւակ ծերուածի և ամուլե՝
 ողջանդամ հոգւով և մարմնով ընծայեցուս-
 ցէ ՚ի լոյս կենաց , լինել արուսեակ նախրն .
 թաց ծագման արևուն ՚ի կուսական արգան-
 դէ իւրմէ :

Եւ եթէ ոչ այս խորհուրդ լինէր կուսին՝
 ազգեալ ՚ի հոգւոյն սթյ , և ոչ այսպիսի ող-
 ջոյն խորհրդաւոր՝ եղեալ ՚ի բերան նր՝ ՚ի
 բանէն ան , ՚ի միածնէ իւրմէ ասեմ , դժպա-
 տեհ իմն թուէր արդեօք յառնել թագուհ-
 ւոյն և երթալ յոտս աղախնոյն , առնուլ
 զնորն և տանել յոտս ծառային : Այլ քան-
 զի այց արար անձ ՚ի վր խոնարհուեալ աղախ-
 նոյ

նոյ իւրոյ մարիամու՝ առնելով զնա տիկին
 և մայր , կարի պատեհէ զնա և նմա այց առ-
 նել աղգականին և զաւակի նր՝ ՚ի մեծարեւ
 զնս ՚ի սրարծանս փառաց յաւիտեանականին ,
 եթէ աղգակցութիւն մարիամու՝ և ինքեանք
 յաղգակցութիւն նոյ ՚ի վերելին , իբր մերձա-
 ւորք աղբերն լուսոյ . որպէս և աղգախառ-
 նութիւն արքայական ցեղին յուգայ և քահա-
 նայական ցեղին զեւայ՝ ցուցցի կուսածինն
 յս թիւր և քահանայապետ մշտնջենաւոր ,
 և ամլածինն յովհաննէս սպասաւոր և պաշ-
 տօնեայ նորուն :

Ի այց գալուստ փրկչին յոտս յովհաննու ծա-
 ռայի իւրոյ՝ յայտ առնէր և զայն խորհուրդ ,
 թէ նախասրբելով զնա՝ յարգութեցէ ՚ի պաշ-
 տօն սրբութե ք մկրտուէ . զի որ հանդեր-
 ձեալ էր ՚ի նմանէ մկրտիլ ՚ի չափ հասակի ,
 և վերածնել զտիեզերս նք մկրտութիւն , մկր-
 տեցէ զնա հոգւով նախ քան զծնանիլն յս :
 Վկարեցաւ անդանօր և խորհուրդ իջման
 նոն հոգւով յայցելուի ծառայից իւրոց յա-
 ւիտենից ննջեցելոց՝ որք ք նախահօրն յան-
 ցաւորութե իջեալ նստէին ՚ի ստոճերս մա-
 հ . քանզի և մանուկն յովհաննէս՝ որ հան-
 դերձեալ էր լինել կրկին կարապետ՝ ծաղ-
 ման նոն յս , և այցելութե առ երամս ար-
 դարոց ՚ի դժոխս , ՚ի ժամու անդ ՚ի մօրն ու-
 րովայնի յայնպիսում էր վիճակի . փակեալ
 ոչ միայն ՚ի խաւարի մարմնոյ , այլ և ՚ի սկզ-
 բնական մեղաց մթուէ : Վստայցելուէս
 տօն՝ զտիրամօրն այցելութի յայտարարող
 առ

առ եղիսաբեթ , յայտ առնէ և զտն այցե-
լուծի առ յովհաննէս :

Ըրդ՝ ծագեաց մայրն լուսոյ զլուսացնցուղ
ճառադայթս պարածածկեալ արփոյն իւ-
րոյ ՚ի տուն եղիսաբեթի , և արտափայլեաց
բանիւ ողջունի իւրոյ՝ զտոճօղն ողջունի ըդ-
բանն նյ՝ զեկեալ հասեալ խաղաղուծիւն
և փրկուծի՝ Յի . անդ լուսաւորեաց զմիտս
եղիսաբեթի՝ ճանաչել զեկաւորեչ տրն փա-
ռաց , և մաքրեաց և սրբեաց զյովհաննէս
յորովայնէ մօր իւրոյ ամենասք պտղով կու-
սական որովայնի իւրոյ :

Եւ խաղաց հոգի տն ՚ի վր մանկանն եղի-
սաբեթի , մեծին ասեմ՝ ՚ի ծնունդս կանանց,
և ՚ի վր եղիսաբեթի . մանուկն յովհաննէս
խաղայր և խայտայր հոգելից զոճարթուք՝
ոնկ կայտառ զոճարթուն , և յորովայնէ յու-
րովայն երկիրպագանէր տն իւրոյ և նյ . և
զի անձայն էր ՚ի ժամու՝ այն որ հանդեր-
ձեչ էր լինել ձայն բարբառոյ յանապատի ,
դնէր բան ՚ի բերան մօրն աղաղակել մեծա-
ձայն զխորհուրդն նյ : Եւ եղիսաբեթ լցեչ
հոգւով սքվ՝ ՚ի ձայն բարձր զայս հրաշալի
դաւանութի առնէր պինի գեղեցիկ ողջու-
նի տիրածին կուսին՝ օրհնառաք խնդակցու-
թիւ առ եկեալն ՚ի խնդակցուն . () րհնեալ
ես դու ՚ի կանայս , և օրհնեալ է պտուղ ու-
րովայնի քո . և ուստի՞ է ինձ այս , զի եկեա-
ցէ մայր տն իմոյ առ իս . զի ահաւասիկ իբ-
րև եհաս ձայն ողջունի քո յականջս իմ , խա-
ղաց մանուկս ցնծալով յորովայնի իմում . և
է

Երանի որ հաւատայէ՝ Եթէ եղիցի կատար
րումն ասացելոցս նմա 'ի տնէ :

Եւ ո՞ր պատմեաց քեզ եղիսաբէթ , Եթէ
կոյսն անարատ և անփորձ՝ եղև յղացեալ ,
և հանդերձեալ է զէմմանուէլն ծնանէ՝ 'ի
լնուլ զառածն ետայեան . և [Թէ՝ մայր եղև
տն՝ ազգականդ քո մարիամ . և [Թէ՝ նա է
օրհնուէ ծառ , և պտուղ նր՝ պտուղ օրհնու
թիւն : || Եւ հաւասացի ասէ ցտիրամայրն զուս
տին՝ զոր հարցանէք . քզի գիտացի հոգւով ,
Եթէ խաղալ մանկանս յօրովայնի իմում՝
ցնծալ է ըառաջ տն իւրոյ , որ յօրովայնի
կուսին . զի անծային ազգեցուծէ էր գործ՝
գործ մանկանս . ոնկ և իմ բանք ոչ են յի
նէն , այլ՝ 'ի հոգւոյն նյ :

Եւ կարի իսկ քաջ . քանզի զոր օրինակ այր
Թիքր [Թէպէտև ծպտել շրջիցի , յերևելի ե
րևելի գործոց իւրոց՝ զոր առնէ զձանապար
հայն լուրեայն , որնպս տալով պարգևս ար
քայալայելս , 'ի զօրութիւն անտի իւրմէ ճա
նաչի . նոյնպէս և երկնաւոր [Թիքրն հոգւով
իւրով ներգործելով յանձին յովհաննու և
մօր նր՝ 'ի ձեռն ողջունի մօր իւրոյ՝ ծանու
ցաւ տր փառաց , և ծնող նորա՝ տիրամայր .
վնյ և յայտնաբարբառ խոստովանութիւն քա
հանայուհւոյն և մարգարէամօրն՝ եղիսա
բէթի ասեմ , որով զկոյսն նք դաւանեաց
մայր տն իւրոյ , առաջին եղև քարոզութի
մարդեղութիւն օրդւոյն նյ 'ի սկզբան անդ
նորոյ օրինացս . և 'ի նմանէ ուսաւ զառա
ջինն՝ եկեղեցի նյ՝ անձաժին խոստովանել
զկոյսն

զկոյսն ամենանք . որպէս և զաքարիա քա-
հանայն 'ի բանալ լեզուն 'ի ծննդեան յով-
հանու . մարդարէ բարձրելոյ կոչեայ զմա-
նուկ իւր , և զտղայացեալն յորովայնի կու-
սին տօր և տօ՛ ծանոյց տիրապէս . և զմայր
փրկչին՝ տիրածին և տօ՛ւածին՝ արեւելք արե-
զականն արդարութե :

Իսկ զի՛նչ յաւելունձած բանին եղիսաբեթի ,
եթէ երանի՛ որ հաւատայցէ՛ եթէ եղիցի
կատարումն ասացելոցս նմ 'ի տօնէ : Օ ար-
թոյց զիս , ասէ եղիսաբեթ , սո՛ տիրամայր՝
բան քո ողջունի՛ զօրութե՛ նոյ բանին , որ 'ի
քեզդ կրի , աներկբայ հաւատալ՝ եթէ ար-
դարեւ 'ի գլուխ ել և ելանէ միշտ անսուտ
խոստումն նոյ առ նահապետսն և առ տեսա-
նօղս և առ մեզ գլխովին՝ վո՛ դալստեան բա-
նին յ՛ ծննդեամբ 'ի կուսէն , յառաջնեթա-
ցութե՛ կարապետին իւրոյ հոգւով և զօ-
րութե՛ եղիայի . և ահա 'ի միտ առի , եթէ
յիս է նոր հեղիաս , և 'ի քեզ տօնն նորա :
Եւ նա է երանելի՛ որ նախ քան զկատա-
րումն հաւատայ կատարման ասացելոցն 'ի
տօնէ . և ո՛չ ոմ այրն իմ զաքարիա՛ եթպէտ
քահանայ ընտրեալ , որ դժուարահաւատ
գտաւ առ աւետիս որդեծնութե և լինելոյ
որդւոյ իւրոյ կարապետ որդւոյն նոյ , վո՛յ և
ցարդ ևս պապանձե՛լ կայ , մինչև ելցէ զա-
ւակս 'ի լոյս ոմ ձայն բարբառոյ միածնիդ .
և յայնժամ 'ի կատարիլ հաւատոյն՝ եթերևս
արձակեսցի և հօրն լեզու : Եւս հաւա-
տացի և հաւատամ , զի ոմ 'ի քեզ կատա-
րեալ

ընտել է բանն անձ , նոյնպէս և 'ի մեզ կա-
տարեացի բանն անձ :

Եւ զի՞նչ առ այս՝ մարիամ լուսածին մայր .
Սեծացուցէ՛ անձն իմ զանձ , և ցնծացաւ
հոգի իմ յանձ փրկիչ իմ . և որ 'ի կարգին՝
գերհրեշտակային նո՛ւագ ցնծութե՛ և երգ
գովութե՛ առ բարձրեալն , բարձր և խորին
և լայն և երկայն խորհրդովք լի . զոր ձեզ
թողում պաշտօնասէր լսելեացդ և ասե-
լեացդ զոր անձ՝ որո՞ճել 'ի սրտի ոգւով մա-
րիամու , և առնուլ զճաշակ անձահրաշ բա-
նից մօր բանին : Եւ ան լիցի ինձ 'ի ժամ հան-
դիսի բեմասացութե՛ս՝ զառաջին և եթ տուն
երգոյս ինչ առաջին մասին պարզելով սեղա-
նաւորել առաջի ուխտի եկեղեցւոյ 'ի կո-
չունս ուրախարար տօնիս այցելութե՛ :

Սպաքէն մեծացոյց և մեծացուցէ՛ սբ կոյս
անձին մարիամ զանձ՝ 'ի բոլոր անձնէ , հոգ-
ւով և մարմնով : 'Ս բոլոր անձնէ , զի ոչինչ
անձին ընծայեաց , և ոչ զանձն ընծայեցոյց՝
'ի լուր գովութե՛ 'ի բերանոյ եղիսաբեթի .
այլ զանձ մեծութի՛ իւր՝ անձ խոնարհութե՛ք
անձ իւրում ընծայեաց . զանձն փոքրկացոյց
իբրեւ խոնարհ աղախին , և զանձ մեծացոյց՝
որ արար ինչ նա մեծամեծս : 'Ս յս է հոգւովն
մեծացուցանել զանձ՝ հոգւով և ճշմարտու-
թե՛ք նմ երկիրպագանելով , բազմելոյն յեր-
կինս 'ի վեր յաթոռ քերովբէական , և 'ի
խոնարհ սիրտ իւր , որ եղև քերովբէից գե-
րագոյն՝ էին աթոռ : Իսկ մեծացուցանէ
մարմնով զառ յինքենէ մարմնացեալն անձ՝
մայր .

մայրօրինակ տնտեսութիւն մինչև 'ի ծնունդ ,
ոնց և 'ի ծննդեան , և 'ի սննդեան կուսա-
կան կաթամբ , և յաճման հասակի նմ ինա-
մովք ը կարի և առաւել քան զկար :

Եւ ո՞ր բաւական իցէ ասել , թէ ո՞րպիտի փո-
խարինօք մեծացոյց և մեծացուցանէ նաև
անծորդին զմայր իւր ամենօրհնեալ . զի թէ
մարիամ մարդկօրէն մարթացաւ արժանա-
պէս սլաշտել զմիածին իւր , ապա և յս ան-
օրէն սլատոճեաց զանձամայրն . և ետ նմա
անուն՝ որ 'ի վեր է քան զնմա անուն՝ զկնի
անունն իւրոյ . և կատարեաց զանձազդե-
ցիկ գուշակութիւնն , թէ յայսմ հետէ ե-
րանեացեն ինձ նմա զգգք :

Արդ եկաց մարիամ տիրամայր յայցելուն
իւրում 'ի տան եղիսաբեթի իբրև ամիսս ե-
րիս , և դարձաւ 'ի տուն իւր 'ի նազարէթ ,
որ և տուն յովսեփայ խօսնաուն իւրոյ փե-
սայացելոյ կուսին կուսութիւնք . զի ոնց եղի-
սաբեթի լցեալ էին աւուրք ծննդեան , և
չէր օրէն ճրագին յովհաննու լուցանիլ յան-
դիման արեգականն արդարութե , նոյնպէս
և կուսին եռամսեան ժամանակ աւետման
սլահանջէր 'ի տուն առանձնանալ , զի եր-
թալով երթայր և մեծանայր նոր յանձին
նր , և անձն նր մեծացուցանէր զնոր :

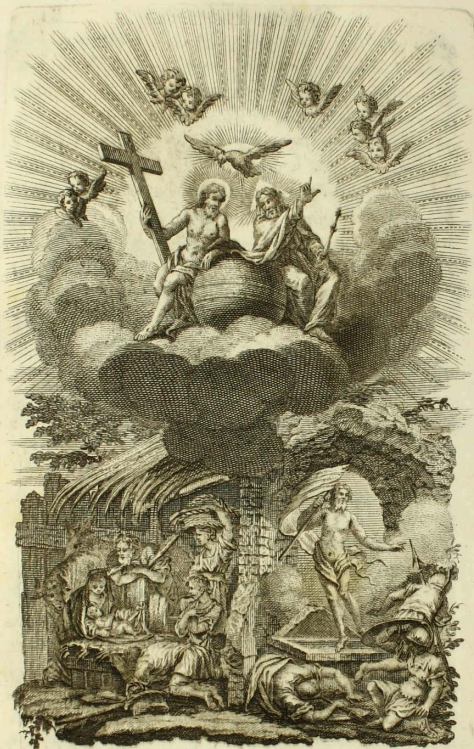
Աստի խորհուրդ անհնարին 'ի միտս անկա-
նէր հարկաւ արդարոյն յովսեփայ , եթէ
ուստի իցէ յղութի կուսին անարատի . զի
ոնց զինքն գիտէր անմասն յայնպիսւոյ գոր-
ծակցութիւն , քանզի և դաշամբ կուսական
մաք-

մաքրու թէ էր խօսելու թին՝ ոչ դիտել զմի
մեանս , այլ հրեշտակօրէն կալ առ միմեանս ,
նոյնպէս և զմարիամ գիտէր հաստատագոյն
յանապական սրբու թէ . թող զի և անթա-
ռամ ծաղիկ կուսու թէ՛ շուշանափայլ պայ-
ծառու թէ՛ փայլէր 'ի դէմս նոր ոնկ զառա-
ջինն , և առաւել քան զառաջինն : Իսկ թէ
ի՞նչ և որպէս լինիցի նմա՝ կոյս լինել , միան-
գամայն և յղի , անկարանայր 'ի վր հասա-
նել . և ինք առաքատեաց զխորհուրդն մեծ
և սքանչելի , եթէ այս է ասացեալն նշան
փրկուէ Յի յամուսածնէն . ահա կոյս յղաւ-
ցի և ծնցի զորդի , և կոչեցեն զանունն նոր
էմմանուէլ : Սինչև ազատէր ինքնին
զարդարն 'ի յուզմանց անհնարին մտածու-
թեց՝ տեսլեամբ հրեշտակի . որով իմացաւ
յովսէփ , եթէ սա է կոյսն այն նախաձայ-
նեալ 'ի մարգարէէն , մայր էմմանուէլի ,
որ թարգմանի լէ մեզ իծ : Սայ այնուհե-
տե ոչ լսի ոնկ 'ի քոյր կին հայէր 'ի նա՝ ոնկ
յառաջն , և ոչ սոսկ ոնկ 'ի հրեշտակ և եթ-
'ի մարմնի , այլ իբրեւ 'ի տիրանոս թագուհի
երկնի և երկրի , իսկուք մայր ինքնորեալ ,
և իծարեալ գլխովին . և ինքնին պաշտէր
զնա և պահէր՝ ոնկ գանձ անապական , և
տաճար ինք կենդանոյ :

Եւ մեզ , ովքնի հաւատացեալք , մնայնո-
վին հոգւով պաշտել զտիրամայրն , և պաշ-
տօնակից լինել արդարոյն յովսէփայ . ո-
րում թողացոյց ինք առ ժամանակ մի երկ-
բայիլ , զի մեզ մի մնացէ տեղի երկբայե-

լոյ . քանզի ստուգել նր զճմարտութիւն
կուսութեան կուսին՝ եղև առաջին և ան-
հրաժեշտ քարոզ ճմարտուն : Ալ օրինակ
պաշտելոյ նր զկոյսն և զկուսածին մարդա-
ցել ան մեր յն՝ պարտի լինել մեզ օրինակ
պաշտելոյ զյն և զմարիամ սրբութիւն և ար-
դարութիւն զնմա առուս կենաց մերոց . ոնզի
և արժանացուք տեսանել ընդ յովսեփայ
անձաճար անունանելոյ՝ զծնեալն անձ մարմ-
նով վն մեր , և վայելել ՚ի սէր նր և սթյ
անձանի միշտ կուսին՝ յաւիտեան :

Այսօր է զոր արարի նոր:

XX

ՂԵՒ • Օ :

Դ ծնունդն չսի :

Հաւաստիկ աւետարանեմ ձեզ ընդ
 հրեշտակին ուրախուի մեծ , որ ե-
 ղիցի ամ ժողովրդեանդ . զի ծնաւ ձեզ այ-
 սօր յն , զի փրկիչ , որ է՝ քն օծեւ , ինր՝ որ
 և ան , 'ի բեթղէմ քիչ Գաւթի հօր իւ-
 րոյ լի մարմնոյ . այն՝ որ լի ածուէ ինր է Գաւ-
 թի , լի մարդկուէ որդի եղեալ նր , անա-
 պական ծննդեամբ . յանարատ 'ի կուսէն՝ 'ի
 դատերէն Գաւթի , ժառանգ աթոռոյ նորա
 անփախճան թաքուի : Արդ ուր որդի հով-
 ունի՝ յայրի անդ ծնանի , և 'ի մնուր անբա-
 ցին դնի , և նախ զառաջինն հովուաց աւե-
 տարանի . այլ ուր թաղաւոր փառաց՝ զհրեշ-
 տակս իջուցանէ 'ի փառաբանուի , և զթա-
 զաւորս շարժէ աստղագուշակ տեսլեամբ
 յարեւելից գալ յերկրպագութի իւր , ազ-
 դելով 'ի նմ՝ 'ի խնդիր ելանել անյադ փա-
 փաքմամբ՝ նորածին արքայիս երկնի և եր-
 կրի՝ 'ի հրէաստան , իմա յերկիրն յուղայի ,
 հարցանելով՝ ուր է որ ծնաւ արքայն հրեից :
 Այլ և նախաձայնէր անձայրն Գաւթի .
 յայտնի է 'ի հրէաստանի ան , և յիւր մեծ
 է անունն նր . և թէ՝ ահա լուսաբ զնմանէ յե-
 վրաթայ (այն է 'ի սահմանս բեթղէմի) ,

և գտաք զնա 'ի դաշտս մայրեաց' 'ի մսուր անբանից . ո՞նչ և միքիաս ձայնակցի . և դու բեթղեհէմ տուն եփրաթայ ոչինչ կրտսեր ես լինել 'ի հաղարաւորս յուդայ . 'ի քէն ելցէ ինձ իշխան , որ հովո՛ւնեացէ զԺողովուրդ իմ՝ զիէլ . և ելք նորա 'ի սկզբանէ աւուրց աշխարհի :

Ապա ուրեմն մի է անուն տօնիս , այլ բազմահանդէս խորհրդովք լի . զի զյաւիտենից ծնունդն առ 'ի հօրէ նախ մեզ յիշեցուցանէ , և զ'ի Ժամանակի ծնունդ 'ի կուսէ հանդիսացուցանէ . միով բանի՛ն զսաղմոսին նունագ հնչեցուցեալ հրաշապէս , Տր ասաց զիս , որդի իմ ես դու , և ես այսօր ծնայ զքեզ . վ՛ա զի ի՞նչ էր՝ որ եղևն մարդ , և որդի կուսին որդի է նոյ՝ երէկ և այսօր , նոյն և յաւիտեանս : Ա՛ճ էր և է՝ որ երևեցաւ 'ի մարմնի , յայտնեցաւ հրեշտակաց , քարոզեցաւ 'ի հեթանոսս , և փառօք նորա լցան տիեզերք : Սմին իրի ծնունդ փրկչին՝ միանգամայն և ի՞նչայայտունի կոչի լը տեղւոյն . այլ լը հանդիսացեալ սովորուն եկեղեցւոյ՝ յայտնուն կի՛մ ի՞նչայայտունիդ անուն առաւել սեպհականե՛լէ՝ տօնի դալստեան երից մոգուց յերկրպագուն նորածին Թադրին փառաց , զոյգ լը տօնի մկրտուն նո՛ր՝ որ եղև յերեսներորդ ամի կենարարին . զի այսօրիւք տնօրինական հանդիսիւք՝ յայտնապէս քարոզեցաւ աշխարհի դալուստ փրկչին , և ճշմարիտ ի՞նչուն նո՛ր՝ 'ի ճշմարտապէսն մարդեղունութե նո՛ր :

Յայտմ

Հայտնի վայրի բազմապատիկ բանից մեզ պէտք էին 'ի ճառել զխորին տեսուէց ներքին խորհրդոց փրկական տնօրէնութեցս , և զհետաքննին տեղեկութեց՝ վասն արտաքին հանգամանաց իրացս , այլ զլսելեաց ճանձնոյթ կարճել կամեցեալ , 'ի համառօտութի բերիմք լի կարի . իբր զի փոքր 'ի շատէ և եթ , և այն լի կարգի սլատմութե և թմկին՝ ճառել կամիմք զմիոյ միոյ 'ի կարեւոր խորհրդոց , հիմնելք 'ի ծնունդ փրկելին լի մարմնոյ՝ ունի 'ի սկիզբն մարդկօրէն վարուց և քննարարութե մարդացելոյն վրէժն 'ի կուսէն , առնուլ օրինակ նմանելոյ նոն՝ որ յանձն էառ մեզ նմանել : Սոյ և սկիզբն ճառիս՝ որ յաղագս տղայացելոյ նմօրդւոյն , առնեմք զբնաբան աւետարանիչ մարդարէին , ասելով՝ ոչ ևս , թէ ահա կոյսն յղացի և ծնցի , այլ թէ ահա կոյսն յղացեալ՝ ծնաւ այսօր անխախտելի կուսութեք զորդի . որում անուն խորհրդաւոր , Ամմանութե , որ թարգմանի՝ լի մեզ նմօ :

Ինդ մեզ նմօ , զխտասջիք հեթանոսք և պարտեցարութե . նա ինքն է յոնորածին՝ արքայն հրէից , որ անունանեցաւ քո , նոյն սիւս , լուարութե հրէայք և յիմարեցարութե . նոյն ինքն է նմօ և մարդ ճշմարիտ , որդի նոյ և որդի մարդոյ . բան նոյ և նմօ բանն՝ մարմին եղեալ , և բնակեալ 'ի մեզ և ընդ մեզ . ծաներութե և խոստովան եղերութե հաւատացեալք քոն՝ որ 'ի հրէից և 'ի հեթանոսաց , և յաղթօղ լերութե այսուհետե նո .

վաւ լեղէմ խուժադուժ դիւի , մարմնոյ և
 Ծի . ըստ այնմ , քաջալերեցարուք , զի ես
 յաղթեցի Ծի . և իշխան Ծիս այսորիկ ըն-
 կեսցի արտաքս :

Լ՛հա համառօտ տեսութիւն խորհրդոյ հրա-
 շափառ ծննդեան փրկչին . սրտերազմ էր
 ցայնվայր լը ան և լը մեղս՝ զոր անձամարտն
 եմոյժ բանսարկու յԾ . լը կեանս՝ զոր հա-
 զորդեաց մեզ արարիչն , և լը մահ՝ զոր առ-
 թեաց մեզ մեղքն մեղաւոր 'ի ձեռն իշխա-
 նին մահու սատանայի . լը լոյսն ճշմարտու-
 թի՛ զոր ծագեաց 'ի մեզ արեգակն եռա-
 լոյս , և լը խաւար մեղաց՝ զոր խաւարասէրն
 արկ զերեսօք տիեզերաց . և հեռացոյց 'ի
 մէնջ զանձ մեր , որ ասէրն , ան մերձաւոր
 եմ ես , և ոչ ան հեռաւոր . վի՛յ կարօտա-
 ցաք նորօրինակ մերձենալոյ ան առ մեզ , և
 լինելոյ լը մեզ մերձաւորութիւն ազգակցութե . զի
 մարմնով մերով վանեսցէ զանմարմին թշնա-
 մին մեր , և մերձեցուցէ զմեզ առ ինքն ան-
 մեկնելի . քաւեսցէ զմեղաւորքս , հաշտե-
 ցուցէ զյանցաւորքս , և լուսաւոր արասցէ
 զխաւարելքս . բժշկեսցէ զհարուճածելքս ,
 կենդանացուցէ զմեռեալքս , և ազատես-
 ցէ զգերեալքս 'ի ծառայութիւն մեղաց և
 մահու :

Սորին վի՛յ երկինս 'ի վեր պաղատելով գո-
 չէր 'ի խորոց սրտէ և 'ի խորոց անդնդոց
 բնութիւն աղամեան ստոճերանիստ . այց ա-
 րա մեզ ան 'ի փրկութիւն քում . ան մեր ողոր-
 մեան մեզ և օրհնեան զմեզ , երևեցո՛ւ զերեսս
 քո

քո 'ի մեզ' և կեցցուք . զարթո՛ղ զգորուծիս քո , և եկ 'ի կեցուցանել զմեզ . 'ի քէն է ԹՐ աղբիւր կէնաց , և լուսով երեսաց քոց տեսանեմք զլոյս . ծագեա՛ զողորմութիս քո ԹՐ . արի՛ ԹՐ՝ օգնեա՛ մեզ . արի՛ ԹՐ՝ ընդէ՛ր ննջես :

Եւ ահա այսօր 'ի լրման ժամանակաց ըստ սահմանելոյն ԽՅ , և 'ի լրման ուխտին առ հարսն եղելոյ , և 'ի լրման իննամետայ բնաւ կուէ բանին մարմին եղելոյ 'ի կուսական արգանդի , զարթեալ անքուն ակն՝ բարձրեալն զօրութե՛ք 'ի տկարութե՛ մարմնոյս . զի հա- կառական զհակառակն բժշկեցէ . այսօր ասեմյարեալ քո՝ 'ի կուսական որովայնէ իբ- րև 'ի գահոյից հանգստեան իւրոյ արթուն բնութի՛ն , պատրաստեալ իմովս չարչարելի բնութե՛ք 'ի ձիգն համբերուէ վս իմ , և յաշ- խատու թի՛ն պատերազմի ընդդէմ հալածչաց բնութե՛ս . ծագեայ ոնկ լոյս հրաշալի ընդ անասական բիւրեղ կնքաւոր՝ լէ կուսական որովայն , և 'ի լոյս ընծայեցաւ արեգակն արդարօւէ 'ի յերկրի . որով երկիրս երկինք եղև . հալածեցաւ խաւարն առաջին , և նուրոգեցաւ հնութիս մեր : Հապա ցնծացէք որդիք մարդկան , զի ԽԾ լէ մեզ է , եղեալ մարդ 'ի փրկել զմարդ , և անունէն լէ զանձն որդի մարդոյ՝ առ 'ի զմեզ գրել յորդիս ԽԿ և 'ի զինո՛նորուի երկնաւոր յաւուրս երկրաւոր Տագրի . և զօրագլուխ մեր ոչ ոք այլ , բայց նա ինքն յս այսօրածին մանուկ , եղ- բայր մեր անդրանիկ՝ և ԹՐ :

Բարեկամս անձառութե խորհրդոյս , և մեծուհ
խորոցն այ բարձրելոյ՝ վս մեր խոնարհելոյ :
Եկայք երկիրպագցուք հաւատով մանկա-
ցելոյ տն , և ՚ի միտառցուք զսքանչելի ծը-
նունդ միածնին , զժամանակեայն ասեմ
զյաւիտենականին . և համարձակ քարո-
ղեսցուք զծնեալն այսօր ՚ի մսուր անբանից՝
բան մարմնացեալ ՚ի կուսէ , տծ և մարդ ,
բարձր և խոնարհ , անսկիզբն և սկզբնաւո-
րեալ , անմայր ՚ի հօրէ՝ յանժամանակ յաւի-
տենից , և անհայր ՚ի մօրէ՝ ՚ի ժամանակի .
կրկնակի ծնունդ՝ կրկին կուսութե , հօրն
լուսոյ , և մօրն լուսոյ . լէ որ հրէայք և հե-
թանոսք միանգամայն յապշութի պարտին :
Ոչ զանեղական ծնունդ բանին ՚ի յաւիտե-
նից առնուն ՚ի միտ , և ոչ զժամանակեայն
՚ի կոյս մօրէ . զի թէ զառաջինն լուսնէին ,
ճանապահ և ՚ի հաւատս հօրդէին երկրոր-
դին : Եւ վսկ սկիզբն և արմատ քրիստո-
նէութե յայս կրկին ծնունդ հայի . զի ա-
ռաջինն զերրորդութեն զխորհուրդ բացա-
ծանուցանէ , և երկրորդն զմարդեղութե .
մի քան զմի հրաշալի և ՚ի վերքան զբան :
Եւ զի կայ իմ լէ հրէի կմ լէ հեթանոսի .
առ հաւատացեալսդ է բան մեր զբանէն այ
երեւելոյ ՚ի մարմնի , որ ընտրեաց զձեզ ՚ի
հեթանոսաց , և անոճանեաց զձեզ յանուն
իւր քրիստոնէայս . այլ տեսէք և զգոյշ լե-
րուք յանձինս ձեր , զի մի օտարանայցէք ՚ի
քմէ , այլ ընտիրք գտանիցիք գործովք քմի .
զի ոչ անունն կեցուցանէ , այլ՝ գործն . և

զհա.

զհաւատս առանց գործոց մեռեցիսէ գիր։
Սորին վ՞ր զհաւատոյն բան 'ի ձեզ ապաս-
տան արարեալ, զոր սրտիւ հաւատայք յառ-
դարութի, և բերանով խոստովանիք 'ի փր-
կութի, զխորհուրդն ասեմ ծննդեան ան-
որդւոյն 'ի կուսէն, մինչև բազմօրինակ ըն-
թերցունածովք և երգովք օրհնութե տօ-
նախմբել, զգործն առաւել յիշեցուցանել
ձեզ կամ է ինձ, յոր յորդոր տօնիս ձգէ և
զիս և զձեզ։

Եւ տօնէ ստուգապէս զծնունդ փրկչին,
յորոյ 'ի սիրտ ծնանի փրկիչն հոգեորանս։
Նա պատուէ զծնեալն քս, որ ծնանի 'ի նոր
կեանս ի քսի. նա առնու զչնորհո ծննդեան
ան, որ առնու յանձն զնմանութի առաքի-
նութեց նորածին փրկչին. և որ առնու ըզ-
չնորհո, նոյն և առնու զնմանութի նորին.
ոնց այն թէ այնուհետև ճշմարիտ քրիստո-
նէին՝ լինել յս ամն յազգեաց վարուք. զի
և քս գիտեմ զքսինս ասէր անձաբանն գրի
գոր։

Հապա առաքինիք հայեցարձք յառաքինու-
թիս ան ձերոյ և վիշակի, զորս ուսուցանէ
գործովքան բանիւ 'ի բեմէ մարոյն. հայե-
ցարձք ասեմ 'ի քս յս՝ որ անն է փառաց,
որպէս խոնարհեալ յերկնից յերկիր՝ ծա-
ռայի էառ կերպարան. թէրն թէրաց բազ-
մեալն յաթոռ քերովբէական՝ յետին խո-
նարհութի բազմի յանբանից մտուր. յետին
աղքատութի աղքատանայ վ՞ր մեր՝ որ մե-
ծատունն էր, և անիջւան 'ի յայրին իջւա-
նի՝

նի՝ իմա՝ ի դոմ մի անասնոց . իսպառ համբերութիւն տանի եղանակի ձմերայնոյ , օրինակի պանդխտութե , և ամ ձախողութեց ժամանակին . կատարեալ հնազանդութիւնսայ իբրեւ գառն հեզ և անմուռնչ ամակնարկութեց՝ ոչ միայն հօրն երկնաւորի , և մօրն երկրաւորի , և յովսեփայ հայր անուանելոյ ի յերկրի , այլև օգոստոսի կայսեր և հերովդի արքայի , հպատակելով սուցա առաւել ի գ ժողովինս՝ վտարանդութիւն և հալածական վայրաքնակութիւնսորաբողբոջ հասակի :

Եւ թէպէտև ամ առաքելնութեց հայելի զանձն իւր ընծայեցուցանէ աննանդատին ի մանկուէ , այլ ի վր ամի և ի վեր քան զամ՝ զսէրն , որ է զօգ կատարման , աւանդէ մեզ ի սկզբանէ ցվախճան . զի վր մեր սիրոյ էջ յերկնից յերկիր , և կամաւոր վր մարդկան՝ կրեաց սիրով զայս ամ . և յայտ է թէ մարդասիրութիւն է պտուղ անսիրութե . վր և սէրն անորդւոյն առ մարդիկ՝ էր արգասիք սիրոյ նր առ հայր իւր երկնաւոր . և այսպէս՝ որչափ սիրէր զհայր իւր , և պատուէր , և փառաւոր առնել կամէր , նուրն սիրով փութացաւ յանձն առնուլ զամ աշխատուի , զի բարձցէ զմեզս մեր , և հաշտեցուցէ զհայր իւր արարածս . որով հանգիցէ սիրտ հօր իւրոյ և սիրտ մեր : Եւ յայտակնարկէ փառաբանութիւն զօրաց հրեշտակաց յաւուր յայսմիկ . զոր և մեզ արժան է զուգաձայնութիւն նուագել ի սրտէ . փառք ի

Ի բարձունս Կնի , և յերկիր խաղաղութիւն ,
 Ի մարդիկ հաճութի :

Յորմէ յայտ է , թէ որ ոք ի մէնջ զփառս
 անձին իւրոյ խնդրէ , ոչ տայ փառս Կնի ի
 սրտէ , այլ օտարանայ ի նմանութեն քօի , որ
 զփառս հօր իւրոյ խնդրէր յիմի , և ինքն ան-
 փառունակ կեանս վարէր , և անարդանաց
 զանձն պատրաստէր սիրով ի փառս հօր իւ-
 րոյ և ի փրկութի մեր : Ար ոք ի մէնջ խռով-
 արար է եղբարց իւրոց , կի խռովեալ լի եղ-
 բարս իւր , անմասն է յերկնաւոր խաղաղու-
 թի , և օտար ի քօի , որ եղև խաղաղարար
 տիեզերաց խաղաղութի մեր և կեանք : Ար
 ոք ի մէնջ անձին հաճոյ լինել խնդրէ , և
 զանձին հաճոյս խնդրէ , կամ որ մարդկան
 հաճոյ լինել կամի՝ ք Կնի , հեռի է ի ճանա-
 պարհացն քօի . որ ոչ երբէք խնդրեաց զիւր
 հաճոյս , այլ եկն առնել և առնէր հանա-
 պազ զհաճոյս հօր իւրոյ : Երդ իւրաքան-
 չիւր ոք ի մէնջ տեսցէ այսուհետև թողուլ
 զճանապարհս իւր անբարիս , և դառնալ ի
 ճանապարհս քօի ի ծննդենէ անտի նի մին-
 չև ի կատարած կենաց , մերկանալ զհին
 մարդն գործովք իւրովք , և զգեհուլ զնորն՝
 որ լի Կնի հաստատեալ է :

Եւ ո՞րպէս մեզ միջնորդ և բարեխօս , եթէ
 ոչ դու տիրամայր Կնի կոյս Կնի . որում
 խնդակից լինիմք յաւուրս մեծի , յորում
 ծնար անճառապէս զորդիդ միածին զան-
 դրանիկ մեր եղբայր անո՛նանել . և աւուրս
 շնորհիւ պաղատիմք ծնանել և զմեզ ի նոր
 կեանս

կեանս ընթացողոյդ , առնելով զմեզ նման
 նմա վարուք , որ եկն նմանեցաւ մեզ բա-
 րուք . զի ոմ իմոն մեր մարդացաւ վն մեր ,
 և էանց ընամ կիրս մարդկային կենցաղոյս ,
 նոյնպէս և մարդիկս շնորհօք նր՝ և քոյին
 բարեխօսութիւն յամօային վարսնր թեւակո-
 խեսցուք , և ընամ պատուիրանս նորա անց-
 ցուք սիրով առանց պատուիրանազանցուէ .
 և արժանաւորք եղիցուք հասանել առ նա
 յերկինս , և փառաց նր տեսող լինել , և
 փառաւորել հանապազ ընհրէշտակս 'ի յեր-
 կինս յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Վարձեալ 'ի նորածին փրկիչն , վն անունս
 նաղբութեան (Յն՝ յու թօրեայ թլփատուէ .
 'ի վր բնաբանին .

* Յանուան յի 7ի ամ ծուանր կրկնեացի || :

Ո՞վ է սա թագաւոր փառաց , յորոյ անուն
 երկրպագելի՝ ամ ծուանր կրկնի . ո՞վ է սա ,
 եթէ ոչ՝ իմ զօրութեց նստեալն 'ի քերով-
 բէս և սրբաբանեալն 'ի սերովքից ընհօր
 և ընհօգւոյն սթյ . վնյ երկրորդէ հոգեբ-
 օղն 'ի պինին . սա ինքն է թագաւոր փա-
 ռաց . զոր և փողն տարսոնեան ընդաւթեան
 քնարի միաձայն հնչեցուցանէ՝ իմ փառաց
 զնա վերաձայնելով : Վ՛ծ ուրեմն է ճշմար-
 տապէս , որ եղևն մարդ ճշմարտապէս՝ բանն
 աղա-

տղայացեալ 'ի կուսէ • զի ոչ ոք տիրապէս
 երկրպագելի՝ ծուներ կրկնելով յանուն նր՝ ,
 ոչ ոք պարզապէս պաշտելի , ոչ ոք այլ փա-
 ռաց թաղաւոր ճանաչելի , բայց միայն ան-
 լու զիւրիւ ան- , ասիցէ ոք , անուն ընկալաւ
 այսօր յս , որ և անունանեցաւ քս . ուր անուն-
 թիւն է անթարգմանելի և անանունանելի :
 Լու զի՞ զարմանաս , եթէ անուն էառ , երբ
 մարմին էառ . զարմացիր լ խոնարհունին ,
 որում զՀէտ գայ կոչումն ընտանի . զի՞ զար-
 մանաս , եթէ 'ի մարդանալն՝ մարդկապէս
 և անունանեցաւ , ուր և տղայաբար ծնաւ ,
 և ուն մանուկ ութօրեայ եբրայեցի՝ թլփա-
 տեցաւ լ օրինաց՝ տունօղն օրինաց և անուն
 եբրայեցւոց • այլ լ խորհուրդն յառեաց
 տնօրէնութեւ և անունանադրութեւ : Թլփա-
 տութիւն 'ի մանկուե սկիզբն արար Հէղման
 արեան 'ի թողութի մեղաց մերոց մինչև 'ի
 մահ խաչի • որով և զթլփատութիւն խափա-
 նէ այնուհետեւ , և զհինն 'ի նորս փոխէ
 մկրտութիւն՝ զոր 'ի չափ հասակի ընկալաւ •
 զի ծնեալքն 'ի՞ծք աւաղանէն մանկունք նու-
 րոյ ուխտիս՝ մի լինիցին տղայք մտօք լ ծե-
 րոցն եբրայեցւոց , այլ 'ի չարեաց տղայա-
 ցին , և մտօք կատարեալք լինիցին • զի ոչ
 ևս են լ օրինօք խափանելեօք , այլ լ շնոր-
 հօք յաւերժականօք : Իսկ անունանադրութիւն
 զեկեալ հասեալ փրկութիւն Յի աւետարա-
 նէ • քզի յս (լ եբրայականին եաշունհ ,
 ապրեցուցիչ) փրկիչ թարգմանի • որ այ
 մարդացելոյ է անուն և գործ սեպհական •
 այ ,

այ, զի այ է փրկել . և մարդացելոյ՝ զի իրաւամբք լինիցի փրկու թի պարտաւորելոցս : Որպէս և քոն անուն՝ (իւ երբայեցւոյն մեծիւհաճ ,) որ է յունարէն՝ օծեալ , զականկալեալ փրկիչն հաւատարմացուցանէ . զոր գաւլոցն ասէին , և արդ եկն եհաս . և օծու թի իմա՛ ոչ միայն ոմա թիքրի և քահանայապետի ամենեցուն , և օծելոյն օծելոց , այլև որոնք միոյ միայնոյ և միածնի օծելոյ նոր խառնմամբ և սքանչելի խառնու՛ածով , որով իմ մարդացաւ , մարդն իմացաւ՝ ըստ իմաբանին . զի 'ի լինել այ մարդ՝ մարդկուին ասի և է օծեալ իմծու թի , իւ որում անձն բանին այ անեղական և անսահման անձնաւորեաց և զեղական բնութի մարդկային սահմանաւոր՝ զառեալն 'ի կուսէն անձառ միաւորութի :

Եւ զի այս այսպէս , եթէ յոգ անուն , և եթէ քո , ոչ իմծութեն է յատուկ , և ոչ մարդկութեն առանձին , այլ՝ տնօրէնութե և միաւորութե . նո է՝ այ մարդացելոյ . վայ և է անուն երկրպագելի , որում իմ ծունր կրկնի և կրկնեացի : Այլ ժամ է տեսանել , թէ որպէս իմ ծունր կրկնի նմա՝ երկնաւորաց , երկրաւորաց , և սանդարամետականաց . և թէ յորոց սակի իցէ մերս վիճակ : Երկնաւորք՝ յայտ է թէ հրեշտակք , եւ երկրպագութի յի փրկչին մերոյ՝ հոգւով և ճշմարտութի , ահի՛ւ և խնդութի , սիրով և խոնարհութի , ծառայս պատրաստականս զանձինս խոստովանելով ին իւրեանց և արար-

ըստի և թիւրի կամակատար մտօք : Եւ երկրաւորք՝ մարդիկ , եթէ իցեն ճշմարիտ երկրպագութեամբ , ի հրեշտակաց համարի են , զօրէնս և զպարտս ծառայութե իւրեանց ճանաչելով ի հարկէ , և զհարկաւորն կամաւոր առնելով . և այնպէս ծուներ կրկնելով սրտի , և կամօք իւրեանց պատարագ մատուցանելով յօր , և խոստովան լինելով անոճան բարձրելոյն : Ապա թէ ոչ՝ ի դիճաց համարի գտանին , և ամոգւոց չարաց սանդարամետականաց , որք յակամայ կամս ի հարկէ և ի բռնադատութե բնութե և յերկիւղէ պատժոյ պատուհասին բերեալ , երկրպագեն յօր քօր իբրեւ ահաւոր թիւրի և դատաւորի և ինքն բոլորեցունց , միանգամայն և հայհոյեն զանուն քեզնի : Իւր և զմեր ծնրադրութիւն կմ գերկրպագութիւն զննեսցուք :

Այնչափ հարկաւոր է քննել մեզ և գիտել թէ որպէս ծուներ կրկնեմք յանուն յօր քօր , արդեօք անարժան երկրպագութե սանդարամետականաց , եթէ արժանաւոր երկրպագութե երկնաւորաց , որչափ հարկաւոր է զիմ ճանաչել , և զքեզ իմ և մարդ խոստովանել , և անոճամբ յօր փրկչի ի փրկութե անդր փութալ . զի և ոչ այլ անուն գոյ ի վր երկրի՝ տոճեալ ի մարդիկ , որով արժան իցէ կեալ մեզ . ապա թէ ոչ՝ ոմ կորուսանէ իմ զայնոսիկ՝ ոյք ոչ ճանաչեն զնա , նոյննա և զորս ոչ գիտեն երկիրպագանելնմ հոգւով և ճշմարտութե . և ուր մնայ այնուհետեւ :

հետեւ գեղեցիկ և փառաւորեալ անունն յսի՝ փրկիչ, եթէ ոչ լինիցիմք որդիք փրկուածէ, այլ՝ բարկուած և կորստեան ուղի զսանդարամետականս :

Բայց ես ուրախ եմ վասն ձեր սիրելիք, զի տեսանեմ զձեզ յերկնաւոր ծնրադրաց և ՚ի ճշմարիտ երկրպագունաց կարգի . զի ժողովեալ յեկեղեցի ւնայ ՚ի նոր սիովն՝ ոչ միայն յաւուր անունն յսի երկիրպագանէք անունն նր՝ ՚ի սրահս սրբուածն նր, այլև զօր ամբ : Եւ կարի իսկ քաջ . զի եթէ հինն իէլաւակաւ և օրինակաւ պաշտէր երկնաւորացն, քանի՞ ևս ՚ի մեզ ՚ի նորս իէլ երեւին տիրապէս նմանութիք երկնային պաշտամանն . վասն զի հինն օրինակ էր նորոյս, և նորս՝ գերադրական խորանին երկնից . առաջինն ստուգէր, երկրորդս ճշմարտութի՝ յարեւման երրորդ երկնից . բայց միայն վարագուրաւ խորհրդոց ծածկեալ, մինչև հասցուք ՚ի գէմյանդիման տեսութի . ոչ աւանիկ և փառաբանութիք և երգաբանութիք նորոյս սիովնի՝ նոյն և նման են ը վերնոյն սիովնի, երկրորդելով զառ ՚ի հրէշտակաց ուսեալ օրհնաբանութիս . ուն թէ յանդիման աթոռոյն ւն պաշտեաք՝ ձայնակցութիք դասուցն երկնաւորաց :

Եւ զի՞նչ մնայ այսուհետեւ . զի ահա բանիճ գտաք ճշմարիտ երկրպագութեւ և փառաբանիչք անունն յսի քսի՝ տն և ւն մերոյ : Վստէք, և ոչ կարեք անդիտանալ, եթէ կայ և մնայ գործով կամակատար լինել ւն,

որ է լրումն Դմ պաշտաման : Եւ զայս ո՞ր-
պէս արասցուք՝ ասէք՝ երկրաւորքս հանգէտ
երկնաւորաց . հողէ ղէն մարմին պէտս ունի
պաշտելոյ և զիւր պէտս կարեւորս . ուտել,
լմպել, զգեսնուլ, հանգչել . որոց վն առա-
ւել անհանգիստ աշխատի Դմ մարդ զցայգ-
և զցերեկ . և ՚ի նոյնս հարկաւ պատաղին
Դմ գործք և վաստակք որդւոց մարդկան .
իցէ՞ թէ հոգեղէն լինէաք , և փոխանակ
ծառայելոյ մարմնոյ՝ հոգեւոր ծառայու թի
միշտ կատարէաք ՚ի փառս անունն բարձրե-
լոյն :

Ո՛չ այդպէս . զայդ պատճառանս ստուծէ
եւարձ Դմ ճմարտու թի՞ առաքելով զորդի
իւր յերկնից ՚ի յերկիր . որ եկն էառ մարմին
հողեղէն , և եղև նման մեզ Դմի՞ առանց
մեղաց . և կատարեաց ՚ի մարմնի անդ զԴմ
կամս Դմ և հօր իւրոյ , և զնոյն նոյնօրինակ
առնել մեզ՝ ետ զանձն յօրինակ : Եւ այե-
ցարուք և ՚ի պօղոս , զի ասէ . նմանօղք ինձ
եղերուք , որնիս և ես քնի . որ և դարձեալ
յայտնի կացուցանէ , եթէ Դմ ծառայք Դմ
հաւատարիմք զԴմ գործս մարմնոյ կարգե-
լով ՚ի փառս Դմ լինին նր ճմարտ երկր-
պագուք յԴմ ժամ . զի ասէ , եթէ ուտի-
ցէք , եթէ ըմպիցէք , եթէ զինչ և առնի-
ցէք , զԴմն ՚ի փառս Դմ արասջիք :

Իսկ արդ՝ ասիցէք . ո՞չ ապաքէն և մեք զնոյն
գործեմք . ապա ուրեմն ելաք վերացաք և
անցաք ՚ի կարգ երջանկաց վերնոց , որ ծուներ
կրկնէն հանապազյանուն յի քի երկնաւոր

քաղաքաւարութիւն , և գործով փառաւոր
առնեն զնա : Իցէ՞ թէ ճշմարտեալ գտցին
բանք ձեր , ի որ և դուք յերկունանայք . ի-
ցէ՞ թէ կատարեալ իցէ՞ ի ձեզ բան տրուեա-
կան ազօթից՝ զոր միշտն երկրորդէք . եղի-
ցին կամք քո՝ ոն՞ յերկինս , և յերկրի : Օ ի
եթէ այդ այդպէս իցէ՞ ոն՞ փափաքեմս , ոչ
գիտեմ՝ զի՞նչ այնուհետեւ զձեզ կոչեցից
ի ուրումն բանի . մարդիկս երկնաւորս , ե-
թէ հրեշտակս երկրաւորս :

Եւ ես զհակառակն տեսանեմ ՚ի յիս , որ
եմ իբրեւ զմի ՚ի ձէնջ , և դուք զգոյշ լերուք
չլինել իբրեւ զիս : Աւր էր՝ եթէ զկամս Թոն
առնէի յերկրի , ոն՞ լինի կամք նր յերկինս .
և նմանէի Թոն իմոյ և փրկչին յսի , որ ասացն
զանձնէ . իջի ես յերկնից , ոչ զի զկամս իմ
արարից , այլ զկամս հօր իմոյ՝ որ առաքեացն
զիս : Աւր եսս պատաղեալ կամ բոլորովին
զիմովք կամօք , զբաղեալ եմ զօր ամ ՚ի կա-
տարումն կամաց իմոց՝ որ խորհրդով , որ
բանիւ , և որ գործով : Այս զի խորհիմ , թէ
զիմորդ և երբ ՚ի գլուխ ելցէ մտածութիւն
իմ և յօժարութի , որով և կամքս կատարի .
խօսիմ զիրաց՝ որ հաճոյ են անձին իմոյ , կիմ
բարեօք թողին յաչս իմ , կիմ ախորժելի ըն-
ծային բերման ոգւոյս և զգայութեցս . և
այնու կատարել կամիմ զկամս իմ : Կոր-
ծեմ զոր բարի առգնեմ անձին , թէպէտեւ
անբարի . զանձին օգուտ՝ վնասու ընկերին .
զմարմնոյս հաճոյս՝ ք զհոգւոյս . զմարդա-
հաճոյն՝ քան զանձահաճոյն : Եւ իսկ փրկչ .
խըն

խնդիր եմ, զի այլք խորհեցին և խօսեցին և դորժեցեն զբարին և զհաճոյն և զկատարեալն յաչս ան . ոմն թէ ասել . ես պաշտօն տանիմ ախտից իմոց, և ծունր կրկնեմ անձնասիրութե, և զանուն իմ պատուէմ, այլ կամիմ զի այլք ծունր կրկնեցեն յանուն յի քի՝ հանգոյն երկնաւորաց, զի հրեշտակացին, որք և անարատ լինիցին . մինչ զի և զմանունս ի թերութեց անյանդիմանեմ կամ մտօք դատելով և կի՞ բերանով դատապարտելով . շատ ինձ համարեալ զարտաքինն ծնրագրութի, որով և ոչ երկրաւոր պաշտօնեայ լինիմ . երկնչիմ թէ և ի սանդարամետականին կապիմ կամապաշտութ . զի կամքս անխոնարհելի ոչ տայ ծունր կրկնել յոյն արժանապէս . և եթէ բարձցին չար կամք, փակին դժոխք, և բանին երկնք : Այլ արդե՞ղբարք յանուն յոյն քոյն աղաչեմ թողուլ այսուհետև զմեր կամս, և առնել զկամս ան . և այն զի՝ թողուլն իսկ զկամս մեր՝ և առնել զկամս ան : Այլ թէ ծնաք ընդ յոյն, և անունանեցաք յանուն յի քրիստոնեայք, ինչ անունն պտղաբերեսցուք և զարդիւնս՝ անունամբ և արդեամբ փրկչին մերոյ օրհնելոյ . նմա փառք յաւիտեանս . ամէն :

XX

ՃԼՈՒ Ի:

Ի Գալուստի երեց Տոգուց յԵրկրպագութի նորածին
արքային յմի . որ և Յայսնութի :

Որչափ յայտնի է 'ի Ծր աւետարանէ ,
[Թէ 'ի ծնանիւ յմի քմի 'ի բեթղէհէմ
հրէաստանի՝ եկին երջանիկ մոգք [Թիւրա-
զունք աստղագուշակ տեսլեամբ յարեւելից
յերկրպագութի նմն՝ բերելով զերբեակ ըն-
ծայս խորհրդոյ , այնչափ և յանյայտութե
մնայ՝ նախ տեղին , ուստի՝ եկին յարեւելեան
կողմանց . վնջ են որ հայելով 'ի բան սաղ-
մոսին , ուր [Թիւրք արաբայ և սաբայ պա-
տարագաբերք ասին նմն , զմին եղին լինել
յարաբիոյ , և զմիւսն 'ի սաբայէ՝ զօր հա-
մարեցան լինել եթէ ովայիա , քի հապէշըս-
տան . և զի յիշէ սաղմոսերգուն զհնդկիս
յառաջագոյն ձեռնտու առ նմ , զերրորդն
ասացին եկեալ 'ի հնդկաց . են որ և զ[Թիւրս
[Թարսսի և կղզեաց նշանակեալս 'ի սաղմո-
սի կամեցան իմանալ . բայց որպէս անունն
[Թարսսի պէսպէս առեալ լինի , նոյնպէս և
հնդկացն :

Եւլք ճշդագոյնս պահելով զաւետարանին
բան , [Թէ մոգքն եկին յարեւելից , յմէն
պարսից և պարթեաց ասացին զնմ լինել ,
ուր կայր առանձին գաւառ մոգուց կոչե-
ցեալ . [Թող զի պարսիկք և պարթեք մոգք
կա

Կոչելին 'ի Ժամանակին . ոնկ և մոկք է մի 'ի
 դաւառաց Յին Հայոց : (1) Կողից ասել զան-
 ունանս նոյ յաւանդութի առեալ , մեղքոն ,
 դասպար , և բազտասար . որոնք և երեք լի-
 նել թոճով 'ի թոճոյ ընծայիցն է իմաստա-
 սիրեալ , իմ են՝ ոսկի , կնդրուկ , և զմուռս .
 և թգր անուն ընծայի մոգուցս , իմ որում
 յիշին դանձք նոյ բացեալ . և օրինակ դա-
 լատեանս նոյ և յանդիման լինել Հերովդի ար-
 քայի՝ արքայակերպ ցուցանի :

Երկրորդ՝ Ժամանակն ելից նոցա յԵ Իւր-
 եանց , և Հասանելոյն յեէմ , և գալոյն 'ի
 բեթղէհէմ . ոնկ և Ժամանակ երեւելոյ աս-
 տեղն՝ զոր ասի ստուգեալ Հերովդէս . այլ
 մեզ է անստոյգ . մինչ զի ոյք կարծեն՝ թէ-
 գիւրին է չափել զայս ամ յօրէ անտի ծնն-
 դեանն քի , 'ի զուր աշխատին . զի որովհե-
 տեւ ըստ աւետարանին՝ մոգքն ոչ միայն 'ի
 գալ Հասանել Իւրեանց գտին արդէն ծնել
 զյս , այլև յայտ արարին՝ թէ բազմօք վա-
 ղագոյն եր ծնեալ , և թէ աստղն երեւեցաւ
 նոցա իբրեւ նշան ծնելոյն , և ոչ եթէ ծնա-
 նելոյն . վնոյ ասելին , ուր է որ ծնաւ ար-
 քայն Հրէից . ապա ո՞ր կարէ ասել , թէ յետ
 ծնանելոյ յսի՝ յորում աւուր երեւի երեւալ
 և աստղն , 'ի քանի՞ աւուրս կարացին 'ի մի
 գալ երեքին մոգք , և 'ի քանի՞ աւուրս Հա-
 սին յեէմ և 'ի բեթղէհէմ . երբ ոչ Յ նոյ
 է յայտնի , և ոչ Ժմկ ելիցն :

Օ այսոսիկ նշանակեցաք , զի մի վայրասար
 ինդիրք յուզիցին . մեք 'ի խորհուրդ գա-

լստեան և երկրպագութեանց ուղիցուք՝ առ
 'ի լինել ոմ զնս ճշմարիտ երկրպագուս յսի :
 Երանի տամ մոգուցս երանելեաց , որք
 այսպիսում մեծի հասին մասին շնորհաց՝
 առաջին լինել 'ի հեթանոսաց ճշմարիտ եր-
 կրպագու այ երևելոյ 'ի մարմնի . և արժա-
 նի եղէն . անձայայտնութեա տեսութե՝ հոգ-
 ւով և մարմնով , և նախաշաւիղ եղեն դար-
 ձի եկեղեցւոյն հեթանոսաց . զի լցցի անձա-
 հօրն առած զփրկչէն յսի . * եցոյց ան զփր-
 կութի իւր , առաջի ազգաց յայտնեաց զար-
 դարութի իւր || . զոյգ ընդ բանից անձաբան
 աւետարանչին , * յիւրսն եկն ('ի հրէայս) ,
 և իւրքն զնա ոչ ընկալան . իսկ որք ընկա-
 լանն զնա (առաւել 'ի հեթանոսաց) , ետ
 նց իշխանութի որդիս այ լինել . որոց հա-
 լատասցեն յանուն նր || :

Եւ ահա առաջին հաւատացելք քնի եղեն
 երեքին թիւրքս մոգ անունեալք , և որ-
 դիք մոգուց . նր ոչ միայն աստեղագէտք և
 աստեղաբաշխք , այլև աստղահմայք՝ որպէս
 քաղդէայք , և աստեղապաշտք . և զիւրդ
 յանկարծակի ուրեմն յարեապաշտութի և
 'ի լուսնապաշտութի միոյ նորանշան աստեղն
 երևամաք դարձան 'ի պաշտել զարեգակն
 արդարութե զերևեալն 'ի մարմնի , և 'ի
 պատուէլ զլուսինն լրացեալ՝ զարեամայրն
 ասեմ մարիամ կոյս անձաժին . և այնպէս
 'ի ծագաց երկրի հրաւիրեցան , և եկին և
 տեսին զփրկութի փրկչին , և 'ի միտ առին
 զյայտնեալն անձ՝ զարդարութի գլխովին :

Ի՞նչ ասեմ արժանացան անպատոււմ շնոր-

հիս , որ նախանձե լին է ամ ամասիրաց :

Եւ պաքէն չի՞ք պատճառք շնորհաց , որ չէ՞
փոխարէն վաստակոց , այլ ձրի պարգև ւնյ .
ապա թէ ոչ՝ շնորհքն ոչ ևս շնորհք լինէր .
սակայն և այն է ճշմարիտ , զի որ զտաղանդ
շնորհաց յարգեն՝ տայ նց ւոր շնորհս փոխա-
նակ շնորհաց . իսկ քանքարաթաքոյցն լը պա-
տուհասիւք է . վնյ ասէ ւորն . որ ունիցի՝
տացի նմա և յաւելցի . և որ ոչն ունի՝ և զոր
կարծէն թէ ունիցի , բարձցի ՚ի նմանէ :

Եւ թէ չէր երևեալ մոգուց նշանակ փրկին՝
աստղն երկնային , այն է շնորհքն առաջին ,
անմարթ էր նց յառնել զալ ՚ի տեսանել
զփրկութիւն . ապա ուրեմն եցոյց նոցա ւոր
զփրկութի իւր նշանաւ աստեղն . և սակայն
եթէ անփոյթ արարեչ էր նց զւորն շնորհիւ ,
և չէր աւինարկեչ նց կարօտով յաստղ անդր՝
փափաքելով տեսանել զնովաւ երևեալն , և
ոչ փութացեալ ՚ի ճանապարհ փրկուէ՝ յոր
առաջնորդէր շնորհքն այն առաջին , չառ-
նէր նց ւոր և զերկրորդ շնորհ մեծագոյն ,
և ոչ յայտնէր արդարութիւն ւնյ զինքն առա-
ջի նց . ապա ուրեմն եցոյց ւոր , և նք տե-
սին , և ոչ անտես արարին . ւնծ յայտնեաց
զինքն , և նք սիրով ՚ի միտ առին . տեսէր
զգեղեցիկ կարգ ւնծային գործոց ընդ մե-
րումս գործակցուէ . կուէ ւոր , և մեզ պարտ
է զհետ երթալ կոչողին . տայ շնորհս , և
մեզ պարտ է լը ունել խնդութի . ապա թէ
ոչ՝ ապա շնորհ գտեալ՝ անարժան գտանիմք

նորանոր շնորհաց , և անմասն 'ի փրկուէ :
 Եւ արդ' ոչ խիթալի իցէ ինձ և ձեզ , եթէ
 և մեր տեսեալ է բազումս բողոքմանդամ
 նշանակս կոչման շնորհացն նյ' որոնք մի մի
 աստեղս լուսաւորս և նորանշանս , եթէ 'ի
 լրոյ քարոզութե բանին նյ , և եթէ 'ի տե-
 սոյ ազգի ազգի առթից զգաստացուցանո-
 ղաց զմեզ 'ի թմրութե ոգւոց . այլ զբաղ-
 մօք զանց արարե՛լ և հեղգացե՛լ 'ի փրկուէ' :
 վերջացեալ գտաք և գտանիմք 'ի փափա-
 քելոյն մերմէ մինչև ցայսօր : Օքանի՛
 քանի շնորհօք արդեօք անտես արարաք ,
 զքանի՛ երախտեօքն նյ ապախտ արարաք ,
 և անձամբ զանձինս զրկեցաք 'ի շնորհաց և
 'ի կենաց անտի՛ որ 'ի քս յս 'ի նոր մեր : Սի
 արդեօք յայսմհետէ և առ յապա նոյնպէս
 կուրասցուք . մի արդեօք՝ ոնկ կուրութիւն
 փոքր 'ի շատէ եղև իհիլի հնոյն , շատ ևս կու-
 րուի լիցի նորոյս իհիլի , մինչև գտանիլ իս-
 պառ հեռի 'ի փրկչէն և 'ի փրկութե . ըստ
 այնմ , ոչ կամեցաւ զօրհնուի , հեռի եղիցի
 'ի նմանէ : Քաւ լիցի ասել զայդ վս ձեր .
 քաւիչ լիցի նձ աւուրս շնորհիւ , զի մի օ-
 տարասցիւք 'ի շնորհաց աստի նձատեսուէ
 և յօրհնութե նձայայտնութե :

Եկայք կանխեսցուք եղբարք ը երանելի
 մոգուցն 'ի լոյս աստեղն երևելոյ՝ որ ծա-
 գեաց յակօբայ նձատեսի , երթալ տեսա-
 նել զարդարութեան արեգակն ծագեալ 'ի
 տունն յակօբայ . մի գանդաղեսցուք յուլու-
 թք , և մի յամեսցուք ծուլութք . մի տա-
 տամ :

տամեսցուք երկմտութիւն , և մի պատահեալ
ցուք զհոգովք ձեր . զձեռքսք ինչ թագաւո-
րացս երեսցունց , և զգաւառ և զքաղաք և
զտուն և զընտանիս և զինչս և զամ խոր-
հուրդս և զգործս , միայն թէ զյո գտցուք
զնորածին թիւն բոլորից՝ զփրկիչն մեր և
զփրկութիւն . զամ որ մեզ պիտանի երեւի՝ ան-
պիտան համարեսցուք , մի միայն կարեւոր
զփութալն ՚ի գործն նոյ ծանիցուք . զի և
զամ գտցուք , և նմատեսք եղիցուք : Նահա-
լուճաք զնմանէ յեփրաթայ բեթղէհէմի . ե-
կայք գտանեմք զնա ՚ի դաշտս մայրեաց՝ ար-
տաքոյ գեղջն բեթղէհէմի . մոցուք ՚ի յարկս
նորա յայրն անշուք , և երկիրպագցուք ՚ի
տեղւոյ՝ ուր կացեալ են ոտք նորա ՚ի մասեր
անբանից խանձարրապատ : Օ՛ ի կուսէն
մարմնացեալ բանն եկայք ժողովուրդք ընդ-
հովիւնն բարեբանեսցուք , և ընդ մոգուցն
երկրպագեսցուք . ի երկնային զօրսն եր-
գեսցուք , փառք ՚ի բարձունսս նոյ :

Փառք ՚ի բարձունսս նոյ խոնարհելոյ ՚ի յեր-
կիր . փառք մեծիդ նոյ փոքրկացելոյ , մինչև
և փոքր մի խոնարհ . ք զհեշտակս քո երեւիլ
քեզ մարդեղութիւն վս մեր մարդկան և վս
մերոյ փրկութիւն . փառք փրկչիդ մերոյ մեզ
նմանելոյ , որ եղեր որդի մարդոյ՝ առնել
զմեզ որդիս նոյ : Նեղ երկիրպագանեմք նոր
մեր և թագաւոր նորածին , որ տղայացար
վս մեր ՚ի կուսէն՝ տալ մեզ համարձակութի
մերձենալ սիրով և ընտանութի իբրև առ
եղբայրչև ազգակից մեր , ծածկելով զմեծ-
վայ .

վայելչութիւն փառաց քոյ՝ միանդամայն և
յայտնելով յայտնի նշանօք . արդ ո՞նչ յայտ-
նեցեր զքեզ հրեշտակօք հովուեաց , և աս-
տեղք մոգուց , յայտնեալ մեզ տօր զլուսաւոր
խորհուրդս անձայայտնութեդ քո բանդ ան-
բանի՜ն բերանոյ քո . զի վնայն եկաք յոտս
քո , գիտելով՝ զի զբանս կենաց յաւիտենա-
կանաց ունիս . բարձրեալդ ոչ վայրապար
խոնարհեցար ՚ի մեր բնութիս , և մեծատունդ
ոչ ՚ի զուր աղքատացար վն մեր , այլ զի ան-
ճառ խոնարհութե քով բարձրացուցես ըզ-
խոնարհս , և մեծացուցես զաղքատս կա-

մաւոր աղքատութեդ քո :

Եւ յսպէս ասէ տօր՝ յն միածին հօրն լուսոյ
և մօրն լուսոյ , բանն բազմեալ յանբանից
մսուր . եթէ արդարեւ որդիք մարդկան խո-
նարհ լինիջիք ոնչ զհովիւնս , ծանուցից ձեզ
զխոնարհութի իմ՝ բարձրեալս յաւիտենից՝
որ եղէ որդի մարդոյ . եթէ հնազանդ լի-
նիջիք ձայնի կոչողիս ոնչ լթագաւորս արեւե-
լից , և ես լուսայց ձեզ , և ցուցից ձեզ զփր-
կութի իմ , և յայտնի արարից զարդարութի
իմ , զի իրաւամբք և արդարութե փրկել
զձեզ կայ ինձ առաջի . և եթէ արժանաւոր
և սք բնծայիւք լիաձեռն երեւեսցիք առաջի
իմ ոնչ զմօգս , և ես առատաձեռն եղէց առ
ձեզ պէսպէս շնորհօք և պարգևօք , զոր բե-
րի յերկնից բաշխել որդւոց մարդկան : Եւ
պա թէ ոչ՝ բարձրամիտք ոնչ զգպիրս և զփա-
րիսեցիս , և չարամիտք ոնչ զհերովդէս , ոչ
տեսցեն զիս զփրկիչս , թող թէ զփրկութի
իմ .

իմ. իսկ ընծայաբերք անշնորհք և աննոճերք
ոնց զկայէն՝ ելցեն և հեռի լիցին յերեսաց
իմոց :

Խորհրդաւոր ընծայիւք երևեցարո՞ւք առա-
ջի իմ, գիտելով՝ զի պատարագ նոյ է հոգի
խոնարհ . և ես զիմ խորհուրդս ձեզ յայտ-
նեցից՝ ոչ միայն ոնց մոգուց, այլև ոնց մօր ի-
մում կուսի . մինչև պահել և ձեզ նոյնպէս
զմմ բանս՝ զոր տեսանէք, և խելամուտ
լինել ՚ի սրտի ձերում : Ասկի ոչ ունիք ոնց
զթագաւորսն եկեալս, և ոչ դանձս երկրա-
ւորս՝ ՚ի բանալ և մատուցանել առաջի իմ .
զաղքատուէ ձերոյ զկիրս սիրով ինձ նոճի-
րեցէք, որ առաւել է ինձ լեռնելի, որպէս
աղքատութի մօր իմոյ, և յովսէփայ հայր
ինձ անոճանելոյ : Անդրուկ պակասի ձեզ,
աղօթք մի պակասեսցին . այլ ուղիղ եղիցին
աղօթք ձեր ոնց խունկ առաջի իմ, բուրվա-
ռաւ կամացդ շարժութե յենծակողմն կոյս՝
վերաբերեալ ՚ի բարձրութի մեծ վայելուէ
իմոյ, և վայրաբերեալ ՚ի խոնարհութիւն
սրտից ձերոց, և անդրէն վերբերել ՚ի յոյս
յսի փրկչիս : Օ մուռս ոչ բուսանի յերկրի
ձերում . զմռսել զիս ոչ հրամայեմ լը արե-
մաթացւոյն կմօծանել լը իւղաբերից, այլ
զիմոց վշտակիր վարուցս՝ զորոյ սկիզբն տե-
սանէք ՚ի ծննդեանս, մինչև ՚ի մահ խաչի
զանցս և զկիրս լը կարի յանձինս ձեր բերի-
ջիք, ոնց այն թէ ՚ի լնուլ զպակասութի չար-
չարանաց իմոց ՚ի մարմնի ձերում :

Բանաւոր պաշտօն լիցին ձեր ընծայք, և
այն

այն՝ գործնական բանի՛ւ , և բանական գործով , բնական և գերբնական փութով : Այլ արտաքին ընծայս 'ի ձէնջ պահանջեմ , այլ ներքինս . ոչ մարդկային , այլ՝ անմարդկային սիրով ընծայաբերեալ : Տո՛ւր ցիս սրգեակ զսիրտքո , և ես տաց քեզ զսիրտիմ ողջոյն . տո՛ւր սէր , և ա՛ռ կրկին զսէր և զտէր . այս է տուրեառ անպատմելի , որով ճոխանաս զանքնին մեծութիւն : Ի՛նձ սեպհականեա՛ զմիտս և զկամս և զյիշողութիւնդ քո՝ հանդերձ անկարողութեք հոգւոյ և մարմնոյ . զի այս է սիրել զանձ քո յամ սրտէ , և յամ անձնէ և յամ զօրութե՛ և յամ մտաց քոց . և ես քեզ սեպհականեցից զարքայուի հօր իմոյ , որոյ եսն եմ ժառանգ , և կամիմ առնել զքեզ ինձ ժառանգակից : Եթէ կամիս զերկինս , թող զերկիր . եթէ զիս կամիս գտանել , կորուսջիր զանձն քո . եթէ զիս տեսանել կամիս , անտես արա զանձն քո . եթէ իմանալ կամիս զյայտնուի փրկութե՛ իմոյ , մոռա՛ զամ բաց 'ի փրկչէդ . և ես յայնժամ անմոռաց յիշեցից զքեզ . և արարից լէ քեզ զամ բարի՝ աստ և 'ի հանդերձելումն , առաւել քան զոր փափաքես և խնդրես և իմանաս : Օ այս ան և զոր սոցին նմանս լսէ և ուսանի բանս փրկականս՝ որ ոք կամի , 'ի փրկչէն իւրմէ յօրս յայս , և զամ աւուրս կենաց իւրոց . միայն թէ կամիցի խնդրել զնա և գտանել , հանդիպիլ նմա և տեսանել զնա , և լսել 'ի նմանէ ըզբանս կենաց . որ է բանն ինքնին և կեանքն գլխո .

գլխովին :

Այլ գործ է ուլ անասէրք գիտել զտեղին ,
 ուր ծնանիցի յն , կմ ուր գտանիցի 'ի նորա-
 ծին տղայութե . ուն և զտեղին ուր գտա-
 նիցի 'ի մանկութե կմ 'ի պատանեկութե .
 և զտեղին ուր գտանիցի յերիտասարդութե .
 զի յամ ժամ կարողասցուք գտանել զփր-
 կին մեր : Ար խնդրէ , գտանէ . այլ սակայն
 եթէ կամիջիք լսել և զգիւրին և զյայտնին
 օրինակ գիւտի նր յամ ժամանակի , առէք
 'ի ձեռս զխորհուրդ երից խորհրդաւոր ըն-
 ծայից , խորհրդաբար իմանալով զոսկին և
 զկնդրուկն և զզմուռսն : Խնդրեցէք ասեմ ,
 և գտանէք զյն տղայացեալ 'ի ձոյլ ոսկի և
 'ի ձեմարան բանին այ 'ի մարիամ կոյսն ա-
 նապական . զի մանուկ նորածին ուր գտա-
 նիցի , բայց առ մօր իւրում : Խնդրեցէք և
 գտանէք զյն երկոտասանամեայ 'ի կնդրկա-
 րանն 'ի տուն աղօթից 'ի տաճարի . և զյն
 երեսնամեայ 'ի պարտէզ զմուսոյ , 'ի ճգնու-
 թիս , 'ի պահս և 'ի փորձուիս անապատի ,
 յաշխատութիս քարողութե մինչև 'ի ճիգն
 արեան քրտանց 'ի գեթսեմանի , և մահու
 խաչի 'ի գողգոթայ :

Այսպէս գտին զնա մե լգոն , գասպար և
 բաղտասար 'ի յայրին բեթղէճեմի . զի գրեչ
 է . * գտին զմանուկն հանդերձ մարեմաւ
 մարբն իւրով : Այսպէս գտին զնա մա-
 րիամ և յովսէփ 'ի տաճարին : Այսպէս
 գտին զնա հրէշտակք 'ի պահս անապատի ,
 մկրտիչն յովհաննէս 'ի յորդանան , և նմ ժա-

ղու

ղովուրդն յերեքամեայ քարոզութեն 'ի գալիլեա և յեֆմ, սկսեալ 'ի մկրտութե ջրոյ մինչև 'ի մկրտութի արեան 'ի վր խաչին . ոն և զկնի յարուէ , 'ի պարտիզին՝ յոր թաղեցաւ , և յայլ տեղիս՝ յորս յառաջագոյն գտանիւր , մինչև յելանելն յերկինս՝ ուստի իջեալն էր :

Օրնչ ապա . եթէ և մեզ կամ իցէ գտանել զյս յերկինս , զճանապարհ երկնից ընթացուք հոգւոր քաղաքավարութիւն օրինակի փրկչին . այլ նախ խնդրեսցուք զնա փափաքանօք՝ գիմելով հոգւով 'ի նշանակել տեղիսն՝ ուր գտաւ յս 'ի վր երկրի . զի թէ աստ գտանիցեմք զնա , և անդ գտանեմք անտարակոյս : Խնդրեսցուք ասեմ փափաքանօք կամ առ մարիամոն , կամ 'ի տաճարի , և կամ 'ի սահմանս եֆմի , եթէ 'ի մաքուր խիղճ մտաց որ յորդանանաւ նշանակի , և եֆմաւ յայտնաբանի՝ որ թարգմանի խաղաղութիւն , և եթէ 'ի պահս , 'ի փորձութիս , 'ի տքնութիս , 'ի նեղութիս և 'ի չարչարանս խաչի ընմանութեան յս փրկչի :

Հապա երթ նախ ով հաւատացեալդ ջերմեռանդն սրտիւ առ մարիամ . զի 'ի գիմելքո անդ առ տիրամայր կոյս՝ ծնող փրկուէ , նա ցուցցէ քեզ մայրաբար զփրկիչքո և ըզփրկութի քո . զի ոն ոչ ոք փրկի , եթէ ոչ յսիւ փրկչաւ իւրով , նոյննս և ոչ ոք փրկի , եթէ ոչ միջնորդութիւն մարիամոն՝ մօրն փրկչի և փրկութե : Արկրորդ՝ կանխեալ ստեպ 'ի տա-

տաճար աղօթից , որ և օրինակ մարիամու
տաճար եղելոյ բանիննայ . քանզի և բազում
է խորհուրդ նմանուէ եկեղեցւոյ ընծա-
ծին կուսի և մօր . մի խնդրեր զյս առ դրա-
ցիս և առ ծանօթս , այլ 'ի տանննայ . ըմ ,
* զի խնդրէիք զիս . ոչ գիտէիք՝ եթէ 'ի
տանն հօր իմոյ պարտ է ինձ լինել ॥ . և ար-
դարեւ եկեղեցասէր փոյթ , և ջերմաղօթա-
սիրութիւն՝ և խնդրէ և գտանէ զյս , և տե-
սանէ և վայելէ զյս : Արրորդ՝ մատիւր ստէպ
'ի տեսութի խղճի մտաց քոց (որ է մտաւոր
աղօթք աղօթից) . եթէ իցէ մաքուր և հան-
դարտ՝ ոմ ջուր յստակ , երևեցուցէ քեզ
զյս փրկիչք . ըմ , * երանի որ տք են սըր-
տիւք , զի նոքա զնձ տեսցեն ॥ : Ասկ այսմ
անհնար է լինել առանց մեծի աշխատութե
և կերպարանակից լինելոյ չարչարանաց և
խաչի և մահունան և յարուէ նձորդւոյն :
Անիք բանիս . եթէ դողուք զյս 'ի ծննդեան
նր , գտանեմք և յամ 'ի կեանս նր . որով
և զկեանս մեր գտանեմք 'ի քս յս . որում
փառք յաւիտեանս . ամէն :

ՃԵՌԻՆՆԵՐ

Ի շառաւանդութեայ գալուստ արեւելի տաճարն . որ և
Տեառն ընդառաջ :

Տղայ քառասնորեայ ՚ի տաճարն եկաւ ուրի աշտօր անժամանակն ան տղայացեալ ՚ի կուսէն . զարմացարո՛ւք , թմբերեցարո՛ւք և եղծարո՛ւք յանձինս ձեր որդիք մարդկան՝ ՚ի չափ հասեալք ո՛չ կատարելութե , այլ անկատարութե , ոն տղայք մտօք . զի եթէ ոչ դարձելիք և եղիջիք իբրև զմանուկս զայս՝ որ է իմաստութիւն և բան ան , ոչ մտանիցէք յարքայութիւն երկնից . եթէ ոչ մտանէք ընմա ՚ի տաճարն , և ոչ յերկինս մտանէք : Իսկ . անքառասնորեայ գայ ՚ի տաճարն ՚ի կատարել զխորհուրդն ան . մեք և ոչ քառասնամեայ ՚ի նոյն հպաւորիմք խորհուրդ մեծ և կարևոր :

Արքիւ յանձն առնու ըն օրինաց՝ տուօղն օրինաց , հանդերձ մարքն՝ որոյ լցեալ ասին աւուրք սրբութե ըն օրինացն մովսեսի . ուր ամենասք կոյս անձա՛նն մարիամ ազատ էր և անարատ յամ օրինաց կանանց , և անորդի նր սրբութիւն սք , և ան օրինաց և շնորհաց և փառաց . անկարօտ մաքրութե ծնողն և ծնեալն . և սակայն գան ՚ի տաճարն առնել ըն սովորութե օրինաց : Իսկ մեք բժկանք և արատաւորք՝ հեռի կամք և ՚ի տեղոյն
Իսկ
սըր

սրբութե . գէթ 'ի մերոց աստի աղտեղութեց
ախաից ոչ պժգամք , ոչ հարթանումք , և ոչ
փութամք ցուցանել խոստովանութի զան-
ձինս քահանայից , զի սրբեսցուք 'ի մեղացն
բորոտութե , ոտնհարուք օրինաց և օրինա-
դրին միանգամայն , և անձամբ անձին թըշ-
նամիք և ատելիք :

Բնծայէ զանձն իւր միածինն 'ի ձեռն մօր
իւրոյ և կուսի՝ հօր իւրում երկնաւորի . զի
է գլխոյն բնծայեսցուք և մեք անդամք նր ,
հաշիւ է նոյ պատարագաւ անորդւոյն , և
լինել պատարագ լուսնելի անլուսնելիքս է
միոյ միայնոյ սիրելւոյ և անդրանկին հօր .
իսկ մեք խրտուցեալք և շրտուցեալք՝ 'ի բաց
քեցեմք զանձինս 'ի գեղեցիկ բնծայութե
անտի . վասն զի խիթամք 'ի տալ զմեզ նոյ՝
չմնալոյ ինչ մեզ . և այն զի յորժամ տամք
զմեզ նոյ , առնումք փոխարէն զնա ինքն
զմեզ . իսկ յոչն տալ՝ կորուսանեմք զմեզ և
զմեզ :

Բազմապատիկ խորին տեսութեց գանձա-
րան է աւուրս խորհուրդ . այլ ոչ թողացու-
ցանէ զիս ամօթապարտ վիճակ մեր մատչիլ
առնուլ բաժին 'ի մեծութե անտի : Սիրե-
լիք եթէ սիրտք մեր զմեզ ոչ ստգտանիցեն ,
համարձակութի ունիմք առ մեծ . իսկ արդ-
ստգտանեն , ապա չունիմք համարձակութի
և ոչ մի . վնջ նախ զստգտանելի վարս մեր
դատեսցուք , և սպա համարձակ լիցուք է
առաջ ելանել նոյն լուսնորդւոյն . մանաւանդ
թէ նա ինքն փրկիչն յանդիման արասցէ ըզ-

մեզ հօր իւրում , ասելով համարձակութեամբ .
 ասաւասիկ ես և մանկունք իմ . ոնց տիրա-
 մայրն այսօր յանդիման առնէր նոյ զմիա-
 ծինն իւր և զնոյն , ասելով . ասաւասիկ ես և
 մանուկն իմ , որ է քո անդրանիկ ծոցածին .
 ուստի և ի՞նչ լինէր առաջ կոչի տօնս , այս է՝ օր
 յանդիման լինելոյ իմն : Եւ եթէ մատչիմք
 առաջի իմն լինէր և տիրուհւոյն , 'ի շնորհս
 երեսաց նոյն և մեզ տայէ հայրն երկնաւոր
 մերձենալ առ ինքն :

Եւ արդարեւ եթէ սրբութե և մաքրութե
 փոյթ ունէաք , կարօտով լը սքն սքն և լը
 սրբուհւոյն մերում 'ի տաճարն այսօր փու-
 թայաք 'ի քաւարանն օրհնեալ . ուր քաւու-
 թին ինքնին ածեալ կայ , ոչ օրինակեալն
 նմանութի տապանակի , այլ իմն բոլորեց
 բազմեալ յաթոռ փաւաց իւրոց 'ի տապա-
 նակննորոյ ուխտի և 'ի հողեղէն քրովբէն՝ 'ի
 կոյս իմածինն մարիամ : Եւ կայք ոյլ հաւա-
 տացեալք քնի անդր կանխեսցուք և մեք
 հոգւով ընդ սիմէօնի , և խնդրեսցուք 'ի
 գրկաց իմամօրն զիմօրդին՝ դնել 'ի գիրկս
 սրտից մերոց , սրբութե հաղորդելով սրբու-
 թե : Օ ծնեալն 'ի սքն կուսէն ընկալցո՛ւք
 'ի սիրտս մեր հաւատով , որպէս երբեմն 'ի
 գիրկսն սիմէօնի :

Եւ յայտ իսկ է , զի որոց փափաքեն մեր-
 ձենալ 'ի սքն սքն , սպարտ է նոյ հեռի կալ
 յանմաքրութե . և որոց ջեռնուլ 'ի հրոյ՝
 սիրոյն նոյն , մերձենալ 'ի վաւարանն՝ որ է մա-
 րենին վաւեալ մարիամ . ոնց և որոց ցան-
 կանն

կանն հասանել 'ի գէմեդեշ վայր , ոչ յետ-
նիլ 'ի ճանապարհէն՝ որ տանի 'ի նոյն . և
որոց ուշ ունին վախճանին՝ բուռն հարկա-
նել զմիջոցաց : Եթէ 'ի տաճար տն կամիմք
մտանել , մանաւանդ թէ և տաճար այլ լի-
նել հոգւով , մի զբուռն նորա անգիտաս-
ցութ . դուռն առաջին մկրտութի , ի որ մու-
ծին զմեզ ծնողք մեր 'ի տղայութե 'ի դա-
ւիթ նորոյ տաճարիս . այլ զի յետ յարբունս
ժամանելոյ մեք մեզէն ընդդէմ փակեցաք
զներքին վարագոյրն սրբուէց , մի հեղգաս-
ցութ բուռն հարկանել յերկրորդ դուռն ա-
պաշխարութե՝ 'ի բախել զդուռն ողորմուէ
տն . զի որ բախէ , բացցի նմա :

Եթէ ընծայել զանձինս կամիմք այլ , որպէս
և պարտական եմք , նախընծայ արասցութ
գոյիւ չափ զօրինակ սրտից խոնորհաց , գառն
անարատ տարւոր հեղիկ , կիճաղաւնի մա-
քութ , կամ տատրակ ողջախոհ : Եթէ
այնչափ աղքատասցութ հոգւով , մինչև չլի-
նել բաւական գառին , այլ զթուռնս սքս
տանել ընդ մեզ . զի և չեմք իսկ կարօտ ան-
բան գառին , ուր փոխանակ մեր ընծայեցաւ
գառն այլ՝ որ բառնայ զմեզս Յի , էական
բանն հօր . տի՛նա և ոչ աղաւնոյ կիճտատրա-
կի պէտք ինչ են 'ի մերումս ընծայաբերու-
թե , ուր մաքուր աղաւնին մարիամ , և տա-
րակն զուգական՝ ողջախոհն յովսէփ , ընդ
յսի և զանձինս ընծայելով հօր երկնաւորի՝
ընծայեցուցանեն և զանձինս մեր այլ հաճոյ-
ական :

Սիայն թէ զսոյ զգեցցողք զողի և զսիրտ .
 քնազգեանց եղիցուք խոնարհութիւն և հե-
 ջուք գառին . մարիամայ նմանեսցուք կու-
 սի անարատ վարուք մաքրութիւն . և յովսե-
 փայ արդարոյ՝ ջերմեռանդն հոգւով պաշ-
 տելով զտր և զտիրամայր իմարթնութիւն
 և սրբակրօն քաղաքավարութիւն : Եւ եթէ
 հեռի եմք՝ ի նմանութիւն երեցունց սոցա ,
 առ նս դիմեսցուք ի խնդրել և ի գտանել
 զչնորհանմանօղ լինելոյնց . զյովսեփ բարե-
 խօս կալցուք առ մարիամ , և զմարիամ առ
 յս , և զյս առ հայր իւր երկնաւոր . և այն-
 պէս կատարեալ լինի իմն առաւել քան զոր
 խնդրեմք և իմանամք :

Այնուհետեւ ստորեւ գտանիմք և քան
 զծերունին սիմէոն , այլ՝ զուգահաւասար ,
 և արժանի նմանօրինակ ընդունելուէ քսի
 և հոգւոյն նոյ : Սիմէոն լցեալ հոգւով սթլ,
 որ է հոգի քսի , արժանի եղև տեսանել զօ-
 ծեալն տն , քն զքսն նոյ . իսկ որ ոչն ունի
 զհոգին քսի , սա չէ նոյ , քն չէ քրիստոնեայ .
 և ոչ տեսցէ զօծելն զքս : Եւ զիարդ լինի
 ոք բնակարան հոգւոյն սթլ , եթէ ոչ մաքրե-
 լով զանձն ի հոգւոյ թի , մարմնոյ և սատա-
 նայի , որ են անմաքրուիք հոգեղէնք . ուր
 հոգին սրբուէ ոչ բնակէ ի մարմնի վարեցե-
 լոյ մեղօք : Եւ զիարդ լինի լուսնել զքս ի
 հոգիս մեր և ի սիրտս հաղորդութիւն , եթէ ոչ
 մաքրելով զանձինս խորհրդով ապաշխարուէ
 յիմ մեղաց : Ապա ի սոյն կանխեսցուք
 հոգւով , զի զքս ընկալցուք և մարմնով :

Եւ եթէ ծերունին սիմէօֆն միանգամ և եթէ ընենելութիւն փրկչին 'ի գիրկս՝ փրկունէ տնէառ զաւետիս , և աւետարանեաց տիեզերաց զլոյսն 'ի յայտնութիւն հեթանոսաց և 'ի փառս Ժողովրդեանն ինչի , մեք քանի՞ն հաղորդս զմեզ գիտասցուք այնպիսում շնորհաց փրկութե , և լուսաւորութե մտաց , և փառաւորութե հոգւոյ և մարմնոյ , եթէ սրբութիւն մերձեցուք 'ի սրբութիւն , և հաւատով ընկալցուք զնա 'ի սիրտս մեր յիմն նունագոս հաղորդութե :

Եւ աւագ մերումս հիգութե . զի առնել առնեմք զայս նամ , այլ կամ անարժանութիւն , և կի՞ անբանական սովորութիւն . առնեմք լի սովորութե օրինաց , և ոչ լի օրինաց շնորհաց . սովորութիւն է երթալ ստէպ 'ի տաճարս , և տնէառ 'ի ծնողաց 'ի մանկուի հետէ . երթամք և 'ի չափահաս հասակի որդիս սովորութիւն անխտիր՝ սք կի՞ անսք անձամբ . օրէնք են մատչիլ 'ի մեղսաքաւիչ խորհուրդ մարմնոյ և արեան կենարարին . առնեմք զգործն օրինացս , այլ արտաքոյ օրինաց , գաղջ և հովացեալ սրտիւ , ոնկ սովորութիւն հասարակաց , ոնկ կարգ տօնից , ոնկ պարտք կանոնաց . և ոչ ջերմ սրտիւ և կատարեալ հաւատով և մաքրազարդեալ հոգւով . վրայ և բազում այն է՝ զի անպտուղ ելանեմք . իցե՞ թէ և անդատապարտ : Սորին վրայ և ոչ գոյ խաղաղութիւն 'ի սրտի մերում , թէպէտ և զքե՞ 'ի մեզ ընկալաք՝ որ է խաղաղութիւն մեր . և ոչ փափագեմք արձակիլ 'ի մարմնոյ

աստի 'ի խաղաղութիւն երկնից , զի 'ի ճաշակել անդ զքօ բերանով՝ ոչ ճաշակեցաք հոգւով զքաղցրութիւնն անձառ : Եւ պարզաբար . որնպս մտաք 'ի տաճարն անհոգի , նոյնպէս և ելանեմք անտի անհոգի . վն զի ոչ մտաք լը յսի 'ի տաճարն՝ ձեռամբ տիրամօր , ոչ ընծայեցաք զանձինս լը քսի 'ի ձեռս հօր նր . զոր եթէ առնէաք , յանդիման լի նէաք նոն պարզ երեսօք , և լի հոգւով շնորհաց և պարգեւացն քսի ելանէաք 'ի տաճարէն սրբեալ և արդարացեալ , և աճէաք օրքան զօր լը յսի զաճուսն նյ :

Եւ որն աճեաց յս՝ որ տայ աճելութիւն հոգւոց և մարմնոց . տէս զպատմութիւն սբյ աւետարանին , թէ զինչ ինչ գրէ յետ քառասնօրեայ գալստեան նր 'ի տաճարն , մինչև յերկոտասանամեայ հասակն՝ յորում գտաւ 'ի տաճարի . զոր խորհրդով ընթեռնումք 'ի պատարագի աւուրս տօնի : Աճեաց յօտարութե հալածանօք յերեսաց մանկակոտորն հերովդի՝ փախստեայ լինելով մինչև յեգիպտոս . և յետ ազգի ազգի նեղութեց և վշտաց վտարանդութե և տարաբնակութե՝ աճեաց 'ի տան մօր իւրոյ 'ի նազարէթ , երթալով ամ յամէ և 'ի տուն հօր իւրոյ քսի՝ տաճարն՝ լը մօր իւրում և յովսեփայ : Իսկ յերկոտասանամենից և անդր զինչ . եցոյց առ մի նոճագ . զհանդէս իմաստութե իւրոյ 'ի տաճարին՝ նստելով լը վիպսն և հարցանելով զնր . և դարձեալ դարձաւ 'ի նազարէթ լը մարիամու և լը յովսեփայ . և երնց հաւ

Հնազանդ, ասէ գիր . և աճէր հասակաւ և
 իմաստութեւ , և շնորհօք յայ և 'ի մարդկա-
 նէ : Եւս վարք եւն փրկչին մերոյ ' և վիշտին
 մերոյ մինչև ցերեանամեայ հասակ , յորում
 եկն 'ի մկրտութի : Եւրդ որ կամի նմանօղ
 լինել յի , ուսցի 'ի նմանէ աճել 'ի հալա-
 ծանս , 'ի վիշտս , յաղօթասիրութե , և 'ի
 հնազանդութե այ և մարդկան . որով և հա-
 ճոյ լինի այ և մարդկան . և իմաստնանայ
 զիմաստութի բանին այ , և զօրանայ շնոր-
 հօքն , և երթայ զօրութե 'ի զօրութի զօ-
 րութե տն 'ի փառս և 'ի պատիւ անոճան նր :

XX

ՃԵՌ . Թ .

Պ. Գրքաւորութիւն :

Եւրդ շնորհօք խորհրդոց , և խորհուրդ 'ի
 վր խորհրդոց , 'ի վեր քան զամմիտս
 և զխորհուրդս , սքանչելի յայտնութին այ
 մարդեղութե առ մարդիկ : Յայտնեցաւ նա
 ծննդեամբ 'ի կուսէն մարդ ճշմարիտ , ան-
 մարմինն մարմնացեալ , անտեսն տեսանելի
 և աներևոյթն երևելի եղել . որ և վկայե-
 ցաւ 'ի վերուստ փառաբանութե հրեշտա-
 կաց , և քարոզեցաւ 'ի վայր ' հովոճաց եթ-
 րայեցւոց , և նոքօք 'ի հրեաստան : Եւր-
 ձեալ յայտնեցաւ նա ծնեալն 'ի կուսէն ող-
 մարդ 'ի դալ մոգուցն յարևելից յերկրպա-

գումթի արեգականն արդարութե , վկայելչ
յերկնային աստեղն ծագմանէ , և քարո-
զեալ ը Յն հրէաստանեայց և ը Յս հեթա-
նոսաց : Երրորդ անգամ յայտնեցաւ այսօր
նա՞ մարմնով եկել ՚ի յորդանան , և վկայե-
ցաւ յերկնաւոր հօրէ իւրմէ և ՚ի հոգւոյն
սբջ . զի հայր ցելեալ զերկինս՝ տայր ձայն
՚ի վերուստ յայտնապէս , դա է որդի իմ սի-
րելի , դմա՛ լուարուք . և հոգին նայ իջանէր
իբրեւ զաղաւնի , և հանգչէր ՚ի վրէժակցին .
զոր տեսեալ կարապետին և մկրտչին յով-
հաննու՝ քարոզէր ՚ի լուր նա՞ ժողովրդեանն ,
որ ՚ի հրէից և ՚ի հեթանոսաց , մինչև յունկն
մաքսաւորաց և մեղաւորաց և զինուորաց .
որով առ ամենեւին տարածեցաւ յայտնուի
նա՞յին խորհրդոյն : Սորին աղագաւ որնս
երկրպագութիւն նորածին փրկչին ՚ի մո-
գուց , նոյնպէս և առաւել ևս մկրտութիւն
՚ի յորդանան՝ կոչի և է նա՞յ յայտնութիւն :
Եւ ՚ի մի կարգ տօնի վերածի , ը որում գրէ
աւետարանն նք , եթէ ՚ի ժամանակի մկր-
տութե էր յա՛մաց իբրեւ երեսնից՝ սկսել .
յորմէ մարթ է իմանալ , զոյգ ը առաքե-
լական աւանդից՝ և զժամանակն , յորում
մկրտեցաւ փրկիչն ՚ի սկզբան երեսներորդ
ամի հասակին . և յայնմ հետէ տիրապէս
սկսաւ յայտնել զանձն իւր Յի փրկիչն Յի .
ոնք արեգակն ՚ի միջօրեայ բարձրութե իւ-
րում առաւել ակներև առնէ զինքն լուսա-
սլայծառ ծագմամբ :

Եւ զինչ օգուտ ՚ի յայտնութե լուսոյն
ճըշ-

Ճշմարտութե , եթէ ես լը խաւար ստուծե
խարխափեմ . զի՞նչ օգուտ 'ի ծաղմանէ ա-
րեգականն արդարութե՝ մատամբ ցուցելոյ
և 'ի կարսպետէ նր յարուսեկէ , եթէ ես
ձեռօք իմովք կափուցանեմ զաչս իմ . զի՞նչ
շահ 'ի մարդանալոյն նայ , և 'ի մերձենալոյ
նր առ իս , եթէ ես մեղօք հեռացուցանեմ
զանձն իմ յայ . զի՞նչ շահ յայլոցն օգտելոյ
յո՞ծայայտնութե և յերկրպագելոյ նայ ե-
րևելոյ 'ի մարմնի , զորօրինակ եղեն երջա-
նիկ հովիւք , երանելի մոգք , և մկրտիչն
յովհաննէս , և որ նոցին եղեն հետևօղք ,
եթէ ես ոչինչ օգտիմ . վն զի ոչ երկիր պա-
գանեմ նայ հոգևով և Ճշմարտութե , այլ ան-
ձամբ անձինն պաշտօնատար լինիմ ոնկ չնայ՝
զախտս իմ պաշտելով :

Պիտեմ , զի ասեք ով դուք հաւատացելքդ .
յուսամբ մեք օգտիլ Ճշմարտապետ 'ի խոր-
հրդոյ աստի նո՞ծայայտնութե . վն զի խոստոյ
վանիմք և հաւատամք լուսաւոր մտօք զքն
նո՞ծ մարդացել . այլ զի՞նչ ասե առաքեալն
քնի՝ նո՞ծեղբայրն յակոբոս . և դեք հաւա-
տան և սարսեն : Արկիր պագանեմք ասեք
և ծունր կրկնեմք յանուն յնի ոնկ նայ Ճշմար-
տի . այլ զի՞նչ ասե պօղոս բերանն քնի . և
սանդարամետականք անգամ ծունր կրկնեն
յանունն նր : Ասեմք ասեք վկայութե և քա-
րողութե երկնի և երկրի և քարողութե յով-
հաննու . զայդ լսել լուսն և դպիրք և փա-
րիսեցիք . և զի՞նչ օգտեցան , երբ ոչ մկր-
տեցան 'ի յովհաննէ լը քնի . քանզի անար-
դե .

գեցին զխորհուրդն ւն : Ապա ուրեմն ոչ միայն հաւատալ պէտք են 'ի քն ճշմարտութիւն , այլև մկրտիլ լինի 'ի մկրտութիւն քնի , այն՝ որ 'ի մկրտիլ իւրում սահմանեաց և զխորհուրդ փրկական մկրտութե . և յովհաննէս վկայեաց , եթէ մկրտութի իւր է լոկ ջրով յապաշխարութի , իսկ մկրտութիւն քնի է 'ի հոգի՝սք և 'ի հօւր . արդ լի տն բանի՝ որ հաւատայ և մկրտեսցի լի օրինակիս ըստ այսմիկ , կեցցէ . և որ ոչն հաւատայ , ուստի և ոչ իսկ մկրտի , դատապարտեսցի :

Ապաքէն մկրտեցաք և մեք՝ ասէք , լինի մկրտութիւն քնի՝ ջրով և հոգւով և հրով , յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբյ . և հաւատացաք և հաւատամք՝ ոչ միայն 'ի մկրտութիւն քնի , զոր և տօնիւ աւուրս հանդիսացուցանեմք ոմի անձայայանութի , այլև 'ի մի մկրտութի՝ որ վն մեր սահմանեալ յեկեղեցւոյ 'ի քնի . ապա երանելիք եմք այսուհետեւ , զի որք հաւատացաքս և մկրտեցաք , կեցցուք աներկբայ , և ոչ դատապարտեսցուք :

Եւսմէ զառաքելականն 'ի դէմս ածել . եթէ զանձինս քննեաք , ապա ոչ դատապարտեաք . քննեցէք զանձինս , եթէ կայք 'ի նոյն հաւատս և 'ի հաւատարմութե առ անձ , զոր խոստացայք 'ի մկրտիլ անդ՝ հրաժարիլ 'ի սատանայէ և յՅէ . կայք և 'ի նոյն մաքրութե մկրտութե՝ որով երբեմն լուծացայք , սրբեցայք և արդարացայք . ապա թէ ոչ երկերուք 'ի դատապարտութե : Եւ քանզի գիտեմք ,

տեմք , զի միւսանդամ աղտեղացաք , անտք
եղաք , և անօրինեցաք , զն եկաք աւուրս
շնորհիւ հնարեսցուք վերստին լուսնալ զան
ձինս նորօրինակ մկրտութիւն յարեունս հա-
սակի , և վերասրբիլ , և արդարանալ ի տօր :
Սկսեալ քիչ գոչե եկեղեցի քիչ այսօր , և
սրբին նմարարածք . և տայ մեզ թողութիւն
մեղաց՝ ջրով և հոգւով վերասրբելով զմեզ .
զայս ի մի ձայն երկրորդէն արեւելեան և
արեւմտեան եկեղեցիք . ապա ուրեմն այսօր
է օր սրբութե մերոյ , և առնելոյ զթողութիւն
մեղաց վերասրբութիւն . այսօր ասեմ , յորում
կուսածինն քիչ տօր մեր վերստին ծնանի յե-
րիտասարդութե ի ջուրսն յորդանանու , զոր
է և մեզ ծնելոցս յեկեղեցի յօրինակ կու-
սին ի տղայութե մերում , վերստին ծնա-
նիլ յերիտասարդութե յաւազան ապաշխա-
րութե . յորոյ ի խորհուրդ՝ ոնկ մկրտինն յով-
հանէս քարոզէր մկրտութիւն ապաշխարութե
ի թողութիւն մեղաց , նոյնպէս և քիչ մկրտել
ի յովհանէս անմեղ գառն նոյն զմի ի մե-
ղաւորաց՝ անճառ խոնարհութիւն լնուլ զնմ
արդարուն , իսկ և իսկ վարէր հոգւովն յա-
նապատ ապաշխարել վն մեր մեղաւորացս
քառասնօրեայ պահօք , և փորձիլ ի սատա-
նայէ՝ առ ի տալ մեզ օրինակ և զօրութիւն
յաղթելոյ մարմնոյ , օր , և սատանայի :
Եւ ի դառնալ անդ յանապատէ՝ յորժամ
սկսաւ յն առնել և ուսուցանել , առնելն
էր կեանք իւր ճգնողական նմ վարութե նմա
հրաշ առաքելութե՝ նմադործ նշանօք հան-
դերձ

դերձ 'ի բժշկութի հոգւոց և մարմնոց , և ուսուցանելն երկնաւոր վիշտութի 'ի նոյն կարգեալ կարգ առաքինի ճգնութե 'ի վեր քան զօրէնս . վսյ և զնոյն բնաբան ձայնին իւրոյ յովհաննու երկրորդէր . ապաշխարեցէք , զի մերձեալ է արքայութի երկնից : Տեսանէս , զի աւազան ապաշխարութեան առննութի կայ աւազանի մկրտութե . և ոնք մկրտութին է առաջին դուռն արքայութե , նոյնպէս և ապաշխարութին՝ որ է երկրորդ մկրտութի , դուռն վերջին :

Եւ ինձ յայսմ վայրի տարակուսանս մեծ , գուցէ և ձեզ ևս մեծագոյն . եթէ 'ի մի հաւատամք մկրտութի , զիանդ լինիցի կրկին մկրտութի : Բաւ և մի լիցի . զի որ մկրտի միանգամ յանուն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սթյ 'ի ջուր աւազանին սրբութե , անհնար է կրկնել 'ի վրնք զկնիքն քծի . և որ առնէ՝ ընդովիւք է ոնք զկրկնակնուներս . վս զի մի հաւատք և մի մկրտութի հաւատայ և քարոզէ ը առաքելոյն եկեղեցի նյ , և ոչ կրկին : Եւ սակայն ոնք մկրտեալքն 'ի յովհաննէ յապաշխարութի վս ներգործական մեղաց , պարտական էին մկրտիլ և մկրտութեն քծի՝ եթէ կամէին սրբիլ 'ի սկզբնական մեղաց նախահօր , և լինել հաւատացեալ քծի , նոյնպէս և մկրտեալքն մկրտութեն քծի՝ հարկաւորին մկրտիլ ապաշխարութի իբրու օրինակաւ մկրտութեն յովհաննու , եթէ կամին հաշտիլ ը քծի յետ օտարանալոյ 'ի նմանէ զկնի վերստին ծննդեան

դեան 'սբ աւագանին , զի մաքրեւքն 'ի սկզբնական արատոյ՝ մաքրեցին և 'ի ներգործականէն . ապա ուրեմն կայ և մկրտութի ապաշխարուէն . ո՛ր թողից՝ զի կայ և մկրտութի սիրոյ կի՛մ հրոյ , ո՞պ և մկրտուի՛ սրոյ կի՛մ խաչի :

Վ 'ս մկրտութե՛ն ապաշխարութե՛ն է բանս . լու՛նս դարձեալ յաւագանին , թէ՛ ո՛չ շնորհօք (որ 'ի ջրոյն յորդանանու), այլ արտասուօք (որ կօչի երկրորդ յորդանան) : Վ 'ս մկրտուէ՛ն հրոյ սիրոյն նոյն ասէ պետրոս , թէ՛ յորժամ տեսի զիջումն հոգւոյն սբոյ՝ որ է աղբիւր սիրոյ՝ հրեղէն լեզուօք 'ի վրձնէ՛ն թանոսաց անգամ , ո՞պ 'ի մեր վրձնէ՛ն վերնատան , յիշեցի զբանն նոյն , եթէ՛ յովհաննէս մկրտեաց 'ի ջուր , այլ դուք մկրտեցիք 'ի հոգի 'սբ և 'ի հուր : Որ է ասել , թէ՛ հոգին 'սբ ո՛չ միայն 'ի ջուր մկրտութե՛ն կարող է վերածնել զոք , այլ և 'ի հուր սիրոյ իւրոյ . մաւանդ թէ՛ և ոչինչ էր ջուրն , եթէ՛ հոգին չլինէր անդ սրբիչ ո՞պ հրով : Օնոյն իման և զմկրտութե՛ն ապաշխարութե՛ն , զի թէ պակասեցի հոգի շնորհաց և հուր սիրոյն նոյն , ո՛չ է ապաշխարութի մաքրողական : Նոյն պէս իման և վ'ս մկրտութե՛ն սրոյ կի՛մ արեան , որ ոչինչ լինի՝ եթէ՛ պակասեցի կամ ապաշխարութի , կի՛մ սէր . ը՛ք , * եթէ՛ մատնիցեմ զմարմինս իմ յայրումն , և զսէր ոչ ունիցիմ , ոչինչ օգտիմ ॥ . այլ անհնար է՝ և ըստ նոյն մատնել զանձն 'ի սուր և 'ի հուր , քի՛մ մարտիրոսութի , առանց սիրոյ : Այլ վ'ս այսր մկրտ-

մկրտութի մարտիրոսութե ասէ իմրն ինքնին .
 * մկրտութի մի ունիմ մկրտիլ , (ցի 'ի խաչ
 ելանել) . և զիարդ փութամ մինչև կատա-
 րեսցի || . ուր տեսանես զմկրտութի սրոյ , ցի
 խաչի , և սիրոյ միանդամայն . և զայս սրտ
 գեւէ իմր առանձին սիրելեաց և սիրողաց իւ-
 րոյ . որպէս որդւոցն որոտման , զի ասաց .
 * զբաժակն՝ զոր ես ըմպելոյ եմ , ըմպի-
 ցէք . և զմկրտութին՝ զոր ես մկրտելոյ եմ ,
 մկրտիցիք || :

Իմացայք հաւատացելքդ քնի և մկրտելքդ
 ջրով սրբութե , զի թէպէտև այն է անկրկ-
 նելի , այլ սակայն ստեպ կրկնելի՝ որչափ
 և պէտս ունիցիք վերստին մաքրութե հոգւոյ՝
 մկրտութի արտասոճաց ապաշխարութ . ոն
 և հանապաղ փափաքելի՝ մկրտութի հրոյ ,
 ցի սիրոյն իյ . և միշտ ծարաւով պասքելի՝
 'ի սէրն քնի՝ մկրտութի սրոյ , կի՛ խաչակցու-
 թի Ե քնի :

Ղունի որ ասել , թէ առաջին մկրտութին
 էր դիւրին , բայց յետինքն մի քան զմի դժ-
 ոճարին : Ս ց զի զոր իմրն արար , զիարդ
 դժոճարին թոճեսցի ծառային առնել . և
 այն զի իմրն քո զդժոճարագոյնն անձամբ ա-
 րար , և 'ի քեզ զդիւրագոյնն ապաստան ա-
 րար : (Ի) լիատեցաւ՝ որ էր դժոճարին , և
 զքեզ ազատ կացոյց յայնմանէ . և փոխա-
 նակ նո՛ սահմանեաց զդիւրինն՝ զմկրտութի
 ջրոյ . և զայս ևս նախ անձամբ յանձն էառ՝
 ոն մեղաւոր երևելով ամօթապարտ վն մեր
 մեղաւորաց , և քեզ թողացոյց ընդունել 'ի
 տղայ .

տղայութե , զի մի ամսութ անգամ կրեսցես
կամ մերկութե և կի՛ իմանալով զմեղաւո-
րութի քո . միայն զի մերկասցիս զհին մարդն ,
և զգեցցիս զնորն . այլ դու անդրէն դար-
ձար գործով ի հին մարդ . և զի՛ դժուարիս
նորոգել զքեզ օր լը օրէ ապաշխարութե :
Եւ այն ո՛րպէս . ի՞նչ քո անմեղանչական և
սրբութի սքե՛ց՝ կամաւ ապաշխարեաց վ՛ս մե-
ղաց քոց յամ՝ ի կեանս իւր . և քեզ մեղաւո-
րիդ դիւրացոյց զօրինակ ապաշխարութե՝
խորհրդով խոստովանուէ : Օ՛րնչ առնել
էր մեզ , եթէ ոչ թողոյր մեզ զզմամբ ըզ-
մեզս մեր ի ձեռն արձակման քահանայի ,
այլ պահանջէր անձամբ վճարել զամ պար-
տիս՝ հանապազ ի քուրձ և ի մոխիր տա-
րածանելով , և կոծելով զանձինս մեր քա-
րամբք . թէպէտև այն ոչինչ օգտէր , եթէ
ողորմութե չքաւէր . որնչս և սակաւ օգտէ
յարձակումն և եթ ապաւինիլ , եթէ չկայցէ
ի մեզ հոգի ապաշխարութե և փոյթ վճա-
րելոյ ի մեր կողմանէ զմերն պարտիս :
Բստ սմին օրինակի դիւրացոյց և զմկրտուի
հրոյ կի՛ սիրոյն նյ . հուր եկի արկանել յեր-
կիր , ասէ . և զի՛նչ կամիմ , եթէ արդէն
իսկ բորբոքէր . ոյր վ՛ս և զհոգին իւր առա-
քեաց հրեղէն լեզուօք , և հրահոսան վտա-
կօք արբոյց զտիեզերս . զի թէև փայտ դա-
լար ոք իցէ , դիւրավառ գտցի ի հուր սի-
րոյն նյ . և զո՛ր հուր սաստիկ և հոգեբոր-
բոք խնդրես քան զսէր ի՞նչ քո առ քեզ յամի՛
զոր արար լը քեզ . մանաւանդ խորհրդով
մար

մարդեղութեան , խորհրդով պատարագի խաչին , և խորհրդով սիրոյ՝ սբ. հաղորդութեան :
 Եւ այս յիշատակ չարչարանաց կրկին քեզ գիւրացուցիչ՝ եթէ գէպ ինչ լինիցի , նաև մկրտութեան սրոյ . ապաքէն՝ ի վր խաչի զեւնաւ կամաւ վս. քո՝ անպարտական գառնայ , զի դու պարտաւորդ գէթ յօժարութեամբ բարձրես զխաչս թեթևս առաքեալս քեզ ի տնէ . եթէ ոչ կարես սրով և արեամբ նահատակիլ , գոնէ սիրով և քրտամբ կամաւոր ճշգնութեան սպանցես զանգամս քո զերկրաւորս :
 Եւ ապա թէ , ոչ ոնչ ոչ լինիս ճշմարիտ քրիստոնէայ առանց մկրտութեան ջրոյ և հոգւոյ , նոյն պէս ոչ լինիս կատարեալ քրիստոնէայ առանց մկրտութեան ապաշխարութեան , և ոչ աշակերտ քոն առանց նմանելոյ քոն մկրտութեան սիրոյ և սրոյ քո խաչի . և զիարդ մտցես յաւքայութիւն և ի փառս քոն , եթէ ոչ չարչարեսցիս ը քոն և վս. քոն , որ ոչն եմուտ յիւրական փառս առանց չարչարանաց՝ զոր մկրտութիւն կոչեաց . և ի նոյն փութամասաց :
 Օ այս փոյթ առաւել յիշեցուցանել ձեզ կամ եղև ինձ եղբայր իմ ի տօնի մկրտութեան . զի մի միայն տօնեսցուք , այլև նմանեսցուք տն . և փրկական խորհրդովք ի ճանապարհ փրկութեան ելեալ՝ ժամանեսցուք առ փրկիչն մեր և տր և տճ յս. քո . որ է օրհնեալ յաւիտեան . ամէն :

XX

ՃԵՌ • Ժ:

Յայլակերպութի չնի • որ և ոսն Սարգսիսի:

Պայծառ է ինձ տօնս, և գերապայծառ՝
անուճամբ և արդեամբք, ոնց այլակեր-
պութի, նոյննց և պայծառակերպութի ասացել
քօի, և վարդավառ • զոր և նորահրաշ և
գերագոյն անձայտանութի զսա կոչել ոչինչ
յերկոճանամ: Այլակերպութի գանուն է
ձայն աւետարանական, ոնց և ընթերցողած
աւուրս յայտ առնէ, թէ * այլակերպեցաւ
առաջի նց // • Կի՞ * յայլակերպս եղև առաջի
նց // • Կի՞ * եղև տեսիլ երեսաց նորա այլա-
կերպ // : Եւ 'ի նմին իսկ 'ի պատմութի ա-
ւետարանին ծագեն և այլ համանունք 'ի
կոչմանց տօնիս • զի զի՞նչ այլ է պայծառա-
կերպութի՝ քան եթէ, որ գրեալն է • * և
լուսաւորեցան երեսք նր իբրև զարեգակն,
և հանդերձք նր եղեն սպիտակ իբրև զլոյս // •
Կի՞ * ձորձք նր եղեն փայլուն սպիտակ յոյժ,
ոնց թափիչք երկրի ոչ կարեն այնպէս սպի-
տակացուցանել // :

Ոչ նուիրն նմանութ՝ և կարմիր վարդն վա-
ռեալ գեղեցկութի՞ զլուսափայլութի գի-
մացն յայտնէ փրկչին • որպէս և սպիտակն
վարդ պայծառափայլ ոնց շուշան փայլուն՝
օրինակ լինի ձիւնափայլ և լուսափայլ ձոր-
ձոց փրկչին • զորմէ ասէ հոգեբեգօղն • * եղ-
թ

Թ

Յ

բօր

բօրորդին իմ կարմիր է և սպիտակ ॥ . ապա
և պայծառակերպութիւն քօի վայելչապէս
նաև վարդավառ ձայնի 'ի մեզ :

Իսկ թէ արժան և իրաւ է գերահրաշ անձա-
յայտնութի գլխովին ճանաչել զաւուրս խոր
հուրդ , քաջայայտ է 'ի յայտնելոյ ան ախօր
զանձն իւր 'ի թաքոր անձային փառօք այն-
պէս՝ ոնց ոչ երբէք այլ յայտնեաց . յորում
իսկ է և մեծութի տօնիս : ॥ Ծ զի 'ի ծնն-
դեան անդ իւրում , և յերկրպագութե 'ի
մոգուց՝ հրեշտակօք և աստեղբ և եթ նշա-
նակեաց զփառս անձութե իւրոյ . 'ի մկրտու-
թե յայտնագոյն արտափայլեաց վկայութե
ցեւման երկնից , և գալստեան հայրական
ձայնին , և ազանակերպ իջման Ծք հոգ-
ւոյն . բայց ինքն տակաւին խոնարհագոյն
ձեռով կայր 'ի մէջ մարդկան՝ ոնց զմի 'ի նո-
ցանէ : Եւ յայտնել յայտնեաց զկնի անձամբ
զփառս իւր 'ի սկիզբն նշանաց՝ զոր արար 'ի
կանա գալիլեացոց . և յայնմ հետէ բազ-
մօք անձապէս նշանօք յամ ընթացս քարո-
զութե իւրոյ . այլ ոչ յանձին իւրում այն-
չափ , որչափ 'ի վր սլոց ցուցանելով անձա-
հրաշ գործս . վրայ ասէր . * եթէ ինչ ոչ հա-
ւատայք , սակայն գործոցն հաւատացէք ॥ :
Իսկ այսօր 'ի թաքորական լերին զկատա-
րեալն եցոյց յանձին զնշանակս մեծվայել-
չութե փառաց իւրոց՝ տիրապէս և հրաշալի
անձայայտնութե . զի ոչ միայն հոգին Ծք հո-
վանացաւ լուսաւոր ամպով , և հայր յամպոյ
անտի ետ բարբառ զմիածնէն , զաւ է որդի
իմ

իմ սիրելի՛ լի որ հաճեցայ , դմա՛ լուսարուք ,
 ոչինչ լի հատ յօրէ՛ մկրտութե՛ , այլև ինքն ա-
 րեգակն արգարուէ՛ զեղեալ զլոյս փառաց
 իւրոց ՚ի մարմին իւր՝ արեգակնակերպ փայ-
 լեաց երեսօք , և լուսեղինացոյց զհանդերձս
 անգամ : Աւ ոչ միայն այս արտափայլութիւնք
 այ՛ մարմնացելոյ , այլև անձային զօրութեն
 ներգործութիւնք անդանօր ցուցան , ածեալ
 զմովսէս ՚ի մեռելոց , և զեղիաս ՚ի կենդա-
 նեաց , իբրև ծառայս՝ միանգամայն և երաշ-
 խաւորս վկայուէ , եթէ սա ինքն է տօր մեր
 և անձ՝ տօր և դատաւոր կենդանեաց և մե-
 ռելոց . սա է՝ որ ետ ինձ մովսէսիս զօրէնս
 ՚ի սինա , և երևեցաւ ինձ եղիայիս ՚ի կարմե-
 ղոս . սա ինքն է որ էն եհովահ , և մեք ծա-
 ռայք և պաշտօնեայք նորա : Տեսե՛ր զանձա-
 յայտնութիւն ամենահրաշ . յօրում լի խոր-
 հրդոյ մարդեղունք բանին այ՛՝ յայտնի քա-
 րողութիւն հանդիսացաւ և խորհուրդ երբօր-
 դութե . զի որդին ՚ի հօրէ վկայեցաւ հոգ-
 ւոյն սքով . ոյր վա՛ և վկայք ընտրեցան տե-
 սօղք փառաց՝ յաշակերտաց երրեակ թուով
 ունի և երբակի տաղաւարացն յիշատակուի ՚ի
 վիմէն հաւատոյ ՚ի նոյն հայի խորհուրդ :
 Բայց կայ և առանձին վախճան կի՛ գիտա-
 ւորութիւն այլակերպութե՛ անձ՝ ոչ մի , այլ՝
 կրկին , և երեքկին : Ատի՛ զի կամեցաւ
 փրկիչն հաստատել զաշակերտսն և նոքօք
 զտիեզերս ՚ի հաւատս անձուն իւրոյ մեծա-
 վայելուչ և փառաւոր անձայայտնութիւն լե-
 րինն այ . Ը՛ , * քո են երկինք , և քո է եր-

կիր , զՅ լրիւ գու հաստատեցեր . զհիւսիս
 և զհարաւ գու արարեր , թաքոր և հերմոն
 յանուն քո ցնծացեն ॥ : Օ ի թէպէտև ամ
 իրօք բաւական էին այլք 'ի գործոց և 'ի
 նշանաց անձուէ յսի , այլ քանզի մերձեցան
 աւուրք չարչարանաց իւրոց՝ ետ յառաջագոյն
 պետրոսի դաւանել զինքն յայտնութիւն հօր
 որդի անկենդանւոյ , և ապա նաև վկայու
 թիւ հօր և հայրենի փառօք իւրովք հաստա
 տեաց զդաւանութի պետրոսի . զի մի ոք ը
 հանդերձեալ չարչարանս իսաչին գայթակ
 ղեսցի , կմ մարդ լոկ համարեսցի զխաչե
 ղեալն անմարմնով . սորին վն և մովսէս և
 եղիա յերևման անդ ոչ զայլ իրաց խօսէին ,
 եթէ ոչ զելիցն՝ զոր կատարելոց էր յեհմ .
 թերևս և փութացուցանելով զտիրն ոմ ա
 զաչաւորք 'ի փրկուի Յի՛ երկոքին նախան
 ձաւորք հոգւոց :

Արկրորդ՝ զի կամեցաւ հաստատել զմեզ 'ի
 յոյս յարութե և փառաց արքայուն , յայտ
 առնելով մեզ պայծառակերպութիւն իւրով ,
 թէ՛ և ձեզ տայ յառնել փառօք և պայծա
 ռանալ ը իս յերկինս , եթէ նո՛ւաստանայք
 որպէս զիս յերկրի . զի եթէ չարչարանացս
 կցորդ լինիցիք , և փառացս հաղորդ լինե
 լոց էք . ըմ , * յայնժամ արդարքն ծագես
 ցին իբրև զարեգակն յարքայուն երկնից ॥ :
 Աւ սոյս էր պատճառն , զի ութ աւուրքք
 յառաջ քան զայլակերպութիւն իւր՝ ոմ աշա
 կերտաց դասուն յայտնապէս ասայ , թէ
 պարտ է որդւոյ մարդոյ բազումս չարչարել
 և

և անարդիլ և 'ի խաչ ելանել և սպանանիլ
 և յերիւր աւուր յառնել , նոյնպէս և առ ա-
 մենեօին զայս վիշապեաց . * եթէ որ կամի
 զկնի իմ դալ , ուրասցի զանձն , և առցէ ըղ-
 խաչ իւր հանապազ , և եկեացէ զհետ իմ ॥ :

Եւ քանզի պետրոս ջերմ սիրելին քի՛ն՝ որ
 դաւանեաց զնա որդի նոյ կենդանւոյ , ան-
 վայելուչ դատէր նմա դալ 'ի չարչարանս
 խաչի և մահու . և ժողովուրդն՝ որ լուսաւ
 զվիշապութի փրկչին վն երթալոյ զհետ նր
 խաչիւ , ծանր զիրան վարկանէին արդեօք ,
 զերկաքանչիւր կարծիս լուծանել կամեցէ՛լ
 'ի վրէժաւ իւրն . * և որ ամօթ համարեա-
 ցի զիս և զբանս իմ , զնա և որդի մարդոյ
 յամօթ արասցէ՛ յորժամ գայցէ փառօք իւ-
 րովք և հօր և հրեշտակաց սրբ : Եւ այց ար-
 դարեւ ասեմ ձեզ , եթէ են ոմանք 'ի դոցա-
 նէ՛ որ այդր կան , որք մի ճաշակեացեն ըղ-
 մահ , մինչև տեսցեն զարքայութի նոյ ॥ :

Արով բանիւ տայր իմանալ , թէ ինքն է ինք
 արքայութե , և ինք կենաց և մահու . և որ
 այժմս մարդ խոնարհ և դառն հեզ երեւի ,
 'ի միւսանգամ դալստեան իմ ահաւոր ցուց-
 ցի , և առիւծաբար ձեւացի . և թէ՛ յայն
 սակս կամի ցուցանել ոմանց անդ եղելոց
 զտեսիլ փառաց իւրոց նախ քան զկամաւոր
 չարչարանս իւր՝ իբրեւ ճաշակ իմն երկնից ար-
 քայութե , ո՞նչ զի և անգայթակղելի լիցի
 թի խաչն՝ զոր փառս կոչէր , և յուսով հա-
 զորդ լինելոյ այնպիսում փառաւորութե՛
 դիւրացի ամենեցուն դալ զհետ նր խա-

չի՛ւն : Այլ և յետ վեց աւուրց անցելոց 'ի վիճ
բանիցս այսոցիկ 'իմ յաւուրն ութերորդի՝
էառ ը իւր զպետրոս և զյովհաննէս և զյա-
կովբոս զգլխաւորսն յաշակերտաց , և եհան
'ի լեառն մի բարձր աւանձին , այն է թա-
բոր հանդէպ հերմոնի . և յայտնեաց նոցա
պայծառակերպութիւն զփառս արքայուն իւ-
րոյ , և զխորհուրդ միւսանգամ դալստեան
իւրոյ հայրենի փառօք :

Արրորդ՝ զի յայտնել կամեցաւ իմն և զա-
ւուրն խորհուրդ , որ ասի լինել տօն տաղա-
ւարահարաց ընօրինաց . և զի պարտ է զտօնս
կատարել աղօթիւք՝ վերացմամբ մտաց առ
նաճ . և այնպէս արժանի լինել և նաճայալտ-
նութե և նաճատեսութե հոգւով : Աւ յայսմա-
նէ արդեօք 'ի միտս եկն պետրոսի 'ի թմրու-
թե անդ յերեսաց հրաշալի տեսլեան , ա-
սել զմայլմամբ . տէր բարւոք է մեզ աստ
լինել . արասցո՛ւք երիս տաղաւարս , մի քեզ
և մի մովսէսի և մի եղիայի . ո՞նչ թէ ասէր .
մի այլ իջցուք 'ի լեռնէ աստի , այլ վայե-
լեսցուք աստ 'ի փառս քո իբրեւ յերանաւոր
դրախտի ըն վիճակին եղիայի վերափոխելոյ .
որով և մովսիսականն կատարի օրէնք տա-
ղաւարաշինութե . և դու իմր ազատ մնաս 'ի
չարչարանաց :

Այլ անդէն և անդ լսէր ձայն 'ի հօրէ զորդ-
ւոյ . դմա՛ լուսարո՛ւք . այս է , յիշեցէ՛ք զվար-
դապետութի միաճնիս , որ զխաչ և զչարչա-
րանս քարոզեաց յձի անդ , և զհանգիստն
յերկինս ասաց լինել . և քեզ պետրէ սորին
վա

զոր ազդեաց սաստիճն , թէ ոչ խորհիս դու
 զայսն , այլ զմարդկան . և տակաւին զմարդ-
 կօրէնն խորհիս , և ոչ գիտես՝ զինչ խօսիս .
 արդ զմտ լռեալութ , և ըստ օրինակի դորա
 փառս ձեզ համարեցարութ զխաջն , և հան-
 գիստ զնեզուին . զի արժանի լինիջիք փա-
 ռաւորիլ և հանգչիլ յերկնային թգրութ ,
 ոչ 'ի տաղաւարս բնակելով ոստասաղսրթս՝
 կարկատուն կրկտեալս 'ի տերւոց ծառոց ,
 այլ յանձեռագործ յարկս լուսեղէնս վերին
 օթեանացս : Տեսանէս , ո՞րքան է խտիր լը

հինն և լը նորս տօն տաղաւարաց :

Եւ արդարեւ այնչափ է մեծութի խորհրդոց
 'ի տօնիս պայծառակերպութե , մինչ զի յա-
 նուն սորա՝ գլխաւոր 'ի մեզ տօնք ինրունա-
 կանք՝ տաղաւարաց կոչեցան տօն . որպէս և
 ամ միաշարժ՝ յանուն ինրունական յարու-
 թե՝ կիրակէ ձայնեցաւ առ ամենեւին : Եւ
 զոր օրինակ տաղաւարն հին օրինաց 'ի նոր
 օրէնս այլակերպեալ՝ տօն եղև հրաշալի աշ-
 լակերպութե ինն , նոյնպէս և որ հեթանո-
 սական տօն էր երբեմն 'ի հայաստան Յ վար-
 դավառ անունամբ , ասի փոխեալ 'ի ձեռն
 լուսաւորչին հոգւոց 'ի սոյն յայտ տօն արե-
 դականափայլ և վարդագեղ պայծառակեր-
 պութե քնի : Թող զոր յաւելու ստուգաբա-
 նել քերթօղն մեր մովսէս զվարդավառդ ա-
 նուն՝ նաև վարժարան և ուսումնարան ինր-
 ունական խորհրդոց . որպէս վարժապետն և
 ուսուցիչն վարդապետ ասի : Այլ և կրկին 'ի
 վերայ բերէ ստուգաբանութի՝ արդ աւար

Թարգմանելով . զի յայսմ հետէ աւար առնուլ մեզ մնայ զիմ զօրութիս Թշնամւոյն հոգեւոր զինոճորութիւն ի դրօշակաւ ամենայազթ խաչին քոր՝ փառաց արքայի :

Եւ արդ ձեզ ասեմ մանկունք սիննի՝ տօնախմբօղք մեծահրաշ այլակերպութե փրկչին . մի լիցի ձեզ վայրապար անցանել զաւուրս խորհրդովք , այլ փութալ ժաման լինել ՚ի դիտաւորութի փրկական տօնիս : Եւ միտ առէք զօրինակ Թաբօրական պայծառակերպութե , և յանձինս օրինակեցէք ըզնմանութի ձեռն ձերոյ աստ և ՚ի հանդերձելումն : Եթէ փառացն ցանկացեալ էք հաղորդ լինելքոր , կցորդ լերութ նախ չարչարանաց նր . եթէ բառնայք զխաչ ձեր և երթայք զհետ խաչեցելոյն ՚ի դողգօթայ , լսէք ՚ի նմանէ և զերանաւէտ հրաւեր յաւուր կոչման ձերոյ , եթէ այսօր ի իս իցես ՚ի դրախտին . որ է լեառն ան՝ երկնաւորն Թաբօր , անանց ուրախութե վայր , և մշտնջենաւոր արքայութի քոր : Եթէ այնմ փափաքէք երանութե անշիջելափառ պայծառակերպութե , և արեգակնակերպ մշտափայլութե ի գլխոյն ձերոյ յերկինս , հապա մի ծանր ձեզ Թոճեսցի յառօրեայ կենցաղումն նոճաստակերպութի յանձինս բերել ի նմանութե ձեռն ձերոյ : Եթէ և ոչինչ երեւեսցին յաչս ձեր իմ ծանրութիւնք վշտաց , աղքատութե , տառապանաց , նախատանաց , չարչարանաց , և ամենափորձանցից կենցաղոյս՝ առ մեծութե բարեացն հան .

Հանդերձեւոց , և առ անհամեմատ ծան-
րութիւնսն՝ որոց համբեր վս՝ ձեր կենարարն
ձեր : Այլ թէ նա վս մեր կրեւով զամս՝ յիւրա-
կանն եմուտ փառս , մեծ ինչ է՝ եթէ և
մեք փոքր՝ ի շատէ կրեց համբերեցուք՝ ի
սէր նորա՝ առ ի կարող լինել մտանել ի
փառսնր :

Իսկ մարդկայինս թմբուէ , զիարդ ոչ
վառիմք օր քան զօր ի փափաքումս վերին
այլակերպութե , և ոչ ճգնիմք զամս յանձն
առնուլ աստէն՝ առ երջանկանալ անդէն .
որպէս յերկրաւոր կարգի ընտրուի առնեմք
անձնդիւրութե , և առ հասանել իմիք հան-
գըստեան՝ անհանգիստ տառապիմք . իսկ առ
երկնաւորն անընտրող գտանիմք ամ իրօք ,
սակաւ մի աշխատիլ աստ , զի անդ յաւի-
տեան հանգիցուք . առ փոքր մի վշտագնիլ ,
և յաւեժաբար մի թարիլ . առ վայր մի նը-
ճաստ երեւիլ , և մշտնջենապէս արեւափայ-
լել . դոյզն մի խոնարհիլ , և անձանման միշտ
փառաւորիլ ի բարձունս . մեռանիլ անձին ,
և կենդանանալ յամ . տալ զփոքրն , և առ-
նուլ զմեծն : Յայտ է թէ զի ոչ խորհիմք ,
վսյ և ոչ գործեմք զարժանն . զի թէ տար-
րանայր ի խորհուրդս սրտից մերոց առաքե-
լականն , * զվերինն խորհեցարուք , մի զայս՝
որ յերկրի աստ է ॥ . և դարձեալ թէ * ոչ
են արժանի չարչարանք Ժմկիս հանդերձե-
ւոցն փառաց , որ յայտնեւոց են ի մեզ ॥ ,
այլադգ առաքինանայաք . իսկ և իսկ այլա-
կերպեաք ի խորհուրդս , ի բանս , և ի
գործս .

դործս . և այնպիս աստ նմանօղ լինելով ին
խորհարհուլթէ , և յաւիտեան յերկինս նմա
նօղ լինէաք փառաց նր . որում փառք յաւի
տեանս . ամէն :

XX

ՃԼԻՒ . ԺԼ :

'Ս ծաղկապարտն , այսինքն 'ի գալուստի արն յէջ
յաւառար Լ'ըմանեմեաց :

Ուստի՞ սկսանել արժան իցէ զաւուրս
խորհրդածութի , անգիտանամ . ուր
բաղմապատիկ ընառաջ ելանեն միանգամայն
խորհուրդք՝ մի ք զմի գեղեցիկ և կարեւոր ,
է որ առ փրկիչն , և է որ առ փրկելքս ըզ
միտս քննողաց հայեցուցիչք : 'Ս բաղմաց
զբառեակ տեսութիւնս յիշեցուցանել ձեզ
կամէ ինձ , յաղագս դիտաւորութե դալս
տեան ինն յեջմ յաւուր յայսմիկ այսպիսի
փառօք :

'Սախ՝ կամեցաւ փրկիչն մեր այսօր յայտնի
առնել ամենեցուն զուրախութի սրտի իւ
րոյ ը գալուստ իւր 'ի կամաւոր չարչարանս
վս մեր , որպիս թէ տօն ցնծութե կատարե
լով , զի ելանէ յեջմ առ 'ի խաչ ելանել .
որով և մեզ կամեցաւ բերկրալի ընծայել
զնամնեղութի՝ որ վս անուանն նր . և մեք
ուրախ առնեմք զմեր մեր , եթէ այսպիսի ու
րախութի յանձն առցուք զնամ վիշտս կեն
ցա .

ցաղոյս 'ի փառս նր . և առաւել պատուէմք
զնա այսպիսի զոճարթածաղիկ առաքինու
թիւք՝ քան ոստովք արմաւենւոյ և ձիթենւ

ւոյ ազգն երբայեցւոց :

Երկրդ՝ կամեցաւ ինն հանդիսացուցանել
այսօր զնշանակ ինչ թիւրուէ իբրեւ ժառանգ
աթոռոյ դաւթի հօր իւրոյ , առ 'ի հաստա
նել զպատճառս այնոցիկ՝ որ զպատճառսն
կամիցին թանձրամիտ հրէայք , որք ակն ու
նէին և իղձ լինէին մեսիա տեսանել փառա
ւոր ը մարմնոյ՝ արքայակերպ ճոխուք : Աւ
զի ոչ տեսին զնծահրաշ փառս արքայութե
նր արտափայլեալ 'ի թաքոր , որ ընտրելոց
երից յաշակերտաց միայն ցուցաւ՝ առ 'ի լի
նել վկայ յետ յարութե նր . այլ ը հակա
ռակն տեսանէին միշտ զնորն փառաց նոճաւ
տակերպեալ և խոնարհ քան զնմ մարդ ,
տեսանէին և ատեցօղ լինել փառաց Տի , և
յանդիմանօղ փառասիրաց և Տասիրաց , տե
սանէին՝ զի փախչէր 'ի փառաց՝ յորժամ կա
մեցան զնա թիւրեցուցանել . և որ մեծն է՝
զի հանդերձե՛լ ևս էին 'ի մօտոյ տեսանել
զնա յանարգական մահ խաչի . արդ զի մի
ասիցեն յետոյ , թէ զիւրիդ էր մեղ հաւա
տալ զնա թիւր դոլ իէլի , որ ոչն եցոյց եր
բէք նշանակ թիւրուէ , ահա այսօր ցուցանէ

նց զխնդրելին նց :

Այլ դու տես ինձ , զի եցոյց զնց խնդրե
լին , բայց ոչ ը խնդրելոյ նց , այլ ը գրե
լոցն 'ի մարդարէէն . * ահա թաղաւոր քո
գայ քեզ հեղ՝ հեծեալ յէշ և յաւանակի

նու

նորոյ ॥ : Այս էր կատարել զկամս մարդկան՝ կատարելով զկամս նոյ . և ոչ եթէ թողուլ զնոյսն վն մարդկան , որպէս մեքս առնեմք . այս էր ցուցանել խոնարհութիւն և ի բարձրութեան , որ է անձաւայելուչ . և ոչ ցուցանել բարձրամտութիւն և ի ցածութեան , ոնկ սովորութիւնն է մարդկան . քանզի անձ է մեծատուն խոնարհ , իսկ մարդիկ՝ աղքատ

Հարարտ :

Այս ոչ ջորութեամբ և ձիովք և կառօք հանդէս առնէ անորն թագաւորութեան իւրոյ , այլ իշով և յաւանակաւ . ոչ զօրօք և զինութեամբ և զարդութեամբ , այլ խոնարհ աշակերտօք , որ ի ձկնորսաց և ի մաքսաւորաց ընտրեալ . ոչ ոսկւով և արծաթով և աւամբք սպառնականօք և ծիրանօք , այլ աղքատին ձորձովք սոսկականաց արկելովք ի վն յաւանակի և ի վն ճանապարհի . ոչ թագօք և սպառնութեամբ և զաւազանօք երկրաւոր թագաց , և այլ ևս նշանակօք ամբարտաւանութեան աստի կենաց , այլ ոստովք ձիթեանօք և արմաւենեանօք ի ձեռս ամբօխին , և երգովք փառատրութեան ի բարձրեան . զի յայտնի արասցէ՝ թէ թագաւորութիւն իւր չէ յայսմ տեղ , այլ ի վերուստ . որդի է դաւթի ի ժամանակի , բայց ի յաւիտենից որդի նոյ . վն և անձային փառաբանութեամբ փառաւորի լէ հօր իւրում , ի վեր ի սրովբէից և ի քրովբէից , և ի վայր յորդուոց մարդկանն : Այս սարգաբար ի ձեռն անմի աշտոցիկ եցոյց , թէ վայել է ինքեան անմի փառք և սպառն թագական , այլ

ոչ

ոչ կամի ինքն 'ի նոյն վայելել 'ի վր երկրի .
 ոնկ և ասաց իսկ , եթէ որդի մարդոյ ոչ եկն
 պաշտօն առնուլ , այլ՝ պաշտել , և տալ
 զանձն իւր փրկանս փոխանակ բաղմաց . ո-
 ռով և մեզ ուսոյց յՅի աստ խոնարհութի
 ընթանալ 'ի ծառայել ւնյ՝ և մարդկան վր
 ւնյ , եթէ կամիմք բարձրանալ Երկինս փա-
 ռօք , և թագաւորել յարքայութեն ւնյ :
 Երրորդ՝ կամեցաւ փրկիչն յայտնի առնել
 մեզ նստելով այսօր 'ի վերայ տրմղի կրմղի ,
 թէ հանգիստ անախտ բնուէ իւրոյ է սիրտ
 խոնարհ և հեղ . ք , * ես յո՞ հանգեայց ,
 եթէ ոչ 'ի հեղս և 'ի խոնարհս , և ոյք դո-
 զան 'ի բանից իմոց ॥ : Երկն զի՝ եթէ կա-
 միմք , ոնկ և աղաչեմք , ասելով՝ * նստեալդ
 յաթուռ քերովբէից՝ նիստ գթութի 'ի մեր
 հոգիս ॥ , պարտ է մեզ յիշել՝ եթէ այսօր
 յաւանակ՝ քերովբէ երևեցաւ բարձօղ ւնյ ,
 և կատարել 'ի մեզ զգրելս , * ոնկ զանասուն
 համարեցայ առաջի քո ॥ . և այն՝ անարգա-
 դոյն և խոնարհագոյն քան զիմ անասունս ,
 որպիսի էչն ճանաչի , ևս առաւել յաւանակ
 իշոյն . ոյր վր և առաւել ընտրեաց թգրն
 մեր քո նստել 'ի վր յաւանակի՝ քան 'ի վր
 իշոյն : Եւ ողից ասել և զայլ խորհուրդս՝ որ
 'ի նմին . զք ընտրել իւր 'ի հանգիստ զայն
 սիրտ՝ յոր ոչ նստաւ այլ ոք 'ի մարդկանէ
 կմ այլ ինչ մարդկեղէն . թողուլ զհրէայս
 ապաշնորհս , և ընտրել զհեթանոսս՝ 'ի կրթ-
 թել զնս ոնկ զտխմարս 'ի լինել իւր ժողո-
 վուրդ նոր , և նոր իէլ . թողուլ զգլխիս և
 զփա

զփարիսեցիս և զիշխանս , և ընտրել զտգէտ
 ձկնորսս , և զպարզամիտ օրինապահս գուե-
 չիկս , և զմանկունս անմեղս և անկեղծս :
 Բայտ նմին օրինակի եցոյց այսօր ձերն մեր ,
 թէ պատիւ ինքեան զայն բաւական համա-
 րի , եթէ տարածեսցուք զանձինս առաջի
 նր խոնարհութիւնն զհանդերձս և զոստո
 ծառոց 'ի վր ճանապարհի , ոն զի կոխես-
 ցէ ձերն ինքնին զհարտութիւն մեր զմեզ , խոր
 տակեցէ զկամս մեր . և այնպէս կատարե-
 լով զիւր կամս բարձրութե 'ի վր խոնար-
 հացս՝ բարձրացուցէ զխոնարհս : Այնօրի-
 նակ և ընծայ ընդունելի ինքեան եցոյց դու
 զոստո առաքինուէց ծաղկեալս հաւատով՝
 մշտագալար զոճարթութիւն . և զայն ևս , թէ
 օրհնուի և բարեբանութիւն սիրէ 'ի բերանոյ
 միամիտ և աննախանձ ժողովրդեան , ևս ա-
 ռաւել 'ի բերանոյ մանկանց տղայոց անմե-
 ղաց ստնդիւնաց :

Չորրորդ՝ խորագոյնս ծանուցանել կամե-
 ցաւ վրկիչն յաւուրս խորհրդեան , թէ ինքն
 է ձեր և թիւր հոգւոց մերոց , և 'ի ձեռին նր
 են սիրաք ամենեցուն . մինչ զի ցորչափ շար-
 Ժէ ինքն զսիրտ մեր 'ի լաւ անդր , նովաւ
 խորհիմք և խօսիմք և դործեմք զբարին և
 զհաճոյն և զկատարեալն առաջի նր . ապա
 եթէ կամիցիմք ինքնանալ , և ոչ ճանաչել
 զթիւրութիւնն 'ի վր մեր , ի թողուլ նր մեզ
 զմեզ , մեք մեզէն 'ի վատթարն նկրտիմք .
 զոր և թողացուցանէ իսկ 'ի պատիւ յամբար-
 տաւանութե և ապաշնորհութե մերոյ , և 'ի
 հան

Հանդէս արդարութե իւրոյ . մինչև զգաս-
տասցուք և խնդրեսցուք 'ի նմանէ խոնարհ
սրտիւն և յամսրտէ՝ թիգրէլ 'ի վր մեր :

Օ ի ահա յաւուր յայսմիկ ընդ շարժել ին
զսիրտ ամբոխին եբրայեցոց՝ միահամուռ
եկին ժողովեցան և միաբանեցան 'ի մեծա-
ցուցանել զնա փառօք որսկէս թագաւոր իւ-
րեանց . յիշեցին զամ երախտիս նր , և զի
զամ ինչ բարւոք գործեաց , և շրջեցաւ ը
գրեցելուսն բարի առնել մարդկան . և զի ,
թող զայլ անբաւ սքանչելիսն , 'ի նոյն իսկ
աւուրս զղաղար կոչեաց և եթ 'ի գերեզմա-
նէն , և յարոյց 'ի մեռելոց զչորեքօրեայ մե-
ռեալն . վնյ միաձայնեալ աղաղակէին , ա-
հա թիգրն մեր մեսիա . մեսիայն յորժամ
գայցէ , միթէ աւելի ինչ նշանս առնիցէ՝
քան զոր սայս առնէ . սա է ճշմարիտ մար-
գարէն՝ որ 'ի նազարեթէ գալիլեացոց . սա
է որդին դաւթի և իմրն դաւթի , զոր աչօք
հոգւոյն ծանեան և կոյրք , և բացան նաև
աչք մարմնոց նց բանիւն հրամանի նր . օրհ-
նեալ թիգրուի հօր մերոյ դաւթի , օրհնուի
որդւոյ դաւթի . ովսաննա բարձրելոյն , օրհ-
նուի 'ի բարձունս . օրհնեալ որ գայ յա-
նուն իմն թագաւորդ ինչի :

Բ. յոթիկ այսօր . իսկ յետ քանի մի աւուրց
զինչ . ոչ միայն ուրացան զնա յատենին սիւ-
ղատոսի , և աղաղակեցին , չիք մեր թագա-
ւոր բաց 'ի կայսերէ , այլև զօրացան բար-
բառք նց 'ի կրկնել և յերեքկնել , բարձ 'ի
մէնջ , բարձ 'ի մէնջ . 'ի խաչ հան զգա , 'ի
խաչ

խաչ հան զգա . և այնպէս մահու խայտառակուէ 'ի փայտ նախատանաց հանին զտօն և զթղթն փառաց . և զչարեցան ի վերնագրուի անգամ խաչին , յն նազովրեցի՝ թաղաւոր հրէից . այլ որ ինչ գրեցաւ՝ գրեցաւ : Տեսանէս զանհաստատութիւն սրտից որդւոց մարդկան . տեսանէս զխստասրտութիւն ինչեան տոհմին . տեսանէս , թէ որպէս գթեցին նք առ վիմին , և գայթակղեցան ապստամբեալք 'ի բանէն՝ յոր և եգան : Հապա երկիցո՞ւք և մեք եղբարք յանձանց մերոց և 'ի դիւրագայթ բնութիւն և 'ի դիւրափոփոխ սրտից . մի յանձնապատան լիցուք , եթէ այսօր յայս ժամ սիրեմք և փառաւորեմք զտօն մեր քո զթղթն փառաց . մի առգեօք յետ ժամուց , թո՛ղ թէ աւուրց , խորհեսցուք 'ի խաչ հանել զնա՝ զխաչեալն 'ի հրէից , և միւսանգամ խայտառակել . ոնկ և ցարդ արարաք՝ ոչ միանգամ , և ոչ միւսանգամ , այլ՝ բոլոր անգամ : Ս'ի լիցուք անձուրացք և անսպանք ոնկ զհրէայս , այլ զանձինս ուրացուք , և սպանցուք զանգամս մարմնոյ զերկրաւորս . և ոնկ բանի՛ն բերանոյ նո՛ւնագեմք նմա զերգս յաղթական օրհնութե իբրև փառաց արքայի , նոյնպէս և սրտի՛ն վերերդեսցուք , և գործովք փառաւորեսցուք . ապա թէ ոչ՝ եկեալն այսօր հեղութիւն , գայ միւսանգամ ահաւորութիւն , 'ի կատարել զասացեալն յիւրմէ . զփառաւորիչս իմ փառաւորեցից , և որ արհամարհէն զիս՝ անարգեսցի :

XX

ՃԼ ՈՒ ՎԻՆ

Որ է կտակ 'ի չարչարանս քորի , 'ի բերանոյ
տն և տիրամօրն :

* Լ'նցաւորէ Ճանապարհաց' դարձայ , հայեցա-
րուս և տեւէս , Բէ եղեմ երեւէս ցաւս ըստ ցաւոց
լեալ որ 'ի ՎԵ ԵՏ հասին ॥ . ողբ . Թ . 12 :

Ոչ երեմիաս ողբերգարկու ինձ մարգա-
րէ յաւուրս աղետից , այլ տօն մարգա-
րէից զայսօտիկ այսօր մեզ բարբառի՝ որդիք
մարդկան . ոչ եհմ մայր քաղաքաց յուգայ ,
այլ կոյսն անարատ մայր բանին այ և մայր
նորոյ սիրովի՝ զայս կոծ երկրորդէ մեզ այսօր
ընդ միածնին : Լ'նցաւորէ Ճանապարհաց'
դարձարուք հայեցարուք 'ի յս' որ 'ի խաչին ,
և 'ի մարիամ մայր նր' որ կայ առ խաչին .
տեսէք տեսէք , եթէ իցե՞ն երբէք ցաւք լը
ցաւոց սոցա լեալ , եթէ ոչ՝ երկոցունց ցաւք
լը մի համարեսցին . ապա թէ ոչ՝ չիք այլ
նման ցաւոց սոցա , եթէ երկաքանչիւրոց ,
և եթէ միոյ միոյ՝ որ անբաժան է 'ի միւսմէն :
Չեղ ասեմ ձեզ ասեմ անցաւորէ Ճանա-
պարհաց' որք Ճանապարհորդէք ընդ կեն-
ցաղս . գիտէք զի անցաւոր էք յանցաւոր 'ի
կեանս . բայց գիտիցե՞ք արդեօք և զայն ,
զի յանցաւոր իսկ էք և պարտաւորք այս ցա-

Վ

K

ւոցս .

ւոցս . զի դուք էք՝ որ առթեցիք զայս ան-
կիրս անբերեւելիս 'ի փրկիչն Յի և 'ի մայրն
փրկութե : Ա՛յլէ գոնեա դարձարո՞ւք միան-
գամ սրտիւք , և հայեցարո՞ւք հոգւոյ ա-
կամբ , և տեսէք , մի անտես առնէք՝ զոր
գործեցիքն չաբաչար , վերս 'ի վերս յաւե-
լուլ մարմնոյ յի , և սրտին մարիամու . և
թէ սրպէս , լուարո՞ւք զի՞նչ տօնն ասէ 'ի բե-
մէ խաչին :

Դարձարո՞ւք սրդիք , և ես դառնամ առ-
ձեզ . դարձարո՞ւք հայեցարո՞ւք 'ի նշանակն
կանգնեալ , ուր ո՛չ օձ պղնձի 'ի բժշկելըզ-
հարուճածեալսն յօձից , այլ՝ դառն ան-
մեծորդիս , որ եկի 'ի բառնալ զմեզս Յի 'ի վր ու-
սոց իմոց , կախեալ զծառոյս սաբեկայ խոյ
յողջակէզ փոխանակ իսահակայ . տեսէք
զիս զկեանս ձեր կախել զխաչէ , զի ասյրես-
ջիք 'ի Թուռնից հնոյ օձին , և 'ի յաւիտենից 'ի
մահոճանէն . տեսէք զցաւս իմ աննման , զի
բժշկեսցիք յամ ցաւոց ոգւոց ձերոց , ցաւե-
ցարո՞ւք և ցաւակցեցարո՞ւք լիս , զի Թերեւս
և ինձ փոքր մի սրտի գիւր լինիցի , և ձեզ
կեանք անցաւութե պարզեցի :

Հայեցարո՞ւք և տեսէք զցաւս իմ տեսանե-
լիս և անտեսանելիս . ցաւ ո՛չ մի , այլ բա-
զում , ցաւք 'ի վր ցաւոց , լի հոգւոյ և ըստ
մարմնոյ , ներքոյ և արտաքոյ . որք հասին
'ի վր իմ յորդուց մարդկանէ , և վր որդւոց
մարդկան , 'ի Թշնամեաց և վր Թշնամեաց ,
'ի սիրելեաց և վր սիրելեաց . այս վերք են՝
զորս վիրաւորեցայ 'ի տան սիրելւոյ իմոյ . և

որ մեծն է՝ նաև յերկնաւոր հօրէս վն սիրոյ
հօր իմոյ : Եւ այս է՝ զոր հայրն իմ դաւիթ
բողոքէր ՚ի դէմս իմառ հայր . Եւ ան իմ
ընդէն թողէր զիս . և զսրտառան ձեզ ՚ի
դէմս ածէր . վն բանից յանցանաց իմոց :
Եւ դո ով ՚ի ձէնջ յանդիմանեսցէ զիս վասն
մեղաց . ոչ մեղք իմ և ոչ յանցանք . այլ զի
դրեալ է զինէն , և նոր մատնեաց զնա առ
մեզս մեր . և մեք համարեցաք զնա ՚ի ցաւս
և ՚ի հարոճածս իբրև յայ . բայց նա վերա-
ւորեցաւ վն մեղաց մերոց : Եւ դո իսկ են
բանք յանցանաց իմոց , զի եդի զանձն իմ
հօվիւնս ՚ի վն ոչխարաց . և ասէ հայրն իմ ,
հարից զհօվիւնս , և ցրոճեսցին ոչխարք հօ-
տին . մինչև զիջցի բարկութի իմ , և լցցի
վրէժ իմ արդար . յայնժամ արդարասցի
հօտն ՚ի ձեռն հօվիւնս , որ ժողովեսցէ զոր-
դիսն այ զցրոճեալսն ՚ի մի՝ ի որում միա-

ծին որդի այ հաշտեցուցիչ հօր իւրոյ :
Եւ արդ դուք ժողովուրդ իմ և իսաւն արօ-
տի իմոյ , մարմին իմ և անդամք յանդամոց
իմոց , տեսանէք զցաւս՝ որ ՚ի վերայ իմ հա-
սին . և ոչ ցաւէ ձեզ յերեսաց ցաւոց իմոց :
Հօտից մինչև ՚ի դուրս ոչ գոյր ՚ի ձեզ ա-
ռողջութի , վերք և այտուժն և հարոճածք
խղիւայթեալք ապականութիւն մեղաց նա-
խահօրն և անձին իւրաքանչիւր . ոչ էր սպե-
ղանի ՚ի վն դնել , ոչ դեղ և ոչ պատանք .
և ահա ես եկի՝ զի զկեանս ունիցիք , և
առաւել ևս ունիցիք՝ գեղեցիկ քան զառա-
ջին առողջութի յաւէժական կենդանութի .

և լցցի ասացեալն , թէ նր վիրօքն բժշկեցաք . և վնկ եղի զոգի իմ 'ի բռին իմում , և յօտից մինչև ցգլուխ վիրաւորեցայ վնձեր . յոգի խոցեցայ , մարմնով բւեռեցայ . 'ի մարդկանէ անարգեցայ , 'ի հեթանոսաց ձաղկեցայ , 'ի հրէից ձաղկեցայ , յորդուոց մօր իմոյ պատերազմեցայ , յաշակերտէս մատնեցայ , յընտանեաց լքայ , 'ի հօրէ իմմէ թողայ . և եղէ ես ոնկ մարդ առանց օգնականի . եղէ ես ոնկ խուլ՝ որ ոչ լսէ , և ոնկ համր՝ որ ոչ գոն խօսք 'ի բերան նր . և ասեմ առ հայր . լուռ եղէ , և ոչ բացի զբերան իմ , զի դու արարեր . հնազանդ որդի եմ քո մինչև 'ի մահ և 'ի մահ խաչի :

Տեսանէք որդիք մարդկան զպատճառս աննման ցաւոցս , այն է առողջութի՛ն ձեր և փրկութի՛ն . մատնեցայ , և ոչ ելանէի . աչք իմ տկարացան յաղքատութի , զի զձեզ ապրեցուցից և մեծացուցից . ես պարտաւորեցայ անպարտականս յատեան երկրաւոր , զի դուք պարտաւորքդ անդատասլարտ մնաւ ջիք առաջի երկնաւոր ատենիս . ես աշխատեցայ մահուչափ , զի զձեզ հանդուցից յանմահ 'ի կեանս : Արիւն քրտնեցայ 'ի պարտիզին , զի զքիրտն երեսաց ձերոց սրբեցից , և անդրէն 'ի դրախտն զձեզ մուծից լաւազակին . կապեցայ կամաւ , զի զձեզ արձակեցից 'ի կապից մեղաց և 'ի կապանաց դժոխոց . ես գանեցայ , զի մի զձեզ գանեսցէ հայրն իմ . ես նախատեցայ , զի զձեզ փառաւորեսցէ հայր իմ . ես չարչարեցայ , զի

դուք

դուք ապրեցիք ՚ի յաւիտենից տանջանաց .
 ես ՚ի խաչ բարձրացայ , զի զամենեւին ըզ-
 ձեզ ձգեցից առ իս . և ահա ես մեռանիմ ,
 զի զձեզ կենդանացուցից յարուք իմով .
 Այս էն ցաւք իմ ներքին , զի ՚ի ցաւս
 անսմանս մատնեցայ արտաքինս . վս զի կա-
 մաւ և ճոխաբար յօժարութք յանձն առի
 զայս անվասն ձեր սիրոյ . այլ այն էն ինձ
 ցաւք անբերելիք ՚ի խորս սրտիս , զի ոչ ցա-
 ւէ ձեզ վս իմ . դէթ ոչ ցաւէ ձեզ վս հոգ-
 ւոց ձերոց , որ եղեքդ գին անգին արեան
 անծորդոյս . այդ ապերախտութիւն ձեր է
 ինձ ցաւ մեծ և անհանդուրժելի . զի զօրհա-
 նապաղ առ ոտն հարկանէք զիս զփրկիչ ձեր ,
 որով և զփրկուի ձեր . ոնկ թէ զարիւն նո-
 ղոյ ուխտիս խառնակ համարիք՝ որով սրբե-
 ցայքն . և կամիք վերստին ՚ի խաչ հանել
 անձանց զորդին ան , և դարձեալ խայտա-
 ռակել :

Ոմն ՚ի ձէնջ ոնկ զյուզա՝ մատնէ զիս ար-
 ծաթսիրութք . ոմն ՚ի ձէնջ կապէ զձեռս
 իմ՝ ապերախտութք . այլ ոմն ապտակէ ա-
 նիրաւութք . սա թքանէ յերեսս իմ՝ պղղ-
 ծութք , և նա այսն առնէ անհաւատութք .
 ոմն փշով պսակէ զգլուխ իմ՝ չար և անօրէն
 խորհրդովք . և ոմն հարկանէ եղեգամբ
 ղխակալուէ և քինախնդրութե լըդէմ եղ-
 բօրն . այլք ծաղրեն սուտ երկրպագութք ,
 զի արտաքուստ ծունր ինձ կրկնեն , և ՚ի
 պտէ պաշտօն մատուցանեն ախտից իւր-
 եանց : Եւ որ դատապարտէ լը պիղատոսի

զծանուցեալ ճշմարտութիս , և է՛ որ ար-
համարհէ ընդ հերովդէի զանմուռնչ աղգե-
յութիս իմ՝ի հոգիս . ոմն զճշմարիտն հար-
ցանէ կեղծաւորութեւ , և ՚ի լուր ճշմարտու-
թեւ զայրանայ ոն՝ զկայիափա : Բաղումք՝ի
սիրելեաց իմնց թողուն զիս միայնակ ՚ի նե-
ղութիս , երբ փախչին ՚ի նեղութեց . այլք
ուրանան զիս գործովք , զի անուն քրիստո-
նէի ունին , և գործ անհաւատի : Այլք
դահիճ իննին ՚ի տալ ինձ հարուածս դա-
նից՝ ազգի աղգի մեղօք , որ խորհրդով , որ
բանիւ , և որ գործով . և այլք խաչահա-
նութե՝ այլ ևս ծանր ծանր յանցանօք : Այլ
առ հասարակ չար օրինակօք մեծամեծք ըզ-
փոքունս , իշխանք և քահանայք զթողովուր-
դս ուսուցանեն՝ վերստին ՚ի խաչ հանել զիս
զխաչելեալս վճնց , և կրկնամահ և բիւրա-
մահ սպանանել զիս նորանոր ապիրատու-
թեք՝ զի սպանդ վարեալս միանգամ յա-
ղագս փրկութեանց :

Տեսանէք արդ , եթէ իցե՞ն երբեք ցաւք
ընդ ցաւոցս լեալ՝ որ ՚ի վր իմ հասին . ոչ ա-
պաքէն մի մի մահ է ինձ մէն մի մահուչափ
մեղք միոյ միոյ ՚ի ձէնջ . և քանիցս անգամ
կամիք՝ զի մեռայց մեռեալս միանգամ ՚ի
վր խաչին վճ ձեր : Աերեմ ձեզ , եթէ և
զկողս իմ խոցեսցիք յետ մեռանելոյս ՚ի
ձեր սակս . զի բղիեսցէ ձեզ կրկնավտակ
աղբիւր կրկին կենդանութեան . զմարմինս
իմ ետու ձեզ ՚ի կերակուր , և զարիւն իմ
յարբումն . խորհրդաբար ետու ՚ի վերնա-
տան

տան , և տամ մինչև 'ի կատարած Յի . այլ
գիտելով՝ զի դուք տակաւին արեան իմում
էք ծարաւի , մատնեցի զանձն իմ կամաւ 'ի
ձեռս ձեր՝ տանջել և չարչարել զմարմինս
իմ մահուցաւի , և հեղու զարիւն իմ 'ի քա-
ւութի և 'ի թողութի մեղաց . զի առանց
արեան ոչ լինէր թողութի : Արդ եթէ և
յետ աւանդման հոգւոյս տակաւին կամիք
խոցոտել զիս և գազանաբար գիշատել ,
թող բղետեցէ արիւն հրաշալի 'ի կողէս 'ի
զովացուցանել զսպասքումն սրտից ձերոց ,
և ջուր 'ի լուացումն անորէնութեց ձե-
րոց . միայն թէ յայսմ հետէ դադարեսցիք
'ի մեղաց , և հանգիջիք 'ի գործոց ձեռաց
ձերոց . զի ես հանգեայց քնով մահու 'ի
տապանի , և 'ի յառնել իմում յարուցից և
զձեզ 'ի կեանս անմահ : Օ այսոսիկ և զոր
սոցին նման բանս քարոզէ յամպիւնէ խաչին
հանապազ առ մեզ խաչելեալ փրկիչն մեր ,
և յուշ առնէ զարիւն նորոյ կտակին՝ հե-
ղել զձ փրկուէ մերոյ . և մեք մի անհոգաւ
ցուք ստէպ վերժանել զայս կտակ անձային՝
գրեալ արեամբն ան , և ճանաչել զերախ-
տիս նք և զսէր նք , զի սովին և եթ կտակաւ
լինի մեզ լինել ժառանգ ան և ժառանգա-
կից քոր : Այլ ժամ է լսել և զանձամօր կու-
սի կենդանախարուկելոյ սիրով միաճնին
առ խաչին՝ զազդու բանս առ ունկնդիրս
իւր :

Չեզ ասեմ ձեզ ասեմ (ձայնէ տիրամայր)
անցաւորք ճանապարհաց՝ խորհրդածուք

անցից լերինս գողգոթայ յաւուր աստ խա-
չելութե միածնիս , դարձարուք հայեցա-
րուք և յիս 'ի ցաւագին մայր խաչեցելոյն՝
որ կամս առ խաչին մինչև ցլետին շունչ
անորդւոյս , և տեսէք , եթէ իցե՞ն երբեք
ցաւք ըն ցաւոցս լեալ՝ որք 'ի վր իմ հասին :
Ս'ի պատուական ունէի մարգարիտ՝ անգին
և անգիւտ , կոյս մարգարիտ և կուսածին՝
'ի ցողոյ երկնից 'ի հայրական ծոցոյ՝ հոգ-
ւոյն գործակցութե գոյսւորեալ 'ի գոյա-
ցութե անձին իմոյ , միածին որդի հօրն լու-
սոյ և մօրս լուսոյ , լոյս գեղանշոյլ . արդ
ցաւիմ , ոչ զի կորուսի , այլ զի դուք որդիք
մարդկան կորուսանել կամեցայք և կամիք
զօրհանապազ . զայն մարգարիտն իմ ասեմ
զյս՝ գեղեցիկ տեսլեամբ քան զիմ որդիս
մարդկան զանձորդին իմ , որ վս ձեր վաճա-
ռեցաւ , զի զձեզ դնեսցէ . և ահա արկաւ
առաջի խողաց և երգիծաւ և անշքացաւ .
տեսէք զնա , և ոչ գոյ նր տեսիլ և ոչ գե-
ղեցկութի . յարիւն թաթաւեւ բոսորային՝
անձն նր անձային . թքով շաղախեւ՝ գեմք
նր անձային . փշով պսակեալ գլուխն անձայ-
ին . բւեռօք հեղուսեալ ձեռք և ոտք նորա
անձային . գեղարդեամբ խոցեալ կող նորա
անձային . գանիւք կապուտակեալ թիկունք
նր անձային . արեամբ լցեալ լանջք նորա
անձային . սիրով վառեալ սիրտ նր անձային ,
և 'ի սէր մարդկան աւանդեալ զհոգի իւր
մարդկային 'ի ձեռս հօր իւրոյ երկնաւորի :
Ս'ի արեգակն էր իմ՝ լոյս աչաց իմոց արե-
գակն

գալին արդարութեամբ յո, ծագումն ի հօրէն
լուսոյ անժամանակ որդին՝ ծագեալ ի ժա-
մանակի ի կոյս մօրէս իբրեւ յարեւելից լոյս
գերարփիական, եկեալ յօ ի լուսաւորել
զամ մարդ որ գալոց է յօ. տեսէք այսօր,
զիարդ վն ձեր խաւարեցաւ անշէջ ճառա-
գայթն իմ. և ինձ իբրեւ լուսնի խաւար ե-
հաս յետին մթուէ՝ յամփոփիլ լուսոյ լու-
սատու արեգին իմոյ : Օ ի թէ նա զադա-
մայն կրեաց պարտիս, և ինձ անկաւ բաժին
զեւային կրել զկիրս : Ալ դուք որդիք ա-
դամայ և եւայի, տեսէք թէ որո՞ւմ մասին
էք վիճակեալ. գէթ ցաւակից ինձ լերուք
և միածնիս. զի լն ցաւակցուէ՝ և մխիթա-
րակցուի լինիջիք արժանիք, և մի յաւե-
լուք ցաւս ի ցաւս իմ և անորդւոյս՝ ապե-
րախտութիւն և ապիրատութիւն ձերով :

Ս ի որդեակ էր իմ, միամօր որդի, միածին
որդի, և միոյ կուսիս հարազատ որդի, ան-
որդին իմ յո. և ես միակ մայր նր կուսա-
մայր. արդ յետ մեկնելոյ նր յինէն ինձ մխի-
թարեացի անձն իմ, եթէ ոչ մխիթար լիջիք
ինձ փոքր ի շատէ ծառայքդ որդւոյ իմոյ
յանձնէ՛ք ի նմանէ փոխանակաւ յորդիու-
թի յանուն յովհաննու սիրելւոյ. և արդ
տեսէք, զոր վիշտ հասուցանէք ինձ մօր ձե-
րում որդեգրեալքդ որդիք երկանց իմոց
առ խաչին՝ հաւատացելքդ միածնին իմոյ.
և որ այլ վիշտ մեծ քան զայն, ցորչափ տե-
սանեմ զձեզ օտարս ի նմանութիւն և ի շաւ-
ղաց անորդւոյս՝ հեղոյն և խոնարհին և ան-
մե-

մեղին և անարատին և սբյն սբց . և ահա
այս է իմ ցաւ 'ի վր ցաւոց , զի կորուսի զիմ
միածին , և ոչ գտանեմ զձեզ՝ ոնկ նա կաւի ,
կիմ ոնկ եսս կամիմ ը կամաց նր . զի փոքր
մի մխիթարէր անձն իմ :

Ս'ի տօր էր իմ և ձեր , պսակ գլխոյ իմոյ և
բարձրացուցիչ գլխոց ձերոց՝ գլուխն ամե-
նեցուն , տօր փառաց և թիւր փառաց՝ միա-
ծինն իմ յս . և ահա 'ի հող մահու խոնարհ
հեցաւ վս սիրոյ ձերոյ , և փառաւորեալն
ետ զանձն յանարգանս յետինս վս ձեր . ան-
մեղ բնութիւն ը անօրէնս համարեցաւ վս
անօրինացդ : Յս 'ի մահ մատնեցաւ , զի
դուք նմանեալքդ մարդասպանին յետոճայ
բարաբայ՝ ապրեսցիք . մանաւանդ թէ դուք
ձեզէն սպանիք զարդարն զարքայորդի՝ 'ի
մտանել 'ի ժառանգութի նր . և զի ոչ կա-
մեցայք՝ կիմ թէ և կարելիք իսկ ոչ տալ զվս
մեղացն , միածինն իմ անմեղանչական՝ մեղք
եղև վս ձեր , և մատնեալ առ մեղս ձեր մե-
ռաւ , զի զմեղս մեռուցէ . և դուք տակա-
ւին մեղօք կամիք սպանանել զայն , որ 'ի
վս ձեր մեռաւ սիրով :

Օ առաջին մահն ներեաց ձեզ , զոր կամաւ
յանձն էառ , և ես առի յանձն՝ դերի մայրս
նր՝ վս Յի փրկութե , և պատարագեցի սի-
րով զիմ միածինն հօր իւրում երկնաւորի .
այլ զերկրորդն զիւրդ ներեսցէ . կամ ես
զիւրդ առից յանձն : Յառաջնումն ասաց
ինքնին . հայր թող սոցա , զի ոչ գիտեն՝
զինչ դործեն . իսկ յերկրորդումն մնայ ինձ
բռ

բողոքել . մի թողուր սոցա հորդի , զի գիտեն՝ զինչ գործեն : Վրանզի զիարդ յանգիտութիւն համարեացի քրիստոնէից զքն վերստին 'ի խաչ հանել մեղօք . զվերագընսղն իւրեանց միւսանդամ կամիլ վաճառել . զազատարարն ջանալ կորուսանել . զիարդ լինիցի ոչխարաց զհովիւն անարգել , աշակերտաց զվիշտն հերքել , ծառայից զտրն թշնամանել , որդւոց զհայրն ուրանալ , և արարածոց զարարիւն դառնացուցանել : Եւ ահա այս ցաւք են իմ աննմանք . ոչ է իմ ցաւ այսուհետեւ վե միածնիս , զոր միանդամ պատարագեցի ողջակիզմամբ մարմնոյ նր և սրտի իմոյ , այլ 'ի վիժեր՝ եղբարք անոճանեալք յորդւոյ իմմէ և ինձ յորդեգրուի ընծայեալք . երկնչիմ , եթէ 'ի ձեզ ելանիցեն այն առածք վրէժ ինդրուն հօրն երկնաւորի , եթէ տաց զչարս փոխանակ գերեզմանի նր . զի որ ոչն օգտի 'ի չարչարանաց յսի , տուժեացի 'ի տանջանս աններելիս . և որ չարչարել կամի վերստին զանորդին , չարաչար կորիցէ . և ես դարձեալ անզաւակիմ և 'ի ձէնջ . որ է անզաւակութի չար քան զառաջինն :

Եւ արդ՝ այս կտակ սիրոյ լիցի և յինէն առ ձեզ յաւուր ցաւոց իմոց ո՛վ որդեակք ցաւոցս . մի խոցէք զմեռեալն վասն ձեր զիմ միածին . և մի խոցոտէք զսիրտ մօր նր և ձեր՝ զցաւագին կուսիս . զի այն ոչ յօգուտ ձեր է . այլ լերո՛ւք նմանօղ յովհաննու սիրոյ աշակերտի՝ որ որդեգրեցաւ ինձ յօրինակ ձեր ,

ձեր , և ելից հլուծի զպակասութի որդւ-
ւոյս . և հանգոյց զսիրտ իմ զմամ աւուրս
կենաց իմոց՝ սկսեալ յօրէ անտի խաչելուն
միածնիս . և դուք թէ չկարէք յս լինել ,
յովհաննէս լերուք սիրելի յսի . և ես մայր
յսի՝ եղէց ձեզ ՚ի մայր :

Ի ունայք ուլ հաւատացելք , ՚ի փոքունց մին-
չն ՚ի մեծամեծս ձեր , զպատճառս ցաւոյ
յսի փրկչին և մօրն յսի . տեսիք , եթէ ի-
ցե՞ն երբէք ցաւք ի ցաւոցս լեալ՝ զոր մեք
հասուցաք և հասուցանեմք նոն և տիրա-
մօր : Եթէ լուճաք և տեսաք՝ առաւել քան
զոր կարծեաք , գիտասցիք՝ զի ունիմք լսել
և տեսանել նս մեծամեծս ՚ի միւսանգամ
գալստեան նծորդւոյն՝ առաւել քան զոր
իմացաք այժմ . զի յայնժամ ոչ ևս այլ ՚ի
խրատ խօսեսցի ի մեզ , այլ ՚ի պատուհաս
աններելի , եթէ յայժմուս անլուր գտանի-
ցիմք առ գորովական ազդմունս նորա . և
պարզաբար՝ եթէ այժմ անտես առնեմք
զցաւօք փրկչին որ վս մեր , և նա անտես
արասցէ զմեզ յօր ցաւոյ մերոց ՚ի դատաս-
տանն ահաւոր . և իրաւամբք պարտաւո-
րեսցէ զմեզ ՚ի մահն յաւիտենից . որնքս և
մայրն ցաւագին եթէ ոչ գտցէ այժմ միսի-
թարութի ՚ի մէջ , և նա ոչ լիցի մեզ միսի-
թար յաւուրն յետնում : Հապա այժմէն
հաշտ արասցուք զփրկչն մեր , և զմայրն
փրկութե , զի որդիք փրկութե եղիցուք .
ցաւեսցուք ի ցաւս յսի , և ցաւակցեսցուք
ցաւոյ մարիամու , զորս կրեցինն ՚ի մեր պատ-
ճառս .

Ճառս . և սփոփեցո՞ւք զսիրտս նոց՝ ցաւե-
լով ճշմարտապէս ՚ի վրձ մեղաց մերոց . խա-
չակից լիցուք ձեռն և տիրամօր յամ՚ի կեանս
մեր . մեռցո՞ւք Յի , մեռուցո՞ւք զմարմին
մեր , զի կեցցուք այ . կեցցո՞ւք հոգւով լը
այ , զի փոխեցո՞ւք՝ ոչ ՚ի մահո՞ւնէ ՚ի
մահ , այլ ՚ի կենաց ՚ի կեանս , շնորհօք և
մարդասիրութեամբ մերոյ և փրկչին յօր քօրի ,
և բարեխօսութեամբ տիրամօր մերոյ : Սաղմոս-
ցուք լը քօր՝ ող մեռեալ և կենդանի . նա
մեռաւ մարմնով , և անմահ մնաց անմեռն .
և մեք լիցուք մեռել մեղաց , և կենդանիք
արդարութե . և եթէ տնկակից մահու նր
լինիմք , այլև յարութե նր լինիցիմք , կր-
կին շնորհօք և փառօք՝ ՚ի փառս հօր ամե-
նակալի , և որդւոյն միածնի կենարարի , և
ողատարար նք հոգւոյն յաւիտեանո յաւի-
տենից . ամէն :

XX

ՃԵՆՈՒՆ ԺԳ :

ՆԱԽՆԱՅԻՆ ԳՐԵՐ :

Երբ է՝ զոր արար ձեր , եկայք ցնծաւ-
ցո՞ւք և ուրախ եղիցուք ՚ի սմա . այս
օր է սկիզբն աւուրց՝ միաշաբաթ , յորում
ստեղծաւ լոյսն եղական . և այս օր է՝ օր
օրհնեալ յաւուրս դարուց և ամաց և ամ-
սոց և շաբաթուց , յորում ծագեաց լոյսն
ան

անեղական 'ի կոյս գերեզմանէն՝ լուսաւոր
առնել զտիեզերս նոր արարչութիւն . յորմէ
և միաշաբաթն կոչի և է յայնմ օրէ և այսր՝
կիւրակէ , զի Թորոնական . իմա՛ օր փառա-
ւորութեան մերոյ՝ 'ի յառնել նր յերեքօր
եայ 'ի Թաղմանէ , որպէս 'ի քնոյ զարթու-
ցեալ , մանաւանդ թէ ևս գիւրագոյն ինքն
իշխանաբար յարուցեալ Թորն կենաց և մա-
հու :

Եւ կարի իսկ քաջ . միթէ որ ննջիցէն՝ ոչ
ևս յաւելուցու յառնել . և միթէ որ լռի-
ցէն՝ ոչ ևս խօսիցի . միթէ որ տայ զշունչ՝
ոչ առնու անդրէն զշունչ . և որ աշխատի-
ցին՝ ոչ ոգի առնուցու : Եւս քուն առիւծու
ասեմ , որ 'ի նահապետէն յակօբայ նախա-
ձայնեալ . 'ի շառաւիղէ ելեր որդեակ իմ ,
ելեր բազմեցար 'ի խաչ . ննջեցեր իբրև զա-
ռիւծ և իբրև զկօրիւն առիւծու . ո՞ր յարու-
ցանէ զնա , եթէ ոչ անձամբ զանձն : Եւս
ձայն զառիւծուն ասեմ , որ գոչեր 'ի քա-
ռաթեւի խաչին զէլի ելին , և դարձեալ ար-
ձակէր ձայն մեծ , հայր 'ի ձեռս քո սուան-
դեմ զհօգի իմ , և անդէն աւանդէր զո-
գին . զի միւսանգամ առցէ զնա յաւուրն
երրորդի . արձակէր զշունչ վաստակեալ , զի
անդրէն առցէ հզօրացեալ : Եւս որ աշխա-
տեցաւ զերեսուն և զերեք ամ , ևս առա-
ւել աշխատեղև երեքօրեայ չարչարանօք՝
'ի խորհրդոյ անտի մաանութեան մինչև յա-
ւանդումն հոգւոյն 'ի խաչելութեան , հան-
գեաւ 'ի սապանի՝ ոնց յոնան 'ի փոր կիտին՝
ե-

Երեքօրեայ քնով մահու . արդ զարթեալ
առիւծն հզօր՝ ահաւոր զօրութիւնով . արդ
յարեալ լծ , և ցրտեցան լծ թշնամիք նր :
Եթէ մահ մարդոյ՝ քուն ասի , զի ունի լծ
յարուցանել զնա յաւուրն յետնում . իսկ
զի՞նչ մահանալ նորուն այ մարդացելոյ , ե-
թէ ոչ քուն կամաւոր և առօրեայ . ինք
նապաց քանին , իշխանութիւն ունիմ դնել
զանձն իմ , և իշխանութիւն ունիմ միւսան-
գամ առնուլ զնա . ոչ ոք հանէ զնա յինէն ,
այլ ես դնեմ զնա և առնում . այս է տիրա-
պէս կամաւոր մահ , և ինքնազօր ամենա-
զօր յարութի . և այն ին սահմանելոյ յիւր-
մէ՝ յաւուր երրորդի ին օրինակին յովանու ,
և յառաօտուն պահու՝ վաղայարոյց օրինօք
թեթե քնոյ արթուն և զոճարթուն ոգւոյ ,
ի դաւթեան նախերգութե . զարթիք փառք
իմ , զարթիք , և ես զարթեայց առաօ-
տուց . ալէլուիա : (Թող զի և ինքն իսկ դա-
ւիթ յորդոր մատուցանէր ին՝ մի յամենալ
ի քուն մահու , և մի յամեցուցանել զփր-
կուի մեր . զարթիր ասէ , ինչն ննջես ին .
արի՛ ին օգնեա՛ մեզ , և փրկեա՛ զմեզ վասն
անունդ քում սբ : Արդ զարթեալ փա-
ռօք ին փառաց՝ ակն անքուն , և յարեալ
ի մեռելոց՝ յարուցիւն մեռելոց , պտուղ կե-
նաց և անգրանիկ ննջեցելոց , նորափետուր
զոճարթութե՛ հոգւոյ , անաստկան մար-
մնով , և լծահաշտ տեսլեամբ :

Արդ զարթիր զարթիր և դու սիրոյն , և
զգեցիր զզօրութիւն քո և զզօրացուցիւն քո
զքն՝

զքս՝ նոր եկեղեցի . հան 'ի քէն զհանդերձ
սգոյ և տրտմութե , և արկ զքե պատմու
ճան ուրախութե զփառաց յաւիտենակա
նին յաւուր յարութե նր : Սարչարակից ե
ղեր անախտ փեսային քում հարսն անա
րատ , և խաչակից , և տնկակից մահու նր .
արդ և յարութե նր լինիջիր . արի ժողո
վեա՝ 'ի քեզ զնորածնեալ մանկունս քո , և
արա՛ տօն ուրախութե աննման . և ասա՛ .
այս օր է՝ զոր արար տր . եկայք ցնծացուք ,
և ուրախ եղիցուք 'ի սմա . ուրախութի ոչ
մի , այլ բազմապատիկ . զի լը բազում ցա
ւոց սրտի քո մխիթարութի տն՝ բազմապա
տիկ ուրախ արար զքեզ , և ուրախ արաս
ցէ յայսմ հետէ մինչև յաւիտեան :

Ապաքէն առաջին և մեծ ուրախութի եկե
ղեցւոյ՝ յաւուր յայսմիկ տրոնական յա
րութե՝ է փառաւորութի անմահ փեսային
իւրոյ քսի . զի կենդանի է այսուհետև՝ կեն
դանին յաւիտենից քս , այսուհետև ոչ մե
ռանի , և մահ նմա ոչ ևս տիրէ . զի մահ
ոճամբ իւրով մեռոյց զմահ , յաղթեաց իշ
խանին մահու և իշխանի Յիս . և յամօթ
արար բարութի իւրով զչարս և զգործակիցս
նր : Օ՛ի զոր կարծէին հրէայք և հեթա
նոսք սատանայի՛ն հանդերձ գլխով իւր
եանց՝ մահու խայտառակութեան բառնալ
զկեանս , ի՞նչ զի , 'ի միջոյ , նա մահոճամբ
մահու յաղթեաց , և կեանս պարգևեաց
Յի՛ ցուցեալ յարդեանց տր կենաց և մա
հու՝ կամաւոր մահոճամբ և ինքնազօր յա
րութե

որութիւն . որով և խաչ նախատանաց՝ զոր վա-
ղագոյն իսկ փառս կոչէր անձին , ի փառա-
ւորութիւն փոխեցաւ յեւրոյ իրացն . զի կախե-
ցաւ զնմանէ կեանքն , և արար զնա նախան-
ձեւի :

Յարեալ խաչելեալն , և խաչն փառաւորե-
ցաւ՝ երբեմն գործի սպանման և փայտ ա-
նիծից . քանզի անէծքն յօրհնութիւն փոխե-
ցաւ : Յարեալ խաչելեալն . և խաչն եղև
սարժանք օրհնութեան խաչեցելոյն : Յա-
րեալ անձ մեռեալն մարմնով ի խաչի . և
խաչն և մահն՝ որ վստի , սյուսհետեւ սան-
ժալի ցուցաւ , և նշանակ և դրաւակսն և
առհաւատչեայ յարութեան մերոյ : Յարեալ
մեռեալն որդի մարդոյ , ոնց և յառաջն ա-
սաց . և յայտնի եղև՝ եթէ արդարեւ որդի
այ էր . մարդ էր՝ որով մարթ եղև նմա մե-
ռանիլ , և անձ էր՝ որով կարող եղև անձամբ
զանձն յարուցանել . ի այնմ , եղև ես որոնս
մարդ առանց զգնականի , և ի մեռեալս
ազատ : Յարեալ նորն աղամ , և յարոյց լի-
ւոր զաղամն հին . յորոյ ի նշանակ՝ ի Ժամ
խաչելութեան ան դերեզմանք բացան ծա-
ռայից նր . և բազում մարմինք ննջեցելոց
նր յարեան . և յետ յարութեան նր մտին ի
քաղաքն նր , և երևեցան բազմաց : Ապա
ուրեմն օրս յարութեան է օր փառաւորութեան
քննի այ մերոյ , և տիրապէս անձայայտնութեան
առաջի ամ տիեզերաց . և տօն ուրախութեան
զամ տօնս տիրանականս իբրև գլուխ և պը-
սակ ամ փրկական տնօրէնութեան . և առա-

Ջին տօն մեծ յառաքելոց անտի պահեալ և
աւանդել եկեղեցւոյ փոխանակ հնոյ զատ-
կին • զի ոն ուրախութիւն և փառք փեսային՝
փառք և ուրախութիւն է հարսին , նոյնպէս
և փառաւորութիւն քնի՝ փառք և պարծանք
է եկեղեցւոյ :

]] Դին իրի՝ երկրորդ , և այն ոչ փոքր ուրա-
խութիւն եկեղեցւոյ յաւուր յայսմիկ յարուե-
փրկչին՝ է ուրախակցութիւն ի փառաւորութիւն
նորածնեալ եկեղեցւոյ • որ էր ՚ի Ժամուն
հօտ փոքրիկ թոճով , այլ զօրութիւն մեծ , և
ստուգապէս մայր եկեղեցի , բաղկացեալ ՚ի
պանծալի հիմանց եկեղեցւոյ՝ յառաքելոց և
յաշակերտաց՝ հանդերձ մարեմաւ մարքն
յսի , որ է մայր եկեղեցւոյ : Այլ ո՞ր բաւա-
կան իցէ պաամել զուրախութիւն սոցա ՚ի լուր
և ՚ի տես յարութեն քնի յաւուր յայսմիկ •
ուրախութիւն ասեմ հասարակաց , և ուրա-
խութիւն միոյ միոյ առանձինն , որ և բոլո-
րիցն էր միանգամայն • զի էր նմ ինչ նոյն հա-
սարակաց :

Հասարակաց ուրախութիւն և փառաւորութիւն
անպատմելի • Վս զի ուր ի մեռանիւքնի ա-
նարգական մահոճամբ խաչի՝ անարգեալ
էին և քնեանքն առ հասարակ յաջս հրէից
և հեթանոսաց , ոն հաւատացեալք ստուք
՚ի սուտ մեծիայ , ոն մոլորեալք հետեւողք
մոլորեցուցչի , ոն ապստամբք՝ գործակիցք
ապստամբ կարծեցելոյ , ոն հայհոյելք իբր
հայհոյիչք մարդապաշտք՝ իբր այն թէ յա-
րեալք ՚ի նա , առ որ ասէին , դու մարդ ես՝
և

և զանձն քո անձ առնես . և պարզաբար՝ ունի
 նազովրացիք ամօթապարտք և յուսահաւաք
 ի բառնիլ յերկրէ կենաց նազովրեցւոյն յիշի,
 ահա այսօր ընդ փառաւորիլ քնի գլխոյ իւ-
 րեանց անձապէս յարուք՝ փառաւորեցան և
 անդամք նր քնեանք . ի յաղթօղ հանդիսաւ
 նալ զօրագլխին հաւատոց յիշի՝ յաղթական
 գտան և զինոճորեալ մանկունք նր . և միա-
 բան ի մարիամու մօրն ան զյաղթողականն
 երգէին զօրհանութի՝ ուն անցեալք ի ծով
 դառնութե աւուրց չարչարանաց ի սահման
 զատկական ուրախութե . օրհնեսցուք զիր,
 զի փառք է փառաւորէլ . օրհնեսցուք զիր
 և զյաղթօղ զօրութի նր՝ որով յարեալ և
 յարոյց զմեզ ի նքեան ի նոր կեանս . օրհ-
 նեսցուք զիր՝ որ օրհնեացն զիէլ զնորս ե-
 կեղեցի : Սա է անձ մեր , ճշմարիտն մեսիայ՝
 յոր հաւատացաք և հաւատամք . գալցն
 եկեալ՝ աղնկալութի իէլի ան , և արեգակն
 արդարութե ծագեալ երբեմն ի բարձանց ,
 և այժմ՝ ի խորոց գերեզմանի , լոյս ի յայտ-
 նութի հեթանոսաց , և փառք ժողովրդեան
 իւրում իէլի : Յամօթ լիցին այսուհետեւ
 հակառակորդք մեր և նր՝ հրէայք և հեթա-
 նոսք և դեք առ հասարակ . և մեք առ հա-
 սարակ ցնծացուք ի ան մեր , և բարձրաս-
 ցուք փառք ի փառս նր , և փառաւորես-
 ցուք զնա նորանոճագ սաղմոսերգութի :

Այսպէս առաւօտուց ի առաւօտս միաշաբա-
 թուս ողորմութի քով ան , ցնծացաք և ու-
 րախ եղաք և եղիցուք յաւուր յարուէ քո և

զիմ աւուրս կենաց մերոց . ուրախ եղաք
 փոխանակ աւուրցն՝ յորս խոնարհ արարեր
 զմեզ 'ի խոնարհուն քում, և աւուրցն՝ որք
 հաւասար ամաց երևեցան մեզ, յորս տե-
 սաք զչարչարանս քո : Ահա այժմ կատա-
 րեալ են բանք քո ով բանդ անձ, զի ասէիր .
 դուք տրտմեցիք, և թխնդասցէ . այլ տրտ-
 մութիւնն ձեր յուրախութիւն եղիցի . և
 եղև այնպէս : Օ՛հր օրինակ յառաջնումն
 արարչութեան՝ 'ի փարատումն անդնդային
 խաւարին՝ յորն առաջին և 'ի միաշաբաթն ա-
 ռաջին՝ ասացեր, եղիցի լոյս, և եղև լոյս .
 նոյնպէս եղև և այսօր յերկրորդ արարչուն
 'ի նորաստեղծեալ միաշաբաթուս 'ի ձեռն
 լուսափայլ ծագման քո յարութիւն 'ի մթին
 գերեզմանէ . որով և մեք լուսով երեսաց
 քոց տեսանեմք զլոյս փառաց և անսլատում
 ուրախութե . փառք քեզ անք, փառք քեզ .
 փառք յարութե քո անք . թող նորոգեցեն և
 հրեշտակք զերգս ծննդեան քո յաւուր վերս-
 տին ծննդեան 'ի կոյս գերեզմանէ . փառք
 'ի բարձունս անք, և յերկիր խաղաղութի, 'ի
 մարդիկ հաճութիւն :

Դարձե՛լ ուրախութի հասարակաց արտա-
 փայլեր 'ի նորածնեալս եկեղեցի այսօր ընդ
 տես և լը լուր յարութե փրկչին՝ աւետառ-
 րե՛լ 'ի հրեշտակաց առ մարդիկ, և 'ի մարդ-
 կանէ 'ի մարդիկ . օրս ողջոյն կիւրակէի զառ-
 կին՝ եր առնուլ և տալ աւետիս միմեանց .
 հրեշտակն աւետեր կանանց մարիամանց .
 նոքա միմեանց և աշակերտաց . աշակերտքն
 իրե .

իրերաց . և էր զի որոց կարծէին տալ աւետիս , 'ի նոցունց առնուին զաւետիս , եթէ տեսաք զԹոր : Սադդաղէնացին ասէր , տեսի զհրեշտակս՝ որք ասէին , յարեալ խաչելէալն . և ես տեսի , զի բարձեալ է Թորն 'ի գերեզմանէ , այլ ոչ գիտեմ ո՞ր եղին զնա . չէ՛ աստ՝ լսեմ 'ի զո՛ւարթնոյն , և ո՞ր իցէ՛ ոչ լսեմ : Սլէք յիւղաբերից զնոյն երկրորդէն ահիւ և խնդուք , և զսիրտս և զխորհուրդս տատանեն աշակերտաց : Պետրոս և յովհաննէս ընթանալ ընթանան 'ի գերեզմանն , և թափուր և ունայն գտանեն և դառնան . զհետ հասանէ մագդաղէնացին . ձայնէ աւետիս նոր , եթէ ետես նա զԹոր 'ի պարտիզի , և զայս ինչ ասաց ցնա . 'ի վր' հասանեն ընկերք նո՛ր , եթէ և մեք տեսաք 'ի ճանապարհի . նա ողջունեաց , և մեք երկրպագեցաք :

Յայնմ վայրի երևի Թոր առանձին կեփայի , և առանձին յակոբայ . դարձեալ երկուց յաշակերտաց՝ որք երթային յեմմաուուս . և 'ի գալնց աւետաւորել՝ լուան , եթէ արդարև յարեալ Թոր , և երևեցաւ կեփայի : Նշեալիս լը աւետեաց խառնի , ուրախութիւն լը ուրախութե՛զ զուգախառնի . և յայնպիսում միաբան խնդուե՛ աշակերտաց 'ի վերնատան սիոմնի՝ ինքնին Թորն երևի դրօքն փակելովք . և ողջունիւ խաղաղուե՛ լու զսիրտս նոց և զհոգիս . և տայ տեսանել և շօշափել զինքն , զի նոյն ինքն է նովին մարմնով . որով մեռաւ՝ նովին և յարեալ . կամաւ մե-

աւա , և տիրաբար և անձապէս յարեաւ :
 Արդ ո՞ր կարէ բանի՞նչ ճառել զայնր աւուր և
 ժամու ուրախուի , որ 'ի սիրտս բոլորեցուն
 միանգամայն և ուրոյն ուրոյն . ուրախութի
 անպատմելի և նախանձելի . և իցէ՞ն թէ նա
 խանձեսցուք , զի արժանի լիցուք այնպի
 սում ուրախուէ . և արժանի լինիմք , եթէ
 հանապազ փափաքեսցուք՝ ի թովմայի , որ
 ոչն գտաւ անդ 'ի ժամու . միայն մի թերե
 հաւատեսցուք , և մի մարմնաւոր աստ տե
 սութիւն խնդրեսցուք . այլ հաւատոյ աչօք
 այժմ տեսող լիցուք , և զդէմ յանդիման
 տեսութի 'ի հանդերձեալն ժտեսցուք , ա
 սելով . հաղորդսարա և զմեզ տօր ի սքեց քոց
 առաքելոց , որք արժանի եղեն տեսանել
 զքեզ 'ի յարուէ քո . արժանաւորեա՛ տօր տե
 սանել զքեզ 'ի միւսանգամ քո գալստեան .
 օրհնութի առաքողին 'ի բարձունս : Արեւե
 ցար խնկաբերից՝ յողջոյն կենաց ուրախս
 լից , և 'ի լէրինն գալիլեայ՝ առաքելոց մե
 տասանից . արժանացո՛ զմեզ ի նոսին՝ զքեզ
 տեսանել յօրն վերջին . եկայք փրկեալք ի
 զոհարթնոյն՝ տուք օրհնութի յարուցելոյն :
 Իսկ զի՛նչ պարտ է ասել զառանձին ուրա
 խութի միոյ միոյ , որոց միանգամ երեւեցաւ
 տօր առանձին յաւուր աստ յարուէ : Օ մազ
 դաղենացւոյն սէր եթէ ոք ունի 'ի սրտի առ
 տօրն իւր , նա առնու զճաշակ այնպիսի ու
 րախութեան . ես անկարանամ 'ի պատմել :
 Օ պետոքսի ջերմ սիրելւոյն քո՛ զսէր եթէ
 ոք ունի առ վիշպն իւր , նա առնու զփորձ
 այն

այնպիսի ուրախութեան . ես անկար եմ ի ճանաչել : Օհոյն և գլխակորայ իմաստընք , որ արդարն կոչեցեալ և եղբայր տնն անուանեալ . լերուք արդարք և հարազատ նմանողք յսի՝ ոնկ եղբայրք սիրունք և սիրեցողք , և յայն . Ժամառունք զհամեղունի քաղցր ուրախութեան՝ ի քաղցր տեսոյնքսի , աստ շնորհօք և յերկինս փառօք : Օսյսօրինակ իմաստասիրեալք և զայլոց աշակերտաց և զեղբարց , եթէ երկուք իցեն տեսողք միանգամայն , և եթէ մետասանք , և եթէ ևս բազումք , ոնկ և հինգ հարիւր միանգամայն . եթէ՛ ի տան և եթէ՛ ի ճանապարհի , եթէ՛ ի ծովու և եթէ՛ ի ցամաքի , եթէ՛ ի պարտիզի , և եթէ՛ ի լերին . զի ուր և խորհիք և խօսիք զյսն , անդ է և տրն ի մէջ ձեր . որնպս և ի սրտի ձերում գտանի՝ ցորչափ սիրէք զնա , և սիրով խօսակից լինիք լի փեսային հոգւոց ձերոց :

Եւ մի ոք ասիցէ . զիարդ զամենեցուն ուրախութի յիշեցեր , և զտիրամօր կուսին լուցեր : Այս զի զոր աւետարանն տք իբրեւ անձառելի և անթարգմանելի՝ լուութիւն պատուեաց , ինչ զիարդ էր համարձակելի բանիւ բացայայտել : Եւ ատէ ձեզէն ի սրտի ձերում որոճել , թէ ոնկ ոչ ոք էր մերձաւոր յսի քան զմայր նր մարիամ կոյս ամենօրհնեալ , և ոչ ոք սիրելի և սիրեցող ոնկ զնա , և ոչ ոք չարչարակից և ցաւակից քնի որպէս զնա , ապա և ոչ ոք ուրախակից ուրախութեամբ յարութեան միածնին՝ ոնկ զմարիամ մայր նր :

Այլ ամեն խորհրդով ծածկի 'ի խորհրդեան .
 զի գրեալ է , ամ փառք դստեր թիւորի 'ի
 ներքոյ . ինմին և մօր թիւորի : Ա'ի սիրտ էր
 և մի հոգի տիրամօրն և իմն . վսյ և տեսու-
 թի'նց'նց միայն գիտելի . զորոյ զճաշակն
 յայնժամ լինիցի մեզ առնուլ փոքր 'ի շա-
 տէ , յորժամ և մեք մի սիրտ և մի հոգի լի-
 նիցիմք ի յսի և ի մօրն յսի , ի նմանութե
 որդիացելոյն յովհաննու սիրելոյ . զի և վս
 նր լուութի է յաւուր յարութե , թէ երբ և
 ո՞ր և որպէս ետես զիմր . բայց յայտ է թէ
 ետես սրտտես արծուին յառաջ քան զբա-
 զումս . ոնց և 'ի տիբերական ծովուն ետես
 և եցոյց պետրոսի :

Անայ մեզ այսուհետեւ՝ տեսութի և ուրա-
 խութի խնդրել վս մեր հասարակաց և միոյ
 միոյ առանձին . միաբան ցնծութե տօնախմբ-
 բեմք զօր յարութե փրկչին մերոյ , իցէ՞ թէ
 այսպիսի միաբանութե տեսցուք զնա և 'ի
 հանդերձեալն՝ երկնաւոր տօնախմբութե
 հանդերձ , մինչև և ոչ միում 'ի միաբան ժո-
 ղովելոցս՝ արտաքոյ գտանիլ երկնից ժողո-
 վոյ : Ապաքէն և թովմաս մի էր յառաքե-
 լոցն քսի . բայց զի ոչ գտաւ այսօր 'ի ժո-
 ղով միաբանութե ընկերաց իւրոց , զրկեցաւ
 'ի տեսութե իմն և յուրախութե հասարա-
 կաց . մինչև ուսաւ եօթնեակ մի ապաշխա-
 րել բազում տոճայտանօք երկունանաց , և
 անհնարին կարօտանօք փափաքանաց , կալ
 միաբան յայնմ հետէ զօրհանապաղ ի եղ-
 բարս իւր , և այնպէս արժանի եղև յետ ութ
 աւուրց

աւուրց տեսանել զնա ը ժողովոյ առաքե-
 լոց : Աւ մեք եթէ զգաստասցուք յառաջին
 ընթացից մերոց՝ յինքնադուխ և յինքնա-
 հաճ խորհրդոց մերոց ասեմ , և միաբանա-
 սէր լիցուք և եկեղեցասէր , արժանանամք
 տեսոյն քօի . ապա թէ ոչ՝ յաւիտեան ան-
 տես լինիմք ը յուդայի , որ 'ի թիւս առա-
 քելոց էր , այլ անձամբ զանձն ճեղքեաց 'ի
 քօ հօտէն . ոչ չարչարանաց քօի կցորդ եղև ,
 և ոչ յարուեն հաղորդ . այլ պատճառ եղև
 չարչարանաց տն իւրոյ , և այն՝ սկզբնա-
 պատճառ՝ չար և անօրէն մատնութե , վայ
 և վաղադոյն մատնեցաւ 'ի տանջանս յաւի-
 տենից 'ի խաւարն արտաքին . ուր յաւիտեան
 ոչ տեսցէ զլոյսն և զյոյսն բոլորեցունց զքօ :
 Օ այս յիշեցի եղբարք յահարկուի մեզ յա-
 լուր ուրախութե . զի ահիւ և խնդուք կա-
 տարեացուք միշտ զտօն փրկական յարուեն ,
 ոնկ և արժանն է , զի մի անմասն ելցուք 'ի
 պարզեաց փրկուե . զոր արժան է և այլ-
 ազգ . պարզաբանել կրկին անունամբ տօնիս ,
 որ կոչի միանգամայն Յարուի և Օ առիկ :
 Յարութի ասի և է տօնս ուրախութե , ոչ
 միայն՝ զի Վճռ յարեաւ 'ի մեռելոց , մահ-
 ոնամբ զմահ կոխեաց , այլ զի և Յարութե
 իւրով մեզ յարութի և կեանս պարզեեաց .
 ապա նա տօնէ ճշմարտութե զյարութի քօի ,
 որ միանգամ յառնէ ընդ քօի 'ի նոր կեանս
 ոնկ ճշմարիտ անդամ գլխոյն իւրոյ . և այս
 յայնժամ յաջողէ , յորժամ յանձն առնու-
 ոք սիրով չարչարիլ և խաչիլ և մեռանիլ և
 թա .

Թաղիլ լճքսի . զի եթէ չարչարանացն կցորդ
 եղիցուք , այլև յարուեն հաղորդ լինիցիմք :
 Իսկ Օ առիկ կոչի և է տօնս ուրախուէ , զի
 յարու լճքսի եղև 'ի կատարիլ աւուրց հնոյ
 զատիկի՝ որ և պատէք կոչիւր . և այսպէս հինն
 'ի նորս փոխեցաւ , ստոճերն 'ի լոյս ճշմար-
 տեցաւ : Ի պաքէն զատիկն հին էր սահմա-
 նեալ 'ի յիշատակ ելիցն ի էլի յեգիպտոսէ ,
 յորժամ զատուցաւ տուն առ տուն ի էլացին
 յեգիպտացւոյն , ըստ որում արիւն զատիկա
 կան գառին լը հրամանի տն նշանակեալ 'ի
 վր սեմոց դրանց որդւոյն ի էլի՝ պահեաց
 զնս 'ի կոտորածէ անդրանկացն եգիպտաց-
 ւոց . և 'ի նմին իսկ աւուր՝ յորում ուտէին
 եբրայեցիք զգառն զատիկին՝ զկոչեցեալն
 զատիկ , զատան և ելին յեգիպտոսէ՝ ըստ
 փութացուցանելոյ նոցին իսկ եգիպտացւոց .
 և այսպէս կոչեցաւ այն օր և պատքա կմ ֆա-
 սէք , որ լը ոմանց՝ զատումն և ազատումն ,
 լը կիսոց անցք Թարգմանի , և ըստ այլոց՝
 չարչարանք . զի ելին 'ի չարչարանաց վայրէ՝
 չարչարանօք ուտելով զգառն , ցուպ 'ի ձե-
 ուին , կոչիկ յոտս՝ պատրաստեալ 'ի ճնշ ,
 հանդերձ դառն եզեգով . և տր էանց ընդ
 ամ տունս եգիպտացւոց , յորս ոչ գոյր նշա-
 նակ արեան զատկական գառին , և եհար
 զանդրանիկս նց . և զի էլ զանդրանիկն իւր
 անցոյց 'ի չարչարանաց 'ի հանգիստ , և ընդ
 ծովն կարմիր յանապատ : Եւ ահա այն ամ
 անցանէր լը նս յօրինակ չարչարանաց և յա-
 րուծեն քսի , որոյ ճշմարտուեն եղաք մեք
 ժա .

Ժառանգորդք :

Ո՛չ ապաքէն և յն յաւուրս զատկի զենաւ՝
անարատ գառն ան . նախ խորհրդաբար՝ տա-
լով մեզ յաւուր բաղարջակերաց զմարմին
իւր և զարիւն իւր՝ Եբ . ի ճաշակումն փոխան
զատկական գառին . և ապա իրօք տալով
զանձն ի զենումն ի վր խաչին յուրբաթու
զատկին . ուր և խորովեալ անձնաբանօք՝
մատոյց զանձն ի վր սեղանոյ խաչին՝ զոհ
հաշտութե և ողջակեզ փրկուէ . միայն ոսկր
նր ոչ բեկաւ՝ ի օրինակին նախանկարելոյ .
և արիւն նր փրկական դրոշմեալ ի սիրտս
հաւատացելոց իւրոց՝ պահեաց և պահէ զնա
ի սատակմանէ հոգւոց . և ճաշակումն ա-
նապական խորհրդոյ մարմնոյ և արեան կե-
նարարին՝ լինի մեզ առհաւատչեայ յարուէ
հոգւոց և մարմնոց : Այլ զի եհան փրկիչն
մեր յարութի իւրով զերամս Թորոց ի
դժոխային եգիպտոսի , և աղատեաց ի ձե-
ռաց անմարմին փարաւոնի , վր և տօն զատ-
կին ի մի համար եղև ի տօնի յարուէ . զո-
րոյ զկատարումն տացէ մեզ ան տեսանել և
յաւուր յարուէ մերոյ : Վսոյն կրկին խոր-
հուրդ յարուէ և զատկի առցես ինձ և զոս
վորութի ուամկին , ուտել ի տօնի աստ ձու
կարմիր . զի ձու է նշանակ յարուէ , ոնց յոյս
կենդանւոյ , կամ կենդանի՝ յուսով ի նմին
պարունակել . իսկ կարմրութիւն օրինակ ար-
եան կենարարին . յորոյ ի ցօղէն ի վր մեր
կենդանանամք և յառնեմք ի նմա , շնորհօք
և ողորմութիւն նորին՝ կենարար փրկչին մե-

ըոյ յարուցելոյ և զմեզ յարուցանողի . նմա
փառք յաւիտեանս . ամէն :

XX

ՂԵՆՈՒ . ԺԴ .

Ի Համբարձումն Կնի :

Օ ի՞նչ է՝ զոր տօնեսդ երկրաւորս եկե .
■ Ղեցի այսօր տօն ցնծութե՛ վն վերա
նալոյ՝ ի քէն երկնաւոր փեսայիդ . եթէ համ
բարձումն է քնի փրկչին քո և նյ՝ յերկրէ
յերկինս , ոնկ և է , ապա տօն փառաւորուն
նք է յերկինս երկնից՝ ուր ելն , և ոչ յեր
կրի՝ ուստի մեկնեցաւ . երկնաւորաց է տօն
ցնծութե՛ , իսկ երկրաւորացս գողցես օր
տրամութեան . զոր արժան է հետազօտել
քննութե՛ք՝ առ ՚ի տօնել ճշմարտութե՛ք , ոնկ
արժանն է :

Իրաւամբք տօնեն այսօր երկնաւորք , և
ցնծան և ցնծասցեն անանց ուրախութե՛ք և
յաւիտենական տօնախմբութե՛ք . վն զի զթա
գաւորն իւրեանց երկնաւոր յերկինս առ իւ
րեանս լնունին , ոնկ այն թէ դարձեալ գայ
՚ի տար Յէ՛ ՚ի հայրենիս իւր . և այն զի՝ փա
ռօք և յաղթութե՛ք դառնայ ոնկ զօրագլուխ
յաղթական ՚ի մարտէ . և յաղթութի՛ տկար
մարմնով լնդէմ անմարմին ոսոխին բռնա
ցելոյ . որ է մեծ հիացումն անմարմնոցն դա
սուց . զի ինքեանք թէպէտև հողեղէն զին
ոնո .

ոճորութիւն ճակատեալ՝ վանեւ վանեցին զա-
րուսեակն յերկնից կայանաց , այլ նա իշ-
խան եղև օգոյս , և յերկիր սողեալ՝ իշխան
Յի անուննեցաւ , և ՚ի դժոխս անգամ ըն-
կեցեալ՝ առ անմարմին դուլոյն ոչ փակեր ՚ի
նեղքոյ , այլ ելանէր և արտաքոյ , և վարէր
անդադարելի պատերազմ լեզեմ երկրաւո-
րաց . և ոչ թողոյր զոք ՚ի նոցանէ յերկինս
ելանել , այլ առ հասարակ ՚ի դժոխս իջու-
ցանէր՝ զմեղաւորս ՚ի խորս անդնդոց , և
զարդարս ՚ի վերնակողմն բանտին՝ ՚ի գոգն
կոչեցեալ աբրահամու . ոմպ յայտ է յօրինա-
կէ մեծատանն և զազարու :

Արդ զի տեսին զօրութիւն վերին , զի թագա-
ւորն փառաց՝ երկնաւոր արքայն քն , բանն
էական , այն՝ որ յերկնից յերկիր իջեալ և
մարմնազգեստել՝ մարմնով եհար վանեաց
զանմարմինն սատանայ զթշնամին հասարա-
կաց , կոխան արար զամ զօրութիւնն , կապ-
տեաց զիշխանութիւնն , զնա կապեաց ան-
լոյծ կապանօք . և զգերեալսն յանիրաւի՝
իրաւամբք արձակեաց ՚ի բանտէն , և զան-
կեալսն յարոյց լեւր ՚ի յարութե իւրում ,
այսօր յաւուր համբարձման իւրոյ յերկինս
եբաց զդրունս երկնից , և գայ մուծանէ լե-
ւր զաւարն ՚ի շտեմարանս արքայութե ,
իմա զերամս նահապետաց և մարգարէից ,
անպայման լցան ուրախութիւն . և լե առաջ
եկեալ քնի և սքց նր՝ ՚ի ձայն ցնծութե հո-
գեղէնքն առհասարակ՝ սկսան տօնախմբել
նոր երգովք օրհնութե իննեակ դասակար-

գումթիք հրեշտակաց զաւուրս ինն՝ զայս .
պիտի հրաշալի յաղթուածի երկնաւոր ար-
քային . որ արար ուրախութի երկնայնոց
բազմապատիկ օրինակօք :

Վախ՝ զի ըստ ասացելոցս , դարձաւ իմրն
և թագաւորն իւրեանց 'ի պատերազմէ ,
ոչ միայն խաղաղութեամբ , այլև յաղթու-
թեամբ և բազում աւարաւ , զի որ էջն
միայնակ՝ եւ բազմութի : Արկիդ՝ զի դար-
ձաւ ունի հովիւ . որ եգիտ զկորուսեալ ոչ-
խարն , 'ի ընտել զթիւ երկնաւոր հօտին . և
զի բացեալ զգրունս երկնից՝ զոր փակեաց
ադամ , եմոյծ անդր իբրեւ 'ի նոր դրախտ
զնախահայրն հանդերձ ընտրեւ զաւակօք ,
դասաւորեալ զնս 'ի տեղի անկելոց հրեշ-
տակաց : Աւ երրորդ՝ որ մեծն է քան զամ ,
զի որ էջն ունի իմ , եւ ունի մարդ ծիրանազ-
դեստեալ մարմնով և արեամբ . մինչև այ-
լակերպեալ զիմրն տեսանելով զոճարթնոց՝
հարցանէին ցմիմեանս , ո՞վ է սա՝ որ դիմեւ
դայ յեդովմայ , կարմրութի ձորձոց իւրոց
'ի բոսորայ , գեղեցիկ պատմութեանս և
բուռն զօրութի . և լուեալ 'ի նմանէ , ես
խօսիմ զարդարութի և զիրաւունս փրկու-
թե , իբրեւ 'ի վր հասին գաղտնեաց խոր-
հրդոյն , սքանչացան ի բազմապատիկ իմաս-
տութիւնն այ , և առաւել քան զառաւել զե-
ղան ցնծութի :

Եւ յուհեաւ ոչ միայն իբրեւ 'ի հրեշտակս
սկսան նայել ի հրեշտակացեալս 'ի մարդ-
կանէ , այլև իբրեւ յազգակիցս այ . զի տե-
սին

սին զմծ սղգակից մարդկութեա . և երկիր
պաղանէին թգրին փառաց տնօրինաբար
խոնարհելոյ քան զհրեշտակական բնուի ,
և ոչ նուճաղելոյ յիւրական բարձրութի . և
փառս անձանց համարէին փառաւորել ըղ-
բանն մարմնացեալ զմծն մարգացեալ զյս
քն , որ խորհրդով տնօրէնութե ազգակիցս
արար զերկրաւորս ի երկնայնոց . և պատ-
ուէլով զմարդկային բնութիս՝ պատուասի-
րեաց և զհրեշտակս ուն զգասս անդրանիկ
եղբարց : Ղ. յս ամ և որ ՚ի սոսին հային ու-
րախութե պատճառք՝ յիրաւի տօն փառա-
ւորութե յերկինս առթեն այսօր երկնա-

ւորաց :

Ղ. յԼ քեզ զի՞ է ասեմ , եկեղեցիդ զինուո-
րեալ յերկրի , տօնել զ՚ի յերկինս համբար-
ձումն փեսայացեալ բանին . ոչ ապաքէն
անկ եր. քեզ ՚ի սուգ մտանել առաւել և ՚ի
պահս . ըբ , մինչդեռ ի նս իցէ փեսայն՝ ոչ
է մարթ պահել . այլ յորժամ վերասցի ՚ի
նցնէ փեսայն , ապա պահեսցեն յաւուրսն
յայնստիկ : Ղ. յԵ յիրաւի . զի ո՞ր հարսն սի-
րելի կարօղ իցէ ՚ի տեղի սգոյ տօն ուրա-
խութե կատարել ի բաժանիլ փեսային յիւր
մէ վն գնալոյ յանդարձ ճնհորդութի , և
հեռանալոյ այնչափ՝ որչափ հեռի են եր-
կինք յերկրէ : Ոչ զարմանայք ընդ այս ով
մանկունք եկեղեցւոյ տօնասէրք , կատա-
րիչք աւուրս հանդիսի . այժ այդ այդպէս է
ասէք , այլ զպատճառսն կամիմք լսել :

Ղ. ունարո՞ք զգեղեցիկ պատասխանինս յեկե-
ղեց-

դեցւոյ անտի՝ որ է դսւստր վերինն սիոնի :
 Երկրորդմբք ասէ սաղմոսերգութբք ուսու-
 ցանեմ որդւոյ իմոց յաւուրս համբարձման
 զկրկին պատճառս ուրախութե իմոյ և տօ-
 նախմբութե լը վերանալ անմահ փեսային
 յերկրէ յերկինս : Քաղեցէք՝ զոր նուագէք
 յաւուրս տօնի , զՏՅն է երկիր լրիճ իւրով .
 մինչև ցկատարած , սա ինքն է թագաւոր
 փառաց . և զՆափս հարեքն նմ հեթա-
 նոսք , մինչև ցվախճան , զի նոյ զօրութիք
 յերկրէ յոյժ համբարձան : Սաղմոս ասա-
 ցէք հոգւով , սաղմոս ասացէք և մտօք .
 սաղմոս ասացէք նոյ իմաստութեք , սաղմոս
 ասացէք թգրին մերում , սաղմոս ասացէք
 հոգւով դաւթի և պողոսի . և յայնժամ հա-
 սու լինիք իմաստից ուրախարար տօնախում-
 բութես :

Երաքէն այսօր ուսաք տօնակից հոգեղի-
 նաց լինել հոգեղէնքս . այսօր ուսաք ուրա-
 խակից լինել հրեշտակաց ուրախակից եղե-
 ւոց բնութե ազգի մարդկան . այսօր ուսաք՝
 զի մի է եկեղեցի վերին և ստորին , երկնա-
 ւոր և երկրաւոր , անդրանկաց հրեշտակաց՝
 և կրտսերաց մարդկան . վնյ մեր է և նո-
 ցայն ուրախութի , մեր է և նոցայն տօնա-
 խմբութի . վնկ և սաղմոսեմք . ՏՅն է եր-
 կիր լրիճ իւրով , տիեզերք և նմ բնակիչք
 նոյ . և յերկրէ յերկինս ելեալ մեր խորհրդ-
 րով՝ որ և երկիր կենդանեաց , զանդանօր
 բնակչացն խորհրդածեմք ցնուութի յլա-
 ոաջել իւրեանց լը վերելս երկնաւոր փե-

ՈՒՐ .

սայ .

սային . Համբարձէք իշխանք ասելով ըզ-
գրունս ձեր 'ի վեր , և մտցէ թիւր փառաց ,
և որ 'ի կարգին : Եւ առաջին պատճառ
տօնիս՝ տօնակցութի երկրաւորաց լը երկ-
նաւորաց . և ուր մնայ այնուհետեւ սուգ և
տրտմութի , երբ մտօք յերկինս մտանեմք
և յերկինս տօնեմք զվերանալ նոն յերկինս :
Իսկ երկրորդ պատճառ ճոխադոյն , այն է
առանձին ուրախութի մեր յերկրի , 'ի խոր-
հուրդ միւս սաղմոսին մեկն ստորագրի .
Սափս հարէք ասէ նմ հեթանոսք , յայտ
է թէ որդիք մարդկան՝ եկեղեցի հեթանո-
սաց , աղաղակեցէք առ նձ 'ի ձայն ցնծու-
թեան . Եւ վժ . 'ի կարգ անկեալ բանիւն
տեսցես . քանզի ասէ . զի նոր բարձրեալ և
ահարկու թիւր մեծ 'ի վժ նմ երկրի . իմա՛
երևեցաւ խոնարհեալ յերկիր հեզութի ,
առ 'ի բարձրացուցանել զմեզ 'ի վժ երկրի
և 'ի վերոյ քան զերկինս . վժյ հնազանդ ա-
րար զԺողովուրդս մեզ , և զհեթանոսս 'ի
ներքոյ ոտից մերոց . այս է հաստատեաց
քժ իւր հոգեւոր թագաւորութի 'ի վժ երկրի՝
կացուցանելով նոր եկեղեցի և Ժողովուրդ
սեպհական յնմաղդաց և 'ի Ժողովրդոց , և
առնելով մի հօտ և մի հովիւ . զհեթանոս
մարդիկն նոր իէլ արար , և զխուժադուժ
դեւս լը ոտիւք եկեղեցւոյ արար . լը , ահա
ւասիկ ետու ձեզ իշխանութի կոխել զօծս
և զկարծիւ և զնմ զօրութիս թնամւոյն :
Ս զի ընտրեաց զմեզ իւր 'ի ժառանգութի՝
զգեղեցիւն յակօբայ նորոյ սիրելւոյ քան

զառաջինն . կարգեալ իւր ժառանգաւորս
 և ժառանգակիցս զմմ հաւատացէլն , առ-
 նելով զԺողով հաւատացելոց իւրոց՝ ազգ-
 ընտիր , ազգ Ծբ , քահանայութի , Թէրու-
 թի , իմիաձայն վկայութե նախամարգա-
 րէին և վիմին հաւատոյ . և այս ամ կատա-
 րեցաւ զկնի յարուն փրկչին մինչև 'ի համ-
 քարձումն նր յերկինս՝ յաւուրս քառասուն ,
 յորս խօսէր ի աշակերտսն վն արքայունն
 նոյ , այս է՝ վն կարգաւորութե եկեղեցւոյ
 իւրոյ զինոճորելոյ , որ է օրինակ արքայու-
 թեն երկնից կմ յաղթանակօղ եկեղեցւոյ :
 Արդ 'ի լրումն տնօրինական խորհրդոցս ,
 յետ առնելոյ զեկեղեցի ոմ երկնք յերկրի ,
 պէտք էին տն վերանալ յերկինս , և անդր
 ուղղել զգնացս մեր . վն ասէ , Համբար-
 ձաւ ան օրհնութե , և տր մեր ձայնի՛ն փո-
 ղոյ , ձայնակցութե առաքելոց՝ որ փողք ե-
 ղեն քարոզութե աւետարանի , ի գաբրիէ-
 լեան դասուց : Աւ զիարդ իցէ մեզ չլինել
 ձայնակից ուրախութե երկնի և երկրի :
 Բայց թէ մեկնեցաւ 'ի մէջ երկնաւոր փե-
 սայն , չէ և չէ այդ՝ նշանակ կմ առիթ սգոյ
 և տրտմութե . նախ՝ զի ինքն իսկ ասաց ,
 եթէ ես ոչ երթայց , միտթարիչն ոչ եկես-
 ցէ առ ձեզ . ապա եթէ երթամ , առաքե-
 ցից զնա առ ձեզ : Արկրորդ՝ զի ասաց դար-
 ձեալ . և ահա ասիկ ես ի ձեզ եմ զմմ ա-
 լուրս մինչև 'ի կատարած Յի . զի անմեկ-
 նելի կայ միայ յեկեղեցւոյ իւրում հոգւոն
 իւրով սքլ : Արդ՝ զի թէպէտև մարմնով
 վե-

վերացաւ , բայց տակաւին և մարմնով ոչ
բաժանեցաւ . զի եթող մեզ 'ի մխթարուն
զխորհուրդ քեզ մարմնոյ և արեան իւրոյ . և
ոնց յերկինս նստաւ յաթոռ սրբութե իւրոյ ,
նոյնպէս և յեկեղեցւոջ բազմի 'ի խորան
սրբութե իւրոյ . և այն ոչ յեհմ և եթ , ոնց
երբեմն , այլ ը նմ տիեզերս յամ եկեղե-
ցիս սքց : Չքգ զի գալոց է միւսանգամ ը
իւրում անսուտ խոստման , և ը վկայելոյ
հրեշտակաց առ առաքեալն . այս յո՛ր
վերացաւն 'ի ձէնջ յերկինս , սոյննա եկես .
ցէ՛ զոր օրինակ տեսիք զդա երթեալ ը եր-
կինս : Ըստ է իմաստութի սքց՝ պատրաստ
լինել միւսանգամ գալստեան փրկին . և
այս լինի՛ եթէ սիրաք մեր իցեն հանապազ
ը նմա յերկինս :

Եւ ահա վերջին և վախճանական պատ-
ճառ տօնի համբարձման , քի համբառնալ և
մեզ ը քնի յերկինս , այժմ կարօտով սրտի
առ երկնաւոր փեսայն հոգւոց մերոց . զի
տենչ սրտի առաւելու առ սիրելին տեղա-
փոխեալ 'ի հեռաւոր վայրս . իսկ յելս յաս-
տեաց՝ հոգւով . ոնց փայլակնաբորբոք բոց
յերկրէ յերկինս սլացեալ , ը առաւելուն
սիրոյն . և յաւուր հասարակաց յարութե
նաև մարմնով յափշտակեալ ընդառաջ տն
յօդս ը լուսերամ պարս աջակողմեան դա-
սուն : Եւ զայս նմ միաբան քարոզեն մեզ
դաւիթ և պօղոս :

Դաւիթ ասէ 'ի խորհուրդ տօնիս . իշխանք
ժողովրդոց ժողովեցան առ նժ արբահա-

մու . զի նյ զօրութիք յերկրէ յոյժ համբարձան . այս է . փրկիչն մեր 'ի վերանալ իւր յերկինս յաւուր աստ համբարձման՝ ոչ եւ 'ի վեր միայնակ , այլև զիշխանս ժողովրդոց մերոց զԹՐ նախահարս , զնահապետս և զմարգարէս թ իւր ժողովեալ տարաւ առ հայր իւր՝ որ կոչէր զինքն նո՞ժ աբրահամու . որով և մեզ յոյս մեծ ետ վն մեր առ նա ժողովելոյ , յայտ արարել՝ թէ ոնկ զնս նո՞ժային իւր զօրութիք եհան 'ի բանտէ , և ամբարձ յերկրէ յերկինս , նովին ամենազօր զօրութիք և զմեզ ունի ամբառնալ . ըԲ , և ես յորժամ բարձրացայ յերկրէ , զամենեւին ձգեցից առ իս :

Եւ թէ ոյք իցեն ամենեքին այսոքիկ , դարձեալ վկայէ նո՞ժահայրն դաւիթ յաւուրս սաղմոսի . Ո՞վ ելցէ 'ի լեառն նոն յերկինս , կի՞մ ո՞վ կացցէ 'ի տեղւոջ սրբութե նր 'ի խորանս երկնից արքայութեան : Որ սբ է ասէ ձեռօք , նր բարեգործ և արդարութիք արդիւնական ը հաւատոց , և անբիծ սրտիւ , նր սբ և մաքուր յնամ աղտոյ մեղաց . և արդարեւ երանի որ սբ են սրտիւք , զի նք զնո՞ժ տեսցեն : Որ ոչ էառ զնանրութիս յանձն իւր , այս է՝ ոչ եղև անձնատուր յունայնութիւնս Յի , յինչս , 'ի փառս , և 'ի գրգանս Յի . այլ յանձն էառ զխաչն քոի , և գնաց զկնի նր՝ հասանել լիութե երկնից բարութե . և ոչ երդուճաւ ը ընկերի իւրում նենգութի , այլ էր այո՞ն այո՞ , և ոչն ոչ 'ի բերանի և 'ի սրտի նր . անկեղծ , աննենգ . Ճշմարտախոհ ,

խորհ , ճշմարտախօս . ունի անձամբն՝ նոյնպէս
և եղբայրասէր : Սա առցէ զօգնութիւն 'ի
տոնէ իւրմէ , և զողորմութիւն յայ փրկչէ իւր-
մէ , աստ շնորհօք , և 'ի հանդերձեալն փա-
ռօք : Ըստ ազգ արդարոց է՝ ճշմարիտ հա-
ւատացելոց քնի , որ խնդրէ զտր յս , խնդրէ
տեսանել զերեսս այ յակոբայ , և լինել անձա-
տես յաւիտեան . և յայտ է թէ որ խնդրէ՝
գտանէ , ինչ տոն բանի :

Իսկ պօղոս գեղեցիկ բովանդակէ զանձն 'ի մի
բան . եթէ յարեայք ասէ ընդ քնի , ապա
զվերինն խնդրեցէք , ուր քննաստի ինչ աջմէ
այ . զվերինն խորհեցարուք , մի զայս՝ որ
յերկրի աստ է . քանզի եթէ ճշմարիտ քրիս-
տոնեայք էք՝ ոչ միայն խաչակից եղէք քնի ,
այլև մեռայք Յի . և կեանքն ձեր ծածկել
են ինչ քնի յանձն . որ է յարութիւն հոգւոց և
կենդանութիւն առաջին : Անայ ձեզ խնդրել
համբառնալ ինչ քնի յերկինս նաև յարուցել
մարմնով , զի յայտնի լինիցի կենդանութիւն
ձեր անմահական . արդ ինչ այդ մի յերկունա-
նայք , այլ երկայնամիտ լերուք յուսով . զի
յորժամ քն յայտնեսցի կեանքն ձեր 'ի միւ-
սանգամ գալստեան իւրում , յայնժամ և
դուք ինչ նմա յայտնեսցիք փառօք :

Ըստպիսեօք տօնեսցուք անձամբստ և հո-
գեշահ խորհրդովք զհամբարձումն քնի՝ ով
անձամբք . զի և վախճանի տօնիս արժանի
լիցուք հասանել . որ և այն է վախճան և
դիտաւորութիւն անձնօրէնութեց փրկչին ,
այն փրկութիւն մեր : Ըստպիսեօք վառեալք

տենչանօք փափաքեսցուք տեսոյնք՝ ի յերկինս , և ըն օրինակի նր՝ ճանապարհորդեալ ըն անկիրս մարդկային կենցաղոյս առանց մեղաց , մեռցո՛ւք սիրով՝ ի խաչի , և յարուցեալ այժմ հոգւով , և յաւուր յարուածնաւ մարմնով՝ վերասլացուք առ ձորն մեր . և յայնժամ տօնեսցուք զհամբարձումն մեր զոյգ ըն համբարձմանն քնի՝ յամենաժողով տօնի երկնային հարսանեաց , անթիւ բազմութիւն երկնաքաղաքացեաց՝ հրեշտակաց և մարդկան , ի փառս փառաւորեալ փրկչին մերոյ և ձոն և անյ՝ յնի քնի . ըն որում հօր և ամենամբ հոգւոյն փառք և երկրպագութիւն յաւիտեանս . ամէն :

XX

ՃԵՌ . ԺԵ :

Ի Գալուստի հոգւոյն սէյ :

Իողբի անյ , հողի ձոն՝ քը և բարի , ո՛վ հողի հեղութե՛ն , աղբիւր բարութե՛ն , զեղումն քաղցրութե՛ն , աւետիք տիրական խոստման , մի միայն մխիթարիչ սրտից մերոց , կեանք և կենդանարար հոգւոց և մարմնոց , շնչեալ յիս աղաչեմ զսիւք զո՛ւարթութե՛ն շնորհաց քոց , խոնարհեալց էջ աղաչեմ յաւուր աստ իջման քո՝ ի դասս առաքելոց , էջ և ի սիրտ իմ տառապեալ և անարժան՝ բղխել զբանս քո բարիս զբէն և զքոյոց պարգեւաց ,

ա.

առաքեալդ 'ի հօրէ որդւոյ՝ 'ի լինել մեզ
առուցիչ , յիշեցուցիչ , զօրացուցիչ , և ա-
ռաջնորդ 'ի կեանսդ յաւիտենից :

Օ հոգւոյն զգալուստն տօնէ այսօր եկեղե-
ցի ուրախութիւն մեծաւ հանդերձ որդւոյք
իւրովք , որք առին զհոգին որդեգրութե .
զի ոչ եթէ զհոգի Թիս առաք , այլ զհոգին՝
որ յայն շնորհեցաւ մեզ . և երանի թէ առ-
նուցումք յաւուրս հանդիսի զհոգին զայն
ճշմարիտ՝ զհոգին անծեղէն . որ է հոգի ան-
կից և փառակից նոցին , բղխումն անձառ և
անապառ . հոգի անեղ և կատարել . փչումն
էսկան և շունչ կենդանական . սիրտ անօր-
թե , և սէր անձնաւոր , զօդ միութե անբա-
ժանելի 'սբ երրորդութե :

Օ այս ամ յաւուրս իջման 'սբ հոգւոյն 'ի
միտ առէք ամ հոգիք հեզք և խոնարհք ,
և հոգի առէք այսօր անծեղէն ի 'սբ առա-
քեալս . և վառեցարժեք հոգւով ան . և նու-
սին վառեցարժեք յայսմ հետէ յամ 'ի կեանս
ձեր . զի որ հոգւովն ան վարին , 'սք են որ-
դիք ան . քզի և օրս սքանչելի ինքնին զար-
թուցանէ և արծարծանէ 'ի հոգիս ձեր խոր
հուրդս մեծամեծս և հոգեշահս . մանա-
ւանդ որոց յարուցել է ի քնի 'ի նոր կեանս ,
և յօրէ անտի համբարձման անձն ան ապառ-
ուիրանի նստեալ յե'մ 'ի խաղաղութիւն
հոգւոյ , աղօթիւք և խնդրուածովք ակնու-
նելով ընդունելութե հոգւոյն սբ յաւուր
աստ պէնտեկոստի , որ թարգմանի օր յիս-
նե-

ներորդ ի զատկէ և այսր :

Ո՛վ սքանչելի աւուրս խորհրդոյ . մարմին մեր քո՝ գլուխ մարմնոյ եկեղեցւոյ իւրոյ՝ տասն աւուրքք յառաջ յերկրէ՝ յերկինս վերանայ , և այսօր յաւուրն տասներորդի՝ հոգին քո՝ յերկնից յերկիր իջանէ , առաքել ի հօրէ յանուն միածնին . մարդիկ առաքեն առ լո՛ւս զլո՛ւս մարդացել , և լո՛ւս առաքէ առ մարդիկ զլո՛ւս փոխան լո՛ւս , իմ հայր զհօգի իւր նք փոխան միածնին իւրոյ : Ոչ որդին պակասի հոգւով յերկրէ՝ յելս իւր մարմնով յերկինս , և ոչ հոգին պակասի յերկնից՝ իջանել անդ իւրում յերկիր : Ո՛վ ամենախնամ տեսչուն , և անհասանելի մարդասիրութե՛ մարդասէր հոգւոյն լո՛ւս . որ էջն այսօր սիրով առ մեզ սէրն լո՛ւս եղէն . զի լո՛ւս սէր է . և սէր հայր ի սիրոյ որդւոյն զսէր իւր զհօգին առաքեաց առ մեզ , ըզպարգեն առատութե՛ , զծովն բարութե՛ , զլիութի երանութե՛ . զի այսօր ստուգապէս ճմարտեցաւ առածն հոգերգողին , եւ թէ հոգի լո՛ւս ելից զտիեզերս :

Եւ միթէ ոչ էր յերկրի նք հոգին լո՛ւս նախ քան զիջանել իւր այսօր յերկիր . և կարի իսկ քաջ . բայց և այն ճմարիտ , զի որ էրն լո՛ւս մեզ միշտ՝ նորօրինակ եղև այսօր լո՛ւս մեզ . միշտ ծագէր անշէջ ճառագայթ իմանալի արեգականս յերկիր , այլ լուսաւորութիւն փառաց նք և ջերմութի սիրոյ նք՝ ամպով մեղաց ծի խափանեալ՝ ոչ այնպէս ազդէր յողիս մարդկան . իսկ այսօր փարփտեցաւ ամպն ,

ամսն , և նորոգ ծագեալ երևեցաւ արեգակն : Եւ այս է բան շարականոցին . * Եւ սոր զոճարձացան արարածք՝ ճշմարիտ գալստեամբ հոգւոյն սթյ ॥ :

Վիտեմք , զի սա ինքն արարչագործ սբ հոգին՝ արարչակից հօր և որդւոյ՝ ի սկզբանէ անտի Յի շրջէր ի վր ջուրց կենդանածընել զարարածս . նոյն ինքն հոգին անծեղէն էր՝ որ ի հօրէ բերանով որդւոյ փչեալ յերեսս նախաստեղծին ադամայ , ոչ միայն տայր նմա շունչ կենդանութե և հոգի բանական , այլև զհոգի շնորհաց սրբութեան ներքին մարդոյն և սկզբնական արդարութեան . ոպ և նա ինքն էր՝ որ ելից զնահապետս , խօսեցաւ ի մարգարէս , և խաղաց ի վր դաւածի և համօրէն ընտրեւոց իւրոց ի հնութե օրէնս , ոպ հոգի կենդանութե՝ որ շարժէ զմարդ ի գործ կենդանական , և ոպ ոգի զոճարթութեան՝ որ ուրախ աւանդսիրտ զսկիզբն կենդանութե . և ես առաւել . զի թէ մարմինն հոգւով կեայ և շարժի , գիտեա՞ զի և հոգին մարդոյ հոգւով ալ և եթ կեայ և շարժի հոգեպէս . և եթէ հոգին մարմնոյ՝ է այնչափ կենսառիթ , ըմ հոգին է կենդանաբար , մարմին ինչ ոչ օգնէ , զի՞նչ իցէ այնուհետև հոգի հոգւոյ , սբ հոգին ալ անծեղէն . քանզի ան հոգի է , և հոգին սբ հոգի ալ . և եթէ այսպէս , ապա ուր հոգի ան է , անդ ազատութի է , անդ երանութի , անդ ուրախութի անտրտում , անդ խաղաղութի , և խնդութի ի հո

Հոգի Խբ . և վսկ ոնդ գինի ուրախ առնէ ,
իւզ՝ զոճարթ , ինմին և ներգործութիւք
Հոգւոյն 'ի գիրս յարբումն հոգւոր և յօ-
ծումն հոգւոր օրինակին :

Եւ ի վանհնարին աղետիցս և անկարծե-
լի դիպոճածոյս . զի ինքն հոգին անձ ուրա-
խութիւն հոգւոց և միտիթարիչ անախտ և
անտրտում , ոչ էր ուրախ 'ի վերայ հոգւոց
մարդկան՝ յօրէ , յորմէ տրտմեցուցին զնա
նախածնողք մեր և զաւակք նց վատթարա-
գոյնք . զի մարդասէր հոգին իմաստութե-
փախչի 'ի նենդութէ , և հեռանայ 'ի խոր-
հրոց անմտաց , և ոչ բնակէ 'ի մարմնի վա-
րեցելոյ մեղօք . մաքուր և Խբ աղանի ոչ
հանգչի 'ի գէշս և 'ի գարշս , այլ դառնայ
'ի տապանն . զի զինչ միաբանութի է լու-
սոյ ի խաւարի , կիմ սթին ի պղծոյ , ևս ա-
ռաւել՝ սրբուէ սթց ի անսթց . մինչև ստոր-
ջանալ իմն Խբ առնելոյն զմարդ , և ա-
սել . մի մնասցէ հոգի իմ 'ի մարդկանդ
յայդմիկ՝ վս լինելոյ դց մարմին : Եւ այս-
պէս անհոգի մնաց ազգ մարդկան և դիակ-
նացաւ հոգեպէս , մինչև 'ի լինել բանին
մարմին , և բնակել 'ի մեղ հոգւոմն իւրով
սթվ :

Եւ պա ուրեմն եթէ արդարք ոմանք արժա-
նի եղեն հոգւոյն Խբ՝ յետ ապականութե-
հասարակաց բնուէս մեղօք , այդ էր 'ի նա-
խընթաց արդեանց քնի , և առանձին չնորհ-
անդուգական . և այն տակաւին թերակա-
տար , և ոչ կատարել՝ ոնդ յօրէնս չնորհաց .
ԴՐ՝

որ՝ ի հասարակաց արկածից մահու պահել
ցայս վայր կենդանի ենուլքայ և եղիայի՝
ոչ զայն յայտ առնէ , թէ անմահացան , զի
են տակաւին մահկանացու , և կարեն մե-
ռանիլ . և ունին իսկ մեռանիլ յաւուրս յե-
տինս . այլ հոգի այ պահէ զհոգիս նոցա ի
մարմինս առանձին պարգեւօք տեսչուէ իւ-
րոյ մինչև ցժամանակն սահմանեալ ըստ
գաղտնի խորհրդոց իւրոց . և եթէ ոմանք
ոմանք յարեան ի մեռելոց զօրութիւն նշա-
նագործ հոգւոյն այ , եթէ նախ քան զգա-
լուստ փրկչին յՅ՝ և եթէ ի գալստեան և
յետ գալստեան կենարարին , ոչ եթէ ան-
մահուէ և անապականուէ էր գուշակ , այլ
առ ժամանակեայ նորոգումն կրկին կենդա-
նութիւն . վնյ և անդրէն մեռան վերստին .
մինչև յարուսցէ զնո հոգին այ ի կեանս
անախտութե և անեղծութե : Սոյնօրինակ
և հոգեպէս ընդունակ լինել հոգւոյն այ՝
թէպէտև ոչ սակաւուց վիճակեցաւ յառաջ-
նոց , բայց ոչ էր հասարակաց պարգև , և
ոչ առատաբուղիս շնորհի զեղումն ի ամենա-
ռատ հաճութե իւրոյ , այլ նշոյլ հանդեր-
ձելոյ բարերարութե , և ըստմասնեայ ձիրք
առատութե նր՝ իբրև հանդերձել փրկչին
աւետիք և առհաւատչեայ և արդիւնք կան-
խաժաման :

Ս այ և առաջինք թէպէտև բարեկամք այ
և մարգարեք արարան հոգւով , այլ առին
և եթ զհոգի ծառայութե տն . և ոչ զհոգի
ազատութե և որդեգրութե , որով մեքս ա
զա-

ղաղակեմք արքայ հայր , ո՞նի որդիք նոյ շնորհօք . ուր նք տր միայն կարգային զնձ երկիւղիւն : Այլ այս իսկ էր պատճառն , զի թէպէտև հաւատարիմ ծառայք բաղում էր ղեն նոյ հաւատարմագոյնք և քան զբազումս յօրինաց շնորհաց , այլ ո՞նի ՚ի ծառայական կարգի քնացին արտաքոյ տանն նոյ՝ երկնից արքայութե ասեմ , բանտարգելեալ հոգւով ո՞նի պարտաւորք յանցաւորութե նախահօրն ՚ի ստոճերս մահու . մինչև հատուցեն զպարտս ադամային բնուէ ՚ի ձեռն նորոյն ադամայ՝ իմա՛ քո՛ի որդւոյն նոյ և որդւոյն ադամայ , և ՚ի ձեռն նորա՝ որ էր ճշմարիտ որդի ազատ և ազատարար՝ առցեն զհոգի որդեգրութե և ազատութե . զոր և ընկալանն իսկ յիջանել քո՛ի հոգւով ՚ի դժոխս առ երամս արդարոց . որով և արժանի էր ղեն վերանալ լէ փրկչին յերկինս , և մտանել ՚ի տունն նոյ իբրև որդիք և ժառանգք և ժառանգակիցք քո՛ի՝ հոգիք նմարդարոց կատարելոց :

Իսկ ՚ի նոր օրէնս զի՛նչ . այն ինչ ծնեալքս լի մարմնոյ՝ վերածնեալք աւազանաւ ՚ի տք հոգւոյն , իսկ և իսկ ընծայիմք յորդեգրուէ հօրն երկնաւորի և յեղբայրակցութի քո՛ի և ՚ի ժառանգութիւն արքայութե . վո՛ր ղի ծնեալքս որդիք բարկութե՝ վերստին ծնանիմք ՚ի ջրոյ և ՚ի հոգւոյ որդիք փրկութե : Այլ անձառ շնորհիս , ո՞վ անպատում պարգեւացս . միայն թէ մի ապաշնորհ ինչ գտանիցիմք , և մի զպարգեն նոյ առ ոտն հարկաւ

կանիցեմք : Ս. յապիտի են ձիրք պարգևաց
 հոգւոյն և շնորհքառատութե նր յետ գա-
 լստեան փրկչին . զի յայնմ հետէ դարձոյց
 հայր երկնաւոր զանէծս յօրհնութիւն , և
 զբարկութի իւր 'ի փրկութի . իջցէ ասե-
 լով անդրէն հոգի իմ 'ի մարդիկդ յայդ վ'ս
 լինելոյ որդւոյ իմոյ մարմին , քի մարդ ճշ-
 մարիտ , յորոյ վ'ր էջ հոգի իմ 'ի յորդանան ,
 և ես վկայեցի՝ եթէ որդի իմ ես դու , և
 ես այսօր վերստին ծնայ զքեզ , և քեզ զոր-
 դիս մարդկան . և եղիցին ինձ այսուհետեւ
 յուստերս և 'ի դստերս . և տաց զոգի իմ
 'ի նոսա , և մի մեկնեացի 'ի նոցանէ յաւի-
 տեան : Ս. հնումն մարգարէք ոմանք հոգի-
 ընկալք լինէին . այլ յետ մարմնանալոյ
 միածնիս և կատարման տնօրէնութե նր և
 վերանալոյ առ իս , հեղից յոգւոյ իմմէ 'ի
 վ'ր նամ մարմնոյ , և մարգարէասցին ուս-
 տերք ձեր և դստերք . երիտասարդք ձեր
 տեսիլս տեսցեն , և ծերք ձեր երազովք յե-
 րազասցին . և եղիցի նամ որ կարդասցէ զա-
 նուն նոն , կեցցէ :

Տեսանէք զնորհուրդ գալստեան հոգւոյն
 սբյ , որ եղև արգասիք գալստեան բանին
 յ'ս , և վերանալոյ անդրէն առ հայր , և հաշ-
 տեցուցանելոյ զնա ի արարածս . տեսա-
 նէք , զի խորհրդով ասէր մեզ նոն , լաւ է
 ձեզ՝ եթէ ես երթամ . զի իջումն հոգւոյն
 սահմանեալ էր լինել յետ ելից որդւոյ առ
 հայր . արդ ոպ որդին ելանելով՝ եբաց մեզ
 զդրունս երկնից , նոյնպէս և հոգին իջ-
 մամք

մամբ իւրով եբաց զսահանս երկնից , և անձրեւեաց 'ի մեզ զձմ յորդունի շնորհաց և պարգեւաց իւրոց իբրեւ զջուրս բազումս՝ որք ծածկեն զծովս . զի հոգի ձն ելից զտիւ-
զերս :

Եւ այն է՝ զոր ձորն ասաց . որ հաւատայ յիս , ոմ ասեն գիրք , գետք յորովայնէ նր բղխեսցեն ջրոց կենդանուէ : Օ այս ասէր վն հոգւոյն՝ զոր լուսնեւոց էին . զի չե էր հոգի , քանզի յն չե էր փառաւորել : Եւ պա ուրեմն օրս պենտեկոստէից է օր վայելելոյ յարդիւնս վաստակոց փրկչին . զի դալուստ հագւոյն սթ յեղե պտուղ մարդեղութե բա նին նյ և չարչարանաց նր : Եւ այն է՝ զոր ձորն ասէր . ես եկի զի զկեանս ունիցին , և առաւել ևս ունիցին . կեանս ունիցին մարմնանալով իմով , յորոյ 'ի նշանակ բժշկեցի զձմ օխտս , և զցաւս ձմ փարատեցի 'ի մարմնոց մարդկան . այլ ես ետու զմարմին իմ յձմ ցաւս չարչարանաց՝ մահու չափ , և մահու խաչի , զի և հոգիք նոցա բժշկեսցին . ես մեռայ մարմնով , զի նոքա կեցցեն հոգւով . ես առի զհոգի նք մարդկապէս , զի տաց և մարդկան զիմ հոգի ձծապէս . այս է ասել՝ առաւել ևս ունիցին ըզկեանս ինե և արդեամբք կենարար մահու իմոյ . քանզի յետ յարուէ իմոյ և ելանելոյ առ հայր՝ առաքեցից զհոգի հօր իմոյ . որ և իմ հոգի , զհոգին ճմարտուէ , զկենդանարարն ազանց բոլորեցունց հոգեպէս . զի ոմ ես մարմին զգեցայ վն մարդկան , նոյնպէս

պէս և մարդիկ հոգի զգեցցին ինք և վասն
իմ . առի զմարմին նց , տաց նց զհոգի իմ .
և լինիցին կենդանիք . ըմ , զգենուցուք զօ-
րութի՛ն ի բարձանց :

Եւսմ օրինակ զգալի ցուցաւ տեսիլ յարու-
թե մարմնոց , զոր եզեկիէն ետես . զինախ
ոսկերք մեռելոտիք՝ կցեցան յօդ առ յօդ ,
և ջիւք և մարմինք պատեցան զնոքօք . ձեա-
ցան մարդ կատարեալ լը արտաքնոյն . այլ
զի ոչ գոյր ՚ի նս շունչ , ցի հոգի , չէր տիրա-
պէս յարութի . և տակաւին անկէլ տարա-
ծեալ կային սիիւռ յերեսս դաշտի Յիս .
մինչև ՚ի վերստին սքանչեւեաց նոն եկն ե-
մուտ ՚ի նս շունչ և հոգի կենդանի . և այն-
պէս եղեն մարդ կատարեւ ՚ի մարմնոյ և ՚ի
հոգւոյ . կենդանացան և յարեան կանգնե-
ցան ՚ի վր ոտից . որով և ճմարտեցաւ յա-
րութի մեռելոց : Եւրդ լը ամին օրինակի՝ ՚ի
լինել բանին մարմին՝ սկիզբն եղև նորոգու-
թե մեռեալ բնուէս . զի մարմին զգենուլ
որդւոյ՝ էր որնպ թէ պատել զչորացեալ ոս-
կերս մեր ջլօք և մարմնովք . այլ ՚ի շնչել այ-
սօր հոգւոյն սթյ ՚ի վերնատան՝ զգեցոյց մեզ
հոգի կենդանի , և կենդանացոյց , և ետ
գործել զգործս կենդանութե հոգեպէս ,
նորահրաշ նորոգութե լը ներքին մարդոյն :
Եւ վսկ գալուստ հոգւոյն սթյ եղև այսօր
՚ի նմանութի սաստիկ հողմոյ , որ է նշանակ
չնչոյ և ոգւոյ . և հանգեաւ ՚ի վր առաքե-
լոց ՚ի նմանութի լեզունաց հրեղինաց . վս
զի հուրն ՚ի տարերաց միջի է առաւել ան-
մար .

մարմին , առաւել ներգործական , և առաւել յայտարար հոգեղէն զօրութեց և ներգործուեց . ոյր վն և հրեշտակք՝ որ են աննիւթական հոգիք , անխտիր կոչին հոգեղէնք և լուսեղէնք , հրեղէնք և բոցեղէնք . ըմ , որ արար զհրեշտակս իւր հոգիս , և ըզպաշտօնեայս իւր՝ ի հուր կիզանօղ . իսկ լեզուն յայտ է թէ գործի է կենդանի բարբառոյ՝ ի բանական կենդանւոյ . մինչ զի այս ամ իրօք յայտնի կացոյց հոգին այ՝ եթէ եկն առ ի կենդանացուցանել շնորհօք զմեզօք մեռեալ բնութիւն :

Եւ թէ որպէս կենդանացան , արիացան , մանաւանդ թէ և հոգիացան առաքեալք ի ժամուն՝ յեղակարծ փոփոխմամբ , յայտ է ի ներգործութեց հոգւոյն սբլ . որ տայր նց բարբառել յայլեայլ լեզուս զպատգամս կենդանիս՝ գերահրաշքան զմարգարէս . տայր նց մեկնել զհարազատ միտս մարգարէութեց՝ առաւել քան զոր իմանային տեսանօղք ի մարգարէանալ իւրեանց . տայր նց աւետարանել զեկեղ հասեալ փրկութի տիեզերաց աւետեօք հոգւոյն սբլ՝ ը աւետեացն խոստացելոց ի սկզբանէ . տայր նց տալ և այլոց զհոգիս , և շարժել զսիրտս լսելեաց հոգւով սբլ , և դարձուցանել հոգւով ան զհոգիս նց առ ան :

Եւ զոր օրինակ լոյս վառէ զճրագ , և ինքեան ինչ ոչ պակասի , և ճրագ ի ճրագէ լուցեալ՝ բազմանայ անսպառութի , սոյնպէս և անսպառ աղբիւրն լուսոյ սբ հոգին

վառեաց զաշակերտս ուն զձրագունս , և զօրութիւնս նոր վառեցին և նք զաշակերտեւն , և լուսաւորեւն լուսաւորեցին զտիեզերս ամ . և հրապինեւն զինեցին հրով հոգւոյն զմարդիկ : Չկնորօք տգէտք ՚ի դպրութիւն եղեն հոգւով գիտնաւորք կատարեալք , և գերագոյն փիլիսոփոսք իմաստունք ըստ անյ յաղթօղք ամ իմաստնոց Յի . տկարք առաքինացան և զօրացան ի զթիւրս և զինքնակալս . աղքատք մեծացան հաւատով և մեծացուցին զտիեզերս . հինք լի օրինաց կարգի՝ նորոգեցան շնորհօք , և նորոգեցին զՅ անծգիւտութիւն . և պարզաբար՝ մարդիկ սակաււորք և աննշանք՝ զգեցեալ զհոգի անյ , մեծացուցին զհոգի քնի զփոքրիկ , և եղեն կաթուղիկէ քն տիեզերական եկեղեցի առաքելական , զարդարեալ պէսպէս շնորհօք հոգւոյն , և փայլեւնշանօք և արուեստիւք . որովք կերպարանափոխ եղև Յ , և ցուցաւ երկինք ՚ի յերկրի :

Եւ ո՞ կարէ բանիւ բովանդակել զգալըստեան հոգւոյն սք զանբաւ բարիս՝ յեկեղեցի անյ՝ յօրէ անտի պենտեկոստէից մինչև յօրս յայս . զի զոր յայնժամ վէմն հաւատոյ ասէր առ ժողովեալս , զնոյն և առ ձեզ ունիւմ երկրորդեւ . ձեզ են աւետիքս և որդւոց ձերոց , և ամ հեռաւորաց՝ զորս կոչեսցէ իմ անծ մեր . վս զի լի տիրական խոստման , հոգին սք իջեալ ՚ի դասս առաքելոց՝ ոչ մեկնեցաւ և ոչ մեկնի երբէք ՚ի կաթուղիկէ և յառաքելական եկեղեցւոյն քնի . զի

առ ձեզ բնակեցէ՝ ասէ , և ը ձեզ եղիցի
յաւիտեան : Սինչ զի զօր օրինակ ամ կեն-
դանու թի մարմնոյ և ամ վայելչութի մար-
դոյն է 'ի հոգւոյ անտի նր' , նոյննչս և ամ
բարիք եկեղեցւոյ և կենդանութի և շնորհք
հոգւոյ մերոց է 'ի հոգւոյն սրբ . և զի՞նչ
ասեմ ամ բարիք , այլ և չիմն ամ բարեաց՝
հաւստք , և դուռն ամ բարեաց՝ աղօթք .
զի և ոչ իսկ կարօղ է որ՝ ասէ առաքեալն՝
ասել տոր զյս , եթէ ոչ հոգւոյն սքով . և
զոր կամքն յաղօթս՝ ոչ գիտեմք , այլ ինքն
հոգին լինի բարեխօս՝ իմ տուն տունօղ աղօ-
թից , 'ի հեծութիս անմուռնչս , և որպէս
յանդիմանականաց հօր 'ի դիմաց մերոց ,
այն՝ որ էն էակից և փառակից , միջնորդ և
բարեխօս զինքն ընծայեցուցեալ . ոնի և ծո-
ցածին բանն կոչի և է բարեխօս վս մեր :
Եւ զի այս այսնչս , մեք զի՞ կամք թմբերէչ,
զի՞ կամք տարակուսեալ , իբր անհոգի և
անշնչացէչ , թափուր 'ի շնորհաց և 'ի պար-
գեաց կենդանարար տք հոգւոյն . եկայք
գիմեցնէք յաղբիւր անմահութե , յաղբիւր
շնորհաց և գթութե , որ բղխէ անհատա-
հոս և անսպառելի յեկեղեցի այ՝ հոգին
այ : Եթէ առաքեալք նովաւ զօրացան , ա-
շակերտք նովաւ լուսաւորեցան , վիշաք նո-
վաւ փայլեցին , վկայք նովաւ յաղթեցին ,
կուսանք նովաւ առաքինացան , ճգնաւորք
նովաւ հանդիսացան , և ամ սքք յեկեղե-
ցական և յճական կարգէ՝ նովաւ սրբեցան
և արդարացան , մեք զի՞ հեղգամք սպաւի-
նիւ

նիւյն յամենազօր օգնականութիւնորա . որ է
կեանք կենաց մերոց , և հօգի հօգւոյ մե-
րոյ . մխիթարիչ , բարեխօս , զօրացուցիչ ,
առաջնորդիչ յամ 'ի գործս բարութե . ան-
մեր և իմր մեր հօգի անծնունդ :

() Ին եկայք առուրս շնորհիւ մաղթեսցուք ՚ի մարդասէր հոգւոյն զառուրս շնորհ ընդ Խառաքեալն , և զԽմ շնորհս և զսարգեւս նր՝ զոր առատացոյց և առատացուցանէ յեկեղեցի Խա յԽմ Ժամանակի :

Ո՛վ անմահ և անմահաբար Խբ հոգի՛ կենդա-
նացո՛ այսօր խորհրդով գալստեան քո զմեզ՝
'ի մեռելոտի դործոց մերոց դառնալ յմծդ
կենդանի . խաղաղացո՛ զխռովութիւն մեր՝ ի
ծով կենցաղոյս՝ խաղաղութի՛դ երկնաւոր .
նորոգեա՛ն զհնութի՛ մեր , սիրտ Խբ հաստա-
տեա՛ն ի մեզ , և հոգի ուղիղ նորոգեա՛ն ի
սրտի մերում . օ՛ծ զմեզ շնորհօք , և փայլե-
ցո՛ եօթնարփին քո սլարգւօք . լուսաւորեա՛ն
զաչս սրտից մերոց , և ուղղեա՛ն զկամս մեր
'ի կամս քո՝ ի բարին , ի հաճոյն և ի կա-
տարեալն . զօրացո՛ զտկարութիւն մեր , ամ-
բացո՛ զմեզ ի հովանեալ թւոց քոց յամալ-
կածից երեւելի և աներևոյթ թշնամւոյն .
անկեա՛ն ի հոգիս մեր զծառն կենաց զսէրդ .
մծեղէն՝ պողպեբերել զմծսիրութի՛ն և զեղ-
բայրսիրութի՛ն հանդերձ մամ առաքինութեք ,
որ են ստուղբ հոգւոյդ սբջ . և տո՛ւր մեզ
աստէն ճաշակել զքաղցրութիւն քո , և ի
հանդերձեալն արբենալ և զմայլիլ անմա-
հական բաժակաւդ ի սեղանի հօրն երկ-

հաւորի , զոր պատրաստեաց մեզ միաժինն ,
 և դու հրաւիրես 'ի նոյն զկամարարս և զսի-
 րեւիս անոճանգ քոսթյ . զի օրհնեսցուք հա-
 նապազ յանապառ ուրախութիս ընմ սքս
 զերեքսրեան մի իորութիդ հօր և որդւոյ
 և հոգւոյդ սթյ յաւիտեանս յաւիտենից .
 ամէն :

XX

ՂԵՌ . ԺԶ .

Ի Ս երաժշտութիւնն աւարտեալ :

Գեղեցիկ խորհրդովն նայ՝ ոնկ սկիզբն ,
 նոյնպէս և կատարած տնօրինական
 խորհրդոց և իորունական տօնից է մի և նոյն
 շառաւիղ օրհնութեան՝ տիրամայր նք կոյս
 ձածաժինն մարիամ . որ ոնկ ծառ կենաց՝ յետ
 ընծայելոյ երկրի և երկնի զպտուղն կենաց
 զնմորդին իւր , քաղեցաւ և ինքն 'ի կենաց
 աստի , և փոխեցաւ յանմահ 'ի կեանս :
 Ի՛յն՝ որ ոչ միայն առիթ եղև մեզ կենաց
 ծնանելով մեզ զկեանս , այլև սպառնառ ոնկ
 մարդեղութե՛ն , նոյնպէս և նմ բարեաց ե-
 ղելոց 'ի ձեռն մարդ եղելոյն վնմեր կենա-
 րար բանին . որով և գործակից նմ արդեանց
 փրկագործութե փրկչին , մինչև 'ի վերջին
 պտղաբերութիւն անգամ , 'ի գալուստ ասեմ
 հոգւոյն սթյ . զոր ոչ միայն նախ կոյսն ըն-
 կալաւ լիութե՛ք 'ի հիմնարկութե օրինաց շնոր-
 հաց , այլ և նա ինքն կոյսն ետ կանխել զա-
 ռաքումն նթ 'ի դասս առաքելոց՝ զօրաւոր
 բա

Քարեխօսութիւն իւրով , երբ կային մետա-
սանքն 'ի վերնատան միաբան յաղօթս հան-
դերձ մարեմաւ մարքն յսի և եղբարբք նր .
Լա զոր օրինակ հոգին սբ փոխան միածնին
հօր՝ մխիթարիչ եկն յՅ , աներեւոյթ ան-
ձամբ՝ և երևելի ներգործութիւն շնորհաց
իւրոց , նոյնպէս և լեռնարան հոգւոյն սբ
մարիամ՝ մի աղանին և կատարեալն՝ անա-
րատ հաբսն և անարատ մայր տն՝ յետ վե-
րանալոյ օրդւոյն յերկինս եր մի միայն ե-
րևելի մխիթարութիւն առաքելոց և աշակեր-
տաց , իբրև տիրապէս մայր եկեղեցւոյ : Ար
և մի միայն յոյս մեր ճանաչի յետ միածնին
իւրոյ և լե միածնին իւրոյ՝ նաև յետ ելից
իւրոց յերկրէ յերկինս , զոր տօնախմբէ այ-
սօր եկեղեցի՝ ուն տօն տօն տօնաւական և ծագ-
տնօրինական խորհրդոց . զի եթէ փառք
օրդւոյն՝ մօրն է փառք , ապա և փառաւո-
րութիւն մօրն՝ օրդւոյն է փառաւորութիւն՝
յերկինս և յերկրի :

Արդ տեսէք ինձ հաւատացեալք քսի զպայ-
ծառութի խորհրդոյ տօնիս տօնամօր կուսի .
քանզի այսօր տօնէ եկեղեցի զփոխումն նր
յերկինս՝ ոչ միայն հոգւով , այլև մարմնով .
վսյ և վերափոխումն առձայնէ . իմա , ընդ
երեքօրեայ ննջմանն քաղցր քնով անպար-
տական մահու ըստ նմանութե միածնին՝ և
զյարութիւն նր յաւուրն երրորդի և զվերա-
նալն յերկինս հրեշտակօք 'ի ձեռն տօնօրդ-
ւոյն՝ միանգամայն տօնախմբելով յերկցս
երրեակ աւուրս՝ լե իննեակ դասուց հրեշ-

տակաց : Այն զի հասարակաց է տօնս երկնաւորաց և երկրաւորաց՝ ի պատիւ վերջին փառաւորութե և ծայրալիւր ուրախութե թագուհւոյն իւրեանց :

Օ պատմականն հատուցաք բան՝ որ վն սուրբին իրաց , ի կարգի անդ վարուց սբք՝ իբրև լրումն կենաց տիրամօր , ի մէջ առեալ զաւանդութիս եկեղեցւոյ յառաջնոց անտի հարց և ի վարդապետաց վն վերափոխման սբ նախնի յերկրէ յերկինս . մնայ աստանօր տօնական և եթ հանդիս նշանակել , իբրև ուրախակցութի տիեզերաց ընդ փառս՝ փառաց գշխոյին՝ ի յերկինս :

Ապաքէն ը վաստակոց բարեաց՝ և պտուղ փառաւոր ասի և է . ոնկ և ը իւրաքանչիւր արդեանց՝ վարձ փոխարինաց օրինաւոր ծանուցեալ է . ը քրտանց և հանգիստ վայելուչ դատեալ . ը մրցանաց և յաղթանակ , ը յաղթութեն և պսակ . ը աշտիճանի մեծութի , ը մեծութե և պատիւ , ը պատուոյն և փառք և գովութի արժանաւոր : Այլ այս նմ ոչ ի մարդկանէ առ մարդ , այլ՝ ով սքանչելեացս , յոն առ ազգակից նոյ , որ միանգամայն դուստր է նոյ , և հարսն նոյ , և մայր նոյ՝ ամենօրհնեալ և փառաւորեալ կոյն մարիամ . եթէ առաքինի վաստակօք , առաւել քան զնաշխարհիկ զինուորութեց երկնից և նմ ընտրելոց ի մարդկանէ արդիւնաշատ . և եթէ մեծութ գերաշտիճան պատուոյ նախնայրութե՝ նմ արարածոց երևելեաց և աներևութից վեհագոյն . ա-

պա

պա ո՞րպիսում փառաց եհաս այսօր 'ի յերկինս՝ այս գշխոյ փառաց , ո՞րպիսի ընկալաւ պսակ պարծանաց մայրն լուսոյ՝ 'ի հօրէն լուսոյ և 'ի լոյս որդւոյն և 'ի լոյս հոգւոյն . յո՞ր բարձրութիւն անպատում շքոյ ամբարձաւ , և յո՞ր խորս անսահման ծովուն մխեցաւ . զի եմուտ յուրս խուի իմն և որդւոյ իւրոյ , տինա և հօր իւրոյ և փեսային իւրոյ : Օ ո՞ր 'ի ձեռս առից օրինակ անօրինակ բարեմասնութե և անպայման փառաւորութե և անիմանալի երջանկութե կուսին վերափոխելոյ : Վէ՛թ ստուգեալ բար տպաւորութե այսպէս իմաստասիրեսցուք . եթէ դուստր արքայի 'ի ներքուստ է փառաւոր իմ գարդուք , ըմ , իմ փառք դստեր թագրի 'ի ներքոյ , ապա 'ի միտ առեք՝ եթէ կարեք , ո՞հաւատացելք անհամեմատ օրինակաւ զանթարգմանելի զփառաւորութիւն մարիամու 'ի ներքին և յանմատոյց սենեկի երկնաւոր թագաւորին . ո՞ր այն փառք իցեն , ո՞ր այն փառք ոչ իցեն , զոր ետ կուսին այսօր հայրն երկնաւոր իբրեւ դստեր սիրելոյ : Օ այս միայն ունիմք ասել ը գրոց . բազում դըստերք ստացան զմեծութիւն . այլ դու առաւել եղեր և անցուցեր զամենեքումք : Աւայսչափ միայն լսեմք 'ի գրոց՝ ասել այսօր հօրն էականի առ ծոցածին որդին . կացցէ՛ գշխոյ ը աջմէ քուսմէ . այս է՝ զո՞ր օրինակ դու նստիս ը աջմէ իմմէ իբրեւ որդի համապատիւ ծնողիս և թագրակից , կամիմ զի և մարիամ գշխոյ մայր քո ունիցի տեղի փա-

ռաւորութե ինչ անկէ քումմէ՝ ոնկ մերձապա-
տիւն իրաւամբք . զի թէպէտե ոչ կարէ նըս-
տել յաթող անձային , զի է լոկ արարած ,
այլ սակայն կարէ և պարտի կալ անլմէջ
մերձաւոր աթողոյ անութե մերոյ , զի է
ծնող արարչի . վնյ անկ է նմա գերապա-
տիւն լինել քան զամ արարածական բնութիս
մարմնաւորաց և հոգեղինաց՝ ոնկ ազգակից
նյ , և փառաւորիլ յամենեցունց ոնկ զշնոյ
փառաց յաւիտեան :

Յ միտ առեք դարձեալ՝ եթէ կարեք , թէ
որպիսի փառս ետ կուսին և էակից և փա-
ռակից հօր և որդւոյ նք հոգին ան՝ ոնկ ա-
նարատ հարսին իւրում . զի թէ յերկրի հո-
վանացաւ նմա կատարեալ հաճութ՝ ոնկ ամ-
բիծ թեօք աննիւթական ազաւնին , և ամ
շնորհօք ելից զնա աղբիւրն շնորհաց , զի՞նչ-
պիսի արդեօք փառօք մեծարեաց զնա յեր-
կինս երկնից : Օ այս գիտեմք , զի շնորհքն
է գրաւական փառաց , և փառքն՝ պսակ հա-
մեմատ շնորհաց . և զի շնորհք հոգւոյն ՚ի
մարիամ էր արտաքոյ չափոյ և կշռոյ , ապա
և փառք նր ՚ի վեր է քան զմիտս և զխոր-
հուրդս համօրէն եղականաց . քանզի եղև
վերառեալ՝ ոնկ նոճագէ եկեղեցի ՚ի խոր-
հուրդ տանիս , կոյսն յերկրէ յերկինս հարսն
ընծայեալ՝ ՚ի յառաջատն անապական՝
յանմտանելին եղականացս ի երրորդութե .
վնյ և հոգեկիր հռետորն ասէր . երրորդու-
թեն անտես թաքնութե խորհրդակից ախ-
րոյ կոչեցար : Եւ կարի իսկ քաջ . զի եթէ
փառք

փառք դստեր թագաւորի են ներքին , ապա
փառք նր ը որում հարսն թգրի՝ են ներք-
սագոյն . վնյ և կրկին և սանհաս՝ խորհրդոց
և բանից հրեշտակաց և մարդկան :

Անայ ձեզ այսուհետեւ որդիք մարդկան՝
որդիացեալք մարիամու յետ միածնին ան-
դրանկի , ի միտ առնուլ՝ որչափ և կարող
իցեք , թէ որպիսի փառօք փառաւորեաց այ-
սօր և փառաւորէ յանանց յաւիտեանս քն
որդին նյ զմայր իւր ը մարմնոյ . որ է մայր
և կոյս , մայր սիրելի և մայր սիրոյ , մայր
նյ՝ սիրեցեալնյ : Օայս միայն գիտեմք
ասեք , և յիրաւի , զի նոյն փառք են անհա-
սանելի՝ որով պատուէ զտիրամայրն հայր ,
և որով պատուէ որդի . որնս և նոյն՝ որով
պատուէ և հոգին նք : Բայց և զայն ոչ ան-
գիտանայք , զի դուստր հօր ասի կոյսն նք
կմ հարսն հոգւոյն սթյ՝ ընտրուք շնորհաց
նծամայրութե . բայց նծամայր ասի և է՝
իսկապէս ծնողուք նծորդւոյն ը մարմնոյ .
վնյ երրորդութե ազգակից ճանաչի , այլ
որդւոյն նյ բնաւորապէս մայր անմիջական
գտանի :

Եւ զի այս այսպէս , քաջայայտ ուրեմն է՝
թէ իրաւունք մայրութե պահանջէ յորդ-
ւոյ զառանձին պատիւ , և յայնպիսի որդ-
ւոյ՝ որ է նծ և նյ որդի . վնյ ունի առնել
նծորդին մասնաւոր օրինակաւ ևս պատ-
ուհասիրութի մօր իւրում սիրելոյ՝ քան զոր
առնէ նմա իբրեւ դստեր հօր իւրոյ և հար-
սին հոգւոյ իւրոյ : Այն է փառաւորել զնա
իւ

իւրովն մարմնով՝ յորմէ էառ զմարմին , ոնկ
 և սիրէ զնա և որդիական սիրով՝ որում որ
 դիացաւ . և ահա զայս սէր և պատիճ գո-
 նէ ոնկ դիւրըմբռնելի՝ ի միտ առցուք ըստ
 կարի :

Ի այց և այս է ի վեր քան զմերս տեսութի
 և մեկնութիւն . քանզի զիարդ հնար իցէ
 մարդկեղէն լեզունի թարգման լինել սրտի
 որդւոյն նոյ՝ թէ սրչափ սիրէ զմայր իւր ըս-
 քանչէլի . կո՞մեկնել զանչափութի որդիա-
 կան գթոյն , զանբաւութի բնական երախ-
 տագիտութե , և զանեզրական յարգ և մե-
 ծարանս ներքին , և զանհամեմատ փառս և
 զպատիճ առ ճշմարիտ ծնող իւր լը մարմնոյ .
 զի ոչ գոյ այլ որդի ոնկ զյս , և ոչ այլ մայր
 որպէս զմարիամ կոյս . զի մարթասցուք ի
 նմանւոյ զնմանն իմաստասիրել :

Ի յսչափ միայն մարթ է և պարտ է ի փոք-
 ոնէ զմեծն իմանալ , զի թէ երկրաւոր ոք
 . թագաւոր փարթամ՝ առաքինի և իմաս-
 տուն՝ փառաւորէ անշուշտ զմայր իւր սիրե-
 լի ըստ նմ կարի իւրում նմ փառօք իւ-
 րովք , կարգելով զնա զշիտ փառաւոր իւ-
 րումն թգրութե , և տալով ի նր ձեռս ան-
 նախանձ զմեծութի գանձուց իւրոց՝ ճոխա-
 նալ նմին և ճոխացուցանել զայլս , անհա-
 մեմատ օրինակաւ զնոյն է ասել և զերկնա-
 ւոր արքայէն . որ է նոր նորանց և թգր թա-
 գաւորաց՝ նծապէս և մարդկապէս՝ անբա-
 ժանելի և անշփոթ միութե :

Ս՝ այ ոչինչ են զարմանք , եթէ քս փառաց
 թգր՝

Թէր՝ այսօր զմարիամ մայր իւր յերկինս
վերափոխեալ յարքունիս իւր , արար զնա
տիեզերաց տիկին փառաւոր՝ անձնատակա-
նին հաղորդ փառաց , կարգեաց զնա դշնոյ
երկնի և երկրի , կացոյց զնա Թագուհի
հրեշտակաց և մարգկան , օգոստատիրու-
հի ամ արարածոց , մայր հասարակաց , և
գանձապետ անսպառ և անսահման գան-
ձուց ինքուէ իւրոյ . մինչ զի՝ ոմ յանուն յի
քնի ամ ծուներ կրկնի՝ երկնաւորաց , և եր-
կրաւորաց , և սանդարամե տակնաց , որոնս
տն և Թագաւորի բոլորեցունց , նոյնպէս և
յանուն մարիամու ամ ծուներ կրկնեացի իբ-
րև տիրամօր և Թագուհւոյ բոլորեցունց .
և ոմ ամ որ կարգացէ զանուն տն , կեց-
ցէ , նոյնպէս և որ կարգայ զանուն մարիա-
մու մօր տն , մի կորիցէ . և ոմ ողորմութիւն
տն լի եղև երկիր , նոյնպէս և ողորմածութիւն
տիրուհւոյն է առլցեալ . զի և նա ողորմու-
թիւն է ողորմած , և անորդին ոչինչ ան-
խայէ մօր իւրում :

Այն ապաքէն և արդիւնք գործոցն զայս ա-
ղաղակեն յօրէ անտի փոխման կուսին յեր-
կինս մինչև ցայսօր . և նոյնպէս եղիցի մին-
չև ՚ի կատարած թի . զի ոմ անսպակասելի
է եկեղեցի , նոյնպէս և ոչ սպակասեցի ՚ի
նմանէ գութ սիրոյ կուսին՝ որ է մայր եկե-
ղեցւոյ և մայր փեսային եկեղեցւոյ . վայ և
անխտիր ունիմ ասել , ինչ հովուէսցէ զիս ,
և ինձ ինչ ոչ սպակասեցի . և տիրամայր
խնամարկեացէ զիս , և ինձ ինչ ոչ սպակա-
սեալ .

Ոչ զնոյն յայտնի կացուցանէ զփառաւորու-
թիւնն անձաճնի յերկինս և յերկրի՝ նորուն
իսկ կանխասաց մարգարէութի . յայսմ հե-
տէ երանեսցեն ինձ ամ ազգք . զի ոչ միայն
երկրածնացս ազգք և ազինք երանեցին և
երանեն նմա , այլև դասք երջանկաց երկ-
նային զոճարթնոց . զի ոմ նովաւ օրհնե-
ցան ամ ազինք , նոյնպէս և օրհնեն զնա
ամ ազինք երկրսւորք և երկնաւորք : Բզ-
քեզ ոչ միայն որդիք մարդկան , այլև վերին
զօրութիւնք՝ դասք անմարմնոց՝ հոգեղինաց՝
հրեղինաց՝ զոճարթնոց և հրեշտակաց՝ գո-
հաբանեն և վերօրհնեն և փառաւորեն ըզ-
մայր և զաղախին փրկչին մերոյ . սպասա-
ւորեալդ՝ ի սերովբէից և երկրպագեալդ՝ ի
քերովբէից՝ Ե որդւոյ քում միածնի մայր
ամենօրհնեալ մարիամ :

Եւ տիրամայր կամէի ի փառսն քում
զքեզ տեսանել ի փառս փրկչիդ իմոյ , զի
թերևս կարօղ լինէի յայնժամ պատմել
զփառաւորութի քո փոքր ի շատէ . թէպէտ
և ի հրեշտակաց , և ի սթց՝ որք կան ի
պաշտօն տիրուհւոյդ՝ է անճառելի . քանզի
անճառ է խորհուրդ փառաց կուսիդ և ան-
մարմնոցն : Եւ կամէի տեսող լինել գէթ կեն-
դանի պատկերի մօրդ լուսոյ , զի նովաւ տե-
սանէի և զհարազատ նմանութի կերպարա-
նաց անձորդւոյդ , որ է միանգամայն կեր-
պարան հօրն լուսոյ և նկարագիր էութե նր .
այս է ինձ միակ ցանկալի յամ ի կեանս իմ ,
և

և զմի զայս խնդրեմ 'ի նոնէ և 'ի տիրուհւ-
 ւոյդ 'ի կեանսն յաւիտենից . տեսանել հոգ-
 ւով 'ի բանն մարմնացեալ զհայրն երկնա-
 ւոր լը միասնական նք հոգւոյն , և զմայրդ
 մարմնոյ աչօք . յայնժամ լինիցի ինձ ոչ կա-
 րօտիլ ճառից անճառութե , այլ զմայլիլ
 'ի փառս անբաւութե՝ լը փառս քո , որ ար-
 տափայլեալ 'ի փառաց միածնիդ , որ է ծա-
 դումն փառաց հօր իւրոյ . որում և լը որում
 հօր ամենակալի և կենդանարար նք հոգ-
 ւոյն փառք և երկրպագութի յաւիտեանս .
 ամէն :

XX

ՃԵՌՈՒ ԺԷ :

ՆԱԽԵՐԱՐԱՆԻ ԿՈՄԵՆՏԱՆ :

Տօնք խաչի են զանազան . է՛ որ 'ի պատիւ
 բուն խաչափայտի՝ որ և կենաց փայտ,
 յոր բեւեռեցաւ փրկին Յի , կախել կեանքն
 իբրեւ պտուղ կենաց զկենաց ծառոյ՝ 'ի ճա-
 շակումն անմահութե հաւատացելոց , կամ
 զնշանակէ ամբարձելոյ 'ի մէջ երկրի առ 'ի
 բժշկութի՝ որոց 'ի նա հայիցին յետ հար-
 ուճածելոյ 'ի հին օձէն : Ն՝ որ 'ի պատիւ
 նմանութե սբյ խաչի երեւելոյ յերկինս հրա-
 շապէս՝ լուսատեօսակ փայլմամբ , յօրինակ
 հանդերձեալ երեւման բուն խաչափայտի
 իբրեւ նշան որդւոյ մարդոյ՝ քրիստոսի 'ի միւսան
 գ. ամ

գամ գալստեան նորա յաւուրն յետնում. զի
 Ժողովեցին ը թեօք նր նմ խաչազգեացք,
 Իմ ճշմարիտ խաչապաշտք նմապաշտք՝ որք
 զինունորեցան զկնիքնի ուղիղ հաւատով ա-
 ներկբայ յուսով և ջերմ սիրով հանդերձ
 նմ գործովք բարեաց :

Եւ է որ ՚ի պատիւ նոյն նշանի սբյ խաչին
 առ հասարակ, եթէ ՚ի միտս՝ մանաւանդ.
 Թէ ՚ի սիրտս մեր տպաւորելոյ, և եթէ ՚ի
 ճակատ մեր դրոշմելոյ, եթէ կազմելոյ ՚ի
 պէսնս նիւթոց, և եթէ նկարելոյ ՚ի պատ-
 կերի, եթէ կանգնելոյ ՚ի խորանս եկեղեց-
 ւոյ, և եթէ ուր և իցէ՝ երկրպագելոյ ՚ի
 քրիստոնէից միաբան և առնձինն. զի նշան
 կմ ձև խաչին՝ է երևեցուցիչ պատուական
 խաչափայտին, և նովաւ յանդիման մեզ կա-
 ցուցիչ զխաչելեալն քն, որ է նոր մեր և փրը-
 կիչ մեր, նմ մեր և թագաւոր մեր : Այլ և
 պատիւն և երկրպագութիւն տուեալ նշանի
 սբյ խաչին՝ է միշտ երկրպագութիւն նմային .
 զի վերածի առ խաչելեալն՝ որ է նմ : () որ
 օրինակ և որ պատուէ զդրօշակն արքունի՝
 զարքայն փառաւորէ նովին . և որ պատուէ
 զզէն յաղթութե զօրագլխին՝ զզօրագլուխն
 փառաւորէ ոնյ յաղթօղ :

Յորմէ յայտ է թէ և տօնք խաչի առ հասա-
 րակ՝ են տօնք նորունականք կարգեալք ՚ի
 պատիւ խաչելեալ փրկչին, և ՚ի յիշատակ
 խաչելութե նր ՚ի լեառն գողգոթայ ՚ի փրը-
 կութի տիեզերաց, և ՚ի յորդոր ճանաչելոյ
 մեզ զերախտիս խաչեցելոյն, և զհետ եր-
 թա.

Թալոյ նորա ճանապարհաւ խաչի : Աւ այս
խակ է վախճան տօնելոյ մեր զմք խաչն կմ
դնշան սբյ խաչին , և բաղմասպատիկ ներբու
ղելոյ և մեծացուցանելոյ , և պարծելոյ ը
պօղոսի . այլ ինձ քաւ լիցի պարծիլ , բայց
միայն 'ի խաչն Խն մերոյ յսի քսի , որով Յ
ինձ 'ի խաչ ելեալ է , և ես Յի . զի եթէ
չարչարանաց և խաչին յսի կցորդ լինիցիմք ,
և փառացն հաղորդ լինելոց եմք :

Արդ՝ բաց յօրէ աւագ ուրբաթու , որ է օր
չարչարանաց և խաչելութե փրկչին , վսյ և
օր սգոյ եկեղեցւոյ ը առաքելոց և ընդ ցաւ
ւագին մօր խաչեցելոյ , և օր ցաւակցութե
և խաչակցութե ը խաչեցելոյն , կարգեցան
յեկեղեցւոջ տօնք խաչի ուրախականք՝ 'ի
մասնաւոր առթից ուրախութե առեալք . զի
յերեմանէ լուսեղէն խաչին յօդս առ կոս
տանդիանոսիւ , և յերեմանէ այլոյ լուսե
ղէն խաչի յեմ առ կոստանդեաւ որդւով
կոստանդիանոսի . 'ի գիւտոյ խաչափայտին
'ի ձեռն հեղինեայ մօր կոստանդիանոսի .
'ի դարձուցանելոյ հերակլի կայսեր զխաչա
փայտն 'ի գերութե պարսից անդրէն 'ի տե
ղի իւր յեմ . յերեւելոյ մասին խաչափայտի
լուսազարդ հրաշիւք 'ի հայս 'ի լեառն վա
րագայ . և եթէ այլ ինչ առանձին նշանք ի
ցեն սքանչելեաց խաչի յայլեայլ եկեղեցիս ,
և ըստ նմին կարգեալ տօնք կմ յիշատակք

յազգս իւրաքանչիւր :

Աւ ահա ը այսմ չորս տօնք խաչի կատարին
'ի մեզ՝ 'ի դէպ եկեալ քառաթե սբյ խա
չին

չին կանգնելոյ՝ ի փրկուի քառակողմեան Յիւ
 լաքին տօնն կուի և է խաչվերաց , որ և
 մեծ խաչ ասի , եղե՛լ ի յայսմաւուրս հայոց
 և յունաց և հռովմայեցւոց , ի սեպտեմբե-
 րի . 14 . և մեծահանգէս տօնեալ յամենե-
 ցուն . այլ ոչ միօրինակ բացատրեալ յիւրա-
 քանչիւրոց և խորհուրդ տօնին : Քանզի
 հռովմայեցիք այսչափ միայն յիշատակեն
 յայն օր . * || երացումն (կմբարձրացումն)
 սթյ խաչի , յորժամ հերակլ կայսր յաղթե՛լ
 խոսրովու արքայի՝ դարձոյց ի պարսից յե-
 րուսաղէմ || : Իսկ յոյնք ի նմին աւուր՝ ա-
 ռանց յիշելոյ զայդ բան , յերկար յիշա-
 տակեն զտեսիլ կոստանդիանոսի , թէ որ
 պէս ետես նա յօդս զլուսեղէն նշան տօնու-
 նեան խաչի՝ հանդերձ վերնագրովս , այսո՛ւ
 յաղթեա . և թէ յետ յաղթուի՛ն հաւատաց
 ի քս . և թէ յետ գտանելոյ մօր նր՝ հեղի-
 նեայ զխաչն ի գողգովթայ ի ձեռն յուդայի
 կիւրեղ կոչեցելոյ , իբրև կամէր նմ ժողո-
 վուրդն մատչիլ յերկրպագուի սթյ խաչին
 յեկեղեցւոյ , ել՝ սբ հայրապետն մակար՝ ի
 բարձր բեմն , և վերացոյց զսբ խաչն ի տե-
 սիլ բազմուէ . և յայսմանէ կոչեցաւ տօնս
 այս վերացումն խաչի : Օսոյն երկրորդէ և
 յայսմաւուրք հայոց , բայց թողեալ զյիշա-
 տակ տեսլեանն կոստանդիանոսի՝ նշանակէ
 զգիւտ խաչին ի ձեռն հեղինեայ . և ի վր՝
 բերէ՝ թէ յայնժամ արարին նաւակատիս
 եկեղեցւոյ յե՛մ զաւուրս ութ . և ցուցա-
 նէին զպատուական խաչափայտն նմ ժովո-

վրդեան . և այնուհետև վերացուցանելին
անտես առնել 'ի մարդկանէ մինչև 'ի ծաղ-
կազարդն . վ'սյ և անուն տօնիս խաչվերաց
ասի : Մ. յ. Լ. Լ. Լ. և ս գրի անդ 'ի խորագրի ա-
ւուրս . * Սեպտեմբերի . Ժ. Դ. Մենաժո-
ղով և երկնագումար տօն , և բարձրունի և
վերացումն երկրպագելի խաչին քնի . յո-
րում աւուր ցուցանի ամենեցուն անձաբարձ
և կենդանարար խաչափայտն 'ի սբ գողգո-
թայն . և յիշատակ փրկագործ չարչարա-
նացն քնի յուսոյն մերոյ ॥ :

Իսկ ինք ի Ե. Լ. 'ի վերնագրի դնէ . * Սեպտեմ-
բեր . Ժ. Դ. Տօն է վերացման սբ խաչին , զոր
եգիտ հեղինէ ॥ . և ի նմին 'ի կարգի գրել
լոկ զպատմունի գիւտի խաչին 'ի վ'ս բերէ ,
թէ ընդ այս յոյժ ուրախացեալ սբ գլխոյն ,
որոյ շինեալ էր և եկեղեցիս յե. Լ. մ , * հրա-
մայեաց մեծապայծառ ցնծութեամբ տօն կատա-
րել վ'ս նաւակատեաց եկեղեցեացն 'երե-
մամբ սբ խաչին 'ի սեպտեմբերի Ժ. Դ. . ամ-
յամէ . և 'ի նոյն օր ցուցանել զպատուա-
կան խաչն բազմութեն , զի երկիր սպագեն
նմ 'ի փառս քնի ॥ : Ս. Ե. և 'ի Զ. = Յ , պար-
զապէս գրի և պատմի 'ի նմին աւուր նաւա-
կատիք եկեղեցւոյ սբ յարութեն որ յե. Լ. մ ,
յաւուրս կոստանդիանոսի և հեղինեայ :

Յայսմ անմէ յայտ է թէ խաչվերացն , որ և
վերացումն խաչի , էր տօն վաղեմի յառաջ
քան զաւուրս դարձի խաչին առ հերակլիչ .
ոն և յայլ մատենագրաց յայտ է որ յառաջ
էին քան զժամանակս հերակլի , քզի և նք

յիշատակեն զտօն խաչի հանդիսացեալ յեկեղեցւոջ , պարզանկս վերացումն կի՛թարձրութի՛ խաչի անո՛ւնեալ . և անտարակոյս է՛ թե՛ նաև դաւիթ անյաղթն մեր ՚ի նոյն միտս այսնկս սկսանի զճառ խաչին . * Բարձրացուցէ՛ք զմեր անձ մեր ॥ Խաչ : Եւ զի բազմապատիկ է իմանալ զբարձրութի՛ խաչի կի՛թ զվերացումն նր՛ , զայ բազմօրինակ խորհրդածութի՛ք նշանակի ՚ի զանազանից . և ՚ի նոյն յաւելլաւ զկնի նաև տօն ուրախութե եկեղեցւոյ լէ դարձ խաչին ՚ի գերութի՛ :

Իսկ թէ արմատ ամի է առաջին և երկեւրի յաղթութի՛ և բարձրութի՛ նշանի սքյ խաչին , նր տեսիլն կոստանդիանոսի , որ ետես զխաչն վերացեալ յօգս , և հովին նշանաւ յաղթեաց և յայնմ հետէ բարձրացաւ եղջիւր իոնի ճշմարտութի՛ք ՚ի դառնալ կոստանդիանոսի , և ՚ի դատնել մօր նր՛ զմք խաչօժայտն , յայտ անտի է՛ զի ոնկ կոպեղ է տօն խաչվերացին լէ ժի՛ առուր սեպտեմբեր ամսոյ , նոյննկս և տարեգլուխ յունաց լէ սկզբան սեպտեմբերի . և սկիզբն ընդիկտիոնի նց լէ յաղթութե կոստանդիանոսի՝ ՚ի ձեռն սքյ խաչին երկեւրոյ նմա յամի տն 312 . ՚ի սեպտեմբերի իի՛ : Օայս անմ նշանակեցաք ՚ի գիտել զպատճառս առաջին և գլխաւոր տօնի խաչին , որ կոչի խաչվերաց :

Երկրորդ տօն խաչի երկեւրի՝ զանազանեալ այժմ յառաջնոյն , և հանդիսացեալ առ ամենեսին , է Գիւտխաչ . նր գիւտ խաչափայտին քսի յեհմ՝ ՚ի ձեռն հեղինեայ զշխոյի՛ մօր

մօր կոստանդիանոսի . զոր յոյնք յիշատա-
կեն 'ի մարտի . 6 . և լատինք 'ի մայիսի
3 . իսկ յայսմաւուրք հայոց դնեն 'ի մայի-
սի . 17 . այլ տօնն փոխադրեալ է յեօթնե-
րորդ կիրակէ խաչվերացի : Ասացի՝ զանա-
զանեալ այժմ 'ի խաչվերացէն . ապա թէ
ոչ՝ թէ նախադրելոցս՝ առ կոստանդիանոսի
և հեղինեալ երեւի տօնախմբութի գիւտի
խաչին միացեալ թէ խաչվերացի :

Այլ է հարկ պատմել աստանօր զգիւտ խա-
չին , զոր փոքր 'ի շատէ նշանակեցաք 'ի վարս
սթյն կիւրղի , քի միւս կիւրղի կի՛մ կիւրակո-
սի , որ յառաջն յուգա կոչուր . որպէս և 'ի
վարս հեղինեայ դշխոյի թէ կոստանդիանո-
սի . ուր և ճոխադոյն աւանդեցաք զտեսիլն
կոստանդիանոսի : Առողից յիշել և զմիւս
այլ գիւտ խաչի անստոյգ , որ (ըստ հ .
փետր . 26 .) ասի լինել վաղագոյն յաւուրս
առաքելոց 'ի ձեռն պատրօնիկեայ կնոջ կղո-
դեայ կայսեր , նովին հանգամանօք թէ հե-
ղինեայ դշխոյի . որ եթէ ունէր ինչ հիմն , 'ի
դէպ գայր առաւել հեղինեայ առաջնոյ՝
տիկնոջ արգարու հայոց արքայի , որ թաղե-
ցաւ առ դրան եհմի առ առաքելովք . այլ
խորենացին՝ որ յիշէ 'ի վարս հռիփսիմեայ
մասն 'ի կենաց փայտէ տոճեալ կնոջ կղո-
դեայ յառաքելոց , և անտի անցել 'ի հռիփ-
սիմեանս , զգիւտ խաչի պարզապէս ասէ լի-
նել 'ի ձեռն հեղինեայ մօր կոստանդիա-
նոսի :

Երբորդ տօն խաչին՝ կոչի Երեման խաչ ,
O 2 կի՛մ

կմբերևումն խաչի , յիշատակեալ միայն առ
յոյնս և առ հայս ի մայիսի 7 . այն իսկ է
հրաշալի երևումն լուսեղէն խաչի յօգս ի
վեր երկնն գողգոթայ արփիափայլ ճառա-
դայ թիւք յաւուրս սքն կիրորի եհմայ հայ-
րապետի , ոմ լիով գրեցաք ի վարս նորա .
զորմէ գրեաց և նա ինքն կիրեզ թուղթ առ
կոստանդ կայսր որդի կոստանդիանոսի : Աւ
այս կատարի ի մեզ ի հինգերորդ կիրա-
կէի յինանց՝ լի շարականին և եթ , որ պաշ-
տի և ի կարգի ու թօրէից խաչվերացին :
Չորրորդ տօն խաչի՝ մեզ սեպհական յեր-
րորդ կիրակէի խաչվերացին , և Արաբաց
խաչ . որ ի յայտմաւորս դնի ի փետրվարի
26 . կամ լի տօր իէլն՝ ի մարտի . 3 : Այն է
հրաշալի յայտնու թի և երևումն խաչափայ-
տին հօրփսիմեանց ի լեառն վարագ , յամի
տն 653 . և ի թոճականութե հայոց . ԺԹ .
զորոյ զպատմութի այսպէս համառօտէ տօր
իէլ ստուգաբան . * Այն տիկնայքն հօրփ-
սիմէ և գայիանէ՝ ի գալն իւրեանց յեր-
կիրն հայոց՝ ունէին մասն ինչ ի քնի խաչա-
փայտէն . զոր տարաւ տիկինն պատրոնիկէ
յեհմայ ի հռոմ . և էր կին կղողեայ կայ-
սեր . և էր հօրփսիմէ յազգէ նորին . և կա-
պեցին զայն ի պարանոց նորա պահապան
կուսին : Այն ի ժամանակս հալածանաց՝
առեւ զհօրփսիմեանց զտք խաչն փրկչական՝
փախստեայ եկին ի հայս . և յորժամ հա-
սին ի տոսպ գաւառ ի լեառն վարագ , քա-
հանայքն՝ որ լի նս էին , և ոմանք ի քերցն՝
մնա

Ճնաղին անդ՝ ունեւորվ զսբ խաչն . և տարեշ
ամիսօրեցին 'ի վր՝ գիմի միոյ անդիտելի 'ի
մարդկանէ . զի սբ տիկնայքն 'ի վաղարշա-
պատ կատարեցան նահատակութեւ . և աշ-
խարհն առժամայն 'ի խաւար կռապաշտու-
թեւին . և ոչ գիտէին՝ թէ ուր է . զի 'ի
համբաւէ լուեալ էին՝ թէ 'ի լեառն վարա-
գայ է :

Եւ յետ քիմ ժամանակաց յաւուրս թոթ-
կայ միայնակեցի , և 'ի հայրապետութեն
ներսեսի շինողի , և ('ի զօրավարութեան)
վարդ պատրկի , մինչդեռ կային յաղթս սբ
ճգնաւորքն թոթիկ և յովէլ աշակերտ իւր ,
յերիր ժամու աւուրն լցաւ լեառն վարագ-
լուսով , և (սբ խաչն) ակներե տեսլեամբ
ամառամիկ ժողովրդեանն թուցեշ 'ի տեղ-
ւոջէն լուսափայլ երեմամբ՝ եմուտ յեկե-
ղեցին , ուր օպասաւորէին սբ ճգնաւորքն .
և նստաւ 'ի վր՝ սբ սեղանոյն . և եկեղեցին
լցաւ լուսով և անուշահոտութեւ . և եկաց
մինչև յերեկոյն լոյսն . և ապա անյայտ եղև :
'ի նուազել լուսոյն ահիւ ըմբռնեշ արքն ,
ձայն եղև առ նս 'ի խաչանիշ լուսոյն՝ որ
ասէր . աստ հաճեցաւ քն զքնակիլ սբ խա-
չիս՝ 'ի բժշկութի և 'ի փրկութի ամենեցուն
'ի նս ապաւինելոյ : Եւ եկն անդ կաթու-
ղիկոսն ներսէս , և վարդ պատրիկն . և կար-
գեցին ամ յամէ տօն մեծ կատարել 'ի սբ
տեղւոջն զօր երեման սբ խաչին ('ի վարագ)
'ի փառս քսի ան մերոյ ॥ :

Եւ յսչափ ինչ վս պատճառաց տօնի խաչին .

և զի առաջին երկու տօնքն՝ խաչվերաց և խաչգիւտ՝ են գլխաւորք 'ի մէջ չորից տօնախմբութեց , յանունն : Նոցին առիթ առեալ՝ յորդորական ճառս կրկին առաջի արասցուք աստանօր խաչասէր և խաչաղգեաց տօնասիրաց , 'ի պատիւ երկրպագելի խաչին քնի :

XX

ՂԱՌ . ԺԲ .

'Ի խաչվերացն :

Սքանչեւի է վերացումն խաչի ը զիջման բարձրելոյն , և բարձրութի խաչի՝ ը չափու անչափ խոնարհութե որդւոյն նյ : Եթէ երկինք աթոռ ասին նոն , և երկիրս պատռնանդան ոտից նր , զերկաքանչիւրն ի մասցուք զխաչէն . յորում նստաւ նժ մարմնով իբրև յաթոռ բարձրութե և վերացելոյ՝ ոչ 'ի հանգչիւ , այլ 'ի հանգուցանել զփրկադործութք . և տարածեաց զնք ձեռս և զոտս իւր 'ի նմա , զձեռս 'ի ժողովել առ ինքն զընտրեալս իւր , և զոտս 'ի կոխել զգլուխ չար վիշապին և զբռնութի մահու : Եւարձր է խաչն , միանգամայն և խոնարհ , ոնի գաւազան՝ որոյ գլուխն հայի յերկինս , և ստորին ծագն յենու յերկիր . և այն՝ գաւազան զօրուէ և գաւազան արքայութե , զոր աջն ամենազօր գիտէ վարել

ըեւ ըստ բարձրութեն իբրեւ նշան արքունի
 փառաց , և ըստ խոնարհութեն ի վանեւ
 զթշնամիս իւր մինչև ի խորս անդնդոց : Այլ
 զինչ են զարմանք այնուհետեւ , եթէ վե-
 րասցի և բարձրացի պատուական խաչն մին-
 չև յերկինս , և է՛ զի աստղանիշ լուսափայ-
 լութե երևեսցի կոստանդնուսի իբրեւ զէն
 յաղթուէ անմահ արքային . և է՛ զի արե-
 գականային յաղթող Ճառագայթից երևես-
 ցի եկամացոյ՝ սպ փառք լերինն գողգոթայ
 և փառք հաւատացելոց . սպ և յաւուր յետ-
 նում ունի երևիլ տիեզերաց համօրէն՝ իբ-
 րեւ նշան և դրօշակ փառաց արքայի , և պար-
 ծանք նովաւ փրկելոց : Տեսանէ՞ք երկրպա-
 գութ սթյ խաչին , որքան է բարձրախոր-
 հուրդ և երկնաբերձ՝ վերացումն խաչի , և
 տօն խաչավերացի՝ մեծ խաչ առ իձնչ կար-
 դացե՛լ : Այլ ինձ յաւուրս հանդիսի նախ
 խաչն է խնդրելի և գտանելի՝ զինչ և ուր .
 և ապա խորհուրդ բարձրութե նր տեսա-
 նելի . զի ուսցուք արժանապէս և խոնար-
 հութ և սիրով երկիրպագանել խաչին վե-
 րացելոյ և բարձրացելոյ մինչև յերկինս :
 Օ ի՞նչ է խաչն , եթէ ոչ փայտ նախատա-
 նաց , կախաղան մահապարտաց , գործի մա-
 հու . ապա ուրեմն փայտ մահառիթ լը՞ծի ,
 և փայտ անիծից լը՞ծ օրինաց . լը՞ծ , անիծեալ
 ամ որ կախեալ կայցէ զփայտէ : Այլ ար-
 դարեւ այս այսպիսի մինչև ի գալուստ բանին
 յ՞ձ , լը՞ծ արտաքին տեսուէ բանից հին օրի-
 նաց . և ցարդ ևս առ արտաքինս՝ առ հրէ-

այս և առ հեթանոսս նոյնպէս : Իսկ մեզ
 ներքնոցս և հաւատացելոց քնի՝ որդւոց նո-
 րոյ սիրովնի՝ զի՞նչ . * Հրաշափառ տեսուի
 'ի կաթուղիկէ եկեղեցւոջ տեսանի . գոր-
 ծարան մահու՝ մահո՛ւմբ առիթ գոլ կե-
 նաց . և մահացուցիչ նախաստեղծին՝ մահ-
 ո՛ւմբ (նորոյն ազամայ՝ նորուն արարչի)
 գոլ շնորհօղ յարուէ ॥ . ապա ուրեմն խաչն
 այսուհետեւ է փայտ կենաց և կենսառիթ ,
 փայտ օրհնութե՝ օրհնութիւնբեր . զի կա-
 խեցաւ զնմանէ կեանքն և օրհնութիւն , յու-
 րում օրհնեցան նմ ազինք . և ո՞նք փայտի՛ւ
 եղև մահ , նոյնպէս և փայտի՛ւ կենդանու-
 թիւն Եի :

Տեսանէ՞ք , թէ որնքս վերացաւ և բարձրա-
 ցաւ փայտ խաչին , յորժամ արարիչն նձ
 բարձրացաւ 'ի խաչին . տեսանէ՞ք , թէ զի-
 ւորդ վերացաւ փայտն օրհնեալ 'ի վր ծո-
 վատարած նախատանաց՝ յոր երբեմն ընկղ-
 մէին զնա օրէնք , որնքս և ցայժմ անօրէնք .
 օրինակեալ 'ի նոյեանն խաչանիչ տապան
 փրկուէ , զոր յերկրէ վերացոյց ջուրն բար-
 ձրացեալ : Այլ յիրաւի . զի բարձրութիւն
 փայտի 'ի վր ծովու՝ եթէ տախտակ իցէ և
 եթէ նաւակ , 'ի բարձրութե՛ անտի ջրոյն
 չափի . մինչ զի եթէ երկնաչափ վերասցի
 ջուրն , 'ի վերոյ քան զնա միշտ առկայանայ
 և փայտն՝ անփորձ յընկղմանէ . ի՞նչ նմին օրի-
 նակի և անարդանք խաչի և վիշտ խաչի և
 մահ խաչի՝ որչափ և ցած և անդնդախոր
 երևեսցի յաչս թշնամեաց խաչի , նոյնչափ
 և

և վերամբարձ և երկնաբերձ բարձրութի
է սիրելեաց իւրոց : Եւ որդիք կորստեան
հրէայք խաչահանութեալ զայլ թակղեացին ընդ
ճառ խաչի , և հեթանոսք յիմարեսցին՝ որք
դահիճք եղեն խաչելոյն . այլ մեզ փրկե-
լոցս փառք է պարծանաց , և փառաւորութի
փրկչին մերոյ . զի նոյ զօրութի է և նոյ իմաս-
տութի . յորմէ և խաչակցութի լը քնի՝ մի
միայն առիթ մերումս բարձրութե :

Եւ արդ՝ եթէ սովին մտօք ոք տեսցէ զվե-
րացումն խաչի , ահա բարի է . զի և ինքն
վերանայ՝ ի խաչ և լը խաչի մինչև յերկինս .
եթէ ոք իցէ ճշմարտապէս խաչասէր՝ նա է
ստուգանքս տօնասէր խաչի , գիտելով զմե-
ծութի խորհրդոյ և զմեծութի օգտի կե-
նարար խաչին . եթէ կամիս ո՛վ դու ՚ի միտ
առնուլ զխաչն , ել լը քնի ՚ի խաչ . և ահա
հասու եղեր բարձրութե նր և փառաց նր :
Եւստ թէ ոչ՝ ծաղու արժանի՝ զխաչն տօ-
նել , և ոչ սիրել զխաչ . խաչի երկիրպա-
գանել ոն խաչապաշտ , և դժոճարիլ ընդ
խաչ ոն օտարախորթ . ոչ ապաքէն փախչիլ
՚ի խաչէ՝ է փախչիլ ՚ի փառաց , և օտարա-
նալ ՚ի փառաց որդւոյն նոյ :

Եթէ տնկակից լինիս նմանութե մահուն
քնի խաչելութե , և յարութե նր հաղորդ
լինիցիս փառօք . ապա թէ ոչ՝ որ ոչ զհետ
երթայ խաչելոյն բառնալով զխաչ իւր ,
երթայ ՚ի կորուստ . որ ոչն խնդրէ զխաչե-
լեալն , ոչ գտանէ զխաչելե՛լն . որ ոչն ունի
զկնիք և զնշան քնի զպատճառն խաչն ,

օտար

« Ետար է 'ի քնէ , և օտարացեալ յուխտից աւ
ւետեաց . որ ոչն սիրէ զխաչ , ոչ կարէ սի-
րել զխաչելէն փրկիչն , և ոչ սիրիլ 'ի նմա-
նէ . միով բանիւ , խաչատեացն է անժա-
տեաց , և խաչատերն՝ անժատեր :

Եւստի յառաջն է փայտ կենաց՝ հաւա-
տացելոյն , և փայտ մահու անհաւատին .
խաչն է ծառ գիտութե բարւոյ՝ բարի քրիս-
տոնէին , և ծառ գիտութե չարի՝ չար քրիս-
տոնէին : Արեւն զի ոչ խաչելեալն , նոյն-
պէս և խաչն կայ կանգնեալ 'ի մէջ տիեզե-
րաց՝ 'ի գլորումն և 'ի կանգնումն բազմաց
'ի մէջ իշխի , և 'ի նշան հակառակութե .
զի օրհնեալ է փայտն՝ որով լինի արդարու-
թիւն . և ձեռագործն անիծեալ՝ ինքն և որ
արար զնա :

Օրհնէ է խաչն . փայտ քառաթեւ՝ բազկա-
տարած մարդաձեւ . զորհն է խաչապաշտն ,
քի քրիստոնէայն . մարդ ձեռնատարած խա-
չաձեւ՝ մեռանիլ 'ի քառաթեւին ընդ մար-
դացելոյ . ըմբ , իսկ որք քնեանքն են , զմար-
մինս իւրեանց 'ի խաչ հանին կարեօքն և
ցանկութեք հանդերձ : Աթէ բարձրացար ըն-
դ 'ի խաչ , վերացար և ընդ նմա 'ի փառս .
ըմբ , և ես յորժամ բարձրացայց յերկրէ ,
զամենեւին ձգեցից առ իս . ապա եթէ՝ ոչ
կոմիս 'ի խաչն 'ի վեր ելանել , մինչև 'ի
դժոխս իջցես : Աթէ նախատինս քեզ հա-
մարիս զխաչն , մի ելաներ 'ի խաչ . զի որ-
չափ բարձրադիտակիցէ խաչդ , այնչափ տե-
սիլ նշաւակի լինիս Յի . ապա եթէ պար-
ծանս

Ծանս քեզ գիտես ը պօղոսի զխաչն , սիրեալ
զխաչ մեծ և վերացեալ . զի տեսցեն զքեզ
արարածք Խմ խաչակցեալ քումդ արարչի .
յայնժամ սարսեցին դժոխք ՚ի ներքոյ ու-
տից քոց , և աստեղք երկնից խաւարեսցին
՚ի լուսոյ փառաց երեսաց քոց . քանզի տե-
սանեն զդէմս քո պարզերես և լուսարփի
պայծառացեալ . ուր յեւանեւ քո ՚ի խաչ՝
իսկ և իսկ տեսանի , զի նշանեցաւ առ քեզ
լոյս երեսաց խաչելէ՛ զփրկչին : Յայնժամ
ճանաչիս ռա՛ խաչակից , նոյնպէս և կենա-
կից քոի . ըմ , այսօր ը իս իցես ՚ի դրախ-
տին . և գտանիս ո՛չ միայն արդեամբք քրիս-
տոնեայ , այլև պարծանք քոի նոյ քո . և նա
եղիցի քո փառք և պարծանք յաւիտենա-
կան՝ Թգրն փառաց : Տեսեր՝ զբարձրութի
և զվերացումն խաչի մինչև յերկինս . տե-
սեր՝ զմեծ և զպատուական խաչն , և զմե-
ծութի և զպատուականութի խաչին :

Օ ի՛նչ է խաչն . ՚ի գործոյն առեւանդա-
նադրութե՛ խաչն է խեչ , ցո խեչակ որթոյ
և Խմ պտղաբեր տնկոյ . եթէ իցես տունկ՝
զոր տնկեաց հայրն երկնաւոր , և մշակեաց
աջն անեղական , ամրացիր ՚ի խաչն քոի ,
եւր վերացիր ը նմա՝ յեցեալ ՚ի նա ռա՛ ՚ի
տիր հաստատութե՛ . բարձրացո՛ մեծութե՛ և
գովութե՛ ո՛չ միայն զխաչն յոի , այլև զքո
խաչ՝ որ է կերպարանակցութիւն նորին :
Ըռած է Յի ՚ի բերանոյ երկրաւոր որթոյ ,
գիտ ինձ խեչ բարձր և առաւել բարձր , և
ես հաստատեալ ՚ի նա և պատեալ զնովաւ՝
յեր

յերկինս 'ի վեր ամբարձայց . զի տկար է փայտ որթոյն , և ոչ կարէ ինքնին կալ կանգուն . ապա եթէ զօրացուցես զնա խեչա-կաւ՝ վերանայ լի բարձրուէ նր : Իսկ արդ քո յմ՝ քո յոյս՝ որթն ճշմարիտ կամեցաւ յենուլ 'ի խաչ մեծ , և նոզին բարձրանալ . ըմ , լեալ հնազանդ մահու չափ և մահու խաչի , վսյ և ան զնա առաւել բարձրացոյց . և թէ՛ ոչ զնոյնս պարտ էր չարչարիլ քնի , և մտանել 'ի փառս իւր . և դու քրիստոնէայդ զի՞ շատանաս դուզնաբեայ խաչիւ , և յայնմանէ իսկ հրաժարիս՝ թէ կարես . յայտ է թէ զի ոչ կամիս բարձրանալ առ ան , և կամ կարծես առանց խեչակի վերանալ որթդ տկար . պարտ էր քեզ հայիլ 'ի անքն քո , յենուլ 'ի անքն քո և 'ի խաչ նր մեծ . և փարիլ զնովաւ , զի ելցես՝ ուր ել նա . մանաւանդ թէ նա փարեացի զքեւ , և բարձրացուցէ զքեզ լի իւր յերկինս՝ փառք քո , և գլուխ քո՝ բարձրացուցիչ գլխոյ քոյ : Եւ մի ասիցես , թէ ես եմ փայտ չոր , նա դալար . այլ յիշեա՛ , զի վս այդ որիկ իսկ քեզ պարտ է առաւել կրել զչարչարանս խաչի . ոմ և ասացն , եթէ լի փայտ դալար զայս առնեն , ընդ չորն զի՞նչ լինիցի : Եւ 'ի ասիցես , ես մեղաւոր , նա արդար . զի վս ըզքեզ արդարացուցանելոյ՝ եղև նա վս քո մեղք . և մեռաւ արդարն 'ի վր անարդարոց , զի արդարութիւնն արդարացուք : Եւ 'ի ասիցես . ես անմեղ , նա սրբութիւն սքեց . զի որ սրբէն և որ սրբին , 'ի միոջէ էին ամեն

նեւ

նեքին . վնջ և անձն քո մարդ եղև վնջ քո ,
զի սրբեսցէ զանսքդ սրբութիւն իւրով : Սի
ասիցես . հեռացեալ եմ 'ի նմանէ ցարդ ,
և զիմորդ համարձակեցայց առ նա . մի եր-
կընչիր , ահաւասիկ կոչէ զքեզ 'ի խաչին
առ խաչն . և ահա լի մերձենալ քո առ խա-
չելեալ փրկիչն՝ ոնց երբեմն կային առ խա-
չին յո՞ր մարիամ մայր նո՞ր , և մարիամ քոյր
մօր տոն , և մարիամ մագդաղենացի , և յով
հաննէս սիրելի աշակերտ , ոգէ խառնիս լի
յո՞ր , և անդրէն պատողն աստիս 'ի բունն քո .
որով և ուռճացեալ՝ դաւարանաս , ծաղկիս
և պտղաբերես . լի՞ , ես եմ որթ , և դուք
ուռ . անմ որ յիս հաստատեալ է , և ես 'ի
նա , նա բերէ պտուղ յոյժ : Տեսեր զպը-
տուղ խաչին վերացելոյ . այսպիսի մեզ
խնդրելի խաչ , և տօն խաչի միացելոյ և
վերացելոյ լի խաչին քո՞ր :

Եւ ո՞ր իցէ ասես խաչս այս ցանկալի և եր-
կրպագելի : Օ ո՞ր արդեօք հարցանես խաչ .
եթէ զքո՞ն , ե՛լ 'ի լեառն գողգոթայ . ե-
թէ զքո՞յր , դարձեալ 'ի գողգոթայ . զի
թէ երանեալ աւազակ իցես , և եթէ՝ զոր
երկնչիմ ասել՝ չար աւազակ , յաջմէ և յա-
հեկէ տոն խաչեցան և նոքա 'ի լերին անդ :
Տեսանե՞ն , զի տեղի խաչին յայտնի՝ լեառն
վերացեալ 'ի տեսիլ անմ Յի . այլ գործ է
զխաչն գտանել զտրունի՝ զանպարտական
գառինն տոյ , և ո՞չ զպատժապարտ աւազա-
կի : Սի երկնչիր յանցաւոր երևիլ , այլ ե-
ղանիլ : Լի՞ որ 'ի խաչ բարձրանայ՝ յանցա-

ւոր երևի . ուստի և ինքն գլխովին լը անօ-
րէնս համարեցաւ վն անօրինացս . այլ որ
առանց յանցանաց 'ի խաչ ելանէ , նա է 'ի
ճշմարիտ բարձրութե :

Եւ ո՞ր 'ի մէջ ազատ 'ի յանցանաց . ապա-
քէն և ոչ ոք . եթէ և յայս ինչ նուագ խա-
չակրութե անմեղք ոմանք իցեմք՝ ոնկ կար-
ծեմք , և տարապարտ դատափետեալք և
դատապարտելք , երանելիք եմք . զի նմա-
նօղք եղեաք քնի . սակայն և ոչ այնպէս .
զի զայլոյ ժամու զմեղս մեր չկարեմք ու-
րանալ , գոնեա 'ի սակս նոցին կրեսցուք՝ լը
նմանութե աջակողմեան երանելի աւաղա-
կին , զի արդարասցուք ոնկ զնա . և մի կրկին
գատապարտութեան արժանի կացուցուք
զանձինս լը ձախակողմեան չուռացելոյն :
Եւ այս նշանակ քեզ՝ յաջ կմ յահեակ լի-
նելոյդ քնի այժմ և յաւուրն յետնում . ե-
թէ արժանի համարիս զքեզ խաչի , և գո-
հուք տանիս , աջակողմեան ես , և երանե-
լի . ապա եթէ դժկամակ լինիս ընդ խաչդ
և ազատիլ խնդրես , ձախակողմեան զքեզ
կացուցեր և թշուռառական : Ապա ուրեմն
'ի զուր հարցանես , ո՞ր է խաչն , ցորչափ չեն
քեզ կամք գտանել զպատուական խաչն .
ապա եթէ սիրօղ ես խաչի , ինքնին գտա-
նես զայն 'ի գողգոթայ , որ է տեղի կառա-
փելոյ . քն 'ի վիշտս և 'ի չարչարանս և 'ի
մահ վն քնի և լը քնի :

Այ որոց կորուսանեն զխաչն . զի նմանին
հրէից՝ որք թաղեցին և ծածկեցին զնշանն
փրը-

փրկական . երանի որոյ խնդրենն և գտա-
նեն զնա և 'ի խորս գողգոթայ լերին . զի
նմանին անասէր զշխոյին հեղինեայ և ե-
րանելոյն յուգայի . որոց և մեք հեռւողք
լիցուք՝ ո՞նչ աշխատութեն , նոյնպէս և վար-
ձուց փրկութե 'ի քոյն 'ի տը մեր :

Բնդ ծածկիլ լուսոյ խնդան խաւարասերք .
զի 'ի խաւարի գործեսցեն զգործս խաւա-
րինս . ըբ , 'ի նմա գնան ան գազանք ան-
տառի . իսկ ը յայտնիլ լուսոյ ցնծան ճըշ-
մարտասերք . ըբ , ելանէ մարդ 'ի գործս
իւր , և 'ի վաստակս ձեռաց իւրոց մինչև յե-
րեկոյ : Եւս եկն յձ՝ փրկիչն Յի , և խա-
ւարասէր հրէայք ատեցին զնա . մինչև բառ-
նալ կամեցան զնա 'ի լուսոյ կենաց . և ոչ
այսչափ միայն , այլև զխաչն՝ յոր բւեռեցին
զնա , անհետ արարին . զի կորիցէ յիշատակ
նր . վոյ և սասանեցան յերևիլ նշանի խա-
չին երբեմն յերուսաղէմ արփիափայլ նշո-
ղիւք , ևս առաւել խռովեցան ը գտանիլ
սք խաչափայտին . զի օր քան զօր վերացաւ
և բարձրացաւ փառք խաչեցելոյն և խաչի
նորա . իսկ զի՞նչ լինիցին յաւուրն ահեղի՝
յորժամ ծագեսցէ խաչն լուսոյ յարևելից ,
և եկեսցէ խաչելեալն թգր փառաց հան-
դերձ հրէշտակօք ընդ ամպս լուսաւորս՝ 'ի
գատել զթշնամիս իւր և զթշնամիս խաչին :

Իսկ սիրելիք խաչեցելոյն և խաչի նր՝ որ
գիք լուսոյ և օրգիք տունջեան զի՞նչ . ցըն-
ծան արդ ը ծագումն լուսոյ շնորհաց թա-
գաւորին իւրեանց 'ի հոգիս իւրեանց . ցըն-
ծան

Ծան լը տեսիլ փառաւորութիւն խաչին լը կոստանդիանոսի , և լը յաղթութիւն ամենազօրեք նշանին . ցնծան լը գիւտ պատուական խաչափայտին լը հեղինեայ . ցնծան լը լուսափայլ երևումն 'ի գողգոթա և 'ի վարագ . և ցնծասցեն անչտի ուրախութեք յաւուրն յետնում , յորժամ տեսանեն զխաչն վերացել և բարձրացեալ յերկինս՝ ոնկնոր արփի հրաշագեղ՝ լուսաճաճանչ ցոլացել եօթնպատիկ պայծառութեք քան զարեգակն . զի է նշան գալստեան էական լուսոյն՝ փառաց արքայի , որ հատուցանէ սիրելեաց իւրոց զլոյսն մշտնջենաւոր , խաչասիրաց ասեմ և խաչազգեցից և եթ՝ զխոստացեալ զիւր երանութի յաւիտենից 'ի յարքայութե :

Ը. յսպիսում մնամք և մնասցուք տօնի վերացման խաչի ով անժասերք . նմին ակն կալցուք , նմին տենչասցուք յնամ սրտէ . զնամ աւուրս մեր յայն օր աներեկ դէտակն կալցուք անյագ փափագմամք , զի զխաչն տեսցուք զճակեցոյց . և այս լինիցի աներկբայ , եթէ ոչ անոճամք և եթ կմբանիւք խաչապաշտ երևեսցուք այժմ , այլ արդեամբք լուսաւոր վարուց փայլեսցուք որպէս խաչասերք և խաչակրօնք և խաչազգեացք . զի յերևիլ սբյ խաչին վերացելոյ ընդ սուսջ տն յօգս՝ և մեք ընդ նմա յափշտակեսցուք , և նովաւ 'ի տր պարծեսցուք . և համաձայն խաչազգեցից օրհնեսցուք և փառաւորեսցուք զբարձրեալ փրկիչ մեր և զթգր փառացա մենայաղթ՝ յաւիտեանս յաւիտենից :

ԺԴ

ՃԼԽ .

XX

ՃԼ Խ • ԵԹ •

Դ խաչքիւն :

Լ մ գիւտ է խնդալի , ոնք և նմ կորուստ
 է ցաւալի , եթէ չիցէ կորուստ չարի՝
 որ է գիւտ բարւոյ , և կամաւոր կորուստ
 լաւին առ 'ի գտանել զլաւագոյնն . ցաւ է
 կորուստանել զինչս , եթէ ոչ տալով զսա-
 կաւն՝ առցես զբազումն . և դժոճարին ևս՝
 կորուստանել զանձն , եթէ ոչ գտանիցես . և
 սակայն քանզի որ կորուսցի զանձն վն ա-
 ւետարանին , դտցէ զնա ասէ աւետարանն ,
 ապա խնդալի է կորուստ անձին , վն զի է
 գիւտ անձին : Յաւալի էր և կորուստ խա-
 չին՝ կենացն փայտի . այլ վն այն կորեաւ
 առ ժամանակ մի , զի յաւիտեան գտցի . և
 վն այն տրտմեցան հաւատացեալք ի թուք-
 նութի նր առ Ժմկ մի , զի յաւիտեան ցըն-
 ծասցեն : Եւ ո՞ կարէ պատմել զքրիստո-
 նէից ցնծութիւն ի յայտնիլ սթյ խաչին 'ի
 գողգոթա 'ի ձեռն նծասէր դշխոյին մօրն
 կոստանդիանոսի . զի տեսին անփուտ պա-
 հեալ զզէնն կենաց , զյիշատակն փրկուէ ,
 զպարծանս քրիստոնէութե , զամենայն թ-
 նշանն քսի և քրիստոնէից զինոճորութե .
 զպահապանն ազգի մարդկան , և զաշտա-
 րակն ամուրյեբեսաց թշնամւոյն . և նոյն
 ուրախութի է՝ որ կատարի այսօր տօնիւս

ԵԹ

P

յե

յեկեղեցւոջ :

Եւ զի՞ խնդամք , և տօնեմք ևս ուրախու-
թիւ , ասիցէ որ 'ի Թերեհաւատից , եթէ
գտաք զփայտ չարչարանաց արարչին . ոչ
արդեօք ընդ կորուստն առաւել խնդալ
պարտ էր , զի անհետ եղև 'ի միջոյ գործի
տանջանաց անպարտականին , գործի մահա-
ռիթ անմահին , և գործի նախատանաց փա-
ռաւորելոյն յեութե իւրում :

Եւ յսպէս խորհին ատեցօղք խաչի և ատե-
լիք քնի , որ ոչն առնուն 'ի միա զգօրութի
փրկական նշանին՝ որ է փառք փրկչին , և
պարծանք փրկելոցս . այսպէս խորհին խա-
չատեացք , զի մի և ինքեանց կի՞ իւրեանցն
գտցի խաչ . այսպէս խորհին օտարացելքն
'ի սիրոյ խաչելոյն 'ի սէր իւրեանց , զի ոչ
յօժարին խաչակից լինել նմա . այլ մեք
զմիտս քնի ունիմք , քի զգիտաւորութի խա-
չելոյն . զի ճառ խաչին՝ կորուսելոցն յիմա-
րութի է , այլ փրկելոցս մեզ զօրութի ւն :

Եւ արդ ուրախ լեր եկեղեցի ւն խաչի՞ն
պսակեալ , զի գտաւ պսակ գլխոյ քո . և
դրօշակ զօրագլխին քո կանգնեցաւ յանդիւ-
ման տիեզերաց . և նշանակ յաղթութե հա-
ւատոց քոց կրկին հանդիսացաւ այսօր ընդ-
դէմ հրէից և հեթանոսաց՝ 'ի ձեռն երա-
նելոյն յուղայի առն հրէի , և 'ի ձեռն Թա-
գուհոյ մեծի՝ հեղինեայ դշտոյի 'ի հեթա-
նոսութե այն ինչ դարձելոյ . որ են կրկին
վկայք ճմարտութե լիզմ համազգայնոց
նոց օտարացելոց 'ի ճմարտութե . զի տե-
սին

սին առ օրին աջօք իւրեանց և զզօրութիւն
սքլ խաչին , զյառնել մեռելոյն՝ յոր մեր-
ձեցաւ պատուական փայտն կենաց , և զայլ
ևս լուսափայլ նշանս 'ի վր' Թբ նշանին . մին-
չև հրէին ի այլս 'ի հրէից դառնալ և մկր-
տիլ , և հեթանոսաց հաւատացելոց հաս-
տատիլ 'ի հաւատս քրի : Վանդի խաչն՝ որ
ի առաքելոյն , պարծանք է քրիստոնէից ,
այլ հրէից գայթակղութի և հեթանոսաց
յիմարուի , նոցին իսկ կոչեցելոց 'ի հրէից
ի յուգայի կիւրեղ կոչեցելոյ , և 'ի հեթա-
նոսաց ի հեղինեայ և ի կոստանդիանոսի՝
յայտնեցաւ լինել այ զօրութի և այ իմաս-
տութի . զորոց ունիմք այսուհետեւ ասել
ուրախակցութի յաւուր գիւտի կենարար
խաչին , եթէ 'ի քր յո ոչ հրէայ և ոչ հե-
թանոս , ոչ խաւժ և ոչ դուժ , ոչ ծառայ և
ոչ ազատ , ոչ արու և ոչ էգ . այլ ամենե-
քեան մի 'ի քր յո :

Հապա եկայք ուրախ լիցուք այսօր միաբան
հաւատացեալք քրի , և պաշտօնեայք խա-
չին . ուրախ լիցին ի մեզ և հրէշտակք յեր-
կինս . զի գիւտ խաչին՝ է գիւտ հոգւոց մե-
րոց , գիւտ փրկութի կորուսելոց , գիւտ
անմահարար փայտին կենաց , գիւտ անդին
գանձին ծածկելոյ 'ի գողգոթայ . զի և 'ի
խաչն ծածկելի կայ ի քրիստոսի կեանք մեր
և ճոխուի հոգւոր , և նմ գանձ իմաստու-
թեն այ : Սա է ծառն կենաց՝ յորմէ եր-
բեմն 'ի բաց օտարացաք , այլ այժմ՝ շնոր-
հեցաւ մեզ կթել զպտուղ նր կենսաութի

տարածելով զձեռն ընդ ձեռաց խաչելեալ
 փրկչին խաչակցութիւն : Սա է սանդուխք
 երկնից յակօթեան , յորոյ 'ի գլուխն ինքնին
 ձոր հաստատեալ կայ . վերոտնեցո՞ւք ընդ
 աշտիճանս խաչի՝ ազգի ազգի կրիւք և կա-
 րեօք չափ . որով և վերելակեմք 'ի բար-
 ձունս երկնից : Սա է ստուգապէս զէն զին
 ուճորութե մերոյ , և նշան յաղթուէ լըդէմ
 աներեւոյթ թշնամւոյն՝ սատանայի ասեմ ,
 որպէս և մարմնոյ և Յի՛ որ են միանգամայն
 երևելի և աներեւոյթ թշնամիք ընտանիք .
 նշան դրոշմել 'ի ճակատս զինուորացոյքս
 դրոշմ քանակին . և պարզապէս՝ նշան փրկ-
 կութե յուսացելոցս 'ի քո :

Օ ի որ գտանէ զխաչ , որ սիրէ զխաչ , որ
 փարի զխաչիւ , որ ելանէ 'ի խաչ և մեռա-
 նի 'ի խաչի , է փրկութե որդի . և լը հակա-
 ռակն՝ նմ , յորոյ վր չիցէ նշանս այս , որ-
 դի է կորստեան , լը տեսլեանն եզեկիւնի ,
 և լը յայտնաբարբառ քարոզութե աւետա-
 րանի :

Եւ ահա յայսմ վայրի տարակոյս զիս պա-
 տեալ պաշարեաց՝ վր իմ և վր քո և վր
 նր , երեցունց իմա՞ դերանուանց՝ անուամբ
 և եթ քրիստոնէից : Ես կորուսանեմ զխաչ
 զարդէն գտեալ . դու ոչ կամիս գտանել
 զխաչն կորուսեալ . նա ոչ գիտէ՝ զի՞նչ խաչն
 իցէ պատուական , թող թէ գիւտ նր և կմ
 կորուստ . և զի՞արդ լինիցի մեզ խաչն՝ նշան
 փրկութե :

Ես եմ ասեմ , որ կորուսանեմ զխաչն կե-
 նա .

նարար՝ Թաղելով զնա ՚ի գողգոթա յաղ-
բևս խառն ը խաչից աւազակաց : Աւ զայս
քաջ իմանայ նմ ոք՝ որ իբրեւ զիսն է . վա-
ղի ցորչափ Թողացուցանէ նոր գալ յիմ վր-
եւ կմառաքէ առ իս զնեղութի ինչ մեծ կմ-
փոքր՝ որպէս խաչ փրկառիթ , զի ը քո ՚ի
խաչ ելից , եւ ը քո ՚ի վեր ելից մինչև յեր-
կինս՝ կատարեալ հնազանդութիւն եւ իսպառ-
համբերութիւն , ես կամ փախչիմ ՚ի խաչէ
անտի նախ քան զբւեռիլն՝ ստուր զանձն
արդարացուցանելով ող անպարտական , կմ
կամիմ իջանել ՚ի խաչէ անտի անհամբե-
րութիւն , եւ կմ նախատինս դնեմ նոյ ը ձա-
խակողմեան աւազակին՝ ազատուի խնդրե-
լով դժկամակութիւն եւ տժգոհութիւն : Աւ
այնպէս կորուսանեմ՝ Թէ ոչ զխաչն , գէթ
զչնորհս խաչին . աշխատիմ , եւ ՚ի ժամ վար-
ձուն անմասն ելանեմ . սերմանեմ , եւ ոչ
հնձեմ . սկսանիմ , եւ ոչ կատարեմ : Ո՞րք եւ
ոչ ունիմ ասել ը փրկչին իմոյ , նմ ինչ կա-
տարեալ է , այլ՝ նմ ինչ անկատար է . եւ
զիարդ ակնկալայց խոնարհեցուցանել ըզ-
գլուխ իմ ՚ի ժամ մահու սիրով՝ յըռնել
զպսակ պարծանաց խաչին , եւ աւանդել
զհոգի իմ ուրախութիւն ՚ի ձեռս նոյ , եւ մտա-
նել յուրախութիւն նոյ իմոյ . այն՝ որ ասաց
եւ զանձնէ . ոչ զնոյնս պարտ էր չարչարիլ
քո , եւ մտանել ՚ի փառս իւր : Ամ որպէս
համարձակեցայց ասել ը երանեալ աւա-
զակին . յիշեալ զիս նոր , յորժամ գայցես
արքայութիւն քով . եւ լսել անդէն առ նմին

զերանաւէտ հրաւեր փրկչին . ամէն ասեմ
քեզ , այսօր ընդ իս իցես 'ի դրախտին . զի
այս քնասիրաց է և խաչասիրաց , առաքելոց
և մարտիրոսաց և ամ դասուց ընտրելոց խա-
չիւ , և պսակելոց նշանաւ սբյ խաչին քոի՝
աստ և 'ի հանդերձելումն . զորոց երկրոր-
դեմք բանիւ պօղոսի , խաչակցեալք լէ քոի ,
և լէ նմին Թագաւորեալք :

Իսկ դու , ոչ գիտեմ , լաւագոյն արդեօք ,
եթէ վատթարագոյն քան զիս պատահեալ
վիճակի , անխաչ ես գլխովին , անվիշտ , և
հանգիստ կարծեցել . այլ սիրտ քո անհան-
գիստ՝ յերեսաց կասկածանաց հանդերձել
խաչի . այնչափ խորշիս՝ խրտչիս և փախչիս
'ի ստոճերէ անգամ խաչին՝ որ ասի անկել
'ի վր երանեալ աւաղակին , մինչ զի և յի-
շատակ խաչի և նեղութե վշտագնէ զքեզ .
վայ ոչ երբեք խնդրես , ուստի և ոչ երբեք
դտանիցես զխաչն փրկական :

Այ մերձենաս մատամբ 'ի բեռն ինչ՝ օգնել
ընկերի քում , կմ աղքատի և տառապելոյ ,
մանաւանդ թէ քոի , խիթացեալ զի մի բո-
լոր բեռն 'ի քո վր բարձցի , ոպ խաչն յոի
յուս սիմոնի կիւրենացւոյ : Այ վստահիս
աղօթել , աստ կիզեա՛ , աստ կտրեա՛ , աստ
մի խնայեր , զի անդ յաւիտեան խնայես-
ցես . հար զիս Թր իմ ոպ հայր զսիրելի որ-
դի՝ դաւաղանաւ խաչի յայսմ ճի , զի 'ի հան-
դերձելումն ընկալցիս զիս սիրով 'ի հան-
գիստ քո . այլ հանապազ օրտիւ քան բերա-
նով զայս ասես . աստ և անդ հանգո՛ զիս ,
տո՛ւր

տո՛ւր ինձ յամի հանգիստ . և ո՛չ գիտես՝ զի
 զանհնարինս խնդրես . զի ո՛չ լինի յերկուս
 յաւիտեանս թգրել : Ն յաւիտենիս յայս-
 միկ՝ որ է անցաւոր , պանդխտութիւն պարտ
 է տառապիլ . և յանանց յաւիտեանս երջան-
 կանալ 'ի հայրենիս մեր յերկինս . այս է
 հովիտ տրտմութե , և այն՝ տեղի ուրախու-
 թե . աստ ժամանակ է աշխատելոյ , և անդ
 անժամանակ մշտնջենաւորութիւն հանգե-
 լոյ . որ աստ տանջի , անդ մխիթարի . իսկ
 որ աստէն մխիթարիլ կամի առ ժամանակ
 մի , անդ տանջեսցի յաւիտեան . ըմ , դու
 ընկալար զմխիթարութիւն քո 'ի կեանս քո ,
 և զազարոս նոյնպէս զչարչարանս . արդ սա
 աստ մխիթարի , և դու այդը պապակիս :

() Ի՞նչ և զնմանէ ասացից , որ զերրորդ
 գէմս յինքեան բերէ զմեծի մասին 'ի մարդ-
 կանէ . ո՛չ ճանաչէ զխաչ , և անծանօթ է 'ի
 խաչէն քո . ո՛չ գիտէ ընտրութիւն առնել ի
 պատուական փայտ խաչի , և ինձ փայտ
 անտառի , ո՛չ ինձ դաւարն և ո՛չ ինձ չորն . հար-
 կանի ոմբ բրօք՝ պէսպէս վշտօք , և ո՛չ ինձ
 նու . զի ո՛չ խրատ իմն համարի զի վր հա-
 սեալ նեղութիւն , այլ՝ գիպուճած . թաւալի
 'ի մեղս , և իւր հանգիստ վարկանի . զի թէ-
 պէտե . 'ի խղճէ իւրմէ տանջի , այլ զբաղա-
 նօք Յի անզգայ է և խայթից խղճի . ո՛չ զեւս
 խորհի և ո՛չ զմուտս կենաց իւրոց . ո՛չ գիտէ
 զաջ իւր և զահեակ , թող թէ զխաչ իւր ,
 արդեօք աջակողմեան իցէ ինքն աւազակ ,
 եթէ ձախակողմեան : Ո՛չ զվարձս կշռէ աշ-

խատութէ՛ն՝ ի փառս ԹՅ՝ , և ոչ զտուժանս չա-
րաչար աշխատանաց՝ ի փառս սատանայի .
այլ վարէ կեանս ալեկոծ և մառախլապատ ,
կոյր հոգւով քան աչօք՝ խաւարաղկեաց՝ ի
լոյս տո՛ւնջեան , անհաւատ ի քրիստոնէու-
թէ , և անբան ի բանականութէ :

Եւ իցե՞ն արդեօք ի խաչապաշտ անուճա-
նեալ քրիստոնէայս այսպիսիք ոմա՞ք . երա-
նի՞ թէ չլինէին , կժօակաւք և եթ լինէին .
այլ այն է ողբալի , զի բազումք են կոչե-
ցեալք , և սակաւք են ընտրեալք ի քրիս-
տոնէայ անուճանելոց . վն զի որք քնեանքն
են ճշմարտութ՝ զմարմինս իւրեանց ի խաչ
հանեն կարեօքն և ցանկութեք հանդերձ .
և յայտ է թէ սակաւք են առ մեօք այսպի-
սիք ընտրելք . ուր բազումք այն են՝ որ ըղ-
հետ երթան կարեաց և ցանկութեց իւ-
րեանց . ողբալի վիճակ , թէպէտև ցանկալի
յաչս Ծի . իցե՞ թէ մեք ոչ գտցուք յայս վի-
ճակ աւաղելի քան զառաջինսն . զի մի կե-
րիցուք զյաւիտենական կորուստն , այլ գըտ-
ցուք տք մերով զկեանսն յաւիտենից :

Եւ այս գեղեցիկ յաջողէ , եթէ խնդրես-
ցուք և գտցուք զկենարար խաչն . ըմ , որ
զիսն գտանիցէ՝ գտանիցէ զկեանս . և դար-
ձե՛լ , որ գայ զկնի իմ , լը խաւար մի գնաս-
ցէ , այլ ընկալցի զլոյսն կենաց : Եւ ուր
լինիցի մեզ ասէք գտանել զայս ցանկալի
գանձ զվրկական խաչն : Օ որ գիտէքդ՝ զի՞
հարցանէք . մի՛ ի լեառն թաքոր դիմէք , և
ասէք , բարւոք է մեզ աստ լինել . այլ ի
գող

գողգոթա , և ահա գտանէք զնա ը նոճա-
սէր զշխոյին . նոճ գտանի խաչն 'ի տեղի
հանգստեան , այլ 'ի տեղի կառավման :

Եւ նա ինքն հեղինէ զշխոյն՝ որ եզիտ ըզ-
պատունական խաչն քո՛ր , ո՛չ օտարացոյց զայն
'ի տեղւոջէն . այլ անդէն 'ի գողգոթա ետ
կանգնել՝ տաճար հոյակապ շինել՝ 'ի ձեռն
որդւոյ իւրոյ մեծին կոստանդիանոսի 'ի
նմին տեղւոջ՝ սբ յարութի անունեալ , 'ի
մէջ փակելով զտեղի սբ գերեզմանին քո՛ր
և զտեղի խաչելուէ միանգամայն . և անգր
ընթանային յոմ կողմանց հաւատացեալք՝
ոնկ յաւուրս խաչելութե և յարութե , նոյն
պէս և 'ի տօնի խաչվերացին և խաչքիւտին՝
յերկրպագութի :

Երանի՛ տամ աւուրցն այն երանութե և
պայծառութե եկեղեցւոյ , յորս 'ի տաճա-
րի նոյ պաշտէին զխաչն հաւատացեալք եր-
կիրպագանելով հաւատով , յուսով և սի-
րով , հոգւով և ճշմարտութեամբ . և այն-
պէս գտանէին 'ի տեղւոջ գիւտի խաչին և
զանձանց փրկութի՝ խաչակցութի ը քո՛ր
անդ 'ի գողգոթա , և ը նմա՝ յառնէին հոգ-
ւով 'ի տաճարի սբ յարութե : Եւլ աւաղ ,
զի ոնկ յետ ամաց իբրև երեք հարիւրոց 'ի
խաչելութի անտի փրկչին՝ եղև գիւտ սբ
խաչին 'ի ձեռն հեղինեայ առ կոստանդիա-
նոսիւ , նոյնպէս և իբր երեք հարիւր ամօք
զկնի գիւտին՝ գերի վարեցաւ զէնն փրկու-
թե մերոյ յանհաւատից . զի խոսրով արքայ
պարսից առեալ զեհմ քաղաք՝ գերեաց ըզ-
գլխա .

գլխաւորս 'ի քրիստոնէից լը զաքարիայ հայ-
րապետի տեղւոյն , և լը նոսին առեալ տա-
րաւ 'ի պարսս և զփայտն կենաց՝ զնշան յաղ-
թութե և զպարծանս քրիստոնէից . մինչև
մնալ խաչապաշտից առանց խաչի :

Ողբացէք հաւատացեալք , զի բարձաւ 'ի
գլխոյ մերոց պսակն փառայ մերոց , առաւ
'ի ձեռաց մերոց դրօշակն քոն՝ ամենայաղթ
ոք նշանն , կապտեցաւ գանձ կենաց մերոց .
բեկան մշջք մեր , և կորացան գլուխք մեր
առաջի թշնամեաց խաչին . և մեք մնացաք
անխաչ , և խաչն օտարացաւ 'ի մէնջ : Եւ
պէս պարտ է մեզ կոծիլ , յորժամ չունիմք
զխաչ , զվիշտ և զնեղութի յձի աստ . զոր
օրինակ 'ի սուգ համակեցաւ յայնժամ եկե-
ղեցի նոյ լը գերութի պատուական խաչին :
Եւ լը հակառակն՝ ուրախ լինել և խնդալ
պարտ է , յորժամ գտանիցեմք զխաչ , ոն
ուրախ լինէր առաքեալն պօղոս . և ոն ու-
րախ եղև եկեղեցի լը գերեգարձ խաչին՝
իբրև ընդ գիւտ վերստին , 'ի ժամանակին՝
յորում զօրացեալ տք հերակլ կայսր՝ յաղ-
թեաց պարսից , և դարձոյց զխաչն անդրէն
'ի տեղի իւր յեհմ՝ մեծաւ ուրախութք և
հանդիսիւ : Ուր և յանցանէ կայսեր լը Յն
հայոց՝ մասն մի երևելի պարգևէր հայոց
Յին 'ի խնդրոյ տիկնոջն սիւնեաց , և կոչէր
յանուանէ տեղւոյն այնուհետև մասն այն՝
հացունեաց խաչ :

Եւ իբրև եկն հերակլ արքայ յեհմ , և մեր-
ձեցաւ 'ի տաճար ոք յարութե , բարձեալ
պար-

պարծանօք յուս իւր արքունի՝ զնշսն երկնա-
ւոր թիւրին զսբ խաչափայտն՝ ինքնին հա-
նէր տանէր և զնէր ՚ի տեղի իւր ՚ի գողգոթ
թայ ՚ի մէջ եկեղեցւոյ սբ յարութե . և ան-
դրէն վերացուցանէր հայրապետն ՚ի բեմէ
անտի զսբ խաչն ՚ի տեսիլ նմ հաւատացե-
լոց , ոպ յնմ տօնս խաչվերացի : Եւ ո՞ր կարէ
պատմել զայնր ժամու ուրախութի տիեզե-
րական . մինչև տօն սահմանել՝ վերստին
գիւտի կի՞ վերադարձի խաչին . զոր ոմանք
նոյնացուցին ի տօնի խաչվերացին , և այլք
զօրութի յիշատակեն ՚ի տօնի խաչգիւտին .
զի ոպ առաջին գիւտն էր ցնծութի կաթո-
ղիկէ եկեղեցւոյ , նոյնպէս և երկրորդն
գիւտ գերեզարձի :

Իսկ յետ այնորիկ զի՞նչ . խորհրդոպէս նոյ
հետ զհետէ մասն առ մասն սփռեցաւ փայ-
տըն կենաց ի նմ Յ . զի ոպ հեղինէ տա-
րեչ էր կանխաւ իւր յարեմուտս զմասն
երևելի , նոյնպէս և հերակլ տարաւ զե-
րևելի մասն ՚ի կոստանդինուպօլիս . և զկնի
ժամանակաց տյնչափ ծաւալեցաւ ի տիե-
զերս , մինչև գրեթէ չմնալոյ յե՛մ աւելի
մեծութիւն՝ քան զոր կայր և կայ յայլ տե-
ղիս բազումս : Եւ այսպէս խաչն բոլոր և
ամբողջ այլ ոչ ևս է խնդրելի կի՞ գտանե-
լի ուրեք ՚ի վր երկրի , այլ մասն մասն՝ է
որ մեծ , և է որ փոքր , գտանի նմ ուրեք ,
սփիւռ տարածեչ քառաթևին՝ ոպ զճառա-
գայթս արեգական՝ ընդ քառակողմեան Յ
համօրէն . զի ի նմ եկեղեցիս տիեզերաց
սփռեալ

սփռեալ են մասունք փայտին կենաց . և իւրաքանչիւր մասն պատուական խաչին է պատուական և երկրպագելի՝ ոնց երբեմն բոլորն . և նոյնպէս նշանագործ և ամենազօր և ամենայաղթ ինձ տեղիս ընդհանուր տոց մերձեցելոցն՝ ի սքն սրբութիւն :

Եւ զի զայս գիտէք , ՚ի խորհուրդ անդր յառեցարո՛ւք բաժանման խաչին քնի՝ ի մասունս բիւրաւորս առ ժամանակ մի . մինչև եկեսցէ ժամանակ՝ յորում ժողովէ զիւր զհամասփիւռ ճաճանչս , այս է ինձ մասունք խաչափայտին միացին անդրէն՝ ՚ի մի բոլոր յաւուր միւսանգամ գալստեան փրկչին , այն է օր հասարակաց յարութե : Եւ զինչ խորհուրդ իրացս . 'Սախ՝ այն իսկ , զի ոչ ոք ՚ի մէնջ զբովանդակն բառնայ կմ կրէ կամ ունի երբէք զմեծ խաչն . զի այդ քնի և եթէր սեպհական մերումս գլխոյ . իսկ մեք անդամք նր զմանր մանր մասունս փոքրկունս կրեմք կմ ունիմք զխաչի . զի գլուխն է կրօղ ինձ ցաւոց սփռելոց յանդամս իւրաքանչիւր . իսկ մի մի յանդամոց զայս և զայն միայն կրէ ցաւ իւրական , և ոչ զմեծն՝ որ ՚ի մարմնի . վնջ մի մեծ ինչ համարեցուք՝ զոր ինչ և կրեմք , այլ կարի փոքր՝ առ մեծութիւն կրից փրկչին . և այն առաւել թեթեւանայ՝ եթէ ապաւինեցուք ՚ի զօրութիւն սքն խաչին , և ՚ի սէր նր կրեցուք՝ ոնց խաչակիցք իմն մերոյ ինչ երանեալ աւագակին :

Եւ իւրորդ՝ այն . զի ոչ ոք ՚ի մէնջ լինի ճշմարտապէս քեան , զի ճշմարիտ անգամ քնի ,

քնի , եթէ ոչ խնդրէ՛ւ ոչ գտանէ զՍբյ խա-
չի զմասն , իմա՛ զմասնակցութիւնդ խաչե-
լեալ ինն իւրոյ՝ կամաւոր խաչակրութեամբ . յի-
շեցէ՛ք զոր յուշ արարի այլուր բանի՛ն առա-
քելոյն , պարծիլ ՚ի խաչն քնի եւեթ , և ՚ի
խաչ ելանել Յի , և ՚ի խաչ հանել զմար-
մինս մեր կարեօք և ցանկութեք հանդերձ ,
յի՛ ոչ միայն զաւելորդ ցանկութիւն հատա-
նելոով , այլև զկարեւոր կարծեցեալ պէտս՝
առ ՚ի նմանօղ լինել քնի կամաւոր չարչա-
րանօք :

Եւ երբ՝ այն , զի որ կամի տեսանել այսու-
հետեւ զկենարար խաչն քնի ամբողջ և ան-
թերի , խնդրեսցէ զայն ՚ի վեր . զի ոչ յեր-
կրի գտանէ զայն , այլ՝ յերկինս . ըբ՛ , և
ապա երևեսցի նշան որդւոյ մարդոյ յեր-
կինս , ծագել յարևելից արեգակնակերպ
ճառագայթիւք՝ կարապետ լինելով գալըս-
տեան փրկչին . յայնժամ թռչին արդարեւ
լեռնաջրի յօդս՝ ի լուսաթռիչ նշանի նր ,
յարուցեալք ՚ի կեանս՝ ի կենարար խաչին
յարուցելոյ՝ նորափետուր զարդուք լուսոյ
փառաց . այն իսկ է յաջակողմն փրկչին վե-
րանալ գրեւոցն ի դրօշակաւ նր խաչակրօն
վարութեամբ . ուր խաչահանութեամբ խա-
չին , յի եւն հրէայք և անհաւատք և սուտ
քրիստոնեայք , ՚ի ձախակողմն դնին գլխա-
կորեալք ՚ի վր երկրի . զորոց գրեալն է .
և յայնժամ կոծեսցին իմ ազգք երկրի :
Եւ արդ ընտրեցէ՛ք ով հաւատացէ՛ք զբա-
րին ձեր և զօգուտն , թէ յո՞ր դաս կամիք
որո՛ւ

որովիւ յայն օր ահագին . գիտեմ, զի ընտ-
րեք և ազօթէք զօր ամ վն ձեր և վն ձեր
ննջեցեալոց՝ դասաւորիւ յաջակողման դա-
սուն . ապա ուրեմն ինմին ընտրեցէք այժմ
զխաչն քոի և զխաչակցութիւն ընդ քոի . զի
և թգրակից լինել նմին արժանասցիք , ի
կոչմանն՝ հասանելով և ընտրութե , շնոր-
հօք և մարդասիրութիւն կոչողին ձերոյ և ան
և թգրի և փրկչի , քոի յոի յուսոյն մերոյ և
այ . որում փառք յաւիտեանս յաւիտենից .
ամէն :

XX

ՂԼ Խ . Ի :

Ի Գօնս Լէկեղացոյ տաճարաւի :

Իսկ արդ՝ և եկեղեցիոն ինքնին գլխովին
եղև տօնելի , այն՝ որ տօնէ զամ տօնս
նորունեան , և զյիշատակս սբց . գիտեմք՝ զի
սք է եկեղեցի և տօնելի , այլ թէ զիարդ
մարթ իցէ նմա անձամբ զանձն տօնել՝ գի-
տութե է արժանի : Եթէ արդարև եկեղե-
ցին լինէր մարդ ոք առանձին , անմարթ էր
նմա և գովել անգամ զինքն , թող թէ տօ-
նել . ըմ , գովեսցէ զքեզ ընկերն , և մի քո
բերան . օտարն , և մի քո շրթունք . բայց
քանզի եկեղեցին է բազմութի միացեալ ,
այն է ժողովուրդ հաւատացեալոց , մնայ ա-
սել իրաւամբք , և երանի՞ թէ ասէաք ճշ-
մար .

մարտութիւն , թէ տօնել եկեղեցւոյ զեկեղեցի պարտի լինել՝ գովելն և փառաւորելն և մեծացուցանելն , նախ՝ իւրաքանչիւր հաւատացելոյ զհաւատացեալ եղբայր իւր իբրև զանդամքսի և անդամակից իւր ը միով զլիսով՝ ի միում մարմնի . երկրորդ՝ և իւրաքանչիւր խմբից եկեղեցւոյ զայլ խումբս , ի առանձին եկեղեցեաց զիւրաքանչիւր եկեղեցիս՝ իբրև համաթիւն անդամք իրերաց և զլիսոյն իւրեանց քսի . և երրորդ՝ բոլորեցունց միանդամայն զբոլոր մարմին կաթուղիկէ եկեղեցւոյ՝ իբրև մարմին քսի . զորմէ գրեալ է , զի յանդիման կացուսցէ իւր փառաւոր զեկեղեցի՝ Խբ և անարատ , կամ՝ ո՞նկոյս մի Խբ խօսեցեալ հաւատով , և յանդիման կացեալ քսի :

Ո՞տայր ինձ տեսանել զեկեղեցի նոյ յայսպիսի ուրախութեւն ճամարիտ տօնախմբուն իւրոյ , լինելով նոմ հաւատացելոց՝ ո՞նկ երբեմն՝ մի սիրտ և մի ոգի և մի անձն , և ի պատիւն զմիմեամբք ելանելով տօնական փառաւորութիւն : Իցէ՞ թէ այսպիսի լինէր միշտ տօն ցնծութեւն եկեղեցւոյ . իցէ՞ թէ ճամարտեալ լինէր բանս , որով լինէր կատարեալ հաղորդութիւն սբց յեկեղեցւոջ , և կատարեալ միութիւն կաթուղիկէ եկեղեցւոյ սբյ՝ ո՞նկ դաւանիմք , և ո՞չ լինէին հերձոճաճք ի մարմնի անդ : Իցէ՞ թէ ասեմ , իւրաքանչիւր ոք ի մէնջ ճանաչէր զեղբայր իւր տօնելի ի քս . իցէ՞ թէ ազգ ազգ քրիստոնէից տօնէր փոխանակաւ զպաշտօնակից եկեղեցիս քրիս .

քրիստոնէից . և իցէ՞ թէ բոլորն միանգա-
մայն ճշմարտապէս տօնէր , ոնց և խոստա-
նայ տօնել և կարծէ տօնել , զբոլորական
եկեղեցին՝ որ լէ տիեզերս . որ է մի , սբ ,
կաթողիկէ , ցի լէհանրական , և առաքելա-
կան եկեղեցի՝ խոստովանել յամենեցունց
'ի հանգանակի :

Եւ յայտ է թէ երեքին սոքա կախեալ են
զմիմեանց , և երեցունց միանգամայն պէտս
ունի եկեղեցի ւնց յամ ժամանակի : Եւ զի
եթէ առաջինն 'ի սոցանէ լինիցի , ոչ մնայ
առիթ երկպառակու թէ մանկանց եկեղեց-
ւոյ , ոչ հեռ և ոչ նախանձ , ոչ թշնամութի
և ոչ ատելութի երբեք 'ի մէջ եղբօր և եղ-
բօր , այլ կատարեալ եղբայրսիրուք թգրէ
անսիրուի . զի ուր զեղբայրն իմ ճանաչեմ
և յարգեմ ոնց սբ և տօնելի , զիարդ ոչ սի-
րեցից զնա և 'ի նմա զանձ . և զիարդ ոչ ե-
ղէց մի սիրտ և մի ոգի լէ նմա հոգևորանցս .
կիմ զիարդ ոչ կատարեսցի յայնժամ տիրա-
կան խոստումն , եթէ ուր իցեն երկու և
երեք 'ի ձէնջ ժողովեալ յանուն իմ , անդ
եմ ես 'ի մէջ նց :

Եւ եթէ այս լինէր , լինէր և երկրորդն
ինքնին , ցի նոյնօրինակ վարիլ և ազգի ընդ
ազգի 'ի մէջ քրիստոնէից , իբրև համազգիս
'ի քս և պաշտօնակիցս և տօնակիցս . զի ոնց
ընդ ակամբ հայիլ յիբեարս և պառակտիլ
և անգոսնել զմիմեանս՝ յառաջ գայ 'ի պա-
կասուէ սիրոյ , նոյնպէս և անդրէն շողկա-
պումն նոցա և 'ի պատիւ զմիմեամբք եւա-
նել

նեւ՝ ի սիրոյ ունի գոյաւորիւ, որ է զօգ կա-
տարման : Աւ ո՞չ ասիցէ, զի թէ այսօր
սկիզբն արասցէ ազգ զազգ քրիստոնէից մե-
ծարեւոյ տօնելի ի ք՞ո, ահա եղև միութիւն
կատարեալ սբ և կաթողիկէ և առաքելա-
կան եկեղեցւոյ :

Աւ եթէ այն լինէր, կատարեալ լինէր և
երրորդն ցոյ տօնել բովանդակ եկեղեցւոյ
զբովանդակ եկեղեցի, կամ բոլորին զբո-
լորն՝ ո՞ն մի հօտ և մի հովիւ, ազգ մի և լե-
զու մի հոգւովն սբ, ազգ ընտիր, ազգ սբ,
քահանայութի, թգրութի, գովելի, և տօ-
նելի՝ նոյն որ տօնէ : Աւ եթէ ոչ այսօրիկ,
ապա կամ սուտ լինի, և կամ ի զուր լինի
տօնել զեկեղեցի. տի՛նա՛ սուտ լինի, թող
թէ վայրապար, հաւատալ և ի մի միայն
սբ կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցի.
զի զնոյն զսոյն տօնեմք՝ յոր հաւատամք, և
զոր տօնեմքս՝ ի նոյն հաւատամք. որնս և
յայտ է : Ապա ուրեմն՝ զոր օրինակ հաւա-
տալն մեր յեկեղեցի ոչ է հաւատալ յան-
ձինս մեր, թէպէտև մասն եմք եկեղեցւոյ
և որդի եկեղեցւոյ, այլ հաւատալ բոլորից
և իւրաքանչիւրոց ի մի բոլոր, նոյնպէս և
տօնել մեր զեկեղեցի՝ է տօնել մասանց ըզ-
բոլորն, անդամոց զմիութիւն մարմնոյ, որդւոց
զմայրն, գաւառնց և ոչխարաց և խոյոյ զմի
հօտն և զմի հովիւն : () ի ո՞ն եթէ վշտա-
նայ ինչ մի անդամն, վշտանան նմ անդամքն
ընդ նմա, և եթէ փառաւորի մի անդամն՝
խնդան նմ անդամքն ընդ նմա, նոյնպէս և

մեք համօրէն անդամքս եկեղեցւոյ՝ որ եմք մի մարմին՝ ի քս, տօնեմք ղեկեղեցի քսի խնդալով ը փառաւորութի կաթողիկէ և առաքելական եկեղեցւոյ : Այս է առաջին պատճառ տօնից եկեղեցւոյ առ հասարակ . և ի սոյն վերածին և այլ պատճառք . զորոց ժամ է ասել :

Այա երկրորդ՝ տօնէ եկեղեցի զկոչումն նորս եկեղեցւոյ , կմ գծողովումն իւր յամ ազգաց ի մի ժողովուրդ քսի . զի և եկեղեցիդ անուն հելլենական՝ կոչումն լսի , մանաւանդ արտակոչութի . զի արտաքուստ կոչեցելէ դաք հեթանոսքս ի փարսին քսի , լինել նմա ժողովուրդ նոր՝ փոխանակ հնոյն օտարացելոյ . վնյ և նոր սիոն և նոր իէլ կոչի եկեղեցի քսի , և եկեղեցի անունսի հեթանոսաց . զի թէպէտև ի հրէից էառ սկիզբն , այլ յամ ազգաց էառ զկատարումն , և եղև մի հօտ և մի հովիւ . զի ի քս յս չիք խտիր ոչ հրէի և ոչ հեթանոսի , ոչ ծառայի և ոչ ազատի , ոչ արուճի և ոչ իզի . զի ամենեքեան դուք մի էք ի քս յս . զի ոմ մի հաւատ , մի իմր , և մի մկրտութի , նոյնպէս և մի եկեղեցի քսի , շինեալ ի վր վիմին հաւատոյ , և ի վր հիման առաքելոց և մարգարէից : Ալ վէմն նախ ինքն քս . և յետ նր փոխանորդ նր ետեղակալ երևելի անունաւ նակիր նորա՝ երեսփոխանն ասեմ քսի , և գլուխն առաքելոց պետրոս՝ որ և կեփաս , որ թարգմանի վէմ . ը , * Ալ ես քեզ ասեմ , զի դու ես վէմ , և ի վր այդր վիմի շի-

շինեցից զեկեղեցի իմ . և դրունք դժոխոց
զնա մի յաղթահարեսցեն ॥ : Մնոյն միտա
հայի և փակակալն լինել երկնից արքայու
թե , և կարգիլ հովիւն ի տեղի քաջ հովիւնն
առ ի արածել զգառինս և զոչխարս նր . և
ընմին անձահրաման կարգի եղեն ի միով
հովիւնապետաւ հովիւնք իւրաքանչիւր՝ ա
ռաջնորդք իւրաքանչիւր աղգի . այլ այս ան
է տակաւին մի հօտ և մի հովիւ , ոն և ան
եկեղեցիք ուղղափառաց յամ լեզունաց և
յազգաց՝ ասին և են մի կաթողիկէ և առա
քելական եկեղեցի :

Երրորդ՝ տանէ եկեղեցի զհոգեւոր իւր հար
սանիս , իմա՛ զխորհուրդն մեծ , զոր ասէ պօ
ղոս ի քս և յեկեղեցի . զի խորհրդաբար կո
չի նորս եկեղեցի հարսն քսի , և քս փեսայ
եկեղեցւոյ . որում փեսաւէր եղև բարեկամն
նր մկրտիչն յովհաննէս՝ կատարումն օրինաց
և նախասկիզբն շնորհաց , և առաքեալք՝
մանկունք առաքաստի՝ հիմունք եկեղեցւոյ ,
նախկին ծնունդք նորոյ սիրովի , և առաջին
ծնողք նորածնեալս եկեղեցւոյ : Եւ այս
հանդէս հոգեւոր հարսանեաց անմահ փե
սային առաւել կատարի ըմբռ յաւուր նոր
կիրակէի իբրև առաջին նաւակատիք եկե
ղեցւոյն քսի , յորում փեսայացել բանն հան
գիսացոյց զսրսակ իւր ի ժողովեալ եկեղեց
ւոյ իբրև ի նորոյ հարսին . և օժիտ ետ նմ
զհոգի իւր քս . և յետ համբառնալոյ իւրոյ
առաքեաց զհոգին երևելի զօրութ և նշա
նօք՝ զարդարել զեկեղեցի պէսպէս շնորհօք ,

և ծնանել զորդիս նորոյ սիրովնի ջրով և հող-
ւով և հրով, քի սիրով:

Եւ զի յայսմ մեծի խորհրդեանս՝ իսկուծի
պսակին կատարեցաւ ՚ի ձեռն խաչի, որով
պսակեաց քո զեկեղեցի իւր ընդ իւր. նմին
իրի խորհրդով գլխաւոր տօնք եկեղեցւոյ
կատարին ՚ի մեզ զոյգ իւ տօնս խաչի, իմա՝
յուծօրէս անդ խաչի՝ զաւուրս երիս, յե-
րեքշաբաթի, ՚ի չորեքշաբաթի, և ՚ի հինգ-
շաբաթի. ուն և նախատօնական խաչվերացի՝
քի շաբաթ օրն՝ նաւակատիք քե խաչի՝ է
միանգամայն նաւակատիք եկեղեցւոյ տե-
սականի և նիւթականի: Ապա՝

Չորրորդ՝ տօնէ եկեղեցի տեսական, քի ժո-
ղով հաւատացելոց, զեկեղեցի նիւթական,
քի զժողովարան իւր, որ և տաճար աղօթից,
և սեղան խորհրդոց իւրոց. զի ոն տաճարն՝
որ կոչի եկեղեցի նիւթապէս, շինի ՚ի բազ-
մուծենէ քարանց ՚ի տուն ան, նոյնպէս և
տունն ան՝ որ եմք մեք իւ առաքելոյ, է շի-
նեալ ՚ի բազմուծէ հաւատացելոց՝ եկեղե-
ցի տեսական: Իսկ թէ զիարդ լինիցի տօ-
նելի նաւ եկեղեցին քարաշէն կիփ փայտա-
շէն, կրկին են պատճառք. Սի՛ զի ունի
զնմանութի տօնելի իրաց. քի է՝ իւ որում
բնակարան ան, ունի զնմանութի անձնկալ
տաղաւարին աբրահամու, տապանակի ուխ-
տի կտակարանաց, խորանի վկայութե՝ որ
և վրան ժամու, և տաճարին սողմունի, և
այլոց սրբազան իրաց՝ զորս բնակարանս իւր
կոչեաց ան՝ ՚ի հնումն. ևս առաւել ունի
զնմա-

զնամանութի հոգւոյ մարդոյն՝ որ լինի տա-
 ճար հոգւոյն նոյ . ևս քան զևս ունի զնմա-
 նութի խաչի , որ եղև աթոռ , և զենարան
 կամ սեղան քնի . և ՚ի վեր քան զնմա՝ ունի
 զնմանութիւն կուսին , որոյ օրինակք էին
 և՛ տաղաւարն և՛ տապանակն և՛ խորանն և՛
 տաճարն . կուսին ասեմ՝ որ եղև մարմնա-
 րան բանին նոյ , միանգամայն և հաճոյա-
 կան տեղի հանգստեան հօրն երկնաւորի ,
 և մի միայն տաճար և բնակարան հոգւոյն
 նոյ . ոնկ և եկեղեցին տեսական ունի նմա-
 նութի լը տէրամօր՝ որպէս մայր և կոյս . և
 ոնկ տիրամայրն է մայր եկեղեցւոյ , նոյննկս
 և եկեղեցին մայր մեր ամենեցուն : Եւ
 ահա վա՛յսը նմի՝ տօնք եկեղեցւոյ տեսա-
 կանի և նիւթականի միանան ՚ի խորհր-
 դեան . և յերկոսին անխտիր հային տօն թա-
 պանակի նախ քան զտօն տաղաւարահարաց ,
 քի իբր նախատօնակ վարդաւառի , և տօն
 շողակաթին նախ քան զվերափութումն ԾԹ
 անձաճնի , և տօն Յամատրան զկնի նոր կի-
 րակէին :

Եւ միւս ևս՝ զի տօնելի եղև ՚ի սկզբանէ
 հետէ կատարումն շինողածոյ տանն նոյ , որ
 և կոչի նաւակատիք , ոնկ թէ նորակերտիք ,
 ամ լը ամէ զնոյն օր ուրախութե տօնախմբ-
 բելով , և նորոգելով զյիշատակ նոր շինուե
 և պայծառութե նր . և եթէ սողոմօնեան
 տաճարին վայել էր նաւակատիք , ևս առա-
 ւել քնեան տաճարին . և այս եթէ լը հան-
 րապէս , և եթէ ՚ի մասնաւորի :

Ի նդհանուր նաւակատիք եկեղեցւոյ է տիւրապէս՝ Յամատորան կիրակէն տօնախմբել ՚ի յիշատակ հիմնադրութե եկեղեցեաց և տաճարաց և վկայարանաց ՚ի ձեռն սքց առաքելոց ը մամ տիեզերս : Իսկ մասնաւոր նաւակատիք քաղում են ՚ի զանազան եկեղեցիս . յորս առաւել հանդիսացաւ այն , զի մեծն կոստանդիանոս նոր մեր սողոմոն յետ կատարելոյ զշինուած եկեղեցւոյ նք յարութե յեկեմ՝ արար մեծ նաւակատիս սյնր տաճարի զոյգ ը նաւակատեաց խաչի , կամ ը տօնի խաչվերացին , ոնց և գիւտի խաչին . յոր յաւելաւ և տօն երեւման խաչին յաւուրս որդւոյ նր . և այնպէս տօնք խաչի և եկեղեցւոյ կրկին և կրկին դաշնաւորեցան ընդ միմեանս : Իարձեալ և նք լուսաւորիչն մեր յետ կատարելոյ ը տեսլեան զշինուած եկեղեցւոյ մեծի ՚ի տեղի իջման միածնին՝ յոր կաթեաց շող անծեղէն լուսոյն , զոյգ ընդ վկայարանաց հռիփսիմեանց և գայիանեանց և ընկերաց նց , արար և կարգեաց նաւակատիս ուրախութե . յորմէ և տօնն այն կոչեցաւ շողակաթ : Իստ այսմ օրինակի և ՚ի մեծն հռովմ , և յայլ մամ երեւելի երեւելի անթուս կատարի տօն նաւակատեաց մայր եկեղեցւոյ քաղաքին՝ յաւուր կատարման շինուածոյ նորա կիմ նախկին օրհնութե և օծութե նր , և կիմ հիմնարկութե նր , ամ ը ամէ : Թող զի ը քաղաքական և թիւրական սովորութե՝ նաւ հիմնարկութե քաղաքաց , կիմ թագադրութե թիւորաց՝ լինէր նա .

Նաւակատիք , ևս առաւել օծութէ կի՛խոյ-
րադրուծէ հայրապետաց : Ապա քանի՞ ևս
անկ տօն նաւակատեաց եկեղեցւոյ , կամ

տանն նոյ տեսականի և նիւթականի :

Հինգերորդ՝ ՚ի վախճանի , այս ամ տօնք ե-
կեղեցւոյ կատարին յեկեղեցւոջ յօրինակ
հանդերձեւոց . զի ո՞նչ հին օրէնքն էր օրի-
նակ նորոյս , նոյննաւ և նորս է օրինակ հան-
դերձեալ յաւիտենին . նմին իրի նորս եկե-
ղեցի կոչի դուստր վերին եկեղեցւոյ . և վե-
րինն եհմկոչի և է տիրապէս մայր եկեղե-
ցի . ուստի և պէսպէս կոչմունք անխտիր
ընծային վերնոյն և ներքնոյն . զի թգրու-
թիւն քօի , քօի արքայարան , հրեշտակաց
ընակարան , սքց ժողովարան . եւ . քանզի և
իրօք է մի և նոյն եկեղեցի նոյ յայլեայլ վի-
ճակի՝ երկրաւորս և երկնաւորն , զինո՛ւո-
րէն և յաղթականն , ուղեւորս և հասեալն .
վայ և մի տօն է երկոցունց : Այլ վայ որոց
յերկրի և եթ կատարեն զտօն եկեղեցւոյ ,
և անարժան գտանին կատարելոյ յերկինս .
երանի որոց աստ և անդ կատարել արժա-
նասցին . որ արդարոցն է կատարելոց սեպ-
հական , սքցն ասեմ . որոց նախանձաւոր
լինել փութասցուք՝ շնորհօք և ողորմութե-
ան մերոյ յի քօի . որում փառք յաւիտեանս
ամէն :

ՆԵՌ • ԻՆ •

'Ի պատիւ մի սբօյ :

Սբօք մամ և միայն՝ եւն արժանի տօնելոյ
 ուն յերկինս և յերկրի՝ զտօնս մայ ըզ-
 անունականս և զսբօնս մայ, և սբօք մամ և մի-
 այն եւն տօնելի յերկինս և յերկրի • և փառք
 այս եւն մամ սբօնսն : () Ի՞նչ փառքն իցեն,
 և ո՞յք սբօք մամ • փառք ո՞րպիսի, և սրբութի
 յորովմ կարգի : Արկաթանչիւր խնդիր կա-
 րեօր, և երկօքին ցանկալի և զո՛ւարճալի •
 զոր քննել արժան է սկսել ՚ի յետնոյն մին-
 չև ցառաջինն, ՚ի պսակել զգործ մեր յանկ
 ելեալ մով, զվարս ասեմ տօնելի սբօյ և ըզ-
 տօնս անունիս • զի մարթասցուք տօնակից
 լինել սբօյ յերկինս :

Ի՞մ սբօյ ասէ, որք յաւիտենից բարեհա-
 ճոյացան սբօյն սբօյ, այնմ՝ որ ասացն • Ե-
 ղերովք սբ, զի ես սբ եմ : Ալ արդ ՚ի միտ
 առ զմամին զանազանութի ՚ի սբօ, յազգս
 ազգս արդարոց՝ հնոց և նորոց, եղելոց և
 լինելեաց, եթէ ո՞յք ոմանք իցեն, և ո՞րպիսի
 գեղեցիկ և բազմադունի ծաղկունք դրախ-
 տին մայ, ո՞րպիսի ծառք պտղաբերք տնկելք
 ՚ի տան մն, և ՚ի գաւիթս մայ մերոյ ծաղ-
 կեալք, հրաշալի վարուք սրբութե, և կա-
 տարեալ առաքինութե • կենդանի հաւա-
 տով,

տով, աներկբայ յուսով . և ջերմ սիրով, և
 Խմբագրով բարութե :

Որպիսիք ոմանք էին նաճապետք առաջինք՝
 Խմբագր՝ անձինք ընտրեալք ի բարեկա-
 մութիւն Խմբագր , արեւելանք , սեւեռանք , նոյ-
 եանք , արարչամեանք , իշխանք , հիմունք
 հինն եկեղեցւոյ . և մարգարէք գրաւոր և
 անգիր՝ տեսանողք անունանակոյնէք , խոր-
 հրդածուք խորոցն Խմբագր , դեսպանք և հրեշ-
 տակք բարձրելոյն՝ պատգամատուք տանն
 իշխի Խմբագրոյս կողմանէ , և օրէնսդիրք և
 դատաւորք Խմբագրնաց . ուր և այլ արդարք
 և օրինապահք՝ երկիւղածք Խմբագր , որք ակն-
 ունէին փրկութեն իշխի . մինչև ի կարա-
 պետն յովհաննէս՝ մեծն ի ծնունդս կա-
 նանց , որ եղև միջնորդ օրինաց և շնորհաց՝
 իբրև սպասաւոր և պաշտօնեայ : Իսկ մի ա-
 զաւնին և կատարելն՝ մայր բանին Խմբագր
 ամենօրհնեալ՝ միջնորդ օրինաց և շնորհաց
 իբրև գործակից միաժնին իւրոյ , ծնող փրկ-
 չին Յի և մայր եկեղեցւոյ՝ նոր իշխ կոչե-
 ցելոյ . յորում օրհնեցան Խմբագրինք . և նա
 է մայր Խմբագր կենդանեաց՝ ընտրելոց ի նոր
 օրէնս գերագոյն շնորհօք և փառօք :

Որպիսիք ոմանք առաքեալք եղեն և աշա-
 կերտք՝ բարձակիցք Թագաւորին երկնաւո-
 րի՝ առաջինք յաւագանիս , Թագաւորք եր-
 կրի , իշխանք Յաց , հոգւով առլցեալք Խմբագր
 և մեծատունք հաւատով , նոյնք և դատա-
 ւորք աթոռակիցք Խմբագր իւրեանց յահեղ ա-
 տենին : Իսկ աշակերտք աշակերտաց՝ վիշապք
 և

և հայրապետք , երիցունք եկեղեցւոյ , և քահանայք և պաշտօնեայք նորս եկեղեցւոյ , խորհրդակատարք խորհրդոցն նոյ , և քարոզք բանին ճշմարտութե , տնտեսք և հազարապետք հաւատարիմք 'ի տանն նոյ : Ղարձեալ վկայք՝ մարտիրոսք ասեմ , զօրք և զօրավարք քնադրոշմ բանակի՝ հետեւօղք զօրագլխին հաւատոց խաչելէ՛լ փրկելի՝ մահու չափ և մահո՛ւմբ խաչի և սրոյ , և հրոյ և ջրոյ և ամենափորձ տանջանաց և չարչարանաց , վարդապոյն արեամբ նահատակելէք , և պսակաւորեալք գունակ գունակ սրակօք և դաբնեօք և արմաւենեօք ըստ բազմահանգէս մրցանաց յաղթանակի , յարանց և 'ի կանանց , յերիտասարդաց և յօրիորդաց , 'ի ծերոց և 'ի տղայոց , որ յեկեղեցական և որ յՅական կարգէ :

Կուսանք իմաստունք՝ մաքրազարդք՝ ջահազգեստք՝ շուշանափայլք , յառադաստ հրաւիրեալք երկնաւոր փեսային՝ Լուսանդկար զարդուք , և մեծապանծ փառօք յաղթութե ի՛նչէմ բռնութեց մարմնոյ՝ տկար բնութե : Ս'իանձունք՝ Յի և դի՛նի ընդոտնիչք յասպարէզ մենամարտութե՝ 'ի վերնական զօրութենէ հանդիսադրին , որ այնպիսեօք պարծի քաջ արամբք՝ նախագորաւ մարտկօք :

Բշխարհիկք՝ որ ոչ են յՅէ , այլ ընտրեալք յՅէ՝ ըստ տն բանի , դասք դասք առաքինեաց՝ ճշմարիտ անձապաշտից , դասակարգելէք 'ի պարս վերին զո՛ւարթնոց՝ 'ի սպասար .

արքունեաց երկնաւոր թիւրին, շքեղք և պանծալիք, ժիրք և ժրագլուխք, արք և կաշայք, ուստերք և դստերք, յոմ հասակէ և յաշտիճանէ. սկսեալ յանմեղ մանկանց մինչև ցկատարե՛լս աւուրբք և արդեամբք, յաղքատաց մինչև ՚ի հարուստս՝ աղքատս հոգւով, ՚ի ծառայից մինչև ՚ի տեարս՝ ՚ի միոյ ինն ծառայոս, ՚ի հպատակաց և ՚ի ստըրկաց մինչև ՚ի թիւրս և յաղատս՝ որք որդիք հնազանդք եղեն բարձրելոյն. և առհասարակ սրբութիւն կեցին, և հասին ՚ի կեանս երանաւետ դրախտին երկնից :

Եւ հաստեղք լուսափայլք՝ որք ճաճանչեն արդ ՚ի վերին կամարսն, մի քան զմի փառաւորք, աստեղք հաստատունք և անմոլարք՝ բեւեռեալք ՚ի հաստատութե երրորդ երկնից, յերկինս երկնից դասաւորեալք ՚ի զարդ գեղեցիկ յք արքայութե : Աւր թողից և զբնութիւն գերազանցել հրեշտակական գումարս խմբից, զանմարմին զոճարթնոց զհրաշագեղ հանդիսարանս՝ հազարս հազարաց և բիւրս բիւրուց, յիննեակ սահմանեալ քահանայապետութիւն ի սրբաշնապետութիւն, յորս արդ մարդկան տասներորդ համարել է՝ իբրև կրտսեր եղբայր անդրանկաց դասու, կիմ հարիւրորդ ոչխար առ իննսուն և ըննիւք : Եւ ահա մարդիկ անդամ հրեշտակացան, զի լցին զպաւկասութիւն անկելոյ դասուն ՚ի յերկինս. վնջ և թորն ասաց զսեց, իբրև զհրեշտակս իցեն. և եղիցին մի հօտ և մի հովիւն նսաւ ՚ի վերին

րինն սիօն :

Տեսի՞ք զսքս ամ՝ որոց անուճանք գրեալ են
'ի դպրութե կենաց . տեսի՞ք և զփառս նց .
այլ ես տակաւին բացուստ 'ի բաց լաղօտ
նշմարեմ, զոր ճգնիմս անաղօտ նկատել .
ճգնեցարո՞ւք և դուք լիս ո՞վ մանկունք ե-
կեղեցւոյ, զի թերևս հասանիցեմք աղօ-
թիւք և բարեխօսութիւնսն ամսքց՝ դասակից
լինել նց յերկինս և տօնակից . միայն թէ
եղիցուք աստ նմանօրք վարուց նց՝ սբ և ա-
նարատ քաղաքավարութիւն ըստ կամացն նց՝
ամ երկիւղածութիւն հանդերձ . ապա թէ ոչ
երկիցուք երկիւղ մեծ, զի բազումք են կո-
չեցեալք, և սակաւք են ընտրեալք՝ յերկ-
րաւորս եկեղեցւոյ յերկնաւորն : Այլ է եկե-
ղեցի նց և յերկրի, այլ անդամք նր և որ-
դիք՝ կան սքք և անսքք . մինչև օրն ընտ-
րեսցէ՝ լի յաւիտենից ընտրութեն : Ապա
յասելն, և փառք այս են ամսքց նր, յայտ
առնէ զամենեսին զնոսա միայն՝ որք աստ և
անդ սքք գտան և գտանին :

Այլ նահապետութիւն և ոչ մարգարէութիւն,
ոչ առաքելութիւն և ոչ այլն ամ՝ ի պաշտա-
մանց սրբութե՝ սքս կացուցանէ յերկրի և
յերկինս . զի և ոչ հրեշտակային բնութիւն՝
հրեշտակ կացուցանէ սբ . ոնց յայտ է՝ յորոց
անկանն յերկնից իբրև զփայլակն, աստեղք
մոլորք՝ մոլորեալք լի արուսեակի՝ որ գլուխն
էր հրեշտակաց, այլ անկաւ խաւարասէրն
'ի խաւարն արտաքին 'ի խորս անդնդոց՝ իւ-
րովքն հանդերձ . ուր միքայէլեանք և գաբ-
րիէ-

ընկերանք կացին մնացին ՚ի զօրավարութե
երկնից՝ գլխաւորք ՚ի գլխաւորս հրեշտա-
կաց սեց :

Ըհա և կայէն առաջին նահապետ՝ անդ-
րանիկն նախահօր՝ սկիզբն և գլուխ եղև
անսեց ՚ի մարդկանէ . ուր արդարն արել
որ երկրորդն էր նո՞ր, գլուխ եղև ամարդա-
րոց սեց : Սարգարէք անգամ բազումք ե-
ղեն, որք լուսնիցեն ՚ի տնէ, ամէն ասեմ ձեզ,
եթէ ոչ գիտեմ զձեզ . ՚ի բաց կացէք յինէն
ամ մշակքդ անիրաւութե . և ուր մնաց քո,
ղոք նո՞յ, տոր տոր ո՞չ յանուն քո մարգարէա-
ցաք, և յանուն քո դևս հանաք, և յանուն
քո զօրութիս բազումս արարաք . ափիբե-
րան եղեն բանիւն՝ որ հատու է քան զամ
սուր երկսայրի . ոչ ամ՝ որ ասէ ցիս տոր տոր,
մտցէ յարքայութի երկնից, այլ որ առնիցէ
զկամս հօր իմոյ՝ որ յերկինս է :

Ոչ ապաքէն առաքեալ էր յուդա որդին
կորստեան . ոչ ապաքէն յաշակերտաց եօ-
թանասնից համարոյ թո՛ւն փիգեղոս և
հերմոգինէս, և նիկողայոս սարկաւազ՝ մի
յեօթանց ընկերաց նախասարկաւազին և
նախավկային սեջն ստեփաննոսի, և դե-
մաս այլովքն հանդերձ, որք նեխեցան և
փտեցան ՚ի թո՛ւոյ անդամոց քո՞ի՝ կամ մո-
լար վիճպուք, և կմմոլի վարուք իւրեանց .
ոչ վիճպք էին և հայրապետք՝ բազումք ՚ի
հերեսիովտաց և ՚ի հերեսիովտապետաց հա-
տելոց ՚ի մարմնոյն քո՞ի . ոչ և կէսք ՚ի կու-
սանաց յիմար գտեալ, և պակասեալ յիւ-

ղոյ սիրոյ և սղորմութե , արտաքոյ փակեցան դրան երկնից հարսանեաց , ոչ և առանց սիրոյ անպէտ դառաւ և անօգուտ՝ մարտիրոսութի անգամ մինչև ի մատնել զանձն յայրումն . և զի մի մի թոճիցեմ . ոչ ապաքէն բազումք կոչեցան յեկեղեցի սբ և ի կոչումն սբ , և անսք գտան :

Տեսանէք , զի ոչ պաշտօնն և ոչ կոչումն , այլ ընտրութիւն և ընտիր վարքն առնէ սբ , և ի թիճ և ի դասս մուծանէ անսք տօնելեաց յերկինս և յերկրի , փառաւորելոց յայ և ի մարդկանէ . զի փառք այս են անսքն . ըմ , զփառաւորիչս իմ փառաւորեցից . և որ արհամարհէն զիս՝ անարգեսցի : Հասկա զայս հոգասցուք , այսմ և եթ ուշ կալցուք , պաշտել զիմ անսք սրբուք և արդարութե առաջի նորա զիմ աւուրս կենաց մերոց . զի այս է սք լինել յերկրի և յերկինս :

Այլ արժան է և զայն խնդրել՝ որոց փառքեն սբ լինել , թէ որ այն իցէ նշանակ և օրինակ կմ կանոն սրբութե : Այն իսկ է , զոր կանխաւ յուշ արարաք . եղերնք սբ , զի ես սբ եմ , պատուիրէ սքն սքն՝ անսք և ի սքն հանգուցեալ . և վէմն հաւատոյ ի վք բերէ . ը սքն՝ որ կոչեացն զձեզ , և դուք սբ յիմ գնացս ձեր լինիջիք : Այլ որպէս . զի արդ մարթ է մեզ այդմ անեղրական կանոնի միաբան լինել : Այլ ասի անսք և ամենասք՝ լուծթ անսք ուղղութե անսահման մտաց , և արդարութե ամենաբարի կամաց ,
և

և ճշմարտութեանսուտ բանից , և գեղեցկութեան ամ գործոց բարեաց . և ահա որչափ որ մերձենայ յամ աշխարհի ամ անմանութե , այնչափ առաւել լինի և ասի սբ :

Օ այս և ՚ի հակառակէն դիւրագոյն իմանամք . զի որչափ որ օտարանայ ՚ի նմանութեան այ՝ ՚ի պատկերէ անտի ասեմ սբ , յոր ստեղծաւ , այնչափ տխեղծ գտանի և անսբ . զի է թիւրեալն մտօք , անուղղայն ՚ի կամս . անիրաւն ՚ի կշիռս , օտարացեալն ՚ի ճանապարհաց արդարութե . ստախօս և ստերդումն կամակար խանգարիչ ճշմարտութե , և կամաւոր կոյր՝ զրկեալ ՚ի լուսոյ ճշմարտութե . տգեղ վարութե և աղտեղի գործովք . ծրդեալ ՚ի չարիս , և հակամիտեալ ՚ի կամս մարմնոյ անբարիս . և պարզանքս՝ հոգի ախտաւոր՝ անտեղի տալի հոգւոյն սրբութե :

Եւ զի իւրաքանչիւր որ ՚ի մէնջ վարակեալ կայ յաշխարհի անսբ ախտաւորութիս , վայել է թէ կամիմք սբ լինել , հարկ ՚ի վր կայ փութալ սրբել զանձինս ՚ի մեղաց , մաքրել զաղտս հոգւոց յաւաղանն ապաշխարութե ջերմարտասուծօք , նորոգել զպատմութեանն առաջին՝ զոր զգեցաք ՚ի սբ մկրտութե , վերանկարել ՚ի մեղ զսկզբնատալին գեղեցկութեան՝ զոր կորուսաք . և լինել այսուհետև ուղիղ ՚ի խորհուրդս , ճշմարիտ ՚ի բանս , արդար ՚ի գործս . զգաստութե առ անձինս , և արդարութե առ ընկերս , և ամպաշտութե առ ամ կեալ յայսմ Ծի . մաքուր մարմնով , սբ հոգւով . մաքուր մտօք , սբ սրտիւ , ակն-

ունել արժանաւոր գտանիլ յառաջագոյն :
 Ոչ միայն սրբիւ յարատոյ , այլև զարդա-
 րիւ սրբութիւն անարատ քաղաքավարութիւն
 ըստ նոյն . ոչ միայն խոտորիւ ի չարէ , այլև
 զհետ երթալ բարւոյ . ջանալ լինել խո-
 նարհ և հեզ ը գեղեցիկ օրինակին յսի ինն
 մերոյ և վիշակի՝ աշակերտ ուշիմ արքայուն .
 համբերօղ ի չարչարանս , և հնազանդ նոյն
 մահուցափ և մահու խաչի . յառաջ եւ եղ-
 բայրասէր , գէմեղեալ ի ծագ սիրոյ՝ որ է
 զօր կատարելութիւն . օրինակ վարուց մերոց
 ունելով և զամ սքսն և զյաղթօղ նահա-
 տակսն , որք ի սկզբանէ հաճոյ եղեն նոյն և
 փրկին բոլորեցունց . ուն և պօղոս խրախոյս
 տայ մեզ՝ ասելով . նմանօղք ինձ եղերութիւն ,
 ուն և ես քսի : Եւ հա օրինակ և ճշմարտութիւն
 սրբութիւն . զի այսպիսի եղեն և են և լինի-
 ցին նմ սքսն նոյն՝ սիրունք և սիրեցեալք :
 Եւ փառք այս են նմ սքսն նոյն . քանի՞պա-
 տիկ փառք , և զինչպիսի փառք : Ոչ փառք
 են մեզ մեծ՝ յառաջման լինել . ոչ փառք ի-
 ցեն և նոյն՝ ունել զայսպիսի ծառայոյ . որ ոչն
 կոչին այնուհետեւ ծառայք . այլ՝ բարե-
 կամք . և զինչ այլ փառք և պարծանք մե-
 ծագոյն , քան նոյն բարեկամ լինել և անուճա-
 նիլ : Եւ յս ըն ներքնոյն՝ որ անպատմելին է .
 տեսցուք և զարտաքինն՝ եթէ իցէ պատ-
 մելի :

Եւ փառք այս են ասէ նմ սքսն նոյն : Որ այն
 արդեօք փառք : Սաղմոսեան հոգւով , և
 յայտնաբանեալ տեսանես ի տունսն առա-

Ս.Օ.

ջինս .

ջինս . նախ՝ զի ասէ , Հաճի Թոր ընդ ժողովուրդ իւր նբ , և բարձր առնէ զհէզս 'ի փրկութե . երկրորդ՝ զի ասէ , Պարծեսցին սքէն փառօք , և ցնծասցեն 'ի հանդիսս իւրեանց , և բարձր արասցեն զամբ երանօք իւրեանց . երրորդ՝ զի ասէ տալ սուր երկսայլի 'ի ձեռս նց առնուլ զհատուցումն 'ի հեթանոսաց , այլովքն հանդերձ . և չրդ՝ առնել նց դատաստան ըստ գրոց . և փառք այս են ամ սքց նր :

Բաժէ բիւրապատիկ պարծանացս փառա-
ւորութե ըն նյ . տեսե՞ր , ո՞րպէս փառաց 'ի
փառս բարձրացեալ պարծին սքք ամ հաս-
տատեալք 'ի բարեկամութեն նյ . ը՛ , Որ
ունի զսրբութի սրտի , վն շնորհի շրթանց
իւրոց բարեկամ ունիցի զթագաւորն : Ոչ ա-
պաքէն անճառ և անպատում են այս փառք ,
զի հաճի տօր ը սքս իւր : Առեա՛ զմեծն 'ի
փոքո՛ւն . եթէ այր թի՞ր հաճեցի ը քեզ՝
գոյլելոյ կմ գգո՛ւնելոյ , և այլ ևս նշանակօք
հաճութե բարեսէր կամաց՝ իբրև ընտանի
բարեկամ սիրելի , ո՞րպիսի պատի՛ւ և փառս
անձին քում զայն համարիս , և ո՞րպիսեալ
զեղուս ուրախութի սրտի . քանի՞ն ապա՛
եթէ հաճեցի ը քեզ տօրն տօրանց և թի՞րն
թի՞րաց և տ՛ աստուծոց . որոյ հաճութի
ոչ է լոկ բանիւք , այլև արդեամբք բարձր
առնելոյ զխոնարհ հեղութի քո 'ի փրկու-
թե . բարձրութի երկնաշափ՝ և գեր'ի վերոյ
քան զերկինս , լինել 'ի թի՛ւ փրկելոց յա-
ւուրն փրկութե , բարձակից և տթոռակից

Թամ սքց՝ գեղեցիկ Նրաւիրանաւ բարձրե-
 լոյն , բարեկամ՝ ի վեր մատիր . յայնժամ ե-
 ղիցին քեզ փառք առաջի բարձակցացն քոց .
 զի փառաւորեցար յիմ , և գտար ոմ անձա-
 ցեալ ի մէջ անոց՝ աւագանւոյն ասեմիմ .
 ըմ , անձ եկաց ի ժողովս աստուծոց :
 Այն ապաքէն անձառ և անպատում են և
 այն փառք , պարծիլ սքց ի փառս ան , և
 ցնծալ ի հանգիստս իւրեանց . և բարձր
 առնել զանձ բերանօք սրտից իւրեանց՝ ըզ-
 փառս և զբարձրացուցիչ գլխոց իւրեանց :
 Յայտ է ի նմին օրինակէ փոքր ի շատէ . զի
 թէ ը արքայի արքայակից լինիցիս , և սեղա-
 նոյնը սեղանակից , զհանգիստ վայելեցեա
 արքունեաց յետ աշխատութեց մարտի , և
 մեծարեցիս առաջի մեծամեծաց թգրին .
 և պսակ փառաց ընկալցիս յաջոյնը՝ հան-
 դերձ մեծաձիր պարգևօք , ո՞րպիսի ցնծուի
 սրտի՝ ո՞րպիսի կայտառումն ոգւոյ տիրէ քեզ .
 և զի սրտի բերկրելոյ երեսք ծիծաղեցին ,
 տես թէ զիանդ զոճարթերես և զոճարթա-
 խօս գաանիս ի ժամուն . ո՞րպէս գոհ լի-
 նիս , ո՞րպէս գոհանաս զբարերարէն և զա-
 ռատ բարեացն . և բարձր առնես նաև բե-
 րանով զբարձրացուցիչն քո : Աւ զի՞նչ նմա-
 նութիւն կայցէ թագաւորին երկրաւորի
 ընդ երկնաւորին , եղականին ընդ անեղի ,
 ստացականի և ստացողի , արարածոյ և ա-
 րարողի , չափաւորի ը անչափին . ը նմին և
 ուրախութին երկնային չափեցի՝ անչափ
 լինել և անանց՝ առ չափաւոր և անցաւոր
 փա-

փառօք : Աւ զի է ինձ օրինակօք ստոճերա-
ցուցանել զճշմարտութիւն անօրինակ . շատ
է ասել ը ականատես և ականջալուր վկայ-
ին՝ որ յափշտակեցաւ յերրորդ երկինս , զա-
ռածն անսուտ . զոր ակն ոչ ետես , և ունկն
ոչ լուճաւ , և ՚ի սիրտ մարդոյ ոչ անկաւ , զոր
պատրաստեաց Թ սիրելեաց իւրոց :

Այն ապաքէն փառք են անճառ և անպա-
տում , յորժամ Թն փառաց թագ քեզ կա-
պիցէ յանդիման տիեզերաց . և զթագա-
ւորս երկրի ձեռակապօք և ոտնակապօք դի-
ցէ պատճանդան ոտից քոց . դու փառա-
ւորեալ հոգւով և մարմնով , և նք անարգ
հոգւով և մարմնով . դու արեգականակերպ
պայծառացեալ , և նք ոմ խանձող դժո .
խային սեացեալ . դու ազատ յազատաց , և
նք գերիք չուռականք . և սուր երկսայրի
ի ձեռս քո ամենահատու՝ տոճեալ ՚ի բար-
ձրելոյն՝ առնուլ քեզ հատուցումն յոսոխաց
քոց , և առաւել ՚ի դիճաց : Աւ այնմս նք
ամաչեցեն և յամօթ լիցին , և դու ցնծաս-
ցես և պարծեացիս ՚ի Թ . նք ՚ի պարտուի
մատնեալ , և դու յաղթական փառօք պեր-
ճացեալ ը Թն քում . զի Թ որ բարձրացու-
ցանէ զանձն՝ խոնարհեցի , և Թ որ խո-
նարհեցուցանէ զանձն՝ բարձրացի . և այս-
պէս խոնարհ դ բարձրացիս , նկունդ վերաս-
ցիս , աղքատ դ փարթամացիս , ծառայդ
տիրացիս , և Թ ը Թ թգրեցես յաւի-
տեան . ուր Թ հպարտք և մեծամեծք եր-
կրի զհող ոտից քոց լիզեցեն , և ՚ի խորս

Երկրի կորիցեն :

Ոչ ապաքէն փառք են անձառ և անսպա-
տում , յորժամ 'ի հանդէս համճական
հրապարակին արասցէ ինքն դատաստան լը
քեզ և լը նեղիչս անձինքո , առ 'ի զքեզ
արդարացուցանել լը գրելոցն 'ի վարս քո
բարիս և 'ի դպրութե կենաց , և զնս դա-
տապարտ առնել լը գրելոց 'ի գործս նջ ան-
բարիս և 'ի դատակնիքն մահու . և այնպս
զքեզ փառաւորել և պսակել ողորմութիւն
և գթութիւն , և զնս անարգել և պատուհա-
սել արդարութիւն . զքեզ լը հրեշտակս , և
զնս լը դիւադունդս դասել . զքեզ օրհնել ,
և զնս անիծանել . տինա զքեզ անձայուցա-
ցանել , և զնս մերժել յերեսաց փառաց իւ-
րոց յաւիտեան :

Ոչ ապաքէն փառք այս են ասեմ իմ սքց .
փառք անձապարգև 'ի յերկինս՝ փառաւոր-
չացն այ 'ի յերկրի . փառք արժանի տուն-
դին , և 'ի վեր քան զարժանիս առողին ,
անհաս մտաց հոգեզինաց . միայն նա գի-
տէ՝ որ ետն , և նա դիտակից գտանի՝ որ
ընկալաւ . և զի իմ սքք են ընկալուչ այս
անձ պատրաստել բարեաց՝ լը իւրաքանչիւր
աշտիճանի փառաց , լը չափու գործակցութե
շնորհաց , տօն ցնծութեան է հասարակաց
յերկնաւոր հարսանիս անդ վերինն եկմի .
և ուրախուի միոյ միոյ՝ ուրախութիւն է հա-
սարակաց , և փառք և պատիւ իւրաքան-
չիւրոց՝ փառք և պարծանք է բոլորեցունց .
զի մի սիրտ և մի հոգի է յամենեսին , և ա-
մե-

մենեքին միացեալք ընդ անյ. փառօք նր և ի փառս նր . ոնկ և անոն ասեր առ հայր զիւրոցն . * Աւ ես զփառսն՝ զոր ետուր ինձ , ետուր նոյ . զի իցեն մի , ոնկ և մեք մի եմք . ես ի նոսա , և դու յիս . զի եղիցին կատարեալք ի մի . . . և սիրեցի զնս՝ ոնկ դու զիս սիրեցեր . . . զի սերն՝ զոր սիրեցեր զիս , ի նոյ իցէ , և ես ի նոյ ॥ :

Այսպիսի պահին ձեզ փառք անձեղէն , փառք անպատում , փառք յաւիտենական , ով երջանիկ դասք սքեց ընտրելոց . ձեզ ասեմ հաւատացելոց սքեց՝ հաւատարիմ եղելոց ի ծառայութե անոն , որ կոչեաց զձեզ ի կոչումն նոյ , և ընտրեաց յառաջ քան զլինելն անոն : Աւ արդ ում կայք , զի՞ յապաղէք . զի՞ տատամսիք , հիմ վարանիք , և ոչ զգենուք զօրութի ի բարձանց՝ յուսով կենացն անվախճանից . ի փոյթ մի վեհերոտք , հոգւով եռացէք , անոն ծառայեցէք . ծառայեցէք անոն՝ չասեմ երկիւղիւն , այլ ուրախութիւն և որդիական փութով . և ցնծացէք առաջի նր՝ ոչ ասեմ գողութի , այլ՝ անչափ հրճուանօք ընտանի բարեկամութե : Այց ոչ վայրապար ասէ գիր , ծառայել անոն երկիւղիւն , կմահիւն և գողութի զանձանց փրկութիւն գործել . զի երկիւղ անոն է սկիզբն իմաստութե և անսրբութե և առաքինութե . որում զհետ գոյ և ցնծալ առաջի անոն գողութի , այս է պատկառանօք իբրեւ ի անոն , իբրեւ ի սիրելի հօրե , իբրեւ ի փառաց Թագաւորե , իբրեւ ի դատաւորե կենդանեաց և մե .

ուելոց , և իբրեւ 'ի փրկչէն բոլորեցունց . զի
 Թոր Հայր մեր , Թոր դատաւոր մեր , Թոր իշ-
 խան մեր , Թոր Թագր մեր , Թոր փրկիչ մեր , և
 նա փրկեսցէ զմեզ :

Ո՛վ ամենաԹոր և ամենաԹագր , ո՛վ Հայր բո-
 լորիցս և փրկիչ բոլորիցս և կեանք բոլո-
 րիցս , ո՛վ սքեղ և ամենասքեղ Թոր , 'սբ 'սբ 'սբ'
 Թոր զօրութեց , լի են երկինք և երկիր փա-
 ռօք քո . և զիա՛րդ մեք երկրաւորքս՝ զորս
 հրաւիրեցեր լինել երկնաւորս , մնասցուք
 այսպէս ան'սբ և անփառունակ՝ ո՞նչ մինչև
 ցայսօր : Խնայեա՛ Թոր ո՞նչ մարդասէր և ան-
 ռխակալ , ողորմեա՛ բարեգութ և բարեխը-
 նամօղ , և տո՛ւր մեզ այսուհետև սրբիլ ո՞նչ
 զոսկի՝ ո՞նչ զսրծաթ 'ի հօւր , եթէ 'ի նե-
 ղութիս և եթէ 'ի կրթութիս ամենափորձ
 անցից կենցաղոյս՝ 'ի փառս անո՛ւան քո սքեյ
 շնորհօք ողորմութե քո . զի մարթասցուք
 քեւ վերագրիլ 'ի Թիւնս սքեց քոց :

Եւ փառք այս են մեզ՝ ո՞նչ և Թոր սքեց , ծա-
 ռայել քեզ սրբութե և արդարութե զԹոր
 աւուրս կենաց մերոց , ծառայել քեզ 'ի սով
 և 'ի մերկութե , 'ի խաչ և 'ի չարչարանս ,
 'ի խոնարհութե և 'ի համբերութե , ծա-
 ռայել քեզ սիրով և յօժարութե , երկիւղիւ
 և ուրախութե . և փառաւորել զփառաւո-
 րեալդ յինքնութե էութեդ , և փառաւո-
 րիլ առ 'ի քէն փառօք մեծութեդ 'ի փառս
 մեծվայելչութե քո : Եւ այս հաստեցեր
 զմեզ յանգոյից 'ի գոյից կարգի . առ այս
 ետուր մեզ զօժումն սրբութե և զկնիք փր-
 կու-

կուլթէ , և զբանն ընտրուլթէ . արդ մի ունայնասցի խորհուրդ բարեսէր կամաց անծուլթէդ քոյերեսաց անկատարուլթէց մերոց . դու լցո՞ զպակասուլթիս մեր անպակասելի շնորհօք քո , և կատարեա՛ն ի մեզ զամենամեծ կամս քո՝ զբարին , զհաճոյն և զկատարեալն :

Օրացո՞ զտկարուլիս մեր՝ աղաչեմք , ուսո՞ զտգիտուլթիս մեր , և բարձ զշարուլթիւնս մեր . հա՛ն ի մէնջ զսիրտ քարեղէն՝ ը գեղեցիկ խոստմանց քոց , և տուր մեզ զսիրտ մարմնեղէն՝ առ ի լինել մեզ հոգեղէն . ուղղեա՛ զխորհուրդս , զբանս և զգործս մեր ի ճանապարհս արդարուլթէ քո . յաջողեա՛ զընթացս մեր ի շաւիղս սրբակրօն առաքիւնուլթէց . ձեռեա՛ զմեզ զհետ քո ի հոտ իւղոց քոց անուշից՝ սիրով սրբուլթէդ սքեց , վերաթեւել՝ ոք և անարատ կարգօք ի հովտէս տրտմուլթէ յթեւանս վերինս անտրտում ուրախուլթէ . զի սրբուլթէ միասցուք ի լոյսդ վերին , և տեսցուք զվայելչուլի յարկի փառաց սրբուլթէ քո , և ակնարկեսցուք զոճարթերես և պարզերես յամենամեծ դէմս երբեակ լուսոյդ , և փառաւորեսցուք զքեզ , և փառաւորեսցուք ի քեզ՝ ընդ անձ սքեք քո յաւիտեանս յաւիտենից . ամէն :

Ս քի սրբոց՝ ամենասք՝ էական ,
 երեքսրբեան՝ մի նորութի՝ անսահման ,
 Հայր , և որդի , և Սք հոգի՝ զուգական ,
 սրբութեց նք , սրբարար մեր՝ միական :
Ձքեզ օրհնեն՝ յաւեժաբար՝ միաբան ,
 դասըք սքց՝ որ քիւ միայն սրբեցան .
 յորըս հանգչիս՝ իբրեւ ՚ի դահ հանգստեան ,
 ՚ի կամարպրս անոճանըդ քո սրբութե :
 Հոգեղինաց՝ հոյլք բիւրաւորք՝ երգաբան ,
 երէց եղբարք՝ մեր , երջանիկք՝ յաւիտեան .
 և ձայնակից՝ նոցին պարուց՝ գեղազան ,
 հրէշտակացեալք՝ անթիւք յազգէ մարդկութե :
Տօնախմբեն՝ ըզտօնելիդ՝ մի միայն ,
 փառատրութիւն՝ նոնրդ փառաց՝ յինքնութե .
 անհատական ձայնիւ սրտի օրհնութե ,
 անլուելիք՝ յանյազ տեսոյդ՝ փափաքման :
Արդ բարեխօս առ քեզ ունիմք զնոմ ,
 զերկնաբնակիչ գունդըս սքց բազմութե .
 արժանացո՞ զորս ՚ի հովտիս՝ տրտմութե ,
 գալ ըխառնիլ ՚ի տօն սքց ցնծութե :
Տո՛ւր կատարել լի քո կամաց հաճութե ,
 զընթացքս մեր յայս առօրեայ անցարան .
 և կատարել՝ անկատարիցս՝ լի արժան ,
 զամ լի ամէ՝ ըզկարդ տօնից՝ նորունեան :
Առհաւատչեայ՝ երկնից լիցին՝ բարութեան ,
 այս երկրաւոր՝ տօնահանդէսք՝ տիրական .
 ըզձափսփաք յիշատակաւ խորհրդեան ,
 ժաման լինել և խորհրդոյն իսկութե :

ՅԵՒԵԼՈՒԸ

ԺԱՆԱՏՈՐՈՅ

Լիակատար Վարուց և Վկայաբանուէ Սբօ

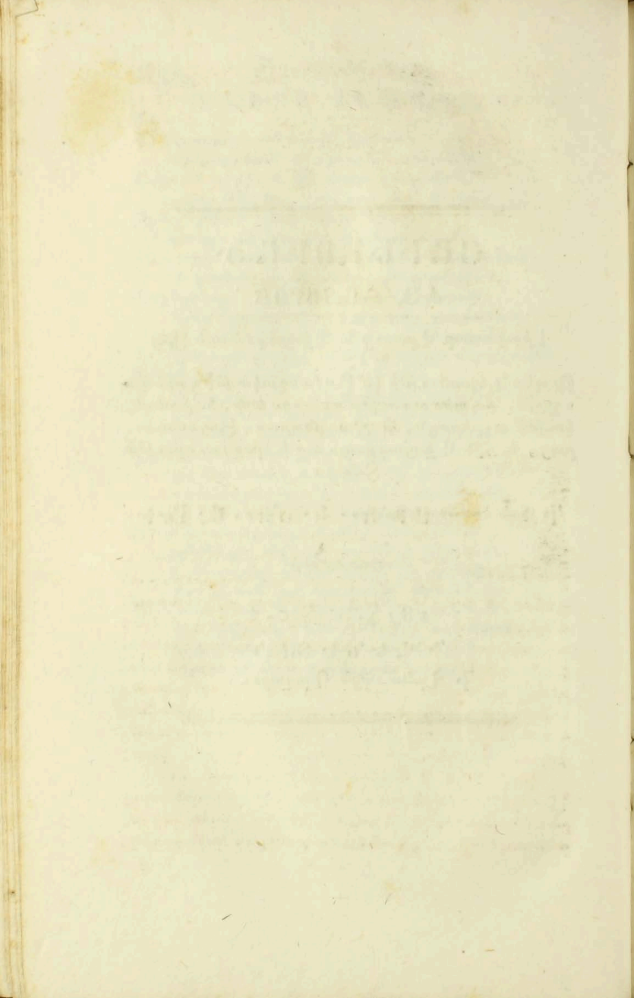
Որպէս Ներածութի կի՛ Բովանդակութի գործոյս
ողջոյն, 'ի հաստատութի գրելոցս նմի, և 'ի տեղե-
կութի աղբերացն, ք Ճառննորաց, Յայսմաւու-
րաց, և հին Վկայագրաց. ևս և կարգաւորութի
Տօնից:

'ի յետն հաւաքողի բանիցս. Հ. Մհր. Վ. Ա-4:

1814. ՄԱՐԿ.

Ի ՎԵՆԵՏԻԿ

'ի վանս սբօյն Ղազարու:

Ն Ե Ր Ա Ճ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

Որ և Բովանդակութի բովանդակ գործոյս
Վարուց և Վկայաբանութե Սէյ :

Գ Լ Ա :

Հանգանակ սպողագորութե հարապար
Վարուց Սէյ :

ԱՐԲ ՄԱՐԴՈՅ՝ ՊԱՏԿԵՐ
մարդոյ, յանդիման երևեցուցիչ կերպարանաց հոգւոյ նորա . ըն նմին և գրիչ վարուց ուրուք՝ պատկերահան դիմաց նր ճանաչի . եթէ նմանեցոյց սկզբնատպին գեղեցկութե, քաջարոճեստ է ճարտար . և եթէ օտարացաւ ի նմանութե անտի՝ թէպէտև սեթևեթ գունազեղել, է անարոճեստ տխմար : Սովին դիւրիմաց օրինակաւ իմաստասիրեալ ինձ զամ օրինաւոր կարգ դատելոյ զստոյգ և զանստոյգ գրութե հարազատ և անհարազատ վարուց . միայն թէ անդրստին ի վերագոյն գաղափարաց չձգրիտ պատկերի մինչև ի յետինս քաջ կշռադատիցես :

Ապաքէն նախկին իսկութի մարդոյ գլխովին՝ արարաւ ի պատկեր և ի նմանութի այ ի նմին իսկ արարչապետէ . և զի անձամբ զանձինս եղծաք զեղծաք

ծաք նախահօրն յանցաւորութիւն, կարօտացաք վերըստին նորոգութեան յաջոյն բարձրելոյ, ըն բանի երգողին՝ (շնորհ ունելով նորոգողին մերոյ, և ազերս արկանելով պահել և պահպանել 'ի շնորհազարդ վիճակի) . * Որ վերստին նորոգեցեր զմեզ 'ի հնութիւն հինն առամայ, և զսկզբնատպին գեղեցկութիւն նկարեցեր՝ նորաստեղծեալ յողիս հրաշափառապէս, աղաչեմք զքեզքս, ողորմեա՛մ ։

Յայտ է ուրեմն նախ՝ թէ առաջին և վերջին անտխեղծ նկարիչ բնութեան է մի միայն անձ . և ըն նմին՝ զորմէ վկայէ անձ ինքնին, թէ բարի է բարոյապէս, քի սք, ուն զնահապետաց, զմարդարեւից, և զառաքելոց և զայլոց ընտրելոց 'ի զիրս սքս, չիք տեղի քննութեան զաւուրթէ վարուց նց՝ զոր ձեռն ան նկարագրեաց և արձանագրեաց . այլ այն է թէ պահանջին 'ի մէջն՝ նմանող լինել սրբութեան վարուց այն պիտւոյն . զի որ նմանի դո՛վելոյն ան, լինի և ինքն գովելի յայն . քի նմանողն սքս՝ ան և միայն՝ լինի սք : Եւ զի ան միայն է՝ միայն սք և սրբութիւն սքց, յոր միտ առի, * չիք որ բարի, բայց մի անձ, նմին իրի մարդկօրէն գայթակղութիւն ընտրելոցն 'ի մարդկանէ՝ ոչ են մեզ նպատակ նմանելոյ, այլ զգուշանալոյ . վն և ոչ ունին զտեղի 'ի կարգի վարուց սքց (որք կարգին յօրինակ մեզ), եթէ ոչ 'ի պէտս ըզգուշութեան . մինչ զի անիրաւին՝ ոյք պահանջեն 'ի զրոզաց վարուց սքց՝ զան պակասութիւն նց 'ի մէջ առնուլ յանօգուտ . ուր և ինքեանք 'ի ճառելն դարանց քաջաց՝ վարութիւն քաջութեան նց առաջին առնեն քան զտկարութիւն : Այլ դու զառաքելոյն որոճեա՛ զանհրաժեշտ առած . * նմանողք ինձ եղերուք, ուն և ես քնի ։

Յայտ է և երկրորդ, թէ ուրեմն այնչափ առաւել կատարեալ մարդ դոտանի որ, որչափ և անամերձ և անաման տեսանիցի տիպ կերպարանաց հոգւոյ նր՝ ըն հոգեղէն կարողութեց, և ներգործութեց գործնա

նական կարողունց, ը մտացն յատակունէ և քաջիմաց հանճարոյ, գիտուն և իմաստուն, խոհեմունէ և զգօնութե, լրջմտուն և նախատեսուն յերում կարգի. և ը կամացն ուղղուն և բարեւաւուն, և յառաջագիւմունէ 'ի լաւ անդր՝ օր ք զօր յեւ լաւագոյնս յամի թեւակոխելով, 'ի կարգի բնուն և շնորհաց միանգամայն, իբրեւ քաղցե՛լ և ծարաւի արդարուն՝ նախանձաւոր լինելով շնորհաց օր լաւքն են, և նպատակ առաջի ունելով զանհասանելին՝ այլ զը կարի մերձենալին սկզբնատիպ. ը այնմ, * եղերունք դուք կատարեալք, ուն և հայրն ձեր երկնաւոր կատարե՛լ է ॥. մինչև մարթասցի ասել արարօղն. ահա դու կնիք նմանուն իմոյ, հայելի անարատ աղղեցուն իմոյ, և պատկեր առատուն կմ բարեբարուն իմոյ: Եւ այս այնչափ դիւրաւ յաջողէ, որչափ փութասցուք նմանող լինել անորդւոյն՝ մեզ նմանելոյ. ը հոգեկիր հռետորին ձայնի. * որ միայն մարմնացար վն մեր ը մեզ, զի արասցես զմեզ վնքո ը քեզ ॥. և ըստ առաքելական քաջալերութե. * Հայեցարձք 'ի զօրագլուխն հաւատոց և 'ի կատարիչն յս... անէ ածէք զմտաւ ॥, և որ 'ի կարգին:

Յայտ է և երրորդ, զի որպէս պատկեր եմք նյ՝ և նյ շինած եմք, նոյնպէս և բանաւոր գոլով պատկեր՝ նյ գործակից եմք. և այնչափ պայծառ փայլեմք, որչափ և գործակից լինիմք շնորհացն նյ. վն յետ անաստեղծ պատկերի՝ պատկեր իւրաքանչիւր մարդոյ ստուգապիւր, որ ասի կենդանագիր և հարազատ նմանութի, է ձեռագործ նոյն մարդոյն. ք բուն իսկ վարք մարդոյ 'ի կենդանութե իւրում, գեղեցիկ կմ տգեղ, անարատ կմ արատաւոր. ապա ուրեմն * իւրաքանչիւր ոք զգոյշ լինիցի՝ թէ որպէս շինիցէ ॥, կամ նկարիցէ զվարս իւր. և դարձեալ * իւրաքանչիւր ոք զգործս իւր կշռեսցէ, և այնպէս անձին իւրում միայն պարծանս տացէ, և մի

պատիւ՝ թորում քաջ դիտակ անցից անձինն . թող
 զկեղծաւորն և զանհաւատարիմն առ անձ և առ
 մարդիկ , որում ոչ ոք է պարտական հաւատս ըն-
 ծայել . զի գոյ հաւատալ գրոյ 'ի վիճրոյ , կի՞ պատ-
 կերի յօդս երևուածացելոյ , քան ստուգուէ բանից
 ստախոսաց՝ մանաւանդ 'ի խօսելն զանձանց իւ-
 րեանց : Այլ մեր բանք են զսքց՝ որք խորհին և
 խօսին զբարին առաջի ան և մարդկան . վայ և չիք
 երկբայուի թ գրութի նց և զանձանց . միայն կարէ
 լինել և լինի միշտ յայսպիսիս անկատարուի պատ-
 մութե . զի սակաւս 'ի բազմաց գրեն , կամ առ-
 ծածկելոյ զյոյովս յառանձին շնորհաց վստիկար-
 հութե (զի հոգիք սքց՝ են , և պարտին լինել խո-
 նարհ) , և կի՞ առ տկարութե լսելեաց . (զի տգէտք
 մարտին կարծել զայնպիսիս՝ գովիչս անձանց .)
 յոր հայի և առաքելոյ ասելն . * անխայեմ , գուցէ
 ոք իմանայցէ ինչ աւելի քան զոր տեսանիցէ յիս ,
 կամ զոր լսիցէ յինէն ॥ :

Եւ զի այս այսպէս , ապա ոչ ոք ունի ասել (և
 եթէ ասիցէ՝ լինի այսպանելի ,) թէ գրիգոր անձա-
 բանն , ոսկեբերանն , և այլք 'ի սքց՝ որ միանգամ
 'ի գիրս իւրեանց աւանդեցին զվարս իւրեանց , եթէ
 խոստովանաբար , և եթէ պատմաբար առ 'ի յիշա-
 տակէ , բաւական են մեզ 'ի լրումն վարուց նոցա .
 մինչ զի՝ զոր ինչ ոչ յիշեն նք զանձանց , այլ՝ այլք
 զնոցանէ , չիցեն թուների : Յայտնի է բանս . բայց
 կարևոր 'ի մտի պահել . զի յորժամ կամին թերե-
 հաւատք ստել զգործս ինչ սքց հրաշալիս , յայս-
 պիսի ցուրտ և սուտ պատճառանս լինին ապաս-
 տան :

Այլ զայս թողեալ , (զի սակաւագիւտ է ոմ պատ-
 կեր ուրուք ինքնանկար , նոյնպէս և ինքնագիր վարք
 սքց ,) յայտ իսկ է՝ զի սովորական պատկեր մար-
 դոյ՝ նոյնպէս և վարք՝ է գրեալն յայլմէ , եթէ զգո-
 վանդակ ընթացից կենացն , և եթէ զգլխաւոր մաս

նէ բաղաբաւարունն՝ յորում զժրութիւն է տեսանել զբոլորն . զորորինակ եթէ զգլուխ թագաւորի նկարեսցես 'ի պատկերի , մնացեալ անդամք և մարմինն ողջոյն լը նմին համեմատուն դիւրաւ իմացեալ լինին : Եւ ահա այսպիսի բոլորական կմ մասնաւոր պատկերազրութի է վարք միոյ միոյ 'ի սրբ . և այն կամ իբրեւ կենդանագիր՝ անլծմիջամէս գծազրեալ յականատես գրչաց , կմ իբրեւ օրինակագիր՝ միջնորդաբար յառաջնոց առ յետին գրիչս փոխանցեալ :

Արդ՝ ո՞ ոչ գիտէ , թէ յերկաքանչիւր կարգի ևս հանդիպի պատմաբան իբրեւ պատկերահան ճարտար , որ լեռնելի առնէ զնկար իւր ամ տեսողաց՝ եթէ նման իցէ դաղափարին , և եթէ՛ աննման . և դարձեալ հանդիպի պատկերահան միջասահման , որոյ նկարն ոմանց 'ի ճարտարաց հաճոյ թուի , և ոմանց ոչ . կամ լը մասանց ինչ լեռնելի լինի , և լը մասին ոչ . և դժուարութի ընտրուն առաւել յայնմ է , զի կենդանի պատկերն չէ՛ 'ի միջի՝ առ 'ի համեմատել և 'ի վը հասանել նմանուն կմ աննմանուն : Թող զի հանդիպի և պատկերահան յոռի , որ և զգեղեցիկ մարդոյ կերպարան անշքացուցանէ , և 'ի մարդկուէ գլխովին հանէ . ք լինի գրիչ վարուց այնպիսի , որ կամ կցկցէ ստայօդս , և կմ աղաւաղէ զստոյգ գործս անհարթ ոճով . մեծացուցանէ զփոքրն յիրաց , փոքրկացուցանէ զմեծամեծս . և անհեթեթ պարագայիւք զգեստաւորեալ անշնորհ առնէ զնորհալի դէմս անգամ : Այս խտիրք են՝ լը երևութին ճշմարիտ , երկբայական , և սուտ կարծեցեալ պատմութեց :

Թող այնուհետեւ իմաստուն քննիչք՝ ուն ճարտարք արհեստի՝ կանոնս սահմանեսցեն լեռնելի և անընդունելի պատմուն , լը հնութե և լը հաւատարմութե գրչի , որք բազում կշռութե պէտս ունին . վն դարձեալ կանոնք բազումք 'ի վեր ելին և վասն

անա

անաշու քննուէ՝ ի լինել արդար կրիտիս , ի դա-
տաւոր մատենադրաց . բայց և այն է հաւաստի ,
զի ուն սխալական է պատկերն անձնաւոր , նոյնպէս
և պատկերահանն . չէ անսխալ և պատկերաւորն :
Ազատ է մարդն՝ որ դործէ զայս ինչ և զայն . և
պատմաբանն երբեմն տայ ազատութի գրչի իւրում .
իսկ ընթերցողք առաւել ազատութի վարին լինեն
կամ չընդունել , մանաւանդ յանձնապատանք ի
կշռութիս իւրեանց :

Զինչ ապա . թողցովք զայր իւրաքանչիւր ի կշ-
ռութի իւրում դատել զպատմութիս և զվարս սքց ,
որոք երևին կամ ի բազում մասամբ մարդիկ դարուցս
յետնոց : Այլ քանզի անմարթ է այդմ լինել , զի
ոչ ոք կեայ և դործէ ի դատելոյ այլոց կամ ի կա-
րող լինելոյ դատել ի յետին ժամանակս , վնայ պէտք
են ոչ զանցս եղեալս՝ այժմու մեր կշռութի ներքոյ
արկանել , այլ զկշռութի մեր ի եղելոցն ուղղել .
զիմ ինչ փորձել , և զբարին լինեն . կիմ որ նոյն է՝
ի բազմապատիկ աւանդուէց զհնագոյնս և զմիա-
բանս ի միմեանս իբրեւ ստուգադոյն յանձն առ-
նուլ , և զնորաձե երևեալս՝ զհակառակս հնութի
ի բաց թողուլ : Ապա թէ ոչ առանց միեւրոյ զանձն
յայտպիսի աշխատասիրութի դժոճարաքիրտն դատա-
ւոր նստիլ ամբանի , և ի մտի հաւանիլ կիմ չհա-
ւանիլ , վատթարագոյն է քան զդործ տխմար կոշ-
կակարի , որ զնկարն երևելի պատկերահանի յոտից
մինչև ի դուռն կամեցաւ կշռել և եպերել՝ համար-
ձակութի առել ի դիտելոյ իւրոյ զբաւի և զձե կոշիկի .
և լոճաւ , թէ չէ քեզ ի վեր քան զկոշիկն քննել :
Այլ քանզի դործս առաջիկայ՝ ոչ միայն տխմարաց ,
այլև իմաստնոց առաջի հանդիսանալ ունի , ժամ
է յայտ առնել ամենեցուն՝ թէ պարծանք մեր այս
են , զի ոչ ջանացաք յայս դործ երևիլ նոր պատկե-
րահան , այլ լինել հաւաքիչ նկարուց հին և ճարտար
պատկերահանաց . զորոյ զյարգ արուեստագէտք

ունին դիտել, թէ անարոճեստից ոմանց այլազգի
ինչ թուիցի : Այլ զի փոյթ մեր առաջին եղև ժողո
վել զընտիր օրինակս հին վկայաբանութեց և վա
րուց սքց . և երկրորդ՝ ը կարի անփոփոխ պահել
զձև բանից՝ ք զշարադրուին անգամ հեղինակին . և
ուր 'ի յոքունց էր բանն , բաղադրել ըստ մերումս
ոճոյ՝ պահմամբ իմաստից . զի յամի լինիցի գրեալն՝
մերով մասամբ անսուտ . ք հաւատարմութե առեալ
'ի բուն աղբերաց . զորոց և զտեղիսն նշանակեցաք
'ի սկզբան իւրաքանչիւր վարուց : Եւ զի մի ոք ա
սիցէ , թէ քոյդ հաւատարմութի է գովելի յօրինա
կելդ կմ 'ի բաղելդ և կմ 'ի բաղադրելդ , բայց թէ
կարօղ ինչես՝ ցոյց մեզ և զհաւատարիմս լինել աղ
բերացդ , կմ զարժանահաւատն լինել պատմուեցդ ,
ունիմք յայսմ վայրի տալ տեղեկութի վասն սոցին
իրաց :

Գ Լ . Բ :

Քննութիւն պոռտութե վարուց սքց ընդհանրապէս :

Սրնթացս գործոյս եղեն առանձին քննութիւք
մասնաւոր ծանօթութեք զմիոյ միոյ 'ի վարուց
սքց , որչափ և բաւական դատեալ եղեն ը օրինի
քննասիրաց ստուգել զաւանդեալսն պատմաբար .
մնայ աստանօր 'ի մէջ բերել զլեզանրական փաստս
վն լեզանրապէս ստուգուե , և ցրել զպատճառանս
ոմանց ոմանց՝ որք է զի 'ի մասնաւորի , և է զի 'ի
հասարակի դիմախօս գտան պատմական աւանդու
թեց՝ որ զսքցն այ :

Առած է իմաստասիրաց , գիտուին է զլեզանրոց ,
և չիք գիտուի զեզականաց . զսոյն իմա ինձ և ըզ
գիտնաւոր քննութե ստուգուե անցից անցելոց կամ
վարուց ուրուք , որ ոչ է հաստատել յայս և յայն
պատ

պատմութիւն առանձին դործոյ, (որ մարթի պէսպէս
գրիւ, կամ վրիպակ և սուտ աւանդ լինել), այլ 'ի
հանրական ընթացքս կենաց, յորմէ է հանդիսացել
անուն և վարք որ և է անձին, մանաւանդ սբյ. զոր
օրինակ՝ թէ գոյր ներսէս անուն հայրապետ հայոց՝
պարթև յազգէ լուսաւորչին. և թէ՛ էր 'ի չորրորդ
դարու. և փայլեաց սրբութիւն և իմաստութիւն, և փայ-
լեցոյց զհայաստան Յեկեղեցական բարեկարգութիւն.
որոյ վրիպակ է տօնելի իբրև զմի 'ի գլխաւոր հարց և
'ի վիշապ հայաստանեայց եկեղեցւոյ: Արդ այս
այնպէս է ստոյգ 'ի պատմական կարգի, մինչ զի եթէ
կարօտ քննուէ դիցես, յանցանես լեզւիմ սովորուէ
ազգաց և ազանց՝ որք ոչ աւելի ստուգութիւն
դերեւելի երևելի թգլորս և զհայրապետս իւրեանց
անժխտելիս: Բայց թէ զայս ինչ և զայն ինչ արար
սբն ներսէս կմ ոչ, այսպէս և այնպէս արար զայս
ինչ գործ, թէպէտև ստոյգ իցէ, վրիպակ մաս-
նաւոր դիպուած՝ պէսպիսօրէն աւանդեալ 'ի մա-
տենագրաց՝ կարէ անկանիլ ը քննութիւն:

Բայց քննութիւն որպէս. կարգեալ 'ի խնդիր ճշմար-
տութեան, զի 'ի հաստատութիւն հանրական ստուգութեան
վարուց նոյն անձին, և ոչ յեղծումն նր. 'ի վրիպակ
հիման շինեալ, և ոչ օտարի. ապա թէ ոչ՝ հիմն 'ի
վեր տապալել զպատմութիւն՝ է բառաւայլ չէ զմի
հաւատս և զհաւատարմութիւն: Ոչ է օրէն ջանալ
ստել վայրապար խորհրդով զհաստահիմն աւան-
դութիւն, և ոչ պնդել իբրև անսուտ զերկբայա-
կանս և զտարտամաս. այլ՝ եթէ թէթև իբր իցեն,
չափաւոր ցուցակութիւն շատանալ, կմ թողուլ յանըս-
տութեան. ապա եթէ ծանր՝ տեսանել զգուշաւոր
և անաչառ քննութիւն, թէ այն ինչ պատմեալ զուրմե-
քէ՝ զինչ յարմարութիւն կմ անյարմարութիւն ունի այնմ
անձին ը առանձին վիճակի, ը տեղոյ և ը ժա-
մանակի. և միթէ յառաջնոց է աւանդեալ, եթէ
'ի յետնոց և եթէ. զորօրինակ գտանիլն սբն ներսէս

տի 'ի ժողովն կոստանդինուպօլսի' է ամիւն յարմար վիճակի նորա և տեղւոյն , զի էր արդէն 'ի քաղաքի անդ . և թէ և անդ ոչ լինէր՝ չէր դժուարին երթալ . և ժամանակին՝ զի էր յաւուրս մեծին թէոդոսի . և այն աւանդի 'ի խորենացւոյն՝ որ էր աշակերտ սահակայ պարթևի որդւոյ մեծին ներսեսի : Եւ զի այսոքիկ այսպէս , պատմաբանօրէն ստոյգ գտանի այդ գործ . յորոյ 'ի դնին՝ դիւրաւ լուծանի և պարտի լուծանիլ պակասական ձեռնարկ արտաքուստ առեալ , թէ զիարդ է՝ զի ոչ գոյ անուն նր յայժմու օրինակս այնր ժողովոյ . զի պարտ է ասել , թէ դիւրաւ մարթ էր շիոթել յոյն և լատին գրչաց թէ այլ անուանս զարեւելեան անունդ ներսէս . կի՞ 'ի բազմութեան անուանց զանց առնել զայսու և զայնու . ունի և ոչ յամ օրինակս նոյնչափ և նոյն անուանք հանդիպին , այլ պէսպէս փոփոխութիւն նշմարին : Բայց թէ 'ի յետնոց և եթ պատմել լինէր , մնայր անստոյգ և երկբայելի . ապա եթ արտաքոյ լինէր գործն քան զվիճակ անձին և զտեղին և զԺմկն , զորօրինակ թէ գտեալ իցէ 'ի ժողովն նիկիոյ , կի՞ սպանիոյ , ևն , լինէր սուտ :

Յօրինակէս յայտ է նախ , թէ թէպէտև չկայցէ գիտութի զեղականաց , և ոչ հաւաստի ստուգութի զառանձին գործոյ , սակայն ցորչափ եղականն միաբանի թէ թհանրոյն՝ է գիտելի , և ցորչափ առանձին գործն միաբանի թէ հանրական վարուց ուրուք՝ է ստոյգ գտաւելի . ապա թէ ոչ՝ չլինէր և գիտութի զթհանրոց , որք յեղականաց բաղարկոցին , և ոչ հանրական ստուգութի 'ի պատմութիս՝ որք բաղկանան 'ի մասնաւոր գործոց :

Յայտ է երկրորդ , զի ոչ ցափ խնդրի առ իմաստունս քննութի ստուգութեան պատմութեց , և ս առաւել խնդրելի է ստուգութի քննութե : Այս խոտորին 'ի կարդէ ճշմարտութե այն քննիչք , որք յաճախեն քննութիս առանց ստոյգ և բաւական պատճառաց , այլ ընդ տե-

տեսանելն զԵդիմուի ինչ՝ իսկ և իսկ Ե երկբայու
 թէ արկանեն զիրան. ապա եթէ կայցէ և ինչ մի՝ որ
 կծանէ զյօժարուի նց, զորօրինակ բարձրուի այլոյ
 ազգի, իրողութի արտաքոյ կարծեաց և սովորութե
 իւրեանց, զարմանալի լինել վարուք և գործովք՝
 անձանց տգիտաց քան զիմաստնոց ընծի, և տկա
 րաց քան զհզօրաց, հրաշք գերբնական, ևն, իս
 պառ ջանան՝ ի սուտ հանել, կամ ծաղրելի ցուցա
 նել. թող զի դիւրին է ժխտել զիմն՝ քան ցուցանել.
 և ունչս առնել գրելոցն յայլոց՝ քան քրտամբք ե
 րեսաց ստուգագրել:

Յայտ է երրորդ, թէ որչափ զգուշուի պիտի ընտ
 րութի առնել Ե պատմագիր հաւատարիմ և անհա
 ւատարիմ, ուղղախօս և բաղմավրէպ. նոյնպէս՝ և
 դուցէ ևս առաւել՝ Ե քննիչ և Ե քննիչ. զի կայ և ի
 սոսա զանազանութի յոյժ: Ապա ոմայորումբանի միա
 բանին ամ պատմիչք անուանիք, չմայ տեղի քննութե
 ստուգութե, նոյնպէս և ի միաբանութե ամ անուանի
 քննչաց՝ չիք տեղի օտարանալոյ ի կարծեաց նոցա.
 Բայց ուր քննիչք առաւել անմիաբան են յիւրեանս
 քան զպատմագիրս, չէ՛ օրէն զհետ երթալ բաղմա
 շաւիղ հետոց նց: Եւ սակայն տեսանեմք առ մեօք,
 զի ոմանք զքանի մի արանց քննութե յակն արկեալ,
 և տեսեալ թէ շատաբանեն և կռուին պնդագոյնս
 վն իրիք խնդրոյ, կարծեն թէ շատխօսութի նոցա և
 հակառակութի ստեաց զստուգութի իրաց. այլ դու
 դիտեա՛, զի առաւել հաստատեաց. զի թէ յայտնա
 պէս ստել կարէին, ոչ կարօտանային երկայն բա
 նից. այլ այն է չարն, զի պղտորեն զմիտս տկարաց
 և թերեհաւատից. զի մի աւելի ինչ ասացից:

Բայց կարեւոր է տալ զմի նշան որոշիչ ճշմարտա
 սէր և անճշմարտասէր քննչաց. ոչ է նշան խոստա
 բանելն զանաչառութի, զի զայդ ամենեքին խոս
 տանան. ոչ է նշան հմտութին, զի յոլով մասամբ
 զանձինս քաջահմուտ ցուցանեն. տինա, ոչ է նշան
 և

և ուղղահաստութիւն և կարծեցեալ բարեպաշտութիւն , զի այսոքիկ օգտեն ճշմարտասիրութեան աղատմտաց , և ոչ կապելոյ ականառութիւն մարդկան կամ մարդահաճութիւն կամ նախապաշարմամբ , ունի են բազումք 'ի քննչաց . զի տեսանելով զարս հզօրս գրչաւ 'ի մէջ այլադանդից՝ որք զստուգութիւն վարուցսքց հեգնեցին անզգամութիւն , և է զի առիթ առեալ 'ի սխալմանց ոմանց՝ զորս 'ի վեր հանին , զմնացեալսն 'ի պատմութեց թէ նովին արկին կարծեօք , ինքեանք ևս գայթ 'ի գայթ խօսեցան . մանաւանդ թէ յիրս իրս զանցին զնոքօք . և սովորական եղև նշանակ իմաստուն երևելոյ՝ ստղտանել զաւանդապատմականս : Ահա ասեմ , քեզ նշան ճշմարտասիրութեան և անճշմարտասիրութեան . եթէ առանց ականաճութեան և աներկիւղութեան յայսպիսեաց արանց՝ խօսի որ , նա է ճշմարտասէր և անաչառ քննիչ պատմութեց կամ վարուցսքց . (և այսպիսի ճանաչեմ զքաջն բոլանդ , և զոմանս ոմանս 'ի հետևողացնր . այլ ոչ զամենեւին) . իսկ որ մարդահաճութիւն կամ ինքնահաճութիւն վարի , օտար է 'ի ճշմարտասիրութեան :

Ոչ ապաքէն և բազումք յիշխանաց հաւատացին , թէ յս է քս , այլ քանզի սիրեցին զփառս մարդկան առաւել քան զփառսն ւնյ , կեղծաւորէին չհաւատալ 'ի նա : Ուն և կէսքն ասէին վսնորին առաջին ճշմարտուն , թէ բարւոք է . և այլք՝ ոչ , այլ՝ մոլորեցուցանէ զժողովուրդն . * և ոչ որ 'ի նոյն համարձակ խօսէր վսն երկիւղին հրէից ॥ . զայս և 'ի քննիչս տեսանեմք : Ուն և այն ձեք բանից դիմախօսացն յսի . * քննեալ և տես , զի մարդարէ 'ի գալիլէէ ոչ յառնէ ॥ . կամ նաև երկիւղածաց , * իսկ 'ի նազարէթէ մարթիւնչ իցէ բարւոյ իմիք լինել ॥ . ևս առաւել՝ փարիսեցւոց , * միթէ և դո՞ւք մոլորեցարուք . այլ այն խաժամուժ ամբոխ՝ որ ոչ զիտէ զօրէնս , և նղովեալք են ॥ , յար և նման տեսանին սո-

վարտական ձևով եպերոդական բանից ճշմարտատեաց
քննչաց . մինչ զի 'ի դէպ գայ ունի սքեց' նոյնպէս և
վարուց սքեց' բանն արուեստական անստեղծ . * եթէ
զիս հալածեցին , ապա և զձեզ հալածեսցեն . եթէ
զբանն իմ պահեցին , ապա և զձերն պահեսցեն ॥ :
Եւ ահա լեզուս այսպիսի հալածչաց վարուց սքեց
'ի միտ առ զառաջիկայ առաջարկութիւնքս , որովք
իմանաս' թէ որպիսի պարտի լինել քննութիւն վարուց
սքեց ըն ճշմարտասիրաց , և զոր աստիճան ըստու-
դութեան արժան է ընծայել նց :

ա. Քննութիւն պատմական՝ մանաւանդ 'ի վարս սքեց,
ոչ պարտի լինել դատաւորաբար իբրու լեզուս պար-
տաւորի ձգելոյ յատեան , այլ ճշմարտասիրաբար 'ի
գտանել զստոյգ աւանդութիւն . վայ եթէ կրիտիս
կողին քննիչք՝ մի ըն անուանն թարգմանութեան կար-
ծեսցեն զանձինս դատաւոր կարգելս 'ի վր բանից
և գործոց այլոց , մանաւանդ սքեց . ապա թէ ոչ՝ 'ի
դէմս ածէ նց առաքեալն . * բայց և ինձ այս ա-
նարգանք են , եթէ 'ի ձէնջ դատեցայց կմ բնաւ 'ի
մարդկանէ . նաև զանձն իմ ոչ քննեմ ॥ . զորմէ տես
'ի մեկնութեան :

բ. Քննութիւն պարտի լինել ստոյգ և բացայայտ քան
զքննելին . ապա թէ ոչ՝ ոչ լինի դիւտ ճշմարտութեան ,
այլ՝ կամ կորուստ և կմ խանգարումն ճշմարտութեան :
Վայ այն ամ վէճք կրիտիսաց՝ որք ոչ են հաւաստի
պատճառօք սպառազինեալ , այլ մտացածին կամ
թեթեւ գուշակութեք , են պարսաւելի . և իցէ՞ թէ
չլինէր մեծ մասն քննութեան նց այսպիսի :

գ. 'ի քննութեան գործոյ , ունի է վարք սքեց , առաւել
պարտի զօրել վկայութի՝ քան տրամաբանութի . ունի
և իրաւունքն պահանջեն ամ արդար ատենի . վայ
մեծագոյն մասամբ տրամաբանօղ քննիչք՝ անիրա-
ւին լեզուս ճշմարտութեան :

դ. Եւս առաւել 'ի քննութեան հնութեց ոչ ունի տեղի
ձեռնարկելն յայժմու վիճակէ թի , ունի և 'ի զննու-
թեան

Թէ սովորութեց այլում կողման ճի՛ ոչ լինի ձեռնարկել ՚ի սովորութէ օտար կմ տար ճի : Եւ սակայն յայտմ է պակասութի յոլովից ՚ի քննչաց յամնիւթս , զի հայելով ՚ի հանգամանս ժամանակի իւրեանց և ՚ի սովորութի ճաց իւրեանց՝ այնպէս չափեն և զհինս և զհեռաւորս :

Է . Ո՛րչափ և իմաստուն իցէ երիտասարդ հասակն , պարտի պատկառանս իմն ցուցանել առ ծերութե հասակն . ուն և ինքն քաջ իմանայ և պահանջէ զիւրաւունս զայս ՚ի ծերանալ իւրում . նոյնպէս և մեք պարտիմք յարգել զհնութի ը կարի , և ոչ վայրապար համարել զառ ՚ի նախնեաց աւանդեալս կամ ընկալեալս . կարծեմ թէ և ՚ի յետնորդաց մերոց պահանջեմք՝ մի թեթեւ ինչ առդնել զգրեալսն ՚ի մէնջ , և նք յզկնի եկելոց իւրեանց . ապա մի զոր յայլոց պահանջեմք՝ մեք ժխտեսցուք այլոց :

Ը . Ստուգուի պատմական խնդրէ զհաւատարմութի ՚ի գրօղն , բայց և զհաւատս յընթերցօղն . զամծային յամծայինս , և զմարդկային ՚ի մարդկայինս . իսկ ՚ի վարս սքց առաւելք զմարդկային՝ մերձ յամծային . քանզի և դործք և բանք սքց՝ ը որում սք , և ոչ ը որում մարդ սխալական , ամծային շնորհաց են արգասիք : Զայս ոչ որոճեալ յոլովից՝ սոսկ մարդկօրէն չափեն , ասելով . զի՛նչ են վարք սքց , եթէ ոչ մարդկային պատմութիք . և այսպէս՝ թէ կամիմք , լեռնիմք , թէ չկամիմք՝ չլեռնիմք : Ո՛չ այդպէս . վարք սքց ոչ են պատմութիք լոկ մարդկային գործոց , ուն թագաւորաց , զօրավարաց և իշխանաց ճի , այլ և դերմարդկային գործոց՝ ամեղէն զօրութի վճարելոց . և պահանջեն ոչ միայն զարաաքին հաւատս վն հաւատարմութե պատմողին , այլ և ընդ ներքին հաւատս՝ որով և գործեցան այն գործք : Պարզաբար ասել . վարք սքց՝ ուն ՚ի լինելն , նոյնպէս և յեղեալ գօղն , ՚ի գործիլն և ՚ի պատմիլն , ոչ է պարզ մարդկային , այլ և ամծային , ը հիմանն և

Եւ շինուածոյն միանգամայն :

Ըստ հիմանն , զի վարք սքեց հաստատել են 'ի ճշմարտութի քրիստոնէական կրօնի , յանյաղթելի գոլն եկեղեցւոյ 'ի դրանց դժոխոց , 'ի լինելն քսի ըստ խոստման իւրոյ Եւ մեզ մինչև 'ի կատարած ձի , և 'ի կատարիլ բանից մոն և առաքելոց և մարդարեւից նորա , թէ անպակաս լինիցին յեկեղեցւոյ անձինք ընտրեալք և սքեք , հաւատով զօրացեալք , սիրով յաջողեալք , նշանագործք , հրաշալիք , յաղթօղք թգրաց և իշխանաց ձի 'իմաստութեմ հոգւոյն մայ , և առաքինիք անպարտելիք՝ արեամբ և անարիւն նահատակեալք Եւ զէմ ձի , մարմնոյ և սատանայի . աղքատք հոգւով , մեծատունք հաւատովք . տգէտք Եւ ձի , բայց մեծուսոյցք . արհամարհեալք յձե և արհամարհօղք ձի , փառաւորիչք մայ և փառաւորեալք յմայ : Եւ Եւ շինուածոյն . զի և դրեալ վարք սքեց զայս մամ յայտնեն , ոչ աւելի , այլ թերևս պակաս . զի սակաւք 'ի բաղմաց դրեցան . զնոյն յայտ առնեն և բանք հարց սքեց և վիպաց եկեղեցւոյ 'ի ճառելն զսքեց առ հասարակ և առանձինն . զնոյն հաստատէ և տօնելն և յիշատակելն եկեղեցւոյ զմի մի 'ի սքեց , իբր զի այսպիսի վարուք հաճոյացան մայ . վայ և զվարս նց ոչ իբրև զարտաքին պատմութի ընթեռնու , այլ յետ սք դրոց իբրև սրբազան պատմութի 'ի կարգի մծային պաշտամանց : Ապա մեծապէս սխալեն , որք նովին աչօք հային յարտաքին պատմութիս և 'ի վարս սքեց . և ծանունս յանցանեն՝ որք յարտաքինսն աջոյ ակամբ թուին հայել , և 'ի վարս սքեց ձախոյ ակամբ : Այլ մեք ոչ ունիմք զայնպիսի սովորութի , և ոչ եկեղեցիքն մայ : Է . Զստուգութի վարուց սքեց չէ պարտ կշռել և չափել յանձնէ մերմէ , այլ կանգնաւ հսկայից , և եղեգամբ հրեշտակի , մանաւանդ թէ անկշռելի և անչափելի զօրութիւն մայ՝ որ զօրացոյց զսքս իւր , և 'ի մարդկանէ հրեշտակ արար : Եւ թէ զայս 'ի միտ

անուանին իմաստուն քննիչք , ոչինչ անհաւատալի
կժ գոժարընկալ տեսանէին 'ի վարս սբօց . և ստոյգ
համարէին ստուգապէս զբաղում ինչ , ինչ որ մարդ-
կօրէն թերեհաւատին :

Ը . Ո՛չ է պարտ ստուգանող լինել միոյ կողման 'ի
կրկնադիմի պատուիրանի տն՝ 'ի դրել կամ 'ի քննել
զվարս սբօց , ունի և յամ 'ի գործս մեր . այն զի ասէ .
* եղերո՛ւք խորագէտք իբրեւ զօձս , և միամիտք իբ-
րեւ զաղաւնիս ॥ : Յայտնի է և միւս առաձն տրու-
նեան . * զայս պարտ է առնել , և զայնու ոչ ան-
ցանել ॥ :

Թ . Ո՛չ գտի զոք 'ի սբօց , որում չիցէ քաղցրացեալ
վարք սբօց . և սակաւս է տեսանել՝ որք տարակու-
սեացին ի մի 'ի հազարաց բանից պատմելոց զսբօց .
Թող զանյայտ կժ զանքունելի գիրս պատմութեց
յօդեալս կժ խարդախեալս յաղանդաւորաց . զի ին-
դէմնց վրէժխնդիր են սբօք մամ , զի մի 'ի պատճառս
անհարազատ վարուց և հարազատքն անընդունելի
լինիցին : Ընդ հկեկն՝ ոչ գտցես զոք՝ որում անհա-
մասցի վարք սբօց , և ինքն սբ գտանիցի . զի այս
չմիաբանի և ինչ եղերաց . նման զնմանս սիրէ՝ գիտէ
և ծ : Խիթալի է և այն , զի որ ոչ հաւանի գրելոց
վարուց սբօց , կենդանագրէ ոչ յանձին զնմանութի-
նց . ևս առաւել՝ զի նոճաղեալ է այժմ կենդանի
սբ յԾի , երկնչիմ թէ նա՝ որ 'ի վախճանելոց սբօց
չառնու օրինակ , և 'ի կենդանեաց չունի գտանել
զոք ինչ հաճոյս իւր՝ զի նմին նմանող լիցի . և այն-
պէս մնայ անսբ . այլ մեր բանք առ սրբասէրս են
և առ վկայասէրս :

Իսկ առ քննիչս վարուց սբօց ասելի է , տեսցեն
վկայասէր իցեն , եթէ իմաստասէր , մի արդեօք և
անձնասէր . մամ մարդ երկրպագու է մայ , բայց են՝
որ հոգւով և ճշմարտութեւ երկիր պագանեն , ունի
սբօք . են որ՝ մարմնով և եթ , ունի բաղումք , յայտ է
թէ անսբօք . և են՝ որ ստուգի , ունի կեղծաւորք և

չարք :

չարք : Երանելի մոգք հարցանեն , քննեն , ո՞ր
ծնանիցի քս . զի ստուգապէս փափաքեն երկիրապա-
ղանել նմա . և հերովդէս հարցանէ՝ քննէ և ստու-
գել կամի , զի լէ պատրուակաւ երկրապագելոյ բարձ-
ցէ զքս : Այս խտիր է լէ բարեսէր քննիչ վարուց
սքց իբրեւ վկայասէր , և լէ չարասէր բանախնդիր :
Երանի՞ հովուաց պարզամտաց , որք առանց կարօ-
տելոյ առ 'ի մարդկանէ քննութե՝ վերին լուսաւո-
րութիւն հասու եղեն ճշմարտութե , և հողւով և
ճշմարտութե երկրապագու գտան փրկչին . զայս սիրտ
և հոգի՝ տացէ ան և բարեսիրաց :

Ժ . Չիք պատմութիւն արտաքոյ սք գրոց , որ ոչ տա-
նիցի խնդիր կմ հակառակութի . այլ ոչ վս աշխարհիկ
անձն է երկբայելի կմ անստոյգ դատելի : Եթէ սք
գիրն չլինէր բան անժխտելի , զի՞նչ ոչ առնէին
քննիչք վս առերևոյթ անմիաբանութե աւետարանի
լէ աւետարանի , կամ նոյն գրոյ լէ այլ բանս իւր ,
կմ վս անհաւատալի կարծեցեալ իրաց , կմ վս լուե-
լոյ միոյն ղերւելի իրօք՝ զոր միւսն պատմէ , ևն . ոմ
և թշնամիք կրօնի կամակորեն զգիրս սքս առ իւ-
րեանց անձանց կորուստ . ապա ուրեմն պահի ճշ-
մարտութի և լէ հակառակութի կմ 'ի հակառակ
կարծեցեալ պատմութիս :

Իսկ թէ սք գիրն է անսխալ , և վարք սքց որչափ
և հաւաստի իցէ՝ սխալական , և մեք գիտեմք , և
աշխատասիրեմք ուղղագրել զսխալանս պատմա-
գրաց ստուգագոյն վկայութե և փաստիւք . և եթէ
ինչ ինչ մնասցէ յանստուգութե , ոչինչ զարմանամք .
այլ պատուենք և զնոսին որպէս նշխարս անանուն
սքց , կմ գոնէ ոմ զանստոյգ նշխարս : Եւ ո՞ր ոչ գի-
տէ թէ ոչ սակաւ նշխարք պատուին յանդէտս . յորս
եթէ կայցէ սխալութե ինչ անդիտելի , ոչ ինչ քնասէ
Ժողովրդեանն անձն՝ որք յանուն սքց պատուեն զնս :
Ոչ ապաքէն նովին օրինօք ստոյգ կմ անստոյգ ա-
ւանդութե պահին յամ տեղիս և յիշատակք արտա-

քին հնուէց, արձանաց, պատկերաց, և այլ մասնաւոր իրաց երևելի արանց. նոյնպէս և պատմութիւնքն, յորս առաւել են ստուիք և սխալանք՝ ք ճշմարտութիւն և ստուգութիւն: Արդ եթէ յայսր ամի վր արտաքինք ունին զիւրեանց հաւանական արժանահաւատութիւն, ինչ որ ոչ ունիցին սրբազանքն՝ եթէ նշխարք և եթէ պատմութիւն ասեմ սբց, որք իհասարակայնս յամ եկեղեցիս և յամ դարս պահեցան և պահին ը կարի և առաւել քան զկար պնդապահ յիշատակարանօք և աւանդութիւնք:

Ժամ. Յամ պատմութիւն հանդիպին դժուարութիւնք՝ ի հաւատալ, և անկատարութիւնք՝ ի ստգտանել ըզգրեալսն: Ի դժուարութիւնս յիշեալ զառական եպիկտետոսի, թէ ամ ինչ ունի երկու ունկունս. միովն բառնալ չկարես, բոլուն հար և զմիւսմէն. զի թէ ը միում տեսութեան չունելի թուի, ը այլում է չունելի: Յայտնի է և այն, զի բազում ինչ է բազմամասնեայ. է որ ի փուտ և ի տկար մասն բոլուն հարկանէ, որով անդէն փրժանի կամ փրթանի, և հայեցեալ մարդոյն ի անպիտան կոտորակն՝ որ մնայ ի ձեռին, զգետնէ առ զայրոյթ սրտին. և է որ յառողջ և ի զօրեղ մասն բոլուն հարեալ մաքրէ զփուտն, զօրացուցանէ զտկարն, և պահէ և սիրէ զբոլորն անարատ:

Իսկ ի անկատարութիւնս մի ինչ զարմանար. զի ոչ միայն մարդոյ է գրութի՝ բնութիւն անկատարի (վս զի ամ միայն է կատարեալ), այլ և բազում պատճառք լինին թերակատար գրելոյ. զորօրինակ լինի կամաւ ճշանակել զկարևոր պարագայս ինչ՝ վասն չտանելոյ ժամանակին. ում եթէ և դու գրէիր ըզմերոյ ժամանակի պատմութիւն կմ զվարս մեծի և փոքու առ մեօք, գիտեմ՝ զի յակամայ կամս առագաստելիր զերևելի երևելի իրս, և զանո՛ւանս սորա և նր, և այնպէս մթազնէիր զբանն, մինչև յետնոց չդտանել զելս բանիցդ. բայց շատ է թէ զգոյացութիւն գրես:

գրեսցես . և այն՝ ոչ գիտեմ, որպիսի ոճով . զի ամ
գրիչ ունի զիւր ոճ սեպհական՝ հարթ կամ անպի-
տան : Դարձեալ՝ լինի երբեմն լռել զբնի ինչ իրս
իբրև յայտնիս ամենեցուն եղելոց առ գրչաւն . որք
յետ ժամանակաց անյայտ մնան բոլորովին : Եւս
առաւել լինի զբազմօք լռել, զորս չժամանէ որ ան-
ձամբ ստուգել ըստ պարագայից . վնյ առ չխօսել
զսուտ՝ լռէ և զճշմարիտն . զոր այլք յետ նր խոռն
յայլոց տեղեկութեց՝ որ ՚ի գրոյ, որ ՚ի լոյ : Թո՛ղ
զի անբաւ զրուցաց մատեանք կորեան յերեսաց
պատերազմաց, հրկիզուեց, աւերուեց, ՚ի կամա-
ւոր բացբարձմանց . և յետինք կամին՝ զի ՚ի մա-
ցեալ սակաւ մատեանս գտցին ամ տեղեկուիք . որ

է անհնարին :

Ժք . Այլ է համբաւն, և այլ է ճշմարտութիւն՝ յոլո-
վակի . և ս առաւել այլ է իրն, և այլ կարծիքն . այլ
է միտք և կամք առնողին, և այլ դատողին . և վնկ
հասարակօրէն ոչ միաբանի պատմութիւն ի կշռութե
կրիտիսաց : Ոչ ամ և ոչ մարդիկ առնեն զամ ինչ լւ
մտի բանախոյզ քննողաց . զի զոր կարծեն՝ թէ
վայել է, պատշաճ է, և պիտոյ է, մանաւանդ թէ
և կարևոր, բազում անգամ այլազգ տեսանեն ար-
դեամբք . առ քեզ անթիւ օրինակս ՚ի տնտեսութե
տան Յիս և յամենապիսի յեղափոխութեց արտաքոյ
կարծեաց մարդկան . ՚ի հին օրինացն խտրանաց՝ որք
ծաղր թուին լւ վեր ՚ի վերոյ տեսուէ, և ՚ի նոր օրե-
նացն շնորհաց՝ որ ամ սարօք իւրովք է հրէից դալ-
թակղուի և հեթանոսաց յիմարութի . և զի նաև վարք
սքեց է մասն և հազորդութի նոյն շնորհաց, թո՛ղ
հրէամիտք դայթակղեսցին, և հեթանոսամիտք յե-
մարեսցին . իսկ իմաստունք կամ ապշեսցին և կմ
վարանեսցին . այլ յոչ կարել հասու լինել ամին
ստուգուէ՝ մի ինչ զարմասցին . և մի պատմութե
այնչափ՝ որչափ անձանց իւրեանց մեղադիր լիցին :
Ապաքէն պատմագիրք (ցորչափ չեն այլով մասամբ

կասկածելի) պատմեն զներգործութի կարելեաց .
 իսկ իմաստուն քննիչք զննեն զկարելութի ներգործելեաց , և հաստատեն զկարելի կարծիս իւրեանց իբրև առաւել յանկաւորս 'ի լինել ներգործութի . որ է ձեռնարկութի 'ի կարողութի 'ի ներգործութի , ոչ հետեւեցուցիչ գործոյ , այլ հաւանեցուցիչ կարելւոյ . իսկ ներգործութիւն ենթադրէ զկարողութի՝ կամ մարդկային , կմ գոնէ անձային : Յայս ոչ հայեցեալ , կմ ոչ կամեցել հայել թերեհաւատ անձանց՝ հասարակօրէն ձեռնարկեն յարեւմտան կրիտիսաց . քանզի ընթերցեալ 'ի վարս սքց՝ թէ այս ինչ եղև անձային սքանչելեօք , կմ այն ինչ գործեցաւ վս սիւրոյն ան , 'ի վր բերեն անդուռն բերանով . այդ կարէր արդեօք և ը իմիք բնապէս լինել ինչիք հնարիւք . և այն կարէ լինել մարդկօրէն շահասիրութեաւ առանց առաքինութե ևն : Առ որս ասելի է . կարելին այլ է , և եղեալն այլ . կարէ լինել ան ինչ , բայց եղեալն է այս ինչ , որում կայ վկայ . և ոչ այն ինչ , որ 'ի միտս քո և եթ կայ թիւր երեւակայութե . ապա թէ ոչ՝ զամ պատմութի մարթ է այլազգ դատել . և 'ի յաւելուածոյ սրտի խօսի բերանն :

Այլ անխոհեմութի թոճի իմաստնոց թի այս և այն գործ սքց . մինչ զի եթէ չկարեն բամբասել զսքս , բամբասեն զգրիչս . և ոչ զիտեն՝ թէ առ անգամ ձգի բամբասանքդ , որ զյիմարս թիս ընտրեաց , զի յամթ արասցէ զիմաստունս . և ետ սքց իւրոց առնել գործս գերմարդկայինս , ևս առաւել հակառակս իմաստութե թի : Եւ արդարև եթէ պահէին սքք զօրէնս թի , ոչ լինէին արք ան . եթէ խնայէին 'ի մարմինս , ոչ լինէին արք հողևորք և հրեշտակք 'ի մարմնի . եթէ ոչ զնէին զանձինս 'ի 'ի վտանգ վս սիւրոյն ան , ոչ լինէին վկայք և ճգնաւորք ևն : Եւ զի զայսոսիկ չկարեն ք չկամին առնել ամենեքին , վս և թերեհաւատին կմ ստգտանեն զվարս սքց . օտար լեզու է կեանք սք գոլոյ ,

զոր ոչ դիւրաւ իմանայ Յ. օտար գիր է դպրութիւն վարուց սքեց, զոր ունի գրեալ յաջմէ յահեակ՝ թէ կամիցի որ յահեակէ յաջ վերծանել, անիմանալի լի նի. այլ դու լեր դպիր աշակերտեալ արքայութե երկնից, և յայնժամ քաջավարժ գտանիս ՚ի վարս սքեց:

Ժգ. Նոր Յ, ոչ հակոտնեայ նորագիւտ ունի զամբրիկա, այլ ՚ի վեր քան զաջաց մտաց տեսութիւն՝ անադիւտ, վարք սքեցն այ: Նոր Յ, ոչ քառակողմեան, այլ ՚ի քառակողմեան ծագս Յի համատարած՝ քաղաքավարութիւն սքեց ՚ի հին և ՚ի նոր օրէնս. դրախտ նորազոհարճ տնկեալ յանդական աջոյն ամենապատիկ տնկօք և ծաղկօք առաքինութեց, ոչ միայն բնաւորականաց, այլ առաւել դերբնաւորականաց: Երանի տամ որոյ բնակեալ իցեն շնորհօք յայս նոր Յ՝ ծննդեամբ և սննդեամբ սրբութե. զի նոյն է սեպհական և բնակութիւն նորոյ երկնից և նորոյ երկրի կենդանեաց՝ վերածնութիւն և աճելութիւն փառաց ՚ի փառս: Վայ է ը հակառակն՝ որոյ թարթափին ՚ի հինն Յ աշխարհի, որ երթալով երթայ և հնանայ և ծերանայ. վայ և մերձ է յապականութի յաւիտենից: Այսպիսեանց առաջի միայն նորալուր և անհաւատալի թուի Յագրութի վարուց սքեց. տինա և անկարելի՝ հանդոյն տիմար կարծեաց ի մաստնոց անգամ առաջնոց, թէ զիմար լինիցի Յ ը ոտիւք կմ հակոտնեայ. զի հակառակ ելանէ երեւակայութե յոտին կալ նոյն, և ոչ թօթափիլ գլխի վայր յերկինս: Այսպէս ծիծաղելի գտանին, որք անհաւատալի առդնեն զհարազատ վարս սքեց. յորս կան գերծիկ տեսարանք առ հասարակ՝ կամ սքանչելի, և կամ սքանչելիք. և ոչինչ են զարմանք. զի գրեալ է, * սքանչելի է անձ ՚ի վն սքեց իւրոց, կմ ՚ի սքս իւր:

Ապա ՚ի զուր զարմանան և ընդարմանան և անհաւատանան թերահաւատ քննիչք ը ստուգութիւն ան-

բաւ հրաշից գտելոց 'ի վարս սքեց : Ձիւն անհաւատ թուի , ասէր առաքեալն յատենի հետանոս դատաւորից թերեհաւատն և ցանտարբերեայն ազրիպպաս , եթէ ան զմեռելս յարուցանէ : Որում ոչ կարացին դիմախօսել , զի մի երևեսցին ուրանալ զամենակարողութիւնն . և այսպէս զեղեցիկ յառաջ տանէր փողն տարսոնեան զբարոզութիւն ճշմարտութե վս յարուեն յմի : Չնոյն բնաբան և մեք երկրորդեմք առ թերեհաւատս և թիւրահաւատս . և զիտեմք , զի ոչ ժխտեն զայդ , թէ կարող է ան յարուցանել զմեռեալ մի կամ զբազում . ունի և յարուցանել ունի զամեն յաւուրն յետնում : Բայց և զայն զիտեմք , զի թէ իրօք պատմեսցուք իբրեւ ականատեսք կմ ականջալուրք , թէ յարոյց զայս որ կմ զայն բարեխօսութե այս անուն սքեց , անհաւատանան . և եթէ նկարագրեսցուք զզիւրդն յարութե սորա կմ նորա , ծաղրեն . այսպէս իմա և զամ հրաշից . զկարելութիւն յանձն առնուն , 'ի ներգործութեն սարտնուն . որ է յետին տիմարութիւն և տկարամտութիւն , թող թէ թերեհաւատութիւն և հակասութիւն յառաջագայեալ 'ի սկզբանց անհաւատութե :

Ունի եթէ ասէի ցմանուկ տիմար , թէ կարող եմ ես գանել զքեզ , թերեւ ոչ ժխտէր և ոչ դիմախօսէր բանիցս , զի մի ցուցից զկարողութիւն իմ , և ինքն անկցի ի ներգործութե գանից . ապա եթէ իրօք գանեցից , յայտ է թէ դժկամակի առ ցաւոցն : Այսպիսի գանք և կշտամբանք են թերեհաւատից անհաւատ զործ զօրութե . զի յեռնեն զնոսին՝ հարկաւորին ահիւ և դողութե զանձանց փրկութե գործել , ուր նք կամեն աներկիւղ և ի հաջոյս ընթանալ 'ի կորուստ : Եւ վսկ որչափ և թերեհաւատեալս տեսցես զչարս ի սքանչելիսն այ , այնչափ առաւել հաւատարիմ համարեսցիր զեղեալսն . իսկ ուր բարիք և առաքինիք քննութե արժանի տեսանեն կմ ի անստոյգս գրեն զպատմելսն յանվաւերական վկայից ,

և դու անարատ կալ զմտածուիդ, [Թէ ո՞ւր ո՞չ ամոր ասի, է սուտ, նոյնպէս և ո՞չ ամն ճշմարիտ . և յայսմ իսկ հանդիսանայ ճշմարտասիրութիւն տիր քննչաց . միայն [Թէ բազումք են կոչեցեալ (քննիչ կիմ կրիտիս), և սակաւք են ընտրեալ :

ԺԴ. Վախճան գրուէ վարուց սքց, նոյն և ընթերցողուէ է փառաւորել զիմծ 'ի սքս իւր, և հետևող լինել առաքինուէց սքց . և վախճան քննուէ ստուգուէ վարուց սքց պարտի լինել յառաջեցուցանել զնոյն դիտաւորուիս՝ որոշելով զյարդն 'ի ցորենոյ և զանհարազատ բանս 'ի հարազատից, ուղղադրելով զսխալանս, և առաջնորդելով վերծանողաց ի արքունական կուռ պողոտայ ճանապարհի սրբութե . և ո՞չ ե[թէ վստարդի զցորեանն ևս այրել, ի անհարազատ գրո՞ւածոց և զհարազատս [Թշնամանել, զուղիղս սխալ առդնել, և փակել զճանապարհ վարուց սքց . և արդարեւ են են քննիչք գուլելիք ի առաջնոյ կարգի . բայց շատ ևս այնք են, որ ո՞չ ինքեանք մտանեն, և ո՞չ այլոց [Թոյլ տան մտանել 'ի սք վարս սքց :

Ապաքէն բազում խտիր է ի խրատել զոք առ ուղղութի, և ի պախարակել 'ի նախատինս . առաջինն է սէր՝ գործ բարեկամի, երկրորդն՝ ատելութի, որ է գործ [Թշնամոյ . և ահա նոյնպէս զոմանս 'ի քննողաց հնութե կիմ վարուց սքց տեսանեմք յառաջնում կարգի, և զոմանս յերկրորդում . մեք զառաջինն փութացաք և փութամք պահել, և զերկրորդն կշտամբեցաք և կշտամբեմք . և ե[թէ ամենեքին խոստանան առ նախանձայուղութե ճշմարտութե առնել զոր առնեն, մի հաւատար . զի են՝ որ զնախանձն ան ունին, այլ ո՞չ գիտուք . և են՝ որ խոստանան գիտել զիմծ և զսքս, և գործովք իւրեանց ուրանան :

ԺԵ. Մի ամ հոգւոյ հաւատայք, ասէ զիւր, այլ ընտրեցէք զհոգիսն՝ ե[թէ յայ իցեն, և ըստ այսմ պարտ

իդ

Ներածութիւն . 41 . ք :

պարտ է քաջ դիտել , թէ ո՞րք 'ի պատմագրաց որով
հոգւով վարին . զի կան չարամիտք և բարեմիտք ,
զգուշաւորք և անզգոյշք , խորամանկք և անկեղծք .
բայց և քննիչք հոգւոյ ալոց՝ պարտին 'ի միտ առ-
նուլ զասացեալն . * ոչ գիտէք , որո՞յ հոգւոյ էք ॥ :
Լաւ է անաչառուի , այլ ընտելոյն պիտի և ներդ-
ղութի . արդարութիւն եթէ առանց ողորմուէ լինէր՝
անողորմ լինէր : Չինչ արասցուք և զխրատն , թէ
մի կացցես քո մի պնդեսցես յարդարութե քում . զի
լաւ է կալ յարդարութեն ան , այլ ոչ յարդարութե
անձին . և ո՞ր գտից քննիչ՝ որ զարդարուի ան և եթ
խնդրեսցէ և զճմարտութիւն նորա : Չայս գտի . զի
քննիչ զքննիչ 'ի սուտ հանէ . այլ ճմարտութիւն ան
մնայ յաւիտեան :

ԺԳ . Ո՛չ վայրապար տօնելի եղեն սքեք , այլ ար-
դեամբք սրբութե և հրաշալի վարուց իւրեանց .
վնայ եթէ զգրեալ վարս նց չընդունիցի որ , հարկա-
ւորի ստեղծանել 'ի մտի զսրբավայել վարս . և ո՞
կարէ տանել այսմ , զի թողցին վարք՝ որով սք և
տօնելի եղև որ , և ստեղծցին ըստ բանաստեղծից
եղջերուաբաղ պատմութիւն : Գոհանամք զմենէ , զի
վարք սքց չեն գրեալ ստեղծաբանութե , այլ անսե-
թեթե պատմութե . որ ինքնին յայտնէ՝ որպիսի հա-
ւատս արժան է ընծայել բանիցն ասացելոց :

Եւ սակայն կասկածեն քննիչք , թէ ուրեք ուրեք
նաև 'ի հարազատ և յարժանահաւատ կարծեցեալ
պատմութիւն սքց իցեն կուտակութիւնք բանից , մա-
նաւանդ յատենախօսութիւն և յաղօթակացութիւն ,
կի՞ 'ի նկարագրութիւն տանջանաց և ճգնուէց : Այլ
այդ չէ ինչ , եթէ արդարև այդպէս իցէ , որ և ոչ
միշտ ճմարտի : Նախ՝ զի գրիչք վարուց և վկայա-
բանութե սքց ոչ են բանահիւսք և քերթօղք հեթա-
նոսաց՝ յօդիչք անդոյ պատմութե , և կցկցօղք մտա-
ցածին բանից , այլ՝ եղելոց և եթ իրաց արձանա-
գրօղք , եթէ իբրև ականատեսք կի՞ ականջաւորք ,
և

և եթէ յայնպիսեայն աւանդուէ հաւաքիչք: Երկ-
րորդ՝ զի թէպէտև ընտելւոյն ինչ ինչ յարմարեալ
լիցեն հռետորական կամ ներբողական զարդաբա-
նութիւնք, ոչ են աւելաբանութիւնք քան զարժանն, այլ
դոյզն ճաշակք յորդահոսան վտակաց: Ապացոյց
այսմ զի՛նչ տաց, բայց եթէ աղաչեցից զմծ, զի
ոմն՝ ի թերեհաւատից ժամանակիս զօրացեալ փր
՝ի հաւատս՝ արժանասցի վկայուէ, և ես առ նմա
գտեալ՝ դրեցից զտանջանս նր մի առ մի, և զդա-
ւանութիւն նորա յատենի, և զաղօթս նորա ՝ի բան-
տի և ՝ի ժամ դլխատման. ուր անտարակոյս եմ,
թէ ոչ կարէի զարժանն ՝ի դիր արձանադրել. քզի
տեսանէի զդիւցազնական քաջութիւն նորա, և լսէի
զհոգեւից և զհրաբուռի բանս բարբառելս ՝ի նմա-
նէ. զորոց հազիւ զուրոճականն կարօղ էի թ գրով
բովանդակել՝ որքան և ճոխաբան երևէի: Երրորդ՝
այսչափ մատենադիրք կան ականաւորք, որք զար-
տաքին առաքինեաց և զքաջաց զվարս դրեն երկա-
րապատում բանիւք. և ընդէր ոչ թերահաւատին
թերեհաւատքս թ նմ. թերևս ՝ի վայելուչ կարգա-
բանութեն կարծեն կախեալ և զճշմարտութին. մի
աղաչեմ, մի ըն աչս դատիք, այլ ուղիղ դատաստան
արարէք. մի և ՝ի զրջաց վարուց սքգ բան պահան-
ջէք ճարտար, այլ՝ անկեղծ. ոչ ճարտարութիւն բա-
նից քարոզեցաւ և աւետարանն, զի մի ընդունայն
լիցի ճառ խաչին քնի. Զայս ճշմարտեալ դիտեմ,
զի եթէ առ հելլենս և հռովմայեցիս լինէին ըստ-
ոճերք իմն վարուց սքգ, զորօրինակ առաքինի և
դիւցազնեայ նահատակուէց մարտիրոսաց և կու-
սանաց ևն, զի՛նչ ինչ ոչ զրէին զնոցանէ, և այն՝
՝ի վայր քան զարժանն. որպիսի գերապանծ բա-
նիւք չյօրինէին զվիպասանութիւնն, և այն յաւել-
ուածով բիւրապիսի ձևոց բանից, առածից, նմա-
նութեց, փոխաբերուէց ևն. մինչև սպառիլ ճար-
տասանական կանոնաց. և այն լինէր հաւատալի և

Ի՛ն

Ներածութիւն . ԳԼ . Բ :

գովելի իմաստնոց Տիս . և զիարդ խանդան՝ եթէ
և գրիչք վարուց փոքր՝ ի շատէ զարդարեցին զբանս .
կամ զիարդ անհաւատանան ընդ պարզ և անզարդ
ճշմարտախօսութի :

Են ևս՝ որք դժուարին լինել, թէ քի վկայք ի
ժամնահատակուն մաղթանս առ անձ մատուցեալ
իցեն վն պէսպէս կարեաց եկեղեցւոյ հոգևորաց
և մարմնաւորաց, և վն տալոյ զօրութի նշխարաց
իւրեանց ի բժշկութի հաւատացելոց : Եւ ոչ զայս
խորհին, զի թէ ինքեանք ևս լինէին առաջիկայ
յայնմ հանդիսի՝ ոն միշտ դտանէին քրիստոնեայք,
աղաչէին զվկայս մաղթել այլ ևս վն իւրեանց ա-
ռաւելապէս, գիտելով՝ զի ան լսէ մարտիրոսին ոն
սիրելի բարեկամի . զի մեծ ևս սէր քան զայս որ ոչ
ունի, եթէ զանձն իւր դիցէ ի վն բարեկամի իւ-
րոյ :

Թողից զանբանական ծաղր ոմանց յանհաւատ ան-
ձանց ընդ լուր վարուց սքց . որով զխօթամիտս և
զտկարս պղտորել կամին, և պղտորեն իսկ . թող և
զայլ չարաչար հնարս առ ի բանսարկունէն ուսելս՝
որ նախանձի լին փառս ան և լին պատիւ սքց նորա :
Բազում ինչ ունէաք ասել ի յանդիմանութի այնպի-
սեաց, այլ ոչ համարիմք արժանի պննւոյ . միայն
յառաջ բերցուք զկարևոր բանս քաջին յովհաննու
բողանդայ վն սոցին իրաց, և վն ստուգութե նա-
խադրելոցս ան :

Գ Լ . Գ :

Պարասխանաբունութիւն Բողանդայ առ պարծառանս
անհաւան եղելոց ընդ վարս սքց :

Րդիւնական այրն ի քննութե վարուց սքց՝
յովհաննէս բողանդ յսեան՝ յետ ըմբերա-
նելոյ ի յառաջաբանի իւրում զանհաւանս լին
և

և վաւերական աւանդութիս անդամ, ապա սկսա-
նի քննել՝ թէ արդեօք ունիցի՞ն իրաւունս այնոքիկ,
որք չհաւանին աւանդից գտելոց առ մատենագիրս
միջին և յետին դարուց . ունի թէ չիցեն տիրապէս
վաւերական՝ յանձանօթ աղբերաց վտակացեալ,
թող զի ինչ ինչ անշուք և անպիտան տեսանի՝ ինս .
զորօրինակ՝ ի յայսմաւուրս իւրաքանչիւր աղղի, և
՛ի հետեւօղս այնպիսի մատենից :

* Ասեն (ասէ), թէ սիրեմք զվարս սբօց . . . այլ
զխարտոցեալս քննութիւն, և զհաստատեալս յամ
կողմանց ճշմարտութիւն, զորս չիցէ մարթոն միայն
մերժել, այլ և դիմախօսել անդամ ॥ :

Առ այս ասէ բոլլանդ . * Ապաքէն ըղձալի էր, և
թէ սբօց ամ՝ այնպիսում, ունի դոքա խնդրեն, վի-
ճակեալ էին հռչակողի առաքինուէց իւրեանց . և
կմ եթէ կային թերեւ երբեմն այնպիսի գրիչք, դո-
քա՝ ի խորոց ուստեք՝ ի լոյս հանէին . և կմ գոնէ
որք զայդ խօսին՝ ինքեանք ձեռն՝ ի դործ առնէին՝ ի
պայծառացուցանել կմ նորոգ շարագրել զանրսու-
դիւտ վարս սբօց . . . Եւ եթէ այդ ոչ է ակնկալե-
լի, և ոմանց՝ ի սբօց իսկագոյն օրինակք վարուց են
անհետացեալ, և միայն մնացեալ են գրեալքն՝ ի
լոյս՝ ոչ ամ մասամբ հաւաստիք . . . զինչ կամիս,
՛ի բանց թողցուք, ՛ի խաւար ընկեսցուք, կամ թէ
հրոյ իսկ ճարակ տացուք, և բնաջինջ արացուք :
Իրաւացի է զայդ առնել, եթէ կայ ինչ ՛ի նմա թ-
ղէմ ուղղափառ հաւատոյ՝ կամ օրինաց բարի վա-
րուց . զի այդմ չէ արժան տանել . արժան է իսկ և
իսկ բառնալ ՛ի միջոյ, զի մի ումեք փաս հասանի-
ցէ : Այլ երանի թէ որք այդչափ խստիւ վարին առ
վարս սբօց, նովին դատականքով զսպէին, մանաւանդ
թէ անհետ առնէին զյոլովագոյն դիրս ապակա-
նարարս վարուց և բարուց մարդկան :

Ապա եթէ կայցէ ՛ի վարս անդ . . . ինչ ինչ հակա-
ռակ յոքունց, կամ ամ ստուգաբան պատմադրաց

դարու այնր սք . . . յանձն առցուք և զայն բանս
'ի բաց հանել, կամ նշանակել իբրև սխալ : Բայց
եթէ իցէ ինչ, որ ոչ միաձայնեացի ընդ միում և եթ
հին պատմադրուէ, ոչ է օրէն յայն սակս տարազիր
առնել զայն . ուր ստէպ տարաձայնին յիրերաց մա
տենագիրք եթէ առաջինք և եթէ յետինք, ևս և
ժամանակակիցք և անձամբ առաջիկայք իրացն ե
ղելոց :

Չգիտեմ, թէ՞ր ամմիանոսի մարկելղինոսի՝ քրիստո
նէից թշնամոյ, կմ այլում 'ի նմին ալերէ զանգե
լոյ, առաւել հաւատ ընծայելի իցէ, քան թէ ու
մեք 'ի քրիստոնէից, թէ և իցէ սա հետեակ, և ոչ
ներկուռ մատենագիր . զի թէպէտև գտանիցի սա
թերևս յոյժ դիւրահաւան, ոմ բաջաղեն, բայց
նա մախանօք և խորամանկութե՞ կամ լուէ, և կամ
նո՞ւազեցուցանէ զմերոցն զպարծանս

Եւ ոչ իսկ գունոց կմ զարդուց կարօտի ճշմարտու
թին . բաւական է ինքն ինքեան՝ թէպէտև մերկ և
թափուր յամ օտար գեղերեսութեց, առ հաճոյա
նալ լաւաց

Ծիծաղին՝ ասես՝ հերեսիովտայք ընդ իրսդ : Եւ
զինչ այտի : Նոքա և զխորհրդովք հաւատոյ մերոյ
ծաղրեն . ծաղրեն և զքանի մի անշուշտ անձաշունչ
գրովք . ծաղրեն զբազում գովելի գործովք բարե
պաշտից . ծաղրեն և զվարուք գրեցելովք յականա
տես և յամենիմաստ և յամենասք արանց : Մեք
ոչ վննոցա գրեմք (զվարս սքց, կամ զառաջիկայ
բանքս) . Չէր ինչ դժո՞ւարին զնոցայն վանել ըղ
ժպրհութի, այլ չեն ինչ 'ի յարդի . թող զիւրեանց
ամենեւին անալի աղս՝ յորինչ և կամին՝ ծախեսցեն .
մեզ չէ՞ ինչ փոյթ : Աճապաշտ և առաքինասէր մար
դոց գրեմք, որոց խթան լինիցին բանքս՝ զհետ
պնդիլ առաքինութեց

Բայց և ուղղափառք անգամ (ասես) մարթին
յափրանալ : Եւ կարի իսկ քաջ . զի և անձն յաւե

լորդս յագեալ զխորիսի մեղու արհամարհէ . սա-
կայն և այլք յողովք անյադ փափաքմամբ բերի-
ցին Եւ չէ՛ օրէն բառնալ ՚ի սեղանոյ զիւղ և
զպանիր և զպտուղս և զբանջարս՝ վն չկամելոյ միոյ
՚ի կոչնականաց ճաշակել յայնպիսեաց անտի
Բայց բազում այն է , զի բազումք ՚ի սկզբան անդ-
ջախորժեն զայն ինչ իրս , որք յետոյ հաճոյ թոճին
նց՝ զարմանալի օրինակաւ , և օգտաբեր լինին : Խոս-
տովան լինի ուրեք բարոնիոս , թէ վարք ինչ զա-
ռաջինն յանկանիւն ՚ի ձեռս իւր՝ դժպատեհ և ան-
համ երևեցաւ . այլ յետ քաջ խռ-զարկուն՝ մեծա-
պէս հաւանելի , և ամ լեռնելուն արժանի դատե-
ցաւ : Եւ ընդ իս նոյն անցք անցանեն , թէպէտև
բազում մասամբ զուսպ ունել բնաւորեալ եմ ըզ-

հաւանութիս , մինչև քննեցից զիրսն ողջոյն :

Եթէ ոմանց կարի գիրգ և փափուկ իցէ ախորժակ,
պարտ է դարման տանել ուղղուն նորին . զի մի՛ և
զառողջարար , մանաւանդ թէ զհարկաւոր դեղն
գլխովին մերժիցէ , եթէ հնասցի ախտն : Եւ յիրա-
ւի՛ եթէ ուժէինչ ձեռնարկն այն , ո՞չ ապաքէն բա-
զումք այն են՝ որք տաղտկան լէ ճառս բանից յա-
լադս անպաշտուն և այլոց առաքինուէց , լէ կիր-
առուի սք խորհրդոց , լէ կարդացմունս բարեպաշ-
տական գրոց , ուն և լէ աղօթականութիս : Եւ մի-
թէ վնկ պարտ է չար ասել , հերքել , և ՚ի բաց տա-
րագրել զայս ամ . այլ լէ հակառակն՝ պիտի արծար-
ծանել և բռնադատել զանձն , զի դո՞նեա ՚ի չափ
ինչ միջատահման ժաման լինիցի : Ո՞չ որ զամ , և ո՞չ
որ զոչ ինչ ընդունի , մարթի աներկեւան լինել ՚ի
սխալմանէ :

Չանձրացեալ էր երբեմն հայրն ընկերութե մերոյ
իգնատիոս ՚ի գրոց՝ որ զհոգևորաց ճառեն . խընդ-
րէր զսնտոխապատումս , որք գեղեցիկ , տինա ստա-
յօդ , կի՞մ այլօրինակ բանիւք խաղալկաց յերկրեալ
իցեն լւ հոգւոյ տի , զի նոցին վերծանուլ զո՞ւար-
ճաս

Ճասցի, և դիւր լիցի նմա յերեսաց հիւանդուէն : Այլ իբրև յաղթեաց ձանձրութեն, ոչ ևս կարէր յազենալ ընթերցողածովք նոյն հոգևոր դրեանց : Եւ պտուղ եբեր այնպիսի, զոր ճաշակեաց կաթուղիկէ եկեղեցի : Նոյն և աստ թերևս դէպ լինիցի՝ յառթէ գլխովին առողջուէ անտուտ ծնելոյ, յորմէ մեծապէս խորշեր անձն ուրուք (յընթերցողաց վարուց սքց) :

Գէթ չէ մարթ ուրանալ ասես, թէ բազում ինչ ծաղրաշարժ պատմի 'ի նոսին : Չեմ ես այնպէս դաժան բարուք, մինչև արդելից անձին իմում և բոլորից զառիթս զոճարթութեն. բայց որ զօրհա նապաղ դեզերիմ 'ի վարս սքցս, ոչ երբէք յիշեմ թէ նոքին 'ի ծաղր զիս շարժեալ իցեն : Ծաղրաշարժ են, խոստովանիմ և ես, մեքենայք անմիտ դիճաց լարեալք լճէմ սքց առ 'ի դրդոճել զնս 'ի փութոյ աղօթից և այլ առաքինուէց. մինչև չգիտել՝ առ կատաղուէ՞ արդեօք մեքենայեն, եթէ առ խորամանկ խաբէուէ. այլ ուրանամ, թէ ծաղրական իցէ պատմելն զայդոսիկ : Ապա եթէ մարմաջէ փայծաղն ուրուք, թող ցնդեսցի այնպիսին 'ի ծաղր և 'ի ծիծաղ ըստ կամի. բայց մի կարծեսցէ, թէ 'ի լկտութէ անտի ելանէ ձեռնարկուի հաստատուն 'ի զօրել խախտել զվարս սքց, որք յոլովագունից ողջս մանաւանդ առթեն փրկարարս, խորհելեացն ասեմ՝ թէ որչափ ինչ և որպիսիս սքքն դործեցին, և անձայնոցն եղեն հաղորդ, յայնմ հասակի, 'ի վիճակի, և 'ի տեղւոջ, յորում մեք այժմ կամք խօթամիտք և օտարախորթք, անբաւ միջոցաւ տարատրոհեալք 'ի նոցանէ : Չորս միանգամ այսպէս խթեն և շարժեն վարք սքց, 'ի կատարածի առթեսցեն նոցա և զծաղր և զուրախութիւն մշտնջենաւոր :

Թէպէտև ոչ ծաղրական երևեսցին՝ ասես, ապաքէն բազում ինչ իրք են անհաւատալի : Եւ զիմորդ :

Վն զի զանցանեն զսովորական օրինօք մարդկեղէն իրաց : Եւ միթէ մարդկեղէն ուժով ասին գործել . ոչ ապաքէն յածուստ , կմ անային օգնականութիւն . և զինչ անհնարին կայցէ այ : Եթէ լիւնոս կմ սալուստիոս (հետանոս) պատմէր զայդպիսի անցս , կարծեմ թէ հաւատայիր , այլ կախարդանօք դիւնաց լեալ ասէիր : Եւ արդ միթէ զօրագոյնք իցեն դեք քան զանք բարձրել և անբաւելի բնուի . մինչ զի զոր յայ լեալ պատմի՝ հրաշք , անհաւատալի վրձ ուրցես . իսկ զոր՝ ի դիւնաց հրեշք՝ անդէն և անդ արժանահաւատ :

Ասես . կարօղ էր անք առնել . այլ ուստի՞ յայտ՝ թէ արարելիցէ : Եւ քեզ ուստի՞ յայտնի լինէր՝ ի պատմել զայն լիւնոսի . կարծեմ թէ մարդկային հաւատով . և ահա նաև աստ նոյնն ունի զտեղի : Խնդրես՝ թէ ուստի՞ գիտացից , եթէ արարեալ իցէ այ զայն ինչ . և ուստի՞ գիտացեր՝ թէ չէ՞ արարել : Ես յառաջ մատուցանեմ մատենադիր՝ որ ստորասէ . դու ունիս զօր՝ որ բացասէ : Եթէ ունիս , խնդրելի է՝ որ յկայուի իցէ զօրաւոր . ապա եթէ՝ ոչ ունիս , և զկարելին գոլ խոստովանիս , տես գուցէ յանդգնուի իցէ առանց իրիք պատճառի ուրանալ զեղեալսն :

Չգոյր ասես պատճառ և ոչ մի՝ գործելոյ զհրաշք : Եւ ի՞նչ գիտացեր զայդ : Վն զի պատճառն չէ՞ գրել : Եւ միթէ ամ իրաց եղելոց գրեալ իցեն պատճառք : Աւանդի արդեօք և պատճառ ինչ , այլ այն չեղև քեզ հաւանելի . իբր այն թէ՝ զննեալ է քո զամ խորհուրդս այ : Բարէ , անգիտանաս ով դու , անգիտանաս , թէ որքան է նք բարուի և առատաձիր բարերարուի . որում դուդ չափ և սահման դնես , ունի թէ անդր ևս ք զայն անվայելուց իցէ նմա շնորհատու լինել արարածոց : Տալ խօսել անբանից , կենդանացուցանել և յարուցանել զաճիւնացեալս , հոսմամբ փոշւոյ պտղաբերել հասկ ատորբացեալ և

Հասունացեալ 'ի վայրկենի անդ , զի՞նչ դժուարին իցէ առնել ւոյ : Միթէ առաւել անհաւատալի՞ իցէ վերստին կենդանացուցանել զգազանակուրս , քան զյարուցանելն 'ի քարանց որդիս արբահամու : Միթէ դժուարադոյն ի՞նչ իցէ բանալ զբերան աղանոյ կի՞ բղտու՝ 'ի սփութանս կի՞ 'ի զօրավիգն և կամ 'ի խրատ սքց , ք տալ բարբառել ուն երբեմն՝ իշոյն բաղամու , թէպէտև նա յետ սակաւուց հանդերձեալ էր կորնչիլ , առ ըմբերանելոյ զյանդուզն նի զանդամութի :

Այլ երկնչիմ ասես , թէ այդպիսի իրբ ծնանիցին կարծիս սուտս և խառնաձայն մոլորութիւս և պառաւկան գողցես աւելորդապաշտուիս . որք յետ միանգամ արմատս 'ի խոր արձակելոյ և հնանալոյ՝ թէպէտև ճշմարտուին 'ի վեր ելցէ հաւաստի քննութիւն հանդիսացեալ , անխլելի միան : Թող անդր 'ի բաց զերկիւղդ զայդ : Գիտակ իսկ ես , թէ քանի՞ զօրաւոր և գործունեայ է ճշմարտուին , որչափ ո՛չ է և զինին . . . և թիւրն . . . և կինն (ը որում յայտնի կացոյց զօրաբաբէլ) : Արդէն իսկ ուղղագրեցան ինչ ինչ 'ի յայսմաւորս . և ո՞ ոչ մտադիւր կամօք ընկալաւ զճշմարտութիւն :

Եւ ո՛չ վտանգաւոր սխալումն է աստ , եթէ անգիտացայց զծագումն ուրուք 'ի սքց , կի՞ զգործ ինչ նորա . ուն և սք գիւրն ինչ ինչ ծածկեաց : Զի՞նչ խտիր է , եթէ սքն գէորդ զստոյգ վիշապ , կի՞ զալլաբանեալն (զսատանայ) սպանեալ իցէ : Ռամիկն կարծէ , թէ զստոյգն սպան . գիտնաւորք յայլ միտս են . մին յերկուց կողմանց սխալէ՝ առանց յանցաւորութե :

Որպիսի վէճք յարեան առ դաղլիացիս՝ ո՛չ եթէ վն միոյ և երկուց 'ի սքանչելեաց , այլև զնոյն իսկ սքց ոմանց տօնելեաց : Համարեցան գիտնական անձինք , թէ սքն դիոնեսիոս առաքեալն փարիզացոց եկեալ իցէ 'ի դաղլիա յամի նոն 250 . և թէ այն իցէ

զոր ինքեանք տօնեն . իսկ այլք՝ թէ անգոյ իսկ է ամենեւին անձն այնպիսի , այլ դիոնեսիոս արիսպագացին է տօնեալն : Թեթե ի՞նչ իցէ հակառակութիւս . 'ի հարկէ մի կողմն սխալէ . բայց ոչ ամբօխին սորին վն առաջնորդք եկեղեցեաց , ոնկ և ոչ դահագլուխն և ղեկավարն և հայրն բոլորից՝ հռովմայ հայրապետն : Վն ղի չէ՛ այդ մոլորութի այնպիսի , որ ստնանիցէ ինչ անպաշտուէ կմ այլում յառաքիւնունց : Եւ ոչ դժկամակ լինի սք եման այն դիոնեսիոս՝ թէ ղիւր պատիւն արիսպագացւոյն տան , և ոչ արիսպագացին յաչաղէ վն սոցին իրաց . ղի երկոքեան դիտեն ղիւրեանց պատիւն՝ 'ի փառս նյ վեր ուղղեալ : Եւ եթէ եկեսցէ օր , յորում յայտնապէս 'ի լոյս դայցէ՝ թէ ոչ 'ի ձեռն արիսպագացւոյն , այլ անշուշտ 'ի ձեռն փոքուն դիոնեսիոսի լեալ իցէ դարձումն փարիզեանց , ոչինչ դժոճարանան ձայնակից լինել ճշմարտուէ ծագելոյ 'ի վաղէ մի մթութի

Եւ եթէ հրամայէ ևս եկեղեցին ուղղագրել զպատմութիւս ինչ սքց , որնքս ինձ թո՛ւի՝ այդու բանիւն չկամի իշխանութի տալ ամենեցուն , ղի այր իւրաքանչիւր անձնահաճ պժգանօք կամ անձնապաշար դատաստանաւ ը կարծեաց և ը խելաց իւրեանց իշխան լիցին մերժել և հերքել զանհաճոյս յաչս իւրեանց՝ որպէս ղկեղծիս : . . . Եւ ահա յայտ եղև 'ի նախաճառելոցս թէ չիք պատճառ զոր և է վարս սքց հետախաղաղ ծածկելոյ կմ անհետ առնելոյ :

Տի՛ նա , վնկ իսկ՝ ղի գրեալ են 'ի բարի և 'ի պարզամիտ և յանկեղծ մարդկանէ , թէպէտև ոչ ծարագոյն ճարտարութիւն , և ղի գրողքն են ազատ յմ կասկածանաց մարդահաճուէ , ուր ոչ գոյր նոցա նպատակ վարձուց 'ի մարդոյ ուստեք , բայց միայն հովանաւորուի սքց և ձերք առատապարգևին նյ , և ղի գրեալքն 'ի նոցանէ յածեցան յայնչափ դարս

'ի ձեռս յորումնց գրադիտաց , և ոչ երբեք մերժեցան իսպառ , ևս և 'ի ծանրագլուխ անժաբանից , խոստովան լինել ունիմք՝ թէ պարտ է ճշմարտանմանս համարել զնս , և ըստնել բազում մասամբ , և օգտակար ճանաչել ընթերցանելեաց . միայն թէ ակնարկեսցեն և 'ի ծանօթութիւս մեր և յազդարարութիւս այլոց ևս զխոնավորագունից ॥ :

Այսչափ ըդէմ անհաւան եղելոց շատ լիցի բանիւք մեծի առն բոլանդայ . որ ունիցի ականջս լսելոյ , լուսիցէ . իսկ առ բարեսէրս և հոգեսէրս՝ առ սրբասէրս ասեմ և վկայասէրս՝ նոքին իսկ սքե խօսին սրտէ 'ի սիրտս նց , յորժամ ընթերունուն ըզվարս սքեց , թէ զի՞նչպիսի հոգւով պարտ է ուշուսնել պատմութե և օրինակաց նց՝ առ 'ի կարօղ լինելոյ նմանօղ լինել նոցա , և վաստակակից և պսակակից :

Եւ զի մի՞ ոք ասիցէ , թէ բոլանդեանք յետինք ուղղագրեցին զբոլանդ նախահայր իւրեանց յայսմ մասին , 'ի մէջ առից զվկայութի միոյ 'ի յետնոց անտի բոլանդեանց , որ զօրագոյն քան զյոգունս ճանաչի . այն է յովհաննէս ստիլտինգ . և այնչափ առաւել՝ որչափ սա գտաւ այլով մասամբ մեզ ոսոխ 'ի լուսաւորչեան պատմութե առ անտեղեակ դոլոյ արեւելեան դպրութեց և հնութեց : Արդ տես , թէ ո՞նչ անաչառ յանդիմանէ սա իրաւացի բանիւք զոմն յերևելի կրիտիսաց համարձակախօսից՝ 'ի քննութե վարուց սքեյն անդրիանոսի և կնոջ նորա անատոլայ կիմ նատալեայ , 'ի 4 . հապ . սեպ . 8 . յօդ . Բ . էջ . 210 . ուր սկսանի խօսել այսպէս :

* Առաջին ձեռնարկ տիլլեմոնտի առեալ լինի յերկար զրուցաց գտելոց յայսմ վկայաբանութե . զի այս բանք ևեթ բաւական են ասէ ցուցանել , թէ "յօդեալք են 'ի պարապորդ շատախօսէ" . և դարձեալ ասէ , "խօսակցութիւն այն բժմ մասամբ լի են թշնամանօք ըդէմ կայսեր . որ չէ բարի նշան" : Պիսեմ...

Ապա .

Ապաքէն և սքն բարսեղ, սք ոսկերերան, և այլք
 'ի հարց, զորս ուն քաջալաւ մատենագիրս լեռնի
 տիլեմոնտիոս, ոչ սակաւ խօսակցութիս նմանաւորս
 ընծայեն մարտիրոսաց. այլ սակայն այն երկար
 զրոյցք ոչ լինին արդելք ընդունելի լինելոյ անցից
 վկայից՝ զորոց ճառենն հարք, ուն ճշմարիտս: Թո՛ղ
 զի և այլ բազում վկայաբանութիւնք իբրեւ հարազատ
 լեռնելիք են տիլեմոնտի, թէպէտեւ 'ի նոսին կայ-
 ցեն նոյնպէս երկար խօսակցութիւնք. ուն մարթ է տե-
 սանել յանկեղծ և յընտիր վկայաբանութիւնս առ
 հռութիւնարտայ: Ապա ուրեմն անդէպ է առաջին
 պատճառ դիմախօսին առ 'ի ժխտել ամի՛ն զհաւա-
 տարմութի վկայաբանութե:

Իսկ երկրորդ պատճառն ո՛չ միայն է անյարմար,
 այլև՝ ուն ինձ թուի, սուտ, և ամենեին ծաղրա-
 կան: Քանզի ասէ տիլեմոնտ, թէ խօսակցութիւնքն
 այն բազում մասամբ լի են թշնամանօք լեզւմ կայ-
 սեր: Պիտեմ. ամ իրօք սուտ է այդ. և եթէ որպէս
 ճշմարիտ առցուք զայդ բան տիլեմոնտի, առաւել
 թշնամանք լինին սք վկայից: 'Ի կարճոյ ցուցից
 զայս: Նա ինքն տիլեմոնտ 'ի խօսելն զսքն տարա-
 գոսէ, պրոբոսէ, և անդրոնիկոսէ՝ խոստովան լի-
 նի, թէ չէ մարթ գտանել վկայաբանութիւն առաւել
 վաւերական քան զվկայաբանութիւն սքցս, որ տպա-
 դրեալ կայ առ նմին հռութիւնարտայ. երես. 422. լւ
 ք. տպ. և ոչինչ երկո՛ւնայ, թէ են բուն իսկ բանք
 նոյն վկայից՝ եղեալքն իբր այնպիսի 'ի վարս նց:
 Իսկ արդ՝ ոչ ոք կարէ ուրանալ, թէ խստագոյն են,
 կամ գոնէ նոյնչափ խիստ՝ բանքն այն՝ զորս նոյն
 վկայք բարբառեցան ստէպ լեզւմ դատաւորին, առ
 համեմատութե բանից՝ որք ընծային սքն անդրիա-
 նոսի և ընկերաց նորա: Ապա ուրեմն՝ եթէ ոք լւ
 կանոնաց տրամաբանութե ձեռնարկեցէ լւ այդմ,
 թէ նաև սքքն տարագոս, պրոբոս և անդրոնիկոս
 բանիւքդ այդոքիւք թշնամանադիր գտան ընդդէմ

դատաւորին և թգրին, ոչ ապաքէն առաւել ուղ-
ղութք ունի տրամաբանել, թէ բանք տիլեմոնտի
թշնամանս դնեն սք վկայից, ուր առաւել կամի
զհամարձակասութի նց դատապարտ առնել իբրև
թշնամանադրութի, քան խոստովան լինել՝ որպէս
պարտոն էր, թէ չէր բնաւ հարկաւոր՝ զի վկայքն
զայլով մասամբ օրինաւոր ականածութի ցուցցեն
դատաւորաց և թգրաց, յորժամ նք ամ իրօք՝ ի չար
անդր յորդորէին զնս և ստիպէին. այլ յորովակի
լաւ ևս էր յանդիմանել զամպարշտութի նց քրիստո-
նէական համարձակութ. . . .

Բովանդակ պատճառաբանութի տիլեմոնտի յայս
վերածի, թէ հեղութի և մեղմուի պարտ է պահել
քրիստոնէից և քնի պատուիրանին, և վիպութե
առաքելոց. և թէ պարտ է մեծարել պատուով
զառ ի յայ կարգեալ իշխանս և զդատաւորս. տես
ասէ զառաքելոյն հրամանս. հռ. ւն. և տիտ. Դ. . . .
Ուստի չիք ասէ տարակոյս, թէ քրիստոնեայք պար-
տական են իշխանաց ոչ միայն հպատակութի և հնա-
զանդութի ընծայել, այլև ականածութի և պատիւ:
Առ որ ասելի է. զորօրինակ ոչ մեղանչէ քրիստո-
նեայն լեզւմ հնազանդութեան, յորժամ չառնու յանձն
հնազանդիլ իշխանի՝ որ զմեղս հրամայէ, վասն զի
պարտ է առաւել նոյ հնազանդ լինել ք մարդկան.
սոյնպէս ևս ոչ պակասին առիթք, յորս խոստուիք
բանից՝ ի դէմս ածեալք կարի մեղապարտ իշխանի,
կամ մեղսառիթ անձին, ոչ լեզւմ ելանիցեն առա-
քելական հրամանի յաղադս պատիւ տալոյ իշխա-
նաց: Անշուշտ ոչ առնեմք դատապարտ զմկրտիչն
յովհաննէս վն յանդիմանելոյ նորա զհերովդէս.
ոչ դատապարտեմք զսբ եղբարս մակաբայեցիս՝ վն
ձգելոյ բանս խստադոյնս լեզւմ անտիոքոսի. ոչ
դատապարտեմք զսքն ստեփաննոս վն ծանր բա-
նիւք կշտամբելոյ զհրէայս յանդիման քհնայապե-
տին. ոչ դատապարտեմք և զբազումս այլ ի սքց

հին

հին և նոր կտակարանաց, երբ զի խստիւ խօսեցան ի իշխանաց և թգլորաց ամպարշտաց, կմ ի դէմ չարեացապարտից, այլ զարիու թի նց գովեմք և սքանչանամք:

Եւ եթէ արդարեւ կայցէ ինչ իրաւացի պատճառ խստիւ խօսելոյ կամ կշտամբելոյ, կարծեմ թէ ոչ կարէ լինել առաւել արդարացի՝ քան զոր է տեսանել ՚ի սբ վկայս. վս զի նք զայսօրինակ խօսելով՝ ցուցանէին, թէ ինքեանք չերկնչին յանիրաւ սպառնալեաց դատաւորաց. միանգամայն և զպատճառսն յայտնի կացուցանէին, թէ ինչո՞ր չհնազանդին. և ոչ կարեն և ոչ պարտին հնազանդիլ այնպիսի հրամանաց պետու թէ:

Ի դէպ է այժմ հետազօտել, թէ յինչ միտս իցէ զմակաբայեցուցն պայքարմանէ ամենիմաստ հայրն սբ գրիգոր անձաբան՝ ՚ի ներբողել անդ զնս՝ Ի ճառն. Իք. * Անչափ իմաստուի և մեծանձնուի կայ (ասէ) ՚ի պինիս սոցա առ բռնաւորն, մինչ զի եթէ զամ քաջաց արիական հանդէսս ՚ի մի վայր բերեալ ՚ի կշիռ ոք դնիցէ ի սոսա, հարկաւ չնչին և դուզնաքեայ ունին երեւիլ առ սոցայս պնդու թք հաստատու թէ և արիու թք. և դարձեալ փոքր գտանիցի դովեստն արիու թէ և պնդու թէ՝ առ գերիմաստ պինատոճու թն. մինչ զի այս գովուի է սոցա սեպհական, այնպիսի ոգւով ընդունել զտանջանս, և այնպիսի իմաստուի ՚ի կիր արկանել ՚ի պինիս անդ իդէմ սպառնալեաց հալածչին և ահարկուէց տանջանաց: Ապաքէն այս բանք սքն գրիգորի այնչափ հեռի են ՚ի շաղփաղփուէց տիլլեմոնտի, որովք զարիական պինատոճուիս վկայից կոչէ թշնամանս (կմ անիրաւուիս) իդէմ իշխանաց, որչափ հեռի է ողջամիտ դատաստանն յանխոհեմ դատմանէ պարտաւոր առնելոյ: Եւ մի ոք ասիցէ աստանօր, թէ մեծ և՛ս հեզուի և համեստուի խնդրի ՚ի նոր օրէնս՝ քան ՚ի հնումն. զի ոչ հպի բանդ յառաջիկայս խըն

դիր . ուր նազնանդացին զմակաբայեցւոցն ասաց
ու՛ածս՝ զորս միւսանդամ գեղեցիկս և ամենագե
ղեցիկս կարդայ , անդէն առաջի առնէ քրիստոնէից
առ 'ի լինել նմանօղ , ունելով բանին այսպէս . * Չոր
օրինակ նահատակութեն , նոյնպէս և բանիցն՝ որ
անկ են վկայից , օրինակ պատրաստական ունիջիք ,
եթէ յայնպիսի Ժմկս (հալածանաց) անկանիջիք ॥ :

Չայտոսիկ մարթ էր հաստատել վկայութիւն յողովից
'ի հարց . այլ ինձ շատ լիցին բանք սքնն օգոստինոս
սի 'ի աղմ . Լն . * Չվկայիցն կատարեմք զկատարումն
(ասէ օգոստինոս) . զօրինակս մեզ առաջի առնեմք
զմարտիրոսաց . ուշ եղեալ հայիմք չ հաւատոսնց ,
զիարդ ըմբռնեցան , որպէս ձգեցան քարշեցան ,
որով օրինակաւ առաջի կացին դատաւորաց . . .
համբերողք 'ի տանջանս , հաւատարիմք 'ի խոստո
վանութե . ճշմարտախօսք 'ի բանս : Վն զի ձգէին
զնետս անյ յերեսս հարցանողաց իւրեանց , և խոցո
ւէին զնս՝ մինչև ցզայրոյթ . այլ զբազումս ևս խո
ցեցին առ 'ի փրկութի : Չայս ամ առաջի առնեմք
մեզ , և ցանկամք լինել նմանօղ ॥ :

Լուծիցուք առաւելապէս գեղեցիկ խստուէ կարդի
նալ լամբերտինի , որ է այժմ բենեդիկտոս ԺԴ ե
րորդ , որ 'ի գիրսն յաղագս կանոնաւորման ծնիցն
ան . Գ . 17 . համար . 3 . զայսօրինակ բարբառի (ասէ)
յոյժ վայելչապէս . * Ո՞րք երբէք կարօղ իցէ մե
ղադիր լինել մարտիրոսի , որ չ ձեռամբ անկեալ
բռնաւորի , կամ ներքոյ արկեալ տանջանաց , կամ
մերձ 'ի չարչարիլ , կշտամբէ զամպարշտուի նի . որ
'ի կապանս պարսւանդեալ վն հաւատոցն քնի՝ զա
ւետարանն պատմէ , և զանօրէն աղանդս՝ յորոց
գարշի , դատապարտ առնէ . և 'ի ստիպել տաղնա
պել վն 'ի բաց կալոյ 'ի հաւատոց՝ վառի բորբոքի
'ի նախանձ , և լուծեալ՝ եթէ անուն ան հայհոյի ,
զհայհոյիցս և զգիսն նց միանգամայն անիծանէ ॥ :

„ Եւ զի այս այսպէս , կարի նպաստամատոյց գտա
նի

նի սկզբանց ամբարշտութե՛ւ որ միանգամ կարծէ ,
 թէ չիցէ մարթ և ո՛չ յայնժամ իրաւամբք կշտամ-
 բել և յանդիմանել զնս , յորժամ հրապուրեն 'ի
 մեղս , և մեղանչել ստիպեն՝ որչափ կարեն : Զայդ-
 մեք ո՛չ 'ի բնէ , և ո՛չ յառաքելոց ուսաք , թէպէտև
 մեծապէս պատուհիրեն քրիստոնէիցս զհնչութիւն և
 զհամեստութիւն : Եւ արդ՝ ո՛չ գիտեմ , որո՞վ իրաւամբ
 որ զայնպիսի օրէնս իշխէ սահմանել մարտիրոսաց ,
 զոր ոչն սահմանեաց նց՝ անն : Տի՛ նա խոստացաւ
 քս , թէ ո՛չ պակասեացին վկայից բանք առաջի բռ-
 նաւորաց . մատթ . Ժ ॥ . ևն : Տես և զորս գրէ ստիւ-
 տինգ զկնի լեղէմ այլ ևս մասնաւոր ձեռնարկուեց
 տիլլեմոնտի : Այլ ճոխադոյն և՛ս , և պանծագոյն
 խօսի 'ի վարս սքոյն գեղարիոսի սքանչելագործ եպսի՛
 'ի հաստատուի հրաշից եղելոց 'ի սքոյ և 'ի վր՝ սքոյ
 անծեղէն զօրութեմ :

Ուստի ունիս իմանալ , թէ որչափ և դիմախօսք
 գտան վարուց և վկայաբանութեց սքոյ՝ միշտ յաղ-
 թահարեցան յայլոց ճշմարտասիրաց . և չիք երկ-
 բայութիւն , թէ 'ի վերյերկինս՝ որում արժանի ա-
 րացէ ան դերկիւղածս իւր , ունիմք խելամուտ լի-
 նել , թէ սակաւք 'ի սքանչելի բանից և գործոց սքոյ
 են գրեալ յերկրի , որոց անն արձանագրեալ կայ
 անվրէպ 'ի դպրութեն ան , որ ընտրեաց զիւրսն , և
 փառաւորեաց , և փառաւորէ յաւիտեան , և փա-
 ռաւորեալ է 'ի նս :

Գ Լ . Դ :

Հաւասարիչ Բաղձօրինակ Կանօնանոց սէց Վնայեց . ուր և
նշարագրին ազգի ազգի Գործիչ Հարչարանաց և նա
հապաղուելէ նոցա :

Ոչ ոք 'ի միտս ունողաց կարէ երկբայիւ, թէ ան
մեծ և սքանչելագործ զօրութի՝ որ սքանչելին
է 'ի սէս իւր, կարող էր տալ նց առնել նշանս և
սքանչելիս 'ի վեր քան զբնութի, կմ' տալ նց զօրութի
սքանչելապէս տոկալոյ ամ տանջանաց և չարչարա
նաց, պահելով կենդանի կմ' թողնով մեռանիւ, երբ
և կամի, և ոպ' և կամի, 'ի հանդէս առաքինի նահա
տակաց ճմարտութե, և 'ի փառս իւր, և 'ի փառաւո
րութի նց: Ինչ մի միայն մարթի իրաւամբք դժոճարա
հաւատալի լինել, թէ մարդ զմարդ այնչափ չարչա
րիցէ, և ոչ շատանալով այսու կմ' այնու օրինակաւ
կարճել զկեանս ընկերին՝ ազգի ազգի խիստ և քստմը
նելի տանջանս հնարեսցի 'ի վր' ածել . վն' զի ո՛րչափ
և դազանաբարոյ դոռող և բռնաւոր ոք իցէ, մա
նաւանդ այր թգլոր և իշխանաւոր, այնպէս երևի
մեզ՝ թէ ունի միանգամայն և զմարդկային աղիս և
զգութ թ բնական . վն' խնայէ, և անխայէ նաև յե
տին ցասման իւրում . նմին իրի և անհաւատալի
կարծին վեր 'ի վերոյ տեսութե ազգք ազգք տանջա
նաց և չարչարանաց անդադար յիշատակեալք 'ի
վկայաբանութիս :

Արդ առ 'ի ցրումն այսր ռամկական կարծեաց՝ ևս
և իմաստուն զանձինս կարծելեաց, լուր զվկայուն
սենեքայի հեթանոս փիլիսոփայի՝ որ դաստիարակն
էր ներոնի կայսեր, և իրագէտ ամ առնական սո
վորութեց հեղինացուց և հռովմայեցուց . տես թէ
զորպիսի տանջանս նշանակէ սովորականս 'ի հրա
մանէ թգլաց և դատաւորաց լեղէմ առարկայից

ցաս

ցասման իւրեանց, գրելով 'ի թուղթն . ԺԴ . այսպէս . * Երեք ազգ են երկիւղալեաց մարմնոյ . աղքատուի, հիւանդուի, և բռնական տանջանք հզօր ձեռին . յայսցանէ առ հմրկ ոչինչ այլ այնպէս սարսափ արկանէ 'ի մեզ, ոչ կախեալն զկարողութեալ . վն զի մեծաւ շառաջմամբ և դժոխմամբ 'ի վն հասանէ : Բնաւորական չարիքն՝ զորս յիշատակեցի, աղքատուի և հիւանդուի, յարամի 'ի ներքս մտանեն . ոչ աչաց և ոչ ականջաց ահնկէց լինին : Ահադին է հանդէս միւսոյ չարին . Սուր և Հուր զիւրե բարձեալ բերէ, և Շղթայս, և վոհմակս Գաղանաց՝ առ 'ի տալ յարձակիլ յաղիս անդր մարդոյ : Յուշ լիցին քեզ յայսմ վայրի Բանտ, և Խաջք, և Փայտք Քերանաց (կի՞ դեւարանք), և Ճանկք, և Յից վարսեալ լի մէջս մարդոյ, և լի բերանն 'ի վեր ելեալ . և Յօշոտումն անդամոց 'ի շրջ շրջելոյ Անոնոց սայլից . և Պատմութեանն օծեալ և նիւթեալ ճարակօք հրոյ . և որ զինչ միանդամ քան զայսոսիկ հնարեցաւ անագորոյն դժնդակուի . . . Չեն ինչ թեթեւ և այն ժանտ արտք, Քաղցն աւսեմ և Ճարաւ, խղիւայթումն փորոտեաց, և տենդկիզանօղ զաղիս գլխովին . այլ են 'ի ծածուկ . չուին ինչ երկեղուկս արկանել և սպառնալիս ցուցանել . իսկ սք (բռնական տանջանք) հանգոյն մեծամեծ պատերազմաց՝ տեսուի և պատրաստութիւն յաղթող գտան : Եւ արդարեւ 'ի տեսուի անտի շրտեան բազումք, և ուրացողք եղեն . իսկ առաքինի վկայք Թե զօրացեալ յաղթող հանդիսացան լիզեմ այնպիսի յաղթող անուն տանջանարանաց : Եւ դարձեալ գրէ նա ինքն սենեքա 'ի ճառն բարկութե . գիրք . Դ . գլ . 3 . * Մի համարիւր զիս յաւելորդս ժամովաճառ, եթէ լի վայր հարկանեմ զբարկուի . . . պէտք են ցուցանել զկատաղութի նորա անսանձ և դոռ . և զհանդերձանս զարդուց նր յանդիման առնել նմա . քն են կախաղանք, գե-

լարանք , կապարանք , խաչք , հուր շրջապատ ըղ-
մարմնովք 'ի փոս արկելովք , և ճանկ քարշօղ զգիա-
կունս անդամ , աղղք աղղք շլթայից , աղղի աղղի
պատուհասք , գիշատմունք անդամոց , դրոշմունք
ճակատուց , և կաղաղք անարի գազանաց : 'Ի միջի
անդ տանջանարանացս զետեղեսցի բարկութիւնն՝
դժնդակ տեսլեամբ , և սարսափելի մրմռօղ , ձա-
ռադէմ և յոռի քան զամ՝ ոյր վն մոլեգնի ॥ :

Արդ՝ ոմ այլոց չարագործաց , կամ բարեգործաց
անդամ՝ ը ցասմամբ բռնաւորի անկելոց , սովորա-
կան էին այսպիսի եղերական տանջանք , նոյնպէս
և առաւել ևս համօրէն մարտիրոսաց քրիստոնէից՝
ըստ վկայելոյ նոցին իսկ հեթանոս մատենագրաց ,
սկսեալ յառաջին հալածանաց նեռն անուն ներո-
նի կայսեր . ը որում և կուռնելիոս տակիտոս 'ի
տարեգրութիս իւր՝ գիրք . ԺԵ . խօսելով զքրիստո-
տոնէից չարչարելոց 'ի հռովմ զայնու Ժմկաւ , ասէ .
* Չկնի նց յաւելան այսպանութիք այնպիսիք , մինչ
զի թիկամբք մորթոց գազանաց վերարկեալք՝ գի-
շատմամբ առ 'ի շանց սատակեսցին . կամ 'ի խաչ
հեղուսեալք , կամ բոցակիզեալք . և 'ի պակասիւ
տունջեան՝ 'ի պէտս գիշերային լուսոյ վարեսցին ॥ :

Եւ զի՞նչ են զարմանք , զի թէ զտանուտն բէհզ-
ղեբուղ կոչեցին , որչափ ևս առաւել զընտանիս նր .
եթէ զտն 'ի խաչ հանին , որչափ ևս զծառայս նր
կռփեսցեն և կառափնատեսցեն : Եւ յայտ իսկ է ,
թէ խաչն էր ծանրագոյնն՝ 'ի պատիժս գլխապարտու
թէ առ հռովմայեցիս՝ սահմանել 'ի նախնի թգրաց
անտի յաջորդաց հռոմուլոսի , և կոչեցեալ 'ի կիկե-
րոնէ տուղղիոսէ՝ * ծառ ապերջանիկ ॥ , կմ փայտ
թշուճառ . նախ՝ զի էր վատահամբաւ . երկրորդ՝ չա-
րատանջ . երրորդ՝ երկարատանջ . զի 'ի կախ զփայ-
տէ բւեռեալն անդամ՝ թող թէ կապեալն , յեր-
կարէր 'ի ցաւս . ուր ը առաժին սենեքայի , * աղգ
ինչ դթուէ է փութապէսն սպանանել ॥ : Չորրորդ՝

զի խաչելին կանխաւ յածեալ լինէր լէ քաղաքն՝ հա-
րեալ խարաղանօք, արջառաջօք և կարճօք. և այն՝
բարձեալ յուսն զխաչ իւր. թող զնախընթաց դանս
յապարանս դատաւորին. և յայն հարուճածս դանից
ոչ սակաւք մեռանէին նախ քան զխաչին :

Եւ պարզաբար՝ գլուխ ամ չարչարանաց էր խաչ.
մինչև հռովմայեցիք Գոռուէիւրէ՝ այսինքն խաչել
ասելով, անխտիր զամ չարչարանս իմանային. ուն
և ՚ի մեզ խաչ ասի ամ վիշտ և նեղութիւն, առեալ ՚ի
բանէ ամ՝ որ հրաւիրէ զմեզ առնուլ զխաչ մեր իւ-
րաքանչիւր, և երթալ զհետ նորա, եթէ կամիմք
աշակերտիլ նմա : Մեծն կոստանդիանոս արդել
զպատուհաս խաչի՝ ՚ի պատիւ փրկական խաչին քնի :
Արդ՝ կամելով ՚ի հանդէս ածել համառօտ տեսու-
թիւն զազգի ազգի գործիս մահու կի՛ զտանջանարանս
վկայից, քաղեսցուք զգրեալսն ՚ի հաւաքման հնու-
թեց յունաց և հռովմայեցւոց առ գրելի և գրո-
նովի ՚ի զանազանից, սկսեալ ՚ի խաչէ :

Փայտ խաչին կամ էր քառաթեւ, ուն քնի փրկչին մե-
րոյ. կի՛ եռաթեւ, քն անգլուխ, որ և թաւ կոչի, կի՛
խաչ սլէյն անտոնի. և կի՛ խոտորնական, որ ասի խաչ
սլէյն անդրէի : Հասարակօրէն կապէին նախ, և ա-
պա բւեռէին հեղուսիւք. այլ զոմանս լոկ կապա-
նօք պրկէին : Այլևայլ ձեով լինէր ՚ի խաչ հանել,
ուղղորդ կի՛ կանգուն, գլխիւլայր, և խոտորնակի,
եթէ պրկեալ և եթէ բւեռեալ : Անարգական էր
խաչն. վնջ զաղնուճականս ոչ խաչէին, այլ զծա-
ռայս և զսինիքորս, և զայն վն ծանր ապիրատու-
թե մատնից լինելոյ կի՛ դաւաճանօղ, կամ գող, և
աւազակ, սիկարեան, խաբեբայ, ևն :

Այլ է և խաչաձեւ կախաղան երկճղի ՚ի վերուստ
կի՛ եռամասն, ուր ողորէին կի՛ ջաղխէին և կի՛ գըլ-
խատէին. և զայս ետ կոստանդիանոս ՚ի կիրարկա-
նել վն մահապարտից, զի մի՛ երեսցցին նման յսի.
ուն և խեղդամահ առնել կախմամք յայնմ հետէ ա-

ռաւել յաճախեաց . զի խեղդէն յառաջ դուն ուրեք լինէր առ հռովմայեցիս . և այն՝ 'ի բանտի : Հին հռովմայեցիք է զի լոկ 'ի նշաւակ Ծի տային պատժապարտի ըստանձնել զայս կախաղան իբրև լուծ և շրջեցուցանել , և է զի յետոյ խաչէին ևս , կամ գլխատէին 'ի վերայ նոյն , և կմ կախմամբ խեղդէին : Յայս միտ ասէ խիդորոս . * Տանջանք կախաղանի փոքր է քան զխաչ . զի կախաղանն զկախեալս իսկ և իսկ անշնչացուցանէ . իսկ խաչն զհեղուսեալս յերկար տանջէ ॥ :

Կախաղան կոչի կմ կախան՝ և փայտն քերանաց , և գելոցն կմ գելարանն . զոր բազումք բազմօրինակ նկարագրեն . իբր ձիաձև փայտ , կմ կանգուն , կմ 'ի շեղ , յոր կապէին պրկելով և ճարճատելով զոսկերս . և կմ կախեալ զթևոց և կմ զհերաց , քերէին երկաթի քերջօք , կմ գան հարկանէին . ևն :

Գլխատումն յայտնի է սրով կմ սակրով . որպէս և խողխողէն զենմամբ որպիս զոչխար :

Հրով այրէն նոյնպէս յայտնի . է զի դնելով զոք 'ի վերայ դիզափայտի՝ կապել 'ի ցից մի , և 'ի ներքոյ հուր մատուցանելով . է զի 'ի հնոց կամ 'ի խարոյկ բորբոքեալ արկանելով . որպէս և երբեմն 'ի ցուլ պղնձի , կմ 'ի ջերմ բաղանիս :

'Ի նոյն հայի և 'ի կաթսայ արկանել՝ եռացել ջրով , կմ ձիթով ևն . ոպ և երբեմն զձեռս կմ զոտս ուրուք միւէին 'ի հուր , կմ յեռանդն կաթսայի . կամ լնուին 'ի գլուխն կմ լճ բերանն և կմ զմարմնով ձէթ կմ կապար եռացեալ . զոմանց և զմօրուս օծանէին կպրով , և տային 'ի հուր հոտոտիլ : Թող զկախէն զլխիվայր առ բոցով , կմ առ գարշահոտ ծխով :

Ջրահեղձոյց առնէին՝ 'ի ծով , 'ի գետ , 'ի ջրհոր , կապեալ քար զպարանոցէ , կմ խարիսխ նաւու :

Նետահար կորուսանէին զոմանս , և զայլս գեղարդեամբ խոցէին ցմահ . զոմանս սուր եղեգամբք խոցոտէին :

կենդանւոյն թաղէին կի՛ք բոլոր անձամբ , կի՛ք պա-
րանոցաթաղ :

Քարկոծումն լինէր 'ի բացի , կի՛ք 'ի խորափիտ վայ-
րի . թո՛ղ զկոշկոճէն քարամբք , կի՛ք ջարդել զբե-
րանն : Գրէ պողեբիոս , թէ զղինո՛ւորս ոչ միայն
գան հարկանէին , այլև քարամբք հարկանէին զե-
րեսս նց . զորոյ զնմանն է տեսանել 'ի սք քառա-
սունս :

Գահավէժ առնել 'ի բարձանց՝ էր հին սովորուի
'ի հռովմ :

Գազանակուր առնել՝ նոյնպէս եղև սովորական
յետ տիրելոյ ափրիկէի , ի՛նչ արկանել 'ի տեսարանի՝
առաջի առիւծուց , վարազուց , արջուց ևն : Եր
զի և կապէին ընդ փայտ ինչ կի՛ք կոճղ՝ կանգուն
յոտին . և այնպէս թողուին գիշատիլ 'ի գազա-
նաց :

Անի՛ք բազմօրինակք էին՝ յորոց վերայ կապէին և
զլէին . եթէ 'ի ձև անո՛ւոյ կառաց (ի՛նչ թէքէռլէ-
կի) , և եթէ 'ի ձև թմբկաձև անո՛ւորդի (ի՛նչ տօլա-
պի) . զոր և երբեմն հաստատեալ ուրեք , և զա-
ռանցիւք պտոյտբեալ՝ վառէին և 'ի ներքոյ հուր .
կային և այլ դժնդակ մեքենայք սրալից անո՛ւոց :

Մորթեղերձ առնելն յայտնի , կի՛ք տիկ հանել՝ ունի
զոչխարս . որպէս և երբեմն թրածեձ առնէին , եր-
բեմն փոկս հանէին՝ 'ի բաց հանելով և զջիւս . է՛ զի
ծայրաքաղ առնէին 'ի ձեռաց և յոտից . է՛ զի ջաղ-
խէին և ջախջախէին ունի սանդահարելով , և է՛ զի
ձգձգէին 'ի վր երկաթի տատասկաց . թո՛ղ զբեկե-
ռելն զերկաթի կօշիկ յոտս , կի՛ք զընթացուցանելն
բեկեռել յոտիւք . թո՛ղ և զպատառելն զորովայնս ,
և զայլ քստմանի տանջանս տալ 'ի ստորին կողմն :

Բրել զաջս , հատանել զունջս և զականջս , էր ա-
ռաւել նշան աղատուէ , կի՛ք թողլոյ յանպիտանուէ ,
և կի՛ք խայտառակուէ . բայց և բազմաց՝ զորս նա-
հատակել կամէին , կանխաւ տային զայնպիսի մաս-

նա-

նաւոր տանջանս . ունի և զլեզուն հատանել . զա-
տամունս քանցել , զհերս փետել , ևն :

Թողուլ բացօթեայ 'ի պարզի , կի՛ 'ի մեջլճի առ 'ի
սառնուլ . դնել 'ի տապ արեռ 'ի խարշատիլ . և որ
մեծն է՝ օծանել մեղու , ևս և կաթամբ , և տալ
շիթել մեղուաց , պիծակաց և դոռեխաց , և միջ-
մանց . արկանել 'ի վիրապ զեռնոց . ունի և արձա-
կել 'ի վերայ զբազմուի մկանց 'ի կրծել . կապել է՛
նեխեալ դիակունս , ևն : Գրէ վաղերիոս մաքսի-
մոս վս մաքսիմինոսի բռնաւորի , թէ * 'Էդուրս
հանեալ զփորոտիս սպանդից՝ տայր զմարդիկ կա-
րել 'ի միջի , զգլուխս նց և եթ արտաքոյ թողլով .
և առ երկարելոյ զտանջանս՝ հացիւ և ջրով տայր
յերկարել յոգւոջ . մինչև 'ի ներքուստ ծախեսցին
յերեսաց ճճեաց՝ որք բնաւորեցան ծնանիլ 'ի նեխ
մարմնոց ։ Եւ ապուլէյոս 'ի գիրսն յաղագս ասիռ
նիոսի պատմէ , թէ 'ի դատարկեալ փոր իշոյ փա-
կեցին զկոյս մի՝ զլուխն 'ի դուրս . և եդին 'ի տօթ
արեգական . մինչև լինել ճարակ թռչնոց և շանց
և որդանց եռացելոց : Յայտնի է և զիւտ մեզէնտի
բռնաւորի , զորմէ ասէ վիրգիլիոս յենէականն . ը .

* Զմեռեալ մարմինս՝ կապէր ընդ կենդանիս ,
ձեռն 'ի ձեռն յարեալ՝ դէմ առ դէմս 'ի կից .
տանջանք սոսկալի՝ նեխիչ չարահիւժ ,
ողորմ գրկախառն՝ յերկար օրհասիս ։

Պատմէ և շուտեառն վս կայիոսի կալիգուղայ , թէ
վս դոյզն վնասու տայր մարդկան սատակիլ 'ի նե-
խութիս աւելորդաց իւրեանց : Եւ յուլիոս փիրմի-
կոս ասէ . զիրք . ան . դւ . 1 . * Պրետորական առն ,
իմա՛ մարիոսի կրտսերոյ , իբրև 'ի հրամանէ սիդ-
ղայի՝ խորտակեն նախ զբարձս . ապա խախտեալ 'ի
մարմնոյն զբազուկս՝ զբայքայեալսն առ ուսովք 'ի
բաց հատանեն . յետոյ հատեալ զլեզուն՝ թողուն
զձայնն 'ի հադադն և եթ . և զկնի ծայրաքաղ արա-

րեալ զամ մասունս մարմնոյ՝ բրեն զաչս, որ մնա-
ցեալ էին՝ ի տեսանել զայն տեսիլ. և այն ինչ անձն
յայնչափ վէրս էր վարակել, առտի անտի հոսեալ
անդամոցն՝ առ սակաւ սակաւ ողին քաղեցաւ ॥
Արդ յայտ է թէ զայս ամ և առաւել քան զայս
ամ անցուցին և ընդ սք վկայս զանազան բռնա-
ւորք:

Կապել յազիս երիվարաց, և ընթացողացանել ընդ
քարուտոս, կի՞ ձիարշաւ ընթացիւք կոխոտել, քա-
ջայայտ են:

Չահիւք խորովել զկողս քերեալս և զանջս, կամ
տարածել ի վր երկաթի մահճաց, եթէ իբրեւ կաւ
կարայ՝ և եթէ իբրեւ տախտակ, նոյնպէս յայտնի:
Յայտոսիկ հայի և ասելն կիկերոնի ի վերբէս.
Ճառ, Դ. * և զինչ. ուր կրակք, և հրացայտ
տախտակք, և այլ ևս տանջանք ի վր ածեալ լի-
նին ॥ Թող զչիեն զվէրս բարկ քացախով առ ա-
ռաւել կսկիծ բերել: Հրացեալ սաղաւարտ ի
դուռն անցուցանել. կի՞ զգլուխն ի մամուլս ոլո-
րել. կի՞ ի մէջ վիմաց ճմել զմարմինն ողջոյն. և այլ
որ ինչ նման են սց կի՞ աննման:

Չինչ ևս ասացից. և զոր հայրասպանաց էր
սեպհական՝ արարին թ ոմանս ի վկայից. քի՞ զնել
ի բուրձ կամ ի պարկ մի թ կապկի և թ աքաղաղի
և թ օձի, և ընկենուլ ի ծով: Այս տանջանք մա-
հու խափանեցաւ առ Ժմկ մի առ հոովմայեցիս.
բայց վասն հայրասպանաց իրաւամբք նորոգեաց
կոստանդիանոս:

Ընդ հկեկն արգել կոստանդիանոս, զի մի ի ճա-
կատ՝ որ կնքեալ է սք նշանաւ, կի՞ յինքեան բերէ
զպատկեր ան, լիցի խարան դրոշմեալ. այլ ի ձեռս
կի՞ յուսս կի՞ ի թիկունս:

Իսկ հարոճածք գանից լինէին պէսպէս գաւազա-
նօք, բրօք, մահակօք ևն. յորս փշոտքն կի՞ խայ-
թոցաւորք կոչին անխտիր՝ քուք (թ Դ. Թագ. ԺԷ.

11. և 14) , և կարիճ (ընթ . մնաց . 7 . 11. և 14) :
 'ի նոյն միտս առեալ երևի երբեմն և ջայլոտն կմ
 ջայլոտն . որ կամ է չալչոփ , փշոտ , և կամ ջլուտ ,
 ջղոտ , ուստի և նոյնանայ ընթարձառաջ լի : Թող
 զփոկն կմ զկաշեայ ձաղկիչն , և զխարազանն չոճա
 նեայ , որովք զտղայս դանէին , մանաւանդ զման
 կունս ծառայից : Այլ է պղեմբատն (կամ բլում
 պադէ) , որ են արճճեայ դունտք , կամ կապարք
 'ի ծայրս ձաղկչաց . որովք ծեծէին և զպարտա
 պանս , կմ կախէին զձեռաց և զոտից նց ծանր կա
 պարս . զոր արդել կոստանդիանոս :

Թողում յիշել զբանտս և զկապանս , զսով և զծա
 րաւ , զարտասահմանութի 'ի մետաղս , և զաքսո
 րանս պէսպէս . շատ լիցի քեզ քաղել զյս որդին
 ընդ հատոճածոյն , զոր եղի 'ի վախճան ծաղկի վա
 րուց սքց տօնելեաց , մինչև ցայն բան . * և զինչ
 ասեմ , զի ոչ թոճին , լեզունա մարդկան տանջանք
 նոցին ॥ : Տես և յեկեղեցական պատմ . եւսեբ . 7 .
 14 , կմ 15 . և առ այլ հին և նոր մատենագիրս .
 ես զմիոյն երկրորդեցից զքաղոճած :

'ի հաւաքմունս հնութեց դրեվի և գրոնովի , 'ի
 յաւելոճածս սալենգրայ . հատ . 7 . երես . 644 .
 սաղոմոն ոմն այսպէս համառօտէ զտեսակս ազգի
 ազգի տանջանաց մարտիրոսաց . 'ի գլ . լն . * Ընթեռ
 նումք զվկայից , զի 'ի խաչ բւեռեցան ' է որ ուղ
 զորդ , է որ խոտորնակի , և այլ ոմն շրջուն կամ
 գլխիվայր . և այն 'ի բունս և յոստս ծառոց , 'ի
 ցից , 'ի ձող , 'ի փայտ , և 'ի սիւն ' բաղմապատիկ
 օրինակօք . զորօրինակ փրկիչն մեր քս խաչեցաւ
 գլուխ 'ի վեր , և ոտք 'ի վայր . իսկ սքն պետրոս
 ոմն ասի , ոտք 'ի վեր ' գլուխ 'ի վայր : Եր երբեմն ,
 զի զմիոյ ոտանէ կախեալ զարշահոտ ծխով տան
 ջէին , և դաւաղանօք հարկանէին . կմ զմիւս ոտն
 անհնարին կշռով երկաթոյ ծանրացուցանէին ,
 մինչև յօշոտիլ : Եւ էր երբեմն , զի զերկոցունց ոտից
 կա

կախեալ՝ ծխով կի՛ք բոցով հեղձուցանէին . զղլուխս
նոց կռանօք թոպէին . քարինս՝ ի պարանոցս կա-
պէին . և զանձինս նոց ջահիւք լուցելովք խանձո-
ղէին : Եւ այլ երբեմն զմիոյ բազկէ կախեալ ըղ-
վկայն՝ բոլորչի վիմաց ծանրութիւն, կի՛ք գնտովք կա-
պարի և երկաթոյ ձկտէին . և դարձել զբազուկսն
յետս կոյս ոլորեալ կապէին . կի՛ք զծայրս մատանց
և զծագոս բուժաց բարակ չո՛ւանօք ընդ ահագին
ծանրութիւն կապեալ ճարճատէին . զպարանոցս՝ ի
բարձանց՝ ի վայր շղթայիւք կի՛ք գնտովք ծանրէին .
կի՛ք ի վրձ թիկանց շառաշիղս աղի բարձեալ ճմլէին
ճնշէին :

Եւ ևս բռնաւորք տային օծանել զմարմինս սոց
մեղու կի՛ք իւղով, և պրկել զնոս՝ ի ցիցս՝ կանգնէին
՝ ի տօթաժամու հանդէպ կիզանօղ ճառագայթից
արեգական, ՝ ի շիթել և ՝ ի մահու չափ խայթել պի-
ծակաց և դռեխաց : ՝ ի կախաղան հանեալ՝ ճան-
կօք կի՛ք խեղդիւք սպանանէին . կի՛ք լը սիւն կախէին՝
առանց մերձենալոյ ոտից՝ ի դետին : Զփափկա-
սուն կանայս և զկուսանս մատաղս՝ զհերացն կա-
խեալ լը կախաղանն, հանդոյն արանց չարաչար ՝ ի
կենաց կարճէին : Բազում անգամ զվկայս ՝ ի կորն-
թիս անո՛ւոց տարածեալ՝ ՝ ի բարձրութե՛ց ցնդեալ
թաւալէին լը ժայռս, լը առապարս . և լը փշուտ
վայրս . կի՛ք լը շառաւիղս անո՛ւոց ոլորել թողուին .
կամ պտոյտքեալ ՝ ի վրձ երկաթի տատասկաց շամ-
փրէին . և կի՛ք դելարանօք ձգտէին . կի՛ք ՝ ի մամուլս
ճմլէին . կի՛ք սայրասուր գայլախաղիւք տանջէին .
կի՛ք ՝ ի փայտ քերանաց ծո՛ւատէին . փոկովք, խա-
րաղանօք, բրօք, ձաղկչօք, դաւաղանօք, քքովք
կի՛ք կարճօք, և պղումբատիւք քի կապարեայ գըն-
տովք դան հարկանէին, մանաւանդ թէ պատառո-
տէին : Զայլս քարկոծ առնէին, կի՛ք քարամբք կոշ-
կոճէին . զայլս երկաթի բեւեռօք, ճանկօք, ագ-
ցանօք, ժանկոր սանտրովք, կի՛ք խեշերանօք խե-

ցեաց զգէին , կի՛մ'ի վր' տատասկաց շրջ շրջել կեղե-
քէին : Զայլս շանթիւք երկաթի տախտակաց , ջա-
հիւք , ղամբարօք , և տրցակօք այրէին . զայլս 'ի
ցուլ պղնձի փակէին 'ի բառաչել հեծեծանօք . զայլս
տապակօք , կասկարայիւք , պղնձի մահճօք , նստա-
րանօք , սաղաւարտիւք , և երկաթի կի՛մ պղնձի պա-
տենիւք , լանջապանակօք , զրահիւք , առ հասարակ
շանթացելովք խանձողէին . զայլս կաթսայիւք ,
սանիւք կամ պտկօք եփէին , կամ ջերմ բաղանեօք
խարշատէին , և կամ 'ի հնոց հրոյ բոցակիզէին :
Բազում անգամ առաջի արկանէին գազանաց և
էրէոց՝ հեզագունից քան զբռնաւորս , է՛ զի մերկ
մարմնով , և է՛ զի լճ մորթովք անասնոց . կամ լճ
զառ 'ի վայր խորտաբորտս թաւալգլոր խաղացու-
ցանէին . կամ կիսով չափ 'ի հող , և կամ 'ի խորա-
փիտս արկանէին 'ի կերակուր զեռնոց և որդանց :
Եւ շատ ևս այն էր , զի յետ յերկար և անխոնջ
մրցանաց՝ 'ի ծով ընկղմէին և 'ի գետս և 'ի ջրհորս .
և այն փակեալ 'ի տապանակս և 'ի քուրձս և 'ի
սլարկս : Զայլոց զոտս ծակեալ սայրասուր տա-
տասկօք , և անուր երկաթի անցուցեալ լճ պարա-
նոցս՝ շրջեցուցանէին 'ի հրապարակս : Կի՛մ զճիւղս
ծառոց վայրաբերեալ , և ընդ մէջ կապել զվկայս՝
թողացուցանէին անդրէն՝ փեռեկիլ 'ի մասունս .
կի՛մ լճ կոճեղս պնդեալ մորթեղերծ առնէին . կամ
եղեգամբք և զրչովք և բւեռօք չարաչար ծակո-
տէին զձեռս և զոտս : Առաւել քան զամ սրով ,
սակրով , գեղարդեամբ , նիզակաւ , նետաձողութ ,
աշտէնիւք , շամիրովք հարեալ կի՛մ հարստել , յետ
ծայրաբաղ առնելոյ յոտից և 'ի ձեռաց՝ զլիստ-
մամբ կատարէին . է՛ զի և խժուծս կարով օծելս
և լուցեալս լճ բերանս մխեալ՝ տային ծխել . կամ
երկաթի սղոցիւք սղոցէին , կի՛մ շաղափով ծակէին .
կի՛մ զատամունս և զլեզուս քանցէին : Իսկ զկուսա-
նաց զստինս հատանէին , զորովայնս պատառէին ,

զսրունս

գորունս ջախջախէին , և զայլ ևս անդամս չարա-
չար կտրատէին . ուն և մկանց կրծել տային . կամ
խոզից տային ծասկել՝ դարի լցեալ՝ ի պորտս նոցա
ջերաջերմ պատառեալս . և զայլս առիւծուց , ար-
ջոց , և այլ ևս գազանաց և ամէհի երիվարաց ա-
ռաթուր կոխել տային . կի՞ յերկանս աղօրեաց լե-
սուին . և ցորչափ շունչ երանելեացն՝ ի նոսա էր՝
զուճարթուք և արիուք և անպարտելի համբերու-
թք պատարագ զանձինս մատուցանէին ւն ॥ :

Գ Լ Ե .

Աւիւրս Վարուց և վայաբանութեց սէյ :

Օ կնի գրոց սէյ , յորս վերջին մատեան պատ-
մական է Գործք Առաքելոց գրեալ հոգ-
ւոյն սքով՝ ի Ղուկայ աւետարանէ , գրեցան ար-
դեօք և յայլոց աշակերտաց , և յաշակերտաց աշա-
կերտաց՝ բազմապատիկ անցք եկեղեցւոյ . զի եթէ
լի վկայելոյ նորին սէյն Ղուկասու՝ բազումք յօ-
ժարեցան գրել զաւետարանական պատմութի , իմա՝
մարդկօրէն յօժարութե , վն և ոչ անցին ի կարգ-
մծաշունչ տառից , նոյնպէս յօժարեցան և գրեցին
զառաքելոց և զաշակերտաց և զհետևողաց նն .
այլ զի դարք հալածանաց եկեղեցւոյ ոչ կարէին
յաճախել զօրինակս այնպիսի գրուածոց , սակաւք
ի բազմաց մնացին յաւուրս անդորրութե յղկնի
դարս , ևս առաւել ցաւուրս մեր . զոր օրինակ
վարք սէյն պօղիկարպոսի գրեալ յեկեղեցւոյն ըզ-
միւռնացւոց , վարք սէյն իգնատիոսի գրեալ յա-
շակերտաց նո՞ անտիօքացւոց . վարք սէյն թադէո-
սի առաքելոյ և սանդիստոյ կուսին՝ գրեալ ի նախ-
նի հաւատացելոց հայաստան Յի . վարք սէյն անի-
րէի առաքելոյ յաքայեցւոց . սոյնպէս և որ այլ ևս

վաւերական յիշատակարանք կայցեն յիւրաքանչիւր
եկեղեցիս քրիստոնէից 'ի սկզբանէ և այսր :

Մնացին և ոչ սակաւ պատմական յիշատակք 'ի
գիրս առաքելական հարց , և վիպաց և մատենա-
գրաց առաջին և երկրորդ և երրորդ դարու , ունի և
է տեսանել ցարդ կամ 'ի մատենանս նոյն , կմ 'ի մա-
տենանս յետնոց՝ որք 'ի վկայութիւն առնուն զբանս
առաջնոց : Այլ քանդի առաւել քան զայլոց սքն՝
մարտիրոսացն վարք , որ կոչին վկայաբանուն , 'ի
բազմաց արձանագրեալ լինէին՝ վն մեծութե դոր
ծոյն և վն յաղթական հանդիսի կրօնին և վն տո-
նախմբելոյ յեկեղեցւոյ , ժամ է զտեղիս կմ զաղ-
բիւրս սոցա հետազօտել :

Գրեալ է 'ի մատենանս քահանայապետաց՝ ունի ասի,
'ի սքն դամասոսէ՝ վն սքն կղեմայ հռովմայ հայ-
րապետի աշակերտի սքն առաքելոյն պետրոսի , թէ
* Սա ետ բաժանել զեօթն կողմանս (քաղաքին
հռովմայ) 'ի վն հաւատարիմ նօտարաց եկեղեցւոյ,
զի մի մի 'ի նոցանէ զանցս մարտիրոսաց հետազ-
տեսցէ յիւրում կողման ամ զդուշուք և փութով
պնդութե ॥ . զի քաղաքն հռովմայ 'ի չորեքտասան
բաժինս էր բաժանեալ . վն իւրաքանչիւր դպրի
երկու բաժին անկանէր : Եւ այս հայի 'ի ժամա-
նակս առաջին հալածանաց առ ներոնիւ , որպս և
երկրորդին՝ որ առ դոմետիանոսիւ . և յայտ է թէ
մնաց նոյն սովորութիւն և յղկնի ժամանակս : Վն
դարձեալ գրի անդ , թէ յորժամ նստաւ փաբիա-
նոս հայրապետ հռովմայ յերրորդ դարու՝ յամի
տն 236 , * սա բաժանեաց զկողմանս (քաղաքին)
'ի վն սարկաւադաց , և արար եօթն կիսասարկա-
ւադունս , որք վերակացու լինիցին եօթանց նօտա-
րաց , զի զանցս մարտիրոսաց անթերի հաւաքես-
ցեն ॥ :

Զմանօրինակ փոյթ յայտ առնէ և սքն կիպրիա-
նոս , որ էր 'ի նմին ժամանակի 'ի հալածանս դե-
կոսի

կոսի յափրիկէ, յասել անդ 'ի թուղթն լէ. առ ե-
րիցունս և սարկաւազ ունս. *Նշանակեցէք և զա-
ւուրս մեկնելոցն առ 'ի մէնջ, զի մարթասցուք կա-
տարել զյիշատակութիւն նց 'ի կարգի յիշատակաց
վկայից. ուն և տերտուղոս հաւատարիմ և ջերմե-
ռանդն յոյժ եղբայր մեր... գրեաց և գրեսցէ, և
նշանակեսցէ ինձ զաւուրս՝ յորս 'ի բանտի երանելի
եղբարքն մեր յելս վախճանի հասեալ՝ անցանէն
յանմահուի փառաւորեալ մահու. և կատարես-
ցին աստ 'ի մէնջ նոճէրք և պատարազք վն յիշա-
տակի նց. և կատարեսցուք փութապէս ը ձեզ
մն հովանաւորութիւն ։ Եւ յայտ է թէ որք այսչափ
ստիպաւ կատարելն զյիշատակ վկայից և խոստո-
վանողաց, և նշանակելն 'ի տօնացուցի եկեղեցւոյ
զանոճանս նց, ոչ զանց առնէին գրել և զօրինակ
կատարման նց կի՞ զվկայաբանութիւն նց, եթէ թե-
րակատար՝ և եթէ լիակատար՝ մանաւանդ զերևե-
լեացն. ուն և լիով գրեցաւ նահատակուի նորունս
սքին կիպրիանոսի ը դիճանական մատենից։

Այ և պոնտիոս սարկաւազ սքին կիպրիանոսի 'ի
յառաջաբանի վարուց նր ասէ. *Նախնիք մեր՝
ժողովրդականաց և երեսայացելոց մարտիրոսութիւն
կատարելոց այնչափ պատիւ ընծայեցին 'ի մեծա-
րանս մարտիրոսութեան, զի զնահատակութեց նոցա
զբազում ինչ, և գրեթէ զամն գոգցես՝ գրեցին. և
զի գայցեն 'ի մեր ծանօթութիւն՝ չեւ յայնժամ ծնե-
լոցս ։ Ապա ստոյգ է և գրեալն 'ի վարս սքին
միւռոնայ եւսիսն կրետացւոց՝ որ էր 'ի նմին ժամա-
նակի առ դեկոսիւ, թէ ոչ միայն փոյթ էր 'ի կա-
տարել զտօնս սք վկայից, այլ և ընթեռնուլ զվարս
նց. և զնոյն օրինադրէր եկեղեցւոյ իւրում։

Զնոյն իմա և զարևելեան եկեղեցեաց առ հասա-
րակ, առ որս առաւել պահեցան յիշատակազիրք
և պատմութիւն մարտիրոսաց. ուն և տօն յիշատա-
կի նց անպակաս կատարիւր ամ ը ամ։ Օրինակ

ինն, զրիգոր նիւսացի գրէ 'ի ներբողական վարս
սբն զրիգորի սքանչելագործի՝ որ էր 'ի նմին եր-
րորդ դարու, [թէ յետ դադարման հալածանաց՝
* իջեալ անդրէն 'ի քաղաքն (նէոկեսարիոյ), և ը-
ւամ յածեալ շուրջանակի գաւառն՝ յաւելո՛ւած ա-
րար ւամ ուրեք ժողովրդոց՝ փու[թոյ յաճայինսն,
օրինադրեալ ամենաժողով տօնս վն՝ նահատակե-
լոցն հաւատով. և առեալ աստի և անտի զմար-
մինս այլեայլ վկայից՝ ը տարեկան պարագայուհ
տարեւոր շրջանի 'ի մի ժողովեալ՝ ուրախ լինէին,
'ի պատիւ վկայիցն ամենաժողով տօն առնելով ॥:
Եւ ե[թէ տօնէին այսչափ հանդիսապէս, ապա և
զնահատակուի նց գիտէին գրով և անգիր:

Իսկ 'ի չորրորդ դարու՝ յորում յետ Յավրդով հա-
լածանաց դիոկղետիանոսի և մաքսիմիանոսի,
շնորհեցաւ յայ խաղաղուի եկեղեցւոյ՝ 'ի դառնալ
մեծին կոստանդիանոսի, ոն և փոքր մի յառաջ
մերոյն սրդատայ, ոչ միայն պայծառացան տօ-
նախմբուիք սբց՝ շինուի տաճարաց և վկայարա-
նաց (որք հապուռն կոչէին, ցո՝ հարաբերականոց, ըյն.
հարդէրին), այլև վարք և վկայաբանութիւն նոցա
հանդիսացան, ե[թէ հաւաքմամբ գրելոցն յառաջ-
նոց, և ե[թէ նորոգ յօրինուածով ականատես և
ականջալուր արանց: Այս ւամ քաջայայտ է 'ի
գրոց առանձին մատենագրաց. զորօրինակ ազա-
թանգեղոս ատենագիր տրդատայ գրեաց զպատ-
մութիւն սբ լուսաւորչին մերոյ բազմաչարչար և
խոստովանող վկայի, և զվկայաբանութիւն սբց հօխի-
սիմեանց ճոխաբար. նոյնպէս և այլք զայլոցն.
յայտ է և 'ի յիշատակարանաց՝ որ 'ի վախճան ո-
մանց ոմանց 'ի վկայաբանութեց. զորօրինակ աբ-
դար դպիր սբն [թէոդորոսի ստրատելատի արակ-
լացւոյ գրեաց զկատարումն նր: Թող զի կային և
դիւանադպիրք արքունի՝ քրիստոնէայ հաւատով,
կմ յետոյ եկեալք 'ի հաւատս. և 'ի սոցունց և յայ-

լոյ ևս վկայասեր անձանց և 'ի հոգեսիրաց և 'ի տօնասիրաց (որոց անո՛ւնք չեն 'ի միջի,) գրեցան պէսպէս վարք և վկայաբանուիք սքօք • Թո՛ղ Ղլի-շատակեայսն յեկեղեցական մատենադրաց :

Այլ այն է խնդրել, թե ո՞րք եղեն հաւաքօղջ 'ի միայսպիսի գործոց, (զի վաւերական և հին վկայաբանութիք՝ Գործք կոչին, յունարէն բրահմա, և լատիներէն ափրա, իմանուէ պրակաց ք գործոց առաքելոց), կի՞ ո՞րք եղեն հեղինակք Ճառընտրաց և յայտմաւորաց յիւրաքանչիւր ազգի. զորս հանրական անունամբ վկայաբանս կի՞ վկայադիրս յորջորջեմք:

$\Gamma = \{E, F\}$

Եւսեբիոս պամիլիդոս կեսարացի՝ ֆ Եմպ կեսարիոյ պաղեստինացւոց առ մեծն կոստանդիանոսիւն, իրաւամբք հայր կարդացեալ եկեղեցական պատմութե և ժամանակագրութե՝ ի սկզբանէ ցաւուրս իւր, ճանաչի յամենեցունց և առաջին վկայաբան՝ հաւաքօղ ի մի ճառընտիր զգրեալսն յառաջնոց ։ Զի ոչ միայն ի կարգի եկեղեցական պատմութե իւրոյ քաղէ զբաղում յիշատակարանս՝ ի հին վկայագրաց, և ուրոյն ևս անդանօր արձանագրէ առանձին գրով զհամառօտ պատմութիս վկայից պաղեստինու, այլև վկայէ՝ թէ ինքն յայլ մատեան ժողովեաց զհին վկայաբանութիս . քանզի ՚ի պապմ. եկեղ. Բ. 15. յետ քաղելոյ զգործս նահատակութե սթյն պօղիկարպոսի՝ ասէ ՚ի վախճանի այսպէս .

* Եւ կատարած նորա՝ որ ամին լի կատարեալ էր
(կի՛բ'ի վի՛ մամ հրաշալեաց նի՛, լիակատար) դրոշմե՛լ
է 'ի պատմութիսն՝ որ յաղագսն նի՛ են, որ միանգամ
սիրեն և կամին ուսանել, անդր առաքեմք . ահա
գրեալ է 'ի վճիռս վկայից, որ ժողովե՛լ է մեր յա-
ռաջագոյն ॥ : Եւ դարձե՛լ ասէ . Է. 1. թէ վկայա-
բա-

բանութի մարտիրոսաց եղելոց յառուրս վերոսի կայսեր, * զրեցաւ և տոճաւ այնոցիկ՝ որ լինինց վսիշատակի ճառից. բայց զգիրս պատմութեցս այս՝ լի բովանդակ դրոշմեալ է մեր լը վկայիցն, զոր ժողովեցաք. զի ոչ միայն լը օրինակի պատմութեց ասացեալ է մեր, այլև վիպութի. բայց այժմ զայս՝ որ պիտոյ են այսմ ճառից՝ զոր արկեալ է մեր, քաղեսցուք և դիցուք ॥. սոյնպէս խօսի և 'ի Դ. 5. և 20:

Արդ՝ որպէս և իմասցի ոք զհաւաքումն եւսեբեան, որ այժմ ոչ գտանի յառանձին մատեան յանուն նի, հարկ է խոստովան լինել՝ թէ աղբիւր նմ վկայաբանից էր այն, և անտի օրինակեցան և սփռեցան առ յետինս՝ 'ի բազմադիմի ձևս ճառընտրաց և յայսմաւորաց, պէսպիս յօրինուածով իւրաքանչիւր օրինակագրի. ոմն համառօտեաց, ոմն կրճատեաց. ոմն լըարձակեաց ներբողական ոճով, ոմն սեթևեթեաց հռետորական ձևով: Վսյ և տեսանեմք յնմ աղգս զանազան օրինակս մի և նոյն վկայաբանուն լը գոյացուէ, այլ ոչ լը շարագրութի. թող զյաւելուածս ոմանց ոմանց եթէ 'ի ստոյգ և եթէ յանստոյգ աւանդութեց: Եւ եթէ չիցէ անհաւատալի, կարծիք մեր այն է՝ թէ հաւաքումն ճառընտրաց մերոց 'ի ձեռն գրիգորի վկայաբերի, առաւել քան զայլոցն մերձաւոր երևի եւսեբեան աղբերն. լը որում յընտիր և 'ի հին օրինակաց առեալ, յորս չէ էր մտեալ ոճ մետափրաստեան. զորմէ ժամ է ասել:

ՄԵՔԱՒԵՐԱՍԿԷՍ :

Նունս այս որչափ անլուր է յաղգի մերում կմ 'ի գիրս մեր, նոյնչափ հանդիսացել է առ լատինս՝ առեալ 'ի յունաց. քանզի համարեալ լինի իբր մի միայն հետևող աշխատասիրուէ եւսեբեայ 'ի հաւաք

ւաքմունս վարուց և վկայաբանութե սքեց՝ մասնաւոր ոճով պարզաբանութե և քաղցրաբանութե, 'ի դէպ եկեալ և կոչման անոճանն (եթէ չիցէ 'ի դործոյն առեւ) • քանզի կոչի Սիմէոն մէդաֆրասդիս, որ թարգմանի՝ թարգմանիչ, մեկնիչ, պարզաբանիչ • կոչի և լօղօթէդիս, քի բանադիր, բանադիր կամ պատմաբան, առաւել վն պաշտամանն 'ի դրանն արքունի, ունի դիւանապետ, վն կոչի և պատրիկ :

Ժամանակ մետափրաստեսի՝ 'ի բազմաց բազմօրէնակ դուշակեալ, ինչ հաւանելի կարծեաց բոլանդայ դնի 'ի վերջկոյս իններորդ դարու յաւուրս լեոնի իմաստասէր կայսեր՝ որդւոյ վասլի արշակունւոյ, ունի և ինքն մետափրաստէս երևի յայտնի ցուցանել 'ի Խոյնէք • 10 • 'ի վարս սրբուհւոյն թէոկտիստայ լեսբացւոյ • և զգործակալուն իւր արքունի յայտ առնէ, ինչ որում հրամանաւ լեոնի կայսեր զնաց 'ի կրետէ ունի գործակից հիմերիոսի զօրավարի, և իբրեւ դեսպան 'ի խօսել ինչ ալազդիս : Կայ ճառ ներբողական 'ի վերայ սիմէոնի մետափրաստեսի 'ի պսելոս անուն յոյն մատենագրէ Ժամանակակցէ • ուր նշանակի աղնոճատոհմութի և մեծութի նն, գիտութի և իմաստութի նորա, և առաքինի քաղաքավարուն և բարի մահն : Եւ զի կայ միբայել պսելոս վարժապետ լեոնի իմաստասիրի, և այլ ոմն պսելոս կարծի լինել յաւուրս կոստանդնի տուկիծայ, կամ առաջինն է գովիչ մետափրաստեսի՝ եթէ յերկարակեաց եղև քան զնա, և կամ այլ ոք երկրորդ յառաջք զյետինն : Իսկ գործք մետափրաստեսի առաւել յանյայտութե մասն • զի ոմանք զամ յունական վկայաբանութիս գտեալս 'ի զանազան ճառքնտիրս յունաց բերեն 'ի վկայուն անխտիր յանուն մետափրաստեսի, ունի թէ մետափրաստէս ասել՝ իցէ ճառքնտիր ասել կամ վկայագիր • Կէսք ինչ լիպոմանոսի՝ և սուրբ

րիո

րիոսի՝ զմասնաւոր ճառքնտիրս ինչ յունաց օրինակեալ՝ ի խորագրի յաւելին զանուն մետափրաստեսի առ իւրաքանչիւր վարս . այլք ընդ լեոնի ալլատիոսի զԼս լաւագոյն վկայաբանուին գտեալ աստ և անդ յունարէն՝ զայնս արժանաւոր գրեն մետափրաստեսի . և մեք տեսանեմք՝ զի ո՞ճն մետափրաստեան՝ քաղցրաբան և ճոխաբան՝ ինքնին որոշի յայլոց վկայաբանուեց հնագունից և նորագունից . այլ ո՞չ կարեմք յամի տիրապէս վճիռ հատանել . միայն թէ կարծեօք յանուն նր վերագրեմք թէ այլևայլ քննչաց զայս կի՞ զայն վկայաբանուին :

Նորաղանդք թշնամիք վարուց սքեց՝ այնչափ ընդ վայր հարին զմետափրաստէս , մինչև տեսեալ թէ կոչի սա նաև վիճակամ մագիստրոս , եթէ իբրև վարժապետ արքայորդւոց , և եթէ իբրև իշխան ի կարգի զօրավարաց , շաղփաղփել իշխեցին՝ թէ լեալ իցէ արդեօք վարժապետ թատրոնական խաղուց . զի այնպիսի գոլ հայհոյեն և զնկարագրութիւն նր ի վարս սքեց : Եւ զի ապականեն զբարս քաղցունս բանք չարք , սկսան և ուղղափառք ոմանք , և այն՝ նաև դիտնաւորք և բարեպաշտք թէ ակամք հայիլ ի մարտիրոսասէր այրն . մինչև համարձակիլ և բեւարմինոսի ասել այսպէս . *

Այլ դիտելի է , զի պատմութիւն վարուց սքեց գրեալ էն ի մետափրաստիսէ բազում յաւելուճածովք հանձարոյ իւրոյ . ոչ ոմ եղեն , այլ ոմ կարէին լինել . (քանզի) յաւելու մետափրաստէս շատ խօսակցութիւն կի՞ տրամախօսուին վկայից թէ հալածչաց . ոմ և զդարձմունս առաջիկայ եղելոց հեթանոսաց՝ անհաւատալի թուով . և սքանչելիս յոլովս և մեծամեծս կործանմամբ մեհենաց և բազնեաց , և սատակմամբ հալածչաց . զորոց և ոչ մի յիշատակութիւն է առ հին մատենագիրս ॥ :

Այլ լուր , զինչ ասէ առ այս քաջն բողանդ .
 * կամէի՝ թէ հեղագոյնս բարբառէր զառնէ մեծէ
 այրն

այրն մեծագոյն : Ուստի՞ յայտ է՝ թէ նա չեղև հե-
տևող հին յիշատակագրուէց . կարծեմ թէ առա-
ւել զանց իցէ արարել զինքն ինք , ի որ չէր այն-
չափ հաւան , քան թէ յաւելունածս իցէ արարեալ
յիւրմէ հանձարոյ : Բայց դիցուք թէ անցուցեալ
իցէ 'ի կարգ պատմութիւն ինչ ինչ , որ ի ընտ-
րական գրունածոց հարցն առաջնոց չերեւցի այն-
չափ զուգընթաց , մարդ էր սխալական : Եւ ուս-
տի՞ յայտ , թէ չիցեն լեալ խօսակցութիւն վկայից ի
հալածչաց : Դիցուք թէ լարձակեալ իցէ զնոսին
'ի շահ և 'ի զոնարձուի ընթերցանելեաց . ո՞վ կա-
րէ իրաւամբ մեղադիր լինել այդմ բանի . իցէ՞ ոք
արդեօք՝ որ ոչ թողացուցէ զայդ առն պատմա-
բանի : Օրէն է լինիոսի և այլոց յերկրել ոճով
զատենախօսութիւն զօրավարաց 'ի խրախուսել անդ-
ղիւսն 'ի պատերազմ . և չիցէ՞ օրէն սրբազան գրչի
պարզագոյնս բացադրել զխորհուրդս կրօնիս մե-
րոյ՝ յաւանդելն հեթանոսաց , և 'ի կշտամբելն
զսնոտի պաշտամունս նոցա : Ոչ երբէք եղև ինձ
զարմանալ , թէ յոգնաթիւ բաղմութիւն դարձեալ
իցեն 'ի մեր հաւատս՝ 'ի տեսանել անդ զառ 'ի սքեց
դործեալ սքանչելիս . ապա թէ ոչ զհարդ 'ի սուղ
ժամանակի այնչափ ազգք և ազինք կարող լինէին
մտանել 'ի հնազանդութիւն քնի : Զամ սքանչելիս՝
նաև զարդիս որք լինին , եթէ 'ի մատեանս իւրեանց
անցուցանէին՝ ոյք յայժմուս գրեն զեկեղեցական
պատմութիւն , որքան բաղմակոյտ շեղջ լինէր յամեն .
և քանի՞ դժոճարին և դժոճարալուր իրք լինէին :
Ոչ զմիմս , և ոչ զոչինչ պատմեն , այլ ինչ ինչ առա-
ւել մեծապայծառ . եթէ հռչակաւ վկայից , և եթէ
պտղաւէտ յոյժ երևելով : Նոյն եղև և առաջնոց
ջան . որք վն այն ստէպ աւանդեն՝ թէ , կամ 'ի
ցոյց սրբութե և 'ի հանդէս գովուէ սքեց , և կմ 'ի
հաստատութիւն ասացելոցն , բազում և մեծամեծ
դործեցան սքանչելիք զօրութն ան , բայց առանց

յիշելոյ և ոչ զմին : Բայց թէ որ խորհուրդ 'ի մտի
զնիցէ գրել զպատմութիւն սԷյ ուրուք , չէ՛ արժան
նմա կամաւ զանց առնել զի՛նք , որ իցէ գործ կԹ
քան նր երևելի , կԹ 'ի պատճառս նր լեալ 'ի մարդ
կանէ , և կԹ հրաշագործեալ յայ ॥ :

Յաւելումք և մեք ասել . Նախ՝ ցուցցեն դիմա
խօսք մետափրաստեսի , թէ որ այն վկայաբանու
թիք իցեն նր յօրինո՞ւածք , և ապա մարթասցին
դատաստան առնել . ապա թէ ոչ՝ երբեմն նր չեն
յանցանք , այլ՝ առաջնոց և կամյետնոց 'ի վկայա
գրաց , որք անո՞ւամբ նր շրջին : Երկրորդ՝ ոչ ապա
քէն կան հին վկայաբանութիք վաւերականք ար
տաքոյ մատենից ընծայելոց մետափրաստեսի , զի
'ի նոսա ևս ոչ են պակաս ատենախօսութիք և սքան
չելիք . ապա մի զմետափրաստէս , այլ զմմնախնի
վկայագիրս և զվկայս միանգամայն դատեսցին .
և զի զայս չկարեն առնել , ապա զտկարութի իւ
րեանց յայտնեն՝ դիմախօսելով տկար կարծեցե
լոյն : Երրորդ՝ զի՞նչ և ասասցեն , մեք փորձի՛
տեսաք , զի վկայաբանութիք ճառընտրաց մերոց
հասարակօրէն են գործք հնազոյնք . և մի 'ի հա
րիւրոց ոչ է նոյն շարագրութիւն լի մետափրաստե
սին . և սակայն գոյացութի պատմական նոյն է 'ի
մեզ և 'ի նմա . և այս է տարբերութիւն սովորական .
զի մետափրաստէս ոչ պահէ զբառս , այլ զբանս .
զհին ոչն անզարդ՝ զարդարէ փոխաբերութիւնք , լի
միջարկանէ առաժս բարոյականս , և ախորժա
լուր՝ միանգամայն և շարժիչ ասացո՞ւածս՝ հելլե
նական քաղցրաբանութի . զատենախօսութիւն ուրեք
թուրիյերկարել կԹ լի լայնել , այլ զհրաշս և զգործս՝
առաւել կարճէ քան երկայնէ , նմի՛ն հակառակ
կարծեաց բամբասողաց նր : Եւ աստի միւսան
դամ իմաստասիրեմք , թէ քանի մի վարք ընծայելի
յոմանց ոմանց մետափրաստեսի՝ են յօրինո՞ւածք
այլոց աննշան արանց 'ի յունաց . զի կայ ճառ պի

Աղբիւրք լարուց և Վէ. «Բ» կէ

տանի, և ճառ անպիտան՝ լը այլ և այլ ճառողաց .
դու ընտրեա՛ղ ճառընտիր, զի մի լեցիս չարընտիր :

Յայսմառութիւն Յունաց :

Բնդ սովին անո՛ւամբ իմանամբ զհամառօտ վկայ
աղբուի, որ կոչի Բասիլեան կի՛ վասիլեան Միօ-
լօղիոն, իմ ամասխօտա՛ն . զի է լը կարգի ամսոց քաղ-
ո՛ւած վարուց սբց՝ յօրինեալ՝ ի խնդրոյ և ՚ի հրա-
մանէ անձատէր կայսեր յունաց Վասիլ Արշակու-
նոյ, որ և Բասիլ Մակեդոնացի ասի . (թէպէտ
և ոմանք կարծեն ՚ի խնդրոյ Վասիլ եղբօր կոս-
տանդեայ) . և ոպ ձեռագիր մատեանն գրեցաւ
պատկերազարդ լը միոյ միոյ ՚ի վարուց սբց, նոյն-
պէս և պահեցաւ լը կարի տպագրութիւն : Այս
գործ է ընտիր և գովելի մեծաւ մասամբ քան զայլ
վկայագիրս . մի՛ զի առաւել միաձայնի լը ստու-
գագոյն աւանդից նախնեաց . և երկրորդ՝ զի ընդ
պարզուէ և անկեղծութե՛ ռճոյն՝ է իմաստուն և
ներհուն անձին հաւաքումն . և երրորդ՝ զի սակա-
ւախօս ինեյով ինքն աղատ լինի ՚ի վրիպանաց շատ-
խօսուէ, և միանգամայն զերծ գտանի ՚ի չարալեզ-
ուաց . որ ՚ի սակաւ քանս ոչ կարեն բաղում պատ-
ճառանս կրկտել մեղադրուէ . և նովին իսկ՝ անա-
չառ ասելով՝ խաբին, զի ոչ գիտեն՝ թէ ՚ի բուն
լարձակ վկայաբանութեց է քաղեալ . և ոպ մեղ
թուի՛ ՚ի հին հեղինակէ ճառընտրաց մերոց . զի
հասարակօրէն աւելի ձայնակից երևի նոցին . ոպ
և երբեմն օրինակաց՝ որոց հետեւեցաւ մետափ-
րաստէս : Եւ զի մետափրաստէս իսկ էր ՚ի նմին
դարու, իմ յառուրս լեոնի օրդւոյ վասիլ, և կոս-
տանդնի պերփեռութենայ թողին վասիլ, յայտ-
նապէս իմանամբ՝ թէ յառուրս կայսերաց արշա-
կունեաց արծարծեալ էր ՚ի յոյնս վկայատիրութի
առաւել . մինչև ոմանց համառօտել զնախնի վկայ-
աղիրս ,

ագիրս , և ոմանց զարդարել ճոխաբանութիւն :
Յայտնի է և այն , զի յետ մեծին կոստանդիանոսի
և մեծին յուստինիանոսի՝ առաւել քան զայլ
կայսերս փոյթ գտաւ սա ինքն մեծն վասիլ 'ի շե-
նել զվկայարանս սեց . և 'ի նմին փութոյ յառաջ
գայր տալ հանդիսացունել և զվկայաբանութիւն .
և եթէ միւս վասիլ ընծայեսցէ ոք զայն , և նա 'ի
նորին սերնդոց էր , քի թոռն պերփեռութենայ
թոռին վասիլ արշակունւոյ : Առաջինն թիւրեաց
յամի ամ 867 . և երկրորդն յամի 976 : Պէտպէս
օրինակք գտանին բասիլեան յայսմաւուրաց , այլ
հարազատ և ընտիր ճանաչի գտեալն 'ի մատեանս
վատիկանու . ը որոյ տպեցաւ յն . և լո . 'ի քաղաքն
ուռալինի՝ յամի 1727 . զառաջինն . ոպ և փափա-
քէր բոլանդ տպագրուէ նր :

Ժամագիրք Յոնայ :

Եյս մատեան արձակածաւալ՝ որ կոչի յունարէն
Միւ , քի Ափս , է լեռնարան համօրէն տարեկան
պաշտամանց և երգոց եկեղեցւոյն յունաց . ուր
լե աւուր աւուր զկնի բազմապատիկ շարականաց
դնի և պատմութիւն սեյն , որոյ յիշատակն կատա-
րի . տարբեր ամիւ յոճոյ շարագրութե բասիլեան
յայսմաւուրաց , լեարձակագոյն քան զայն միշտ ,
և անխտիր ժողովածու յորե է գրոց և աւանդից .
վնյ 'ի վայր է յարգ սորա քան զառաջնոյն . և սա-
կայն այն իսկ է սովորական ընթերցունած առ
յոյնս յաւուր յայսմիկ , ոպ յայսմաւուրք հայոց
առ հայս : Թող զի ունիմք ասել զկնի , թէ նաև
յայսմաւուրք հայոց է թարգմանութիւն յունական
յայսմաւուրաց իրիք , զորոյ զբնագիրն չեղև մեզ
տեսանել :

Վկայագիրս Լափնացոց համ Հռովմայեցոց :

Թէպէտե Ի հռովմ ասի լինել նախկին փոյթ արձանագրելոյ զանցս և զյիշատակ սբց վկայից՝ լը կարգելոյ սբյն կղեմայ աշակերտի վիմին հաւատոյ, այլ սակայն դարբ հալածանաց հետախաղաղ ծածկեցին զայնպիսի հին յիշատակագրուհա . իսկ յաւուրս խաղաղուէ եկեղեցւոյ՝ նոքին իսկ հռովմայեցիք Ի յունական մատենից առաւել հաւաքեցին զճառս վկայից, մանաւանդ ասիացւոց . և Ի վերջին դարս իսկ Ի գրոց յունաց պէտք եղեն Ի փոխ առնուլ զլիակատար վկայաբանութիս, բաց Ի վարուց մասնաւոր սբց արեւմտեայց գրելոց և գտելոց Ի հռովմ կամ յիտալիա, Ի գաղղիա, Ի սպանիա, Ի գերմանիա, և յայլևս կողմանս եւրոպիոյ :

Իսկ տօնացոյցք կմ կաղանդացոյցք, յորս նշանակին լոկ անոճանք սբց լը աւուրց, կային Ի հռովմ Ի լատին բարբառ Ի սկզբանէ հետէ անկորուստ . յորս յաւելան յետոյ և համառօտ ստորագրուիք վարուց սբց, զորօրինակ թէ այս անուն վկայ կատարեցաւ յայն ինչ քաղաքի Ի Ժմկս այս անուն թղրի այսպիսի տանջանօք . և այսպիսի տօնացոյց հանդերձ համառօտ յիշատակաւ պատմութե՝ կոչեցաւ Ֆարգիթօլոդին կմ Ֆարգիթօլօճիոմ, քի Ֆարգիթօսաբանութի, որ է վկայաբանութի : Եւ սորա հեղե նակ ճանաչի Ի մէջ նախնեաց սբն հերոնիմոս դաղմատացի Ի հինգերորդ դարու . թէպէտե հաւրազատ օրինակ նր չերևի Ի միջի, բայց եթէ պատուհաստութի բանից Ի յետին օրինակագրաց : Յետ նր առաւել հանդիսացեալ է յօրինուածն բեդայի պատուական քահանայի անգղիացւոյ . որոյ են զանազանեալ օրինակք՝ հարազատ և անհարազատ . ապա ուստուարդոսի առաւել հռչակաւոր .

ապա աղոթելի , և նոտկերի , և այլոց բազմաց 'ի դարս դարս . մինչև օրինակ մի քաղեալ յամենեցունց և ուղղագրութե 'ի յոյս ընծայեալ 'ի ձեռն քարոնիոսի կարգինալի ' կոչեցաւ ճարդերօլճիոմ ոսմանոմ , իմ լկայաբանութի հոռվեակն . այն է՝ զոր նշանակեմք լէ տառիւս . Լ : իբր սովորական յայս մաւուրք համօրէն ազգին լատինացւոց . այլ է և պոլիփոնիոմ ոսմանոմ . իմ համաօպարան , կամ ծաճագիւր հոռվեակն . ուր միայն սքց տօնելեաց առ նմ՝ կայ յիշատակ և պատմութի փոքր մի ընդարձակ՝ իբրև ընթերցունած յայսմաւուրաց :

Արդ՝ արտաքոյ այսց համառօտեալ վկայագրոց՝ ո՞ր կարէ թո՛ւել զանբաւութի մատենագրաց լատինացւոց՝ յաշխատասիրել 'ի դրուել , 'ի հաւաքումն , 'ի բովանդակուել , յեարձակումն , 'ի ներբողումն , 'ի քննութի և 'ի ծանօթութի վարուց և վկայաբանութեց սքց՝ որ ընդ ամ տիեզերս , առաւել 'ի ժե , ժլ , ժէ , և ժը դարու . մինչև կոչել բելարմինոսի զաւուրս իւր՝ դար սքց : Յայսպիսեաց առտի որսիս նոխազ առաջնորդ հօտի գտաւ լիպոմանոս , որ համահաւաքեաց զլիակատար վարս և զվկայաբանութիս սքց ոչ միայն 'ի լատին մատենից , այլև 'ի յունականաց՝ զորս ետ թարգմանել յունագիտաց . այլ առաւել հանդիսացաւ նոյն գործ փոքր մի զկնի 'ի ձեռն սուրիոսի . որ զմեծ մասն նորին սեպհականեալ ինքեան՝ կոչելով և զլիպոմանոս յանունէ , առաւել 'ի կարգի եղ . ինչ ինչ եթող , և բազում ինչ յաւել յայլոց մատենից . և զերկոտասան ամիսս տարւոյն 'ի վեց հատորս մեծամեծս բովանդակեալ՝ դաշտ ընդարձակ վարուց սքց յօրինեաց :

Յարեան զկնի և այլ անթիւ անձինք , որք եղեն հաւաքիչք կմ քննիչք վարուց սքց . այլ սլսակեաց զամենեցուն երկասիրութի , և զանցոյց զամենեքումբք գործն բոլանդեանց յընկերութէն յսի .

որոց յառաջընթաց և ուղեցոյց եղև մեծն Բող-
լանդ յովհաննէս . զմի ամիս յերկուս մեծամեծ
հատորս հազիւ պարիակեալ . վնյ յունվար և փե-
տրվար եղին չորս հատորք . զմնացեալսն սկսաւ
շարունակել նովին ոճով և աւելի լարձակելով
գործակից նր և աշակերտ 'ի սմին կարգի հենսքե-
նիոս , զմի ամիսն յերիս հատորս անգամ ծաւա-
լեալ . և յետ նորա նորուն աջակից և աշակերտ 'ի
նմին կարգի բաբեպրոք , զմի ամիս 'ի չորս և 'ի
հինգ հատորս ձկտելով . նոյնպէս և այլք 'ի յա-
ջորդաց նր . մինչ զի իբրև 'ի միջոցի հարիւր տար-
ւոյ և ևս աւելի իբրև յիսնիւ չափ ահագին հա-
տորք 'ի վեր ելին , բայց գործն ոչ գլխաւորեցաւ .
զի բարձաւ ընկերութի նց առ Ժմկ մի , և գործն
մնաց Թերակատար 'ի միջոցի ամսեանն հոկտեմ-
բերի : Երանի թէ կիսով չափ պակաս գրեին՝ զոր
ինչ և գրեցին , և կատարէին . ուր յայնմ հետեւ
անյուսալի էր կատարել այլոց զնոցա սկսեալն . զի
նք ընկերութի գոլով մեծ յոյժ , և յամ ձեռն և
բազուկ ունելով զօրաւոր՝ հաւաքեցին զամ կա-
րելի յիշատակարանս , և հնչեցուցին լէ տիեզերս
զմեծագործութի իւրեանց . որոյ նմանն պահան-

ջէ զայլ նոր վիճակ նորոգելի տը :

Այս գործ սոցա՝ ուն եղև մեզ մեծապէս սատար ,
զոր խոստովանիմք , նոյնպէս լինէր և նց ոչ սա-
կաւ օգնութի , եթէ և զմեր ճառքնտիրս 'ի ձեռս
ունէին . այլ քանզի անգէտք էին ոչ միայն հայե-
րէն դարութե , այլև այնմ՝ թէ գանձ ծածկեալ
կայ յազարակի հայաստան ձի՝ հին թարգմանու-
թի հնագոյն վկայաբանութեց , նմին իրի շատա-
ցան այնոքիւք՝ զորս մարթացան ժողովել 'ի յու-
նական գրոց մնացելոց . թէպէտև ոչ զմմն կարա-
ցին կմ կարող էին հաւաքել :

Սակաւ և գրեթէ ոչինչ տեղեկութի ստացան և
զմատենից ասորւոց , արաբացւոց , եգիպտացւոց ,

և այլոց արևելեան ազգաց . վնյ և զոր ինչ հա-
տուկտիր յառաջ բերեն 'ի նոցունց , ոչ ինքեանց
և ոչ մեզ տայ յագուրդ : Այլ այս ինչ յայտնի է
ամ գիտնոց՝ որ է մեր խնդրելին , թէ նաև աւան-
դուծիք ամ ազգաց միաբանին ը աւանդութեց
երեցունց ազգաց , զորս հասարակօրէն նշանա-
կեմք առաւելապէս . քի յունաց , լատինացւոց , և
հայոց . և զի զերկոցունցն՝ վկայաբարաց փոքր 'ի
շատէ ասացաւ , եկեցուք յերրորդն՝ որ է մեզ
սեպհական , քի 'ի վկայագիրս հայոց :

Ճառքս Գալոսի , համ վկայագիրս « Բն » Գրիգորի
Վկայատիրի :

Յաւիտենական յիշատակ արդարոց օրհնութիւն
եղիցի , եղիցի՝ եղիցի : Այսպիսի յիշատակ եթող
հայաստանեայց եկեղեցւոյ այրն տօնելի՝ սք կա-
թողիկոս հայոց Գրիգոր Վկայասէր մեծ՝ երբեմն
վահրամ վեստ կոչեցեալ՝ որդի իմաստնոյն և հզօր
առն բարեպաշտի Գրիգորի Մագիստրոսի 'ի ժամ
դարու . վն զի անխոնջ աշխատասիրութիւն հաւա-
քեալ առաւել 'ի յունական ընտիր մատենից զհին
և զվաւերական վկայաբանուիս սքց , քի զլիակա-
տար պատմութի գործոց նց , որչափ ինչ պակա-
սէր 'ի մեզ , հանդերձ այլ ևս ներբողական ճա-
ռիւք սքց և արունական տօնից՝ որչափ ինչ պա-
կաս մնացեալ էր յառաջին թարգմանչաց , թարգ-
մանեաց վայելուչ և հաւատարիմ ոճով 'ի հայ
բարբառ . որ և հաւաքեալ 'ի մատեան երևելի՝
կոչեցաւ 'ի յետնոց Ճառքս :

Իսկ թէ գլխաւոր հեղինակ այսպիսի մեծի գործոյ
է վկայասէրն գրիգոր , ոչ միայն այլք 'ի մատենա-
դրայ մերոց յիշեն՝ զոյգ ը յայսմաւուրաց , այլև
ինքն իսկ յայտնապէս նշանակէ 'ի վախճան զանա-
զան վկայաբանութեց զանուն իւր . և ըհանրա-
պէս

պէս ծանուցանէ 'ի յիշատակարանն ճաշոցի, զոր
 ունիմք յառաջ բերել 'ի յաջորդ գլուխդ . առ
 այժմ լուր զայս հատուած գրել անդանօր . * Եւ
 այս է յիշատակարան տօնից անուանականաց և սբց
 ան զորոց զՎարս քաղաքավարական պատ-
 մութեց, զոր ոչ գոյր առ մեզ հայ գրով մեք աշ-
 խատութիւն թարգմանեցաք 'ի յունականէն 'ի մերա
 գիր և բառ ։ Վայ և աշակերտ նորա կերականաց
 թարգման՝ գործակից սբյն՝ կոչէ զվիշակ իւր՝ Վիշա-
 փէր . * Հոգին սբ ազգեաց (ասէ) սբ հայրապե-
 տին Գրիգորիսի Ածասիրի և Վկայասիրի ։
 Յայտնի են և բանք շնորհալուոյն 'ի վիպասանութե .
 Խիւ, ԽԹ . Լէն . * Զգրիգորիոս յառաջ ածեալ ,
 որ և վահրամ նախաձայնեալ երկրորդ մես-
 րոպ մեզ երեւեալ , զգիրըս բազումս թարգմա-
 նեալ . առ 'ի յունացն և յասորոց , Ճառըս Սրբ-
 օց վերաբերեալ : Տօն յիշատակ նոցին կարգել ,
 ընթերցուածովքն զարգարեալ . զորս ոչ միայն
 լոկ վերծանեալ , այլև վարուցըն նախանձեալ . Ը-
 որում անուն իսկ ընկալեալ , Վիշափէր վերաձայ-
 նեալ : Դառանգութի ոչ ըստացեալ , ոչ 'ի միում
 վայրի բնակեալ . պանդխտաբար յերկրի շրջեալ ,
 զքաղցեալ հոգիսըն կերակրեալ ։ . տես և զորս
 զկնի, թէ որպէս շրջեալ յարեւելս և յարեւմուտս՝
 հաւաքեաց զվարս սբց . մինչև գալ բնակել 'ի
 սեաւ լեառն ճգնութի , * զբանի սիրողսն հաւա-
 քել , և առ ինքեան բնակեցուցեալ . զգիրըս հոգ-
 ւոյն միշտ ընթերցեալ , և ընդ նոսին յար խօսակ-
 ցեալ ։ . մինչև փոխեցաւ յերկինս մօտ 'ի կարմիր
 վանս 'ի քեսոն քաղաք եփրատացւոց , յամի 1105 .

ՀՏԳ :

Ասացի՝ գլխաւոր հեղինակ ճառընտրաց եղև վը-
 կայասէրն . վս զի յայտ է 'ի յիշատակարանաց քա-
 նի մի վարուց սբց և 'ի բանից պատմագրաց ազ-
 դիս , զի և բազմօք յառաջ քան զնա Գաղիկ վար-

դապետ՝ ատովմայ վանից առաջնորդ՝ գործակցու
 թիւ Գրիգորի սարկաւազի իւրոյ 'ի թ դարու .
 (իմա՛ ժամանակակից սիմէոնի մետափրաստեսի ,)
 թարգմանեալ էր յասորւոց ոչ սակաւ վարս սեց .
 ուստի և մատեանն այն Աստուծոյ կոչեցաւ . ոսկ
 և Յովհաննէս բժիշկ հայկազն 'ի յունականէ՝ 'ի
 նմին դարու . և այլք յայլ դարս ինչ ինչ թարգ
 մանեցին : Թող զի անտարակոյս է , թէ նախնի
 թարգմանիչք մեր 'ի Ե դարու լի այլ մատեանս , և
 լի ճառս հարց սեց՝ որ կան 'ի ճառընտրաց կար
 դի , թարգմանեցին և ոչ սակաւ վարս սեց , և ոչ
 սակաւ ինքեանք շարագրեցին զսեցն եղելոց 'ի
 սահմանս հայաստանեայց : Եւ այս իսկ է պատ
 ճառն , զի գտանին և յօրինուածք կի՛ թարգմա
 նու թիւ վարուց մի և նոյն սեյ 'ի զանազան ճա
 ուրնտիրս , երբեմն նոյնօրինակ , և երբեմն գլխո
 վին տարբեր . իսկ թէ զորս 'ի նոցանէ արժան ի
 ցէ ընծայել աշխատասիրութե՛ վկայասիրին կի՛ ա
 ռաջին թարգմանչաց , այլոց թողումք տեսանել
 յորժամ 'ի ձեռս բերցեն և զայլ բազմութի ճա
 ուրնտրաց . որոց յատկութի է ի՛նչիք նման լինել ,
 և ի՛նչիք աննման իրերաց , լի հաճութե՛ հաւաքո
 ղաց 'ի զանազան մատենից զայս և զայն ճառս և
 զվարս : Զայս ամ յայտնապէս նշանակէ և ինքն
 վկայասէրն՝ լի այնու բանի՛ , * զոր ոչ գոյր առ
 մեզ հայ գրով , մեք աշխատուի՛ թարգմանեցաք ॥ .
 յայտ է թէ կամի ասել , թող զոր գոյր առ մեզ
 յառաջագոյն աշխատասիրեալ յայլոց . որպէս և
 խորենացին իսկ առաքէ զընթերցողս 'ի վարս սեյն
 թաղէի աշխատասիրեալ 'ի յառաջագունից քան
 զինքն :

Ապա անուամբ ճառընտրաց իմանամք զհին ձեռա
 դիր մատեանս , որ են լեռնարան այս ամ հնուէց ,
 և առաւելապէս աշխատասիրութեան Գրիգորի
 վկայասիրի 'ի թարգմանութի վարուց և վկայա

Աղբիւրք վարուց և վկ. սքց հա

քանութիւն սքց : Յայսպիսի մատենից իբր տասն
թուով 'ի ձեռին ունէաք , յորոց և բազում մա-
սամբ առաք զգրեալքս . վկայ արժան է տալ զնո-
ցանէ տեղեկութիւն , թէ որ այն իցէ Ա. կամ Բ .

Ճառքնտիր . ևն :

Ճ . Ա . է Ճառքնտիր մեծ՝ ահաւոր տեսեամբ ,
որ ընդ զգրասեղանս 'ի կամիլ ինչ օրինակել ան-
տի . բոլորգիր ընտիր՝ թաղէոս գրչի յանապատն
մբ լուսաւորչի , 'ի ոհգ թուականիս , ցոյսամի ամ
1224 . Գանձարան վարուց և վկայաբանութեց
սքց , և այն 'ի վրայ այբուբենի լը անոճանց սքց ,
զորօրինակ Ա. թիմոսի , Ա. թանասի , ևն , մինչև
'ի Փոկաս , և 'ի Քրիստինէ . և դարձեալ այլ վարք
և պատմութիւնք այլով կարգաւ :

Ճ . Բ . է մատեան մեծ՝ փոքր մի նոճազ քանա-
կաւ քան զառաջինն , հնագոյն գրչութիւն խոշոր
իբր երկաթագիր . զոր յետ դարուց նորոգեալ են
լը կազմութե այլք կի՞ ստացեալ 'ի թուին . պճե .
այլ բուն գրութիւն է ժա , կի՞ ժի դարու . և սո-
րայս հաւաքումս յաղթէ ուրեք ուրեք ընտրութե
առաջնոյն : Գրիչքն են սարգիս , հայրուկ , ստե-
փաննոս ևն :

Ճ . Գ . է մատեան չափաւոր և թանձր՝ նօտրգիր ,
այլ 'ի հին և յընտիր օրինակաց առեւ . մեծագոյն
մասամբ են 'ի սմա ճառք տօնից , և քանի մի հին
վկայաբանութիւնք երևելիք : Գրեալ է 'ի մկրտչէ
զաղարեան յեհմ 'ի դուռն սքցն յակոբայ , թուին
ռճզ . 1637 :

Ճ . Դ . բոլորգիր հին . և 'ի սմա սակաւ են վարք
սքց . և այն՝ ոչ լը ոճոյ ճառքնտրաց , այլ՝ յար և-
նման յայսմաւորաց :

Ճ . Ե . բոլորգիր ընտիր , գրեալ յեհմ 'ի սքցն յա-
կոր . 'ի թուին . ոկդ . 1215 . յաւուրս լեռնի հայ-
ոց արքայի . լեռնարան վարուց և վկայաբանութեց
լը Ա . և Բ .

ՏԹ

Ներածութիւն . ԳԼ . Է :

Ճ . Զ . երկաթագիր ընտիր , և մասամբ բոլոր գիր խոշոր՝ յայլև այլ գրչաց գործակցաց 'ի մաշկեոր անապատի , հին և անթոճական :

Ճ . Է . բոլորգիր հին . յորում կան պատմական բանք և ճառք , այլ ոչ տերապէս վկայաբանութիւն :

Ճ . Ը . բոլորգիր գրեալ 'ի թոճին չղմ և չղթ . 1342 . 1343 . յեղնկա . առաւել ներբողական ճառից լեռնարան՝ քան վարուց սքց :

Ճ . Թ . բոլորգիր խոշոր . յորում են ճառք և մեկնութիւնք և տօնապատճառք , և ոչ վարք :

Ճ . Ժ . երկաթագիր՝ հին յոյժ . յորում կան ճառք մանդակունւոյն և այլոց հարց . և 'ի վերջոյ քանի մի հին վկայաբանութիւնք և վարք :

Թող զի և 'ի ձեռն բարեկամաց հատոճածս ինչ եղև մեզ 'ի ձեռս բերել 'ի ճառընտրաց գտելոց առ այլս . զորոց զվկայութիւն լինի յիշել ընդ անոճամբս Ժ . կի՞ ճառընտրաց առհասարակ : Ու՛յ կարեն գտանիլ և այլ ճառընտիրք , յորս կայցեն այլ իրք՝ կի՞ նոյն պատմութիւնք այլով շարադրութիւն և թարգմանութիւն . ու՛յ յայտ է 'ի վկայուէց , զորս բերեն երբեմն մատենագիրք մեր . մանաւանդ նաբեկացին 'ի մեկն . երգոց :

Յայտմատուրդ Հայոց :

Երբ և չորս ազգք են յայտմաւորաց յազգի մերում , որչափ ինչ եհաս ցայս վայր ունել մեզ տեղեկութիւն . զորօրինակ են այսօրիկ . Հ = Յ . քի Հայոց լւ Յունաց ամսոյ Յայտմաւորք . որ սկսանի յեկեղեցական 'ի տարեգլխոյ հոռոմոց , քի 'ի սեպտեմբեր ամսոյ՝ 'ի տօնէ սքյն Սիմէոնի սիւնակեցի . զոր և մարթ է կոչել Մայր Յայտմաւորք . ոչ զի մեծ է քան զսովորական օրինակս , այլ զի է սկզբնատիպ և ծնող նոցին , հին թարգմանութիւն 'ի

'ի յունէ հանդերձ սակաւ պատուաստութիւն 'ի հայոց : Վս զի բաց 'ի տօնէ սբ լուսաւորչին և հռիփսիմեանց և գայիանեանց , և թարգմանչացն սահակայ և մեսրոպայ , բովանդակն է տօն և յիշ շատակ այլոց սբց հանդիսացելոց առ յոյնս՝ հանդերձ չափաւոր պատմութիւն վարուց միոյ միոյ 'ի նոցանէ , հասարակօրէն նովին շարադրութիւն՝ զոր ընթեռնութիւն 'ի սովորական յայտմաւորս հայոց : Յորմէ իմանամք , թէ զայսպիսի օրինակ ունելով 'ի ձեռին՝ յարմարեցին այլք զկնի և զբուն յայտմաւորս հայոց , յաւելլով 'ի նոյն և զազգային սբս , ուս և թողլով զմանս 'ի սբց յունաց՝ որք ոչ էին ծանուցել հայոց : Զայսպիսի յունակերպ հայերէն յայտմաւորս ունիմք 'ի ձեռին՝ մի և եթ օրինակ՝ բոլորգիր հին , ուրեք ուրեք նորոգեալ և կարկատեալ նօտք գրչութիւն , յայտ է թէ հայելով յայլ օրինակ համանման . զոր թերեւ մարթ է գտանել ցարդ առ հայհոռոմս :

Տբ էլ օրինակ . զոր մարթ է կոչել յայտմաւորք հայոց ը Հռովմայեցւոցն ամսոց . զի սկսանի 'ի յունվար ամսոյ , առնթեր դնելով և զամսագիր հայերէն ը անշարժ հաշուի սարկաւադ վիպին կմ յայտմաւորաց . վսյ հանդէպ առաջին աւուր յունվարի՝ որ է տօն սբյն բարսղի , գրէ . * Բաղոցի իդ . և յունվարի . ւն || . և յերկրորդ աւուր՝ որ է տօն սբյն սեղբեստրոսի , * քաղոցի . ին , և յունվարի բ . || և այնպէս երթայ մինչև 'ի տօնն արգարութիւն , դնելով * քաղոց . իդ : դեկտեմբ . լւն || : Իսկ շարադրութի պատմութե վարուց սբց է նոյն թհանրապէս թ առաջնոյն , այլ առաւել հարթ և հայկաբան . և ուրեք ուրեք գեղեցիկ համառօտեալ . և յաւելլուած իւր յընթացս սբցն յունաց՝ է տօն և վարք սբցն հայոց , վայելուչ ոչով . մինչ զի երանի թէ այս օրինակ լինէր հանդիսացեալ յազգին՝ փոխանակ օրինակի իւրաթեց .

ւոյն .

ՏԻ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ . ԳԼ . Է :

ւոյն . յորոյ 'ի ձեռս չերևի անկեալ օրինակս ան
իկելի : Զսորա ընտիր օրինակ ունիմք 'ի ձեռին զմի
զորոյ զյիշատակարանն արժան է աստ արձանա

գրել :

Յետ յառաջաբանելոյ գրչին յաղագս հանդիսից
առաքինութեց ամ առաքինեաց և մարտիրոսաց ,
'ի վերայ բերէ զմեր խնդրելին՝ ասելով . * Որ կայ
պատմութի սոցա 'ի Լիակատար Ճառս սոցա (ք
'ի ճառընտիրս) . զոր յետոյ կարգել եղև բովան
դակ տօնք սոցա (ք համառօտ ընթերցուածք վա
րուց 'ի տօնս սոցա) աշխատութեամբ ՏԻ իկելի 'ի
խնդրոյ Զալադաւլային ան խաչենոյ (որ յետոյ
մարտիրոսացաւ) , հրամանաւ Վանական վիպի ,
և հարազատին Գրիգորոյ՝ ՏԻ իկելի . զի նոքա հրա
մայեցին նմա՝ հայելով 'ի համբերուի և 'ի հնաբ
իմաց գիտութի նք . զի ջանս եղեալ՝ գտցէ զօր
նահատակութե սքցն . որ գրեալ կայ 'ի լիակա
տար պատմութի նք , համառօտելով նմա զսքան
չելի կատարումն սոցա : Եդ լէ այլ կարգի և զայս
մաւուրս . զոր միաշունչ եղեալ՝ անսխալ զտարին
կատարեն : Բայց ոմանք յանգէտս եղեալ հակա
ռակին այսպիսի դեղեցիկ և սքանչելի ընթերց
մանց . որ յամ օր զլսելիս մեր զարհուրեցուցա
նեն , և դողումն ցաւագին տան անձանց մերոց .
և ճանաչել իմանամք , թէ այնպիսեացն է արքայ
ութին ան . և զայս զմտաւ ածեալ՝ խորհիմք ; թէ
մեզ զինչ լինիցի ծովիցս և հեղձացելոցս ॥ :

Յայսցանէ յայտ է թէ ՏԻ իկել հեղինակ այսր տե
սակի յայսմաւուրաց էր 'ի սկիզբն ժգերորդ դա
րու , յորում էր և վանական վիպն և երանելին
ջալալ կի՛ ջալալադոլա՝ իշխան խաչենոյ , որ նահա
տակեցաւ 'ի թոճին չԺ . 1261 . և զի վանական
վիպն մեռաւ տասն ամօք յիջ քան զայն , ք 'ի
թոճին չ . 1251 . ապա նախ քան զայն թոճական
է լեալ աշխատասիրութի ան իկելի : Իսկ օրինակն՝

զոր

հարէք՝ մարգարէն գաւիթ սաղմոսէ ॥, ընտիր ոճով շարագրուած է կի՛թ թարգմանուէ՛ն 'ի յունէ. և յետ յիշեւոյ՝ 'ի նմին աւուր զյիշատակ հրաշալի պատկերի սբ անձանին՝ ունելով 'ի գիրկս զտղայացել ան մեր, 'ի վր՝ բերէ. * Յայսմաւուր ննջումն է երանելոյն սիմէոնի սիւնակեցի ॥:

Պատմութիւնք սբց են նոյնօրինակ ոճով և շարագրութե՛ն է՝ զի Ը ար ինչի, կի՛թ Ը Հ - Յ. և է՛ զի Ը Հ. այլ միշտ հարթ և վայելչագոյն քան զսովորական Հ. ունիայտ է 'ի հատուածոցն՝ զոր ունիմք 'ի ձեռն. կայ և ինչ ինչ աւելի քան զնոյնս. գուցէ և ինչ ինչ պակաս: Այս գործ՝ որպէս ինձ թուի, է աշխատասիրութի Սարկաւագ վիպի Ը հիմանն, այլ զվերջին լրումն առեալ 'ի ձեռն կիրակոսի վիպի արեւելցոյ, որ ասի երզնկացի. ապա թէ ոչ է գործ կիրակոսի վիպի աշակերտին վկայասիրի. 'ի յետնոց զարդարեալ այլ ևս յաւելուածովք՝ զկնի աւուրց շնորհալոյն, զի և նր վարք կայ 'ի միջի, ունի և բանք 'ի բանից նորա. ևս և աւանդօրէն՝ * ողբ 'ի յարհիւնսն տաքսոնի 'ի մեծն ներսէս ॥. 'ի մեհեկի. ԺԴ. փետր. ԺԹ. Ը խորագրովս, * Վարք մեծի ներսիսեանցն կլայեցւոյն և լամբրուներցւոյն ॥:

Կիրակոսի անուանեցաք զայս յայսմաւուրս, ըստ որում 'ի սեպտ. Ը. կայ այսպիսի յիշատակարան. * Զկիրակոս վիպ արեւելցի՝ 'ի վանաց գետկցի, զյարմարիչ և զուսաւորիչ այսմ կտակիս, և զըստացօղ սորա ॥ ևն. այլ է և նիւթապէս ստացօղ գրոցս՝ քի օրինակել տուօղ՝ Առաքել եպիս, որ յիշի 'ի դեկտ. ԺԵ: Այլ զկատարեալ տեղեկութի գործոյս ունի առնուլ՝ որ զամբողջ օրինակն 'ի ձեռն բերիցէ: Առ այժմ շատ է մեզ գիտել, զի և սա Ը առաջնոց կրկին տեսակաց յայսմաւուրաց՝ է նախատիպ և մայր սովորական օրինակին, զոր նշանակեմք տառիւն Հ:

Հ. ԿՅ Հայոց յայտմաւորք սովորական՝ ծանուցել ամենեցուն, և տպագրեալ ՚ի կոստանդինուպօլիս միանգամ և երկիցս, և գործ խառն՝ յարմարեալ ՚ի վն նախաճառել երրեակ տեսակաց, և զի պահ մամբ շարադրուլթէ նոյին, և և զի բացատրեալ աւելի ռամկական ոճով. ինչ ինչ թողեալ, և բազում ինչ յաւելեալ աւելորդ՝ հետզհետէ լը կամի օրինակողաց և տպագրողաց. ունի յայտ և ՚ի բաղդատուլթէ հին և նոր օրինակաց: Այս գործ լը հիմանն՝ և աշխատասիրուլթի Գրիգորի խլաթեցւոյ՝ ծերենց կոչեցելոյ, ՚ի ժե դարու. որ նահա տակեցաւ յայլազգեաց յամի 1425, պհդ:

Վն ուղղագոյն և լաւագոյն օրինակ գործոյս է այն, զոր ունիմք առ մեզ՝ գրեալ քանի մի ամօք զկնի կատարման նորա. զի ունի յիշատակարանն գրչի (որ է անսխալագիր և ընտիր) այսպէս. * Փառք ամենաւր համագոյ և միասնական սբ երրորդուլթէն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբ, որ ետ կարողուլթի տկար և մեղապարտ անձին Վարդան սուտանուն քահանայիս հասանել յաւարտ Յայտաւորաց գրոյս. որ օր լը աւուրց սոսկացունցանէ զոսկերս լսողաց սորա՝ պատմուի կարծրագոյն տանջանաց և սքանչելի վարուց Սբն, որ աստ հաւաքեալ կան... Եւ արդ գրեցաւ սա ՚ի թուականուլթէս հայոց մեծաց. նիլ. ամին, (այն է յամի նոն 1441. յորում եղև փոխադրուի աթոռոյն ՚ի սոյոյ յեջմիածին. վն և յարէ.) յերկիրս վասպուրականի՝ ՚ի քաղաքիս վան կոչեցեալ ընդ հովանեաւ սբ նծածնի տաճարիս, և այլ սբցս, ՚ի հայրապետուլթեանն մեծ աթոռոյն սրսայ, որ յայտմամի զլուսաւորչի աջն գողացեալ տարան, և աթոռն ունայն մնաց. ՚ի դառն և ՚ի չար ժամանակիս, ՚ի պարոնուլթէն ջհանշային II, զորոյ զբռնաւորուլթին պատմէ. յիշէ և զթովմա վիպ, որ ՚ի վանս մեծոփայ, և զհերապետ կրօնաւորն

յորոյ 'ի խնդրոյ գրեալ է մատեանս :

Յետ սորա ընտիր համարելի՝ միւս այլ օրինակ գրեալ յամի թիւ 1491 . յորոյ 'ի յիշատակարանն կան այս բանք կարեւորք . * Փառք եղակի թրու թե և եռահիսակ անձնաւորուեն երկց անձանց և մի բնուեն հօր և որդւոյ և հոգւոյն սբյ (և յետ դնելոյ ժբ պատճառս 'ի գովուծիւն վս գրելոյ և կարգալոյ զվարս սբց , 'ի վր բերէ բանս վս հեղինակին՝ ցի գրիգորի խլաթեցւոյ ծերենց , ասելով) . Այլ և ը այսմ յարացուցողի՝ ամենագովելի , երջանիկ՝ ընտրեալ՝ պատուելի և անձահաճոյ , ամ գովուծեց արժանաւորեալ , արի և քաջ սբ վիպն Գրիգոր , սիրելի գտեալ ամ սբց՝ 'ի տօնախմբութի անյապաղ առանց ձանձրանալոյ միւսմիոջէ կատարելով զտօնս սբցն , նահապետաց , նախահարց , սբց մարգարէիցն . . . սբց առաքելոցն , սբց մարտիրոսացն , սբց հայրապետացն , սբց ճշնաւորացն , և սբց թարգմանչացն , թգրացն , և կուսանացն . Կատարեալ և յընտիր օրինակէ (ցի 'ի ճառընտրաց) առաջին սբ վիպն Գրիգոր թմարեալ էին . և յետոյս սբ և պատուելի անձահաճոյ վիպն՝ Գրիգոր Ծերենցն՝ մեծաւ աշխատութբ իբրև զմեղու ժրաջան գտեալ՝ յԱծաշունչ գրոց Մեկնչաց , 'ի Տօնական գրոց , 'ի Գաւաղանգրոց , 'ի Հարանց վարուց , 'ի Մարտիրողոք գրոց (այն է մարգիրօլօճիւմ , ցի վկայաբանութի) . զոր և յինքենէ նորահրաշ պատմութբ սբց , և զարդարեաց զամ տօնս թրուական . զաւետեացն , զծննդեանն , զթնթառաջին , զարարչութե աւուրքն , զայլակերպութեն , զանձանին , զսբ խաչին , և զխաչ գիւտին . և զամ Տօնս Սբց զարդարեաց . թր ան յս քս զարդարեացէ զնահագուով Արդ գրեցաւ սա 'ի թվաբերուես հայկազեան տումարի՝ ջ և խ . ձեռամբ մեղապարտ և փծուն գրչի՝ Վրթանէս մեղսաներկ կրօնաւորի՝ 'ի

ի դառն և ի նեղ ժամանակի . զի յոյժ նեղիմք յանօրինաց և յանիրաւ պահանջողաց, ի դաւառս արարադեան ի յանապատիս յուրձայ, որ կոչե արջառ երեկ, ի հովանեաւ նք սարգսի և նք յա կորի . ի հայրապետութեն ան սարգսի, և մերոյ հայրապետի ան մանուէլի . և յճակալութեն պայ սղուրի որդւոյ յաղպի : Ազաչեմ յիշել ի բարին և զվարպետն իմ զխաչատուր քահանայն, որ զօրինակն շնորհեաց մեզ Եւ տոճաք ըն ծայ նք ստեփաննոսի նախապկայիս ի գեղոյս սա կռաբերոյ, և սպասաւոր նք եկեղեցւոյս նք ստեփաննոսի՝ ըստեփանոս նորընծայի քահա նայի || :

Արդ՝ ուն յերկրորդ օրինակիս կան տարբերուիք ինչ յառաջնոյն, ևս առաւել ի յետին երկուս օրի նակս գրեալս ի կոստանդինուպօլիս յամի . ուժք . 1563 . և ուժիե . 1676 . մուծանելով զանազան վարս՝ ոչ միայն նոր նահատակաց ոմանց, այլև զյետին վիճակաց ի կամի . ուն և զբանս և զնորիւ հակառակութե ի վիճ տօնից ինչ, և զայլ աւելորդ և անպիտան բանս . զորս և տպագրողք ի յետ նագոյն օրինակաց պահեցին և պաճուճեցին, թողեալ և ինչ ինչ ի կարեւորաց գտելոց ի հին օրի նակս . թող զակամայ սխալանս գրչուէ և տպագրուէ, որ չէ մեղադրելի, ուն մեղադրելի և ան ներելի է կամաւորն :

Եւ զի փոքր մի խմոր զամ զանգոճածն խմորէ, այսպիսի այլափոխուիք հետղհետէ մտելք ի յայս մաւուրս՝ աղաւաղեցին զպատուական գործն, և թունայնացուցին զաշխատուի առաջնոց վիճակաց . մինչև ազգն զխոփին ի վայր հարկանէ՝ զոր ըն թեռնու յաւուր յայսմիկ : Եւ այս ողորմելի վիճակ ոչ այլազգ ի լաւ անդր փոխի, եթէ ոչ վերա ծելով զգրեալսն յառաջին աղբիւրս յատակս . և այս իսկ եղև ամ փոյթ մեր, ուն տեսանես յըն

Թացս գործոյս . զի զՃմարտասէր վկայասիրաց զաւանդս հոգ կալաք աւանդել , և զստուծիւնս կամ զսխալանս յետնոց 'ի բաց տարազրել : Եւ եթէ ազգն կամիցի ըն այսպիսի անաչառ Ճմարտասիրութե փայլի և փայլեցուցանել զյայսմաւուրս , դիւրին է զյաւելուածս յապաւել , և ըզսխալանս ուղղազրել առանց ծանր աշխատութե , և այնպէս անատգիւտ ընթերցուած ըստ հետոց նախնեաց կարդալ յեկեղեցւոջ յօգուտ և 'ի շահ լսողաց : Եւ ունի վկայաբանութի սքց այնչափ է ուղիղ , որչափ միաբանի ը հին աւանդուէ , նոյնպէս և տօնախմբութի սքց . ոյր վն ժամ է ասել սակաւուք և զկարգմանէ տօնից :

Գ Լ . 2 :

Կարգաւորութիւն Տօնից ըստ հին ցոյցաւաց , որ էն հին Տօնադոյց , և Տօնաճառէն Ծաղոյց :

Լ մենայն եկեղեցական կարգաւորութիւնք պահանջեն զհնութիւն եթէ 'ի կաթողիկէ եկեղեցւոջ , և եթէ յառանձին եկեղեցիս ազգի և ազգի . և զորօրինակ կայ ծաղ հնութե սկսելոյ , նմանապէս կայ և ծայր հնութե ոչ եթէ դադարելոյ , (զի ցորչափ կայ եկեղեցի բնի մինչ 'ի կատարած օր , պահի 'ի նմա և կարգաւորութիւն նախնի) , այլ ծայր հնութե վաւերականի . յորմէ և անդր փոփոխեալն՝ կոչի և է նորաձեւութի , քննորութի՝ որ չմիաբանի ը հնոյն , վն և անբռնելի : Ծագ հնութեան սկսելոյ ըհանրապէս՝ է սկիզբն նորածնեալ եկեղեցւոյ , ուստի է ամբաստան և առաքելական կարգաւորութիւն . և զի օրըօրէ աճեաց հօտն փոքրիկ , և առաւել պայծառացաւ եկեղեցին 'ի դառնալ բազում ազգաց և թգրուէց

Է

միան

միանգամայն, ունի առ տրդատաւ և առ կոստան-
դիանոսիւ, հարկ էր և առաւելու բարեզարդու-
թեց եկեղեցւոյ. ունի և եղև իսկ 'ի չորրորդ դա-
րու անդ, և 'ի հինգերորդն. բայց որպէս. շինելով
'ի վր նոյն հիման, և զարդարելով վիշապ զկար-
դաւորութիւն առաքելոց: Իսկ յորժամ էառ զհալի
վայելչական սահմանի պայծառութե, այնուհե-
տե փոխել զպայծառն՝ լինէր նսեմացուցանել, և
զգեղեցիկն տգեղացուցանել. վայ և հարբ և վար-
դապետք՝ որ 'ի հինգերորդ դարէ մինչև 'ի տասնե-
րորդն, և առ առաւելն ցերկոտասաներդն, ոչ
դիտէին նոր յաւելուած առնել 'ի վերայ առաջնոյ
կարդաւորութե, այլ զխաթարեալն յանկարգուէ
անհոգացելոց՝ յառաջին բարեկարգութի վերա-
ծել. զորօրինակ է տեսանել 'ի բազմապատիկ աշ-
խատութիւն շնորհալոյն և լամբրոնացւոյն. մինչ
զի եթէ պահեսցուք մեք՝ զոր առ նորօք խրատս
և զկարդաւորութիւն, լինիմք հաւատարիմ աւան-
դապահք, և հետևողք հարցն մերոց և վիշապ
հետևողաց առաքելոց. ապա թէ ոչ նորաձևուեց
զհետ կրթեալ՝ ոչ լինիմք բարեկարգիչ, այլ խան-
գարիչ եկեղեցական կարգաց: Ապա ծայր հնուէ
մերոյ՝ քան զոր չէ արժան նորաձևել ինչ երևելի.
է դար շնորհալոյն և լամբրոնացւոյն. զի և յետ
նոցա ոչ ոք ել նման նոյն. և միանգամայն բարձաւ
թիւրութի և իշխանութիւն ազգին՝ որ ոչ սակաւ
սատար լինէր 'ի կարօղ լինել առնել զարժանն յամ
կարգի:

Չայտոսիկ կանխեցաք, նախ՝ զի մի՛ ոք զարմասցի,
թէ դարուց 'ի դարս յաւելան պէսպէս կարգաւո-
րութիւն յամ եկեղեցիս. զի այդ էր նշանակ պայ-
ծառութե և յառաջադիմութե. զորօրինակ սքն
բարսեղ և սքն ոսկեբերան զարդարեցին զպատա-
րագամատոյցս յունաց, և ըն նոցին՝ թարգմանիչք
մեր զմերն: Երկրորդ՝ զի մի՛ ոք ասիցէ, թէ որպէս

առաջին հարբ զարդարեցին զառաքելական բարեկարգութիւն , և միջինք զառաջնոցն պայծառազարդեցին , նոյնպէս և յետինքս զմիջնոցն և ըզվերջնոցն կարեմք և ևս փայլեցուցանել զլուսափայլութիւն . վս զի որպիս ոչ որ 'ի յետնոց կարաց կմ կարէ յօրինել զշարական համեղ և անստգիւտ ը ոճոյ նախնեաց 'ի շնորհալոյ և այսր , ը որում փորձեցին և 'ի դերեւ ելին կիլիկեցիք , նոյնպէս և չէ օրէն վստահիլ 'ի նորաձեւութի ինչ՝ որ օտարաւայ 'ի հետոց առաջնոց . մանաւանդ եթէ չիցէ յաւելուած 'ի զարդ (որ ը իմիք մարթի արդարանալ) , այլ բացբարձուին կմ այլափոխութիւն (որ ոչ իւրեք արդարանայ) : Ժամ է արդ նշանակել զմեր խնդրելին , թէ որպիսի էր կարգաւորուի տօնից և տօնական մատենից՝ առաջին , միջին , և վերջին , առ 'ի չտալ տեղի յետնագունից :

Առաջին կարգաւորութիւն տօնից յազգի մերում յայտ է թէ 'ի սբ լուսաւորչէն մերմէ սկիզբն առնու . զորմէ և յայտնապիս դիտեմք , թէ կարգեաց զտօն սբց հռիփսիմեանց , և զսբ կարապետին . ուստի իմանամք , թէ նոյնպէս և զայլոց սբց հանդիսացելոց յամ եկեղեցիս ցաւորս իւր՝ կարգեաց կատարել անթերի զտօնախմբութիւնս և զյիշատակս . որպիս և զգլխաւորս 'ի տօնից անորոշեանաց . և այն է՝ զոր Տօնահրաման էարգ Լուսաւորչի կոչէ արշարունին գրիգոր . 'ի 41 . Դ . Ըստ հին յետ : Եւ այսմ ոչ միայն ազգային աւանդուի գրաւոր և անգիր՝ վկայէ յաներկբայս , այլ և ինքնին սբ հայրն մեր բազմօք հաստատէ 'ի յաճախապատում գիրս իւր . ասելով 'ի 41 . Ժ .

* Ամենայն ժողովուրդք՝ որ ժողովին 'ի Յիշատակս Սբցն , 'ի միտ առցեն հաւատով և սբ սիրով զհանդէս նահատակութե նց . և նց բարեխօսութեամբ աղաչել զամ ջերմեռանդ արտասուծօք հսկելով զտիւ և զգիշեր 'ի պաղատանս սբ սրտիւ ,
զի

զի զերծուսցէ, յօ՛ւ աստի չարէ առաքինասէր վա-
րուք՝ որպէս զԱթան զայնոսիկ, որոց Յիշատակքն
կատարին 'ի փառս Ա. Յ. . . Զի այս իսկ են Սթցն՝
կամք, զի և ժողովուրդք՝ նոցա բարեխօսութիւն՝
յայ պաշտօնն յորդորեսցին . և այնպէս առնուն
զաշխատութեան փոխարէնս յամենամբ Երրոր-
դութիւն

Եւ Ամենայն Սթք՝ իւրեանց առաջնորդութեամբ
ճշմարտեալ խոնարհութիւն առ իմն 'ի բարձունս
ընթացուցանեն զամ հաւատացեալս յամ . զի ար-
ժանի լիցին յամենեցունց ինէն փրկութիւն և քա-
ւութիւն սխալանացն բարեխօսութիւն Սթցն . և այլ
մի ևս դառնալ 'ի դժնդակ վարս սատանայի . այլ
Լսել զիւրաքանչիւրոցն Նահատակուիս, և զկա-
տարեալ մբ սէրն, որ առ իմ էր յոյսն նց համբե-
րութեանն . Նախանձ Ունել Քսիւհ . որ հրով և
ցրտով, ջրով և սառամանեօք, քերանովք և հար-
ուհածովք, բանդիւք և կապանօք, սովով և ծա-
րաւով, սրով և մահու, սպառնալեօք և ողորա-
նօք . . . Արդ զհետ երթիցուք կոչողին զհետ
Սթցն մբ սիրով . . . զի ճշմարտեալ սիրովն՝ որ առ
իմ, կարասցուք մասին Սթցն աւետեացն արժա-
նի լինել յետ զկեանս օիս լուծանելոյ : Զի այս-
պէս 'ի ժողովս սթց հաղորդեսցուք . և Տօնեա-
ցուք 'ի փառս ամենակալին այ, որ ետ նց զյաղ-
թութիւն առ չար բռնաւորս, և փառաւորեցան
յերկինս և յերկրի, որ կան և մնան . . . Այսպէս
է իմանալ զՍթցն զԲարեխօսութիւն առ հաւատա-
ցեալ ժողովուրդն . զի իւրեանց մտերիմ վաստա-
կովքն, որք զմարմինս իւրեանց պատարագեցին
յերկրի վս անուանն այ 'ի հոտ անուշից, և մբ
Հոգիք նց հոգևոր բարեխօսութիւն զամ յորդոր-
մութիւն օի ածեն . և Նշխարք Ոսկերաց նոցա՝
փրկութիւն շնորհք ընծայեն 'ի ժողովս հաւատա-
ցելոց . . .

Զի այսպիսի շնորհք տո՛ւան յայ Առաքելոց և Մարգարէից և Մարտիրոսաց և Ամբստրելոց Սբօց յերկրի աստ և 'ի յերկինս , զի նց առաջնորդական հանդիսիւքն և Առաքինասէր վարուք հաճոյասցուք այ . և նք պատճառք ինին մեզ փրկուէ և կենաց միշտ բարեխօսութիւն իւրեանց ॥ :

Սոցին հանգոյն խօսի և յայլ բազում տեղիս սբ լուսաւորիչն մեր , յայտ արարեալ թէ յաւուրց անտի իւրոց կարգեալ և սահմանեալ կային տօնք և յիշատակք սբօց . այլ թէ որպէս կմ զհարդ , չունիմք ինչ յիշատակարան . բայց յանրնդ հատ աւանդութիւն և 'ի սովորութիւն ազգին իմանամք , թէ բաց 'ի կիւրակէէ և յայլոց արունական տօնից , և յաւուրց պահոց՝ որ երկիցս 'ի շաբաթու , և 'ի շաբաթապահոց , և յաղուհացից , մնացել աւուրքն էին յիշատակք սբօց . ուն և յաւուր յայսմիկ . զոր աներկբայ ընծայեն և յաջորդ կարգաւորութիւն :

ՄԻՋԻՆ , կմ երկրորդ գլխաւոր կարգաւորութիւն տօնից և ամ եկեղեցական բարեկարգութեց եղև 'ի հայս , որպէս և ազգն ողջոյն գիտէ և դաւանի , 'ի ձեռն սբօց թարգմանչաց մերոց , քի սբօյն Սահակայ պարթևի հայոց հայրապետի , և սբօյն Մեսրոպայ՝ որ և Մաշտոց վիպ , և նոցուն աշակերտաց 'ի հինգերորդ դարու : Առ այս ունիմք և ապացոյց ոչ միայն զգիրս ծիսարանաց , որ յանուն սբօյն Մեսրոպայ՝ Մաշտոց կոչի , և 'ի հին երկաթագիրս 'ի սկզբան անդ դրոշմեալ կայ անուն Յովհաննու մանդակունւոյ աշակերտի նր իբրև լրացուցչի , ուն և զկարգ օրհնութիւնբեր ցուցակի՝ ուր նշանակին անո՛ւանք միոյ միոյ յաշակերտաց թարգմանչաց , կմ զժամագիրս՝ որ սովորաբար մակագրի * կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից հայաստանեայց եկեղեցւոյ , արարեալ սբօյն Սահակայ հայրապետին , և Մեսրոպայ վիպին . Գիւտայ , և Յովհաննու մանդակունւոյ ॥ , այլև զսո-

վորական մակագրութիւն հին օրինակաց տօնացուցի, որ ունի այսպէս. * Աւետարանացոյց, և Տօնացոյց, և Կարգաւորութիւն, և հրահանգ արուեստական Տօնից. զոր կարգեալ և սահմանեալ է սքին Սահակայ հայրապետին ॥:

Յայտ է և 'ի կարգէ ազգային պատմութե, զի լին գտանել սքին մեսրոպայ զհայերէն գիր 'ի վերին տունութե, իսկեիսկ ձեռն էարկ 'ի թարգմանութե արքայ մեծն սահակ 'ի խնդրոյ վաճառակոյ բարեպաշտ արքային հայոց և ամ եկնաց օրին. թարգմանեցան և բազում մատենք և ճառք սքց հարց 'ի ձեռն սահակայ և մեսրոպայ և աշակերտաց նց. և զարդարեցան եկեղեցիք հայաստանեայց ամ գրաւորական իմաստիւք և բարեկարգութե. վն ոչինչ մնաց պակաս 'ի հայաստան լին ամ եկեղեցական կարգաց՝ լին նմանութե երևելի աթոռոց իւրաքանչիւր եկեղեցեաց, հռովմայեցւոց, աղեքսանդրացւոց, եկմացւոց, անտիոքացւոց, և բիւզանդացւոց. զի և յամէ 'ի սոցանէ ժողովեցին ընտրանաւ ազգի ազգի կարգաւորութիւն, և յարմարեցին ազգի իւրեանց և հին աւանդութեց ազգին 'ի լուսաւորչէ հետէ:

Եւ լին կարգաւորութե տօնից յաւելան բաց 'ի սքց առաջնոց, որոց լինէր յիշատակութիւն և յառաջագոյն, եղեալքն 'ի լուսաւորչէ անտի մինչև 'ի ժողովն եփեսոսի. զորօրինակ մեծամեծ արքեպիսկոպոս 'ի չորրորդ դարու, և անուննի վկայք նահատակեալք 'ի յուլիանոսէ և յարիանոսաց. ընդ որս և սքք ազգայինք. ուն և լին փոխիլ իւրեանց 'ի կենաց ինքեանք իսկ կենդանւոյն տօնելիք սքն սահակ և սքն մեսրոպ՝ իսկեիսկ անցին 'ի կարգ տօնացուցի. և ամ լին և կատարիւր տօն յիշատակի նց փառք. ուն գրեն աշակերտք նց: Նոյնպէս և որ զկնի եղեն սքք անունիք յազգին՝ մանաւանդ նահատակք, մտին 'ի նոյն կարգ տօնացուցի.

ցի . իսկ յայոց ազգաց մի և երկու անուանք սբօց
հազիւ՝ եղան յայնմ հետէ՝ ի տօնացոյց մեր , մինչև
՛ի մետասաներորդ և յերկոտասաներորդ դար ,
ցաւուրս վկայասիրին և շնորհաւոյն :

Եւ էր այս միջին կարգաւորութիւն տօնից ըօրի-
նակիս ըօ այսմիկ : Անուանք սբօց դասաւորեալ
էին ըօ կարգի շարժական ամսոց հայոց՝ ՛ի նաւա-
սարդէ մինչև ՛ի հրոտից , ՛ի միջոց աւուրց շաբա-
թուն՝ յորս և եթ լինի յիշատակ սբօց . և ոչ որմս
զայոց ազգաց , կի՛ ըօ յայսմաւուրաց՝ որք անըհատ
օրըօրէ նշանակեն զսբօս . զի աւուրք պահոց և
կիւրակէք ըհատէին զյիշատակ սբօց , ուն և յա-
ւուր յայսմիկ : Թող զի՛ թէպէտև կային նշանա-
կեալ աւուրք կատարման ոմանց՝ ՛ի սբօց հռովմէա-
կան աւուրք , բայց քանզի տօնական աւուրք սբօց
չէին կապեալ յանշարժ ամիս հռովմայեցւոց , այլ՝
՛ի շարժական տումար հայոց , վն տարւոջէ ՛ի
տարի և դարուց ՛ի դարս՝ նաւասարդն անկանէր
յայլ ժամանակ , ըօ նմին և հետեւեալ ամիսքն . և
այսմս նաև յայսմ պատճառէ փոփոխէին աւուրք
տօնից սբօց : Եւ ուն երևի՝ ՛ի նորոգութե տումա-
րի ՛ի սկզբան թունականուն հայոց , խորհեալ են
առնել այսմ հնարս ինչ , բայց չունիմք հաւաստի
տեղեկութիւն , թէ զի՛նչ արարին կի՛ ոչ . որպէս և
անանիա շիրակացի ասի հոգացեալ վն նորոգուն
տումարի , այլ ոչ ՛ի գլուխ տարեալ :

Այս ինչ յայտնի է յերկաթագիր հին ճաշոցէ՝
զոր ունիմք առ մեզ՝ նախ քան զկարգաւորութիւն
վկայասիրին , զի մարգարէական և առաքելական
և աւետարանական ընթերցունածք ճաշու վն տօ-
նից սբօց՝ սակաւ էին թունով . զի թէպէտև մար-
գարէից և առաքելոց և ոմանց ոմանց ՛ի սբօց կա-
ին առանձին կարգացմունք , բայց հասարակ հայ-
րապետաց մի էր ընթերցունած՝ զոր ՛ի տօնի իւրա-
քանչիւր հայրապետի երկրորդէին . ուն և հասա-

բակ մարտիրոսաց ընթերցուած մի՛ առ՛ի կարգալ՝
'ի յիշատակի իւրաքանչիւր վկայից . լը նմին և մի՛
ճգնաւորի , մի՛ թգրի . և ն . զոր յետոյ ճոխացոյց
վկայասէրն . և լը այնմ նշանակեցաւ յաւելլուա-
ծով ընթերցուած 'ի յետագայ ճաշոցս և 'ի տօ-
նացոյցս :

Ապա վերջն՝ այն է երբորդ կարգաւորուի տօնից ,
ընդ նմին և ճաշոցի և տօնացուցի եղև 'ի ձեռն
գրիգորի վկայապիւրի , որ և էառ զլրուսն յաւուրս
շնորհաւոյն ամ սարօք : Այլ վկայասիրին ունիմք
ինքնագիր յիշատակարան 'ի հին ճաշոց լրացեալ
օրինակ զայս , զկնի առաջին աւուր պենտեկոս-
տէի .

* Այս ինչ կայ 'ի գիրս . և այս է յիշատակարան
Տօնից Տոնականաց , և Սրբոց ան , ցուցմամբ
աւուրց հոռոմի ամսոց լը իւրաքանչիւր սբց՝ հան-
դիպմամբ չարչարանաց կատարման , և կմ լը խա-
ղաղական ելից հանգստեան՝ Մարտիրոսաց և
Հայրապետաց սբց , որք հաճոյացան անդ և
անձուկ ծանապարհաւն յի : Զոր Ես Գրիգորիս
ծառայ ան և Դիտապետ հայաստան ազգիս , հա-
մարձակեալ վն սիրոյ Վկայից քնի , յաւելի 'ի նա-
խակարգեալ տօնսն հոռոմի ամսոց՝ ընտրեալ 'ի
Տօնամակաց՝ յոքունց զսակաւս . որ 'ի բազմաց
անփոյթ էր լեալ . և մեք աշխատեալ զայսպիսի
համառօտահաւաք Տօնամակս գրեցաք 'ի պայծա-
ռութի եկեղեցւոյ . զոր ընթերցցի 'ի նմա՝ 'ի ժա-
մու սոսկալի պատարագին . զոր մի ոք աւելորդ
վարկցի : Զորոց զԱւրս քաղաքավարական պատ-
մութեց , զոր ոչ գոյր առ մեզ հայ գրով , մեք աշ-
խատութե թարգմանեցաք 'ի յունականէն 'ի մերս
գիր և բառ : Այլ աղաչեմ Սրբովք Վկայիւք զա-
մենեսեան առհասարակ , մի անփոյթ առնել զմեր
աղետանջ երկս աշխատուէ , այլ Եօրինակել գա-
ղափարաւ , և գրելով պարհել յամ սբ եկեղեցիս .

և անխափան առանց յերկոճանալոյ կատարել զկանոն ընթերցոճածիս՝ ի Տօնս Յիշատակի Աբգն: Եւ որ որք գրէ զգիրս զայս, աղաչեմ գրել ՚ի զըլուխս գրոցն զդոյզն բան յիշատակի մերոյ, և աղօթիւք յիշել ՚ի քս զարարող գրոցս: Եւ զգրիգորիս համանուն իմ և համազգի, որ և գրիչ և յօրինիչ գրոցս, յիշեսցիք ՚ի քս. և որք յիշէքդ, յիշեալ լիցիք օրհնութիւն ՚ի տր: Յիշեա՛ տր և ողորմեա՛:

Ես Կիւրակոս տրուպ գիտնական, և անարժան ծառայ ւնյ՝ ծանուցանեմ ձեզ վն սբ Կոսակիս Տօնամակի եկեղեցւոյ սբյ, և անձայնեոյ յիշատակի: Ունյ պիտէք, ՚ի սկզբանէ հաւատոց մերոց՝ մեր ուղղադաւան ազգիս արամեան որդիացեալք աշակերտութիւն սբյն Գրիգորի անձանման Լուսաւորչին մերոյ, համօրէն ամ սրբովք՝ որ եղեն յազգս մեր հաճոյ ւնյ, զայս Գրոյ Եկեղեցւոյ (սի կատարեալ ճաշոցի) անփոյթ արարին վն ժամանակին: Եւ մեծ և անձային տօնքն Խաչի կամ Աճաճի, Վկայիցն և սբ Հայրապետացն, Հարցն և Ճբանաւորացն, և Կուսանաց վկայիցն՝ անփառաւոր և անկատար և անյարմար լինէր առանց այս Գրոց: Ապա հոգին սբ ազգեաց սբ հայրապետին Գրիգորիսի Աճասիրի և Վկայասիրի. և նոր սկսեալ յօրինեաց զսա ը Ամենայն Տօնից արժանապէս՝ ՚ի դէպ սաղմոսիւք և ընթերցոճածովք անձախօսիւք: Բայց ոչ ՚ի գլուխ աւարտեաց զամ, զոր պարտ և արժան էր Տօնելոյ:

Ապա ինձ՝ որ միշտ ը նմ էի, և յամ իրս անձայինս կցորդ, և յորդորիչ և փոյթ յաշխատութիւն հոգեւորաց և ւնյ սիրելեաց, հոգ եդ ՚ի վախճանելն իւրում (որ եղև յամ. 1105. շճդ.) մի անփոյթ առնել զամանէ, այլ յանկել ընթերցոճածովք ը արժանին. զոր և արարի. զի հարկ եղեալ է մեզ յայ տօնել զսոսա. և է այսպէս: Քառասուն և

վեց Տօն (իմա ընթերցո՞ւած տօնից) նք հայրապետն կարգեաց . և երեսուն ես տրուպս յաւելի . որ ինին եօթանասուն և վեց . զորս բոլոր տարւոյն բաւական համարեցաք , ընթերցո՞ւածովքն և մարտիրոջօքն : (ցի ուն ընթերցո՞ւածքն եդան , նոյնպէս և վայաբանութիւն պատրաստեցան . կմ ստողոգիք և կցուրդք մարտիրոսաց) :

Իսկ եթէ տարւոյն աւուրքն չլինի բաւական . զի է տարի՝ որ երկոտասան լուսին լինի , և է՝ որ երեքտասան , և տօնքն՝ կարճ տարին յաւելուն , դուք զերկուսն 'ի մի տօնեցէք , (ևս և) երեք և չորս . և այնպէս զբնաւն 'ի գլուխ տարեք . զի լծ հաւատոց մերոց և Տօնք Սբցն պարտ է որ կատարին : Իսկ զիսկզբնից (կմ զբանքս) սբց և անասիւրաց գրեցի , զի մի հայիցիք 'ի ծոյլ և յորովայնամոլ կրօնաստանսն , և լնորին կորնչիցիք 'ի կենացն անյ , այլ սբց նմանեալ՝ մեծ փափագմամբ տօնեսցիք : Մեք զընթերցո՞ւածքն առատապէս որիշ որիշ եդաք լծ ամսոյն , զի մի աղքատ եղեցի կարգք եկեղեցւոյ :

Հարկ և հրաման ունիք յայ՝ զսակաւ յիշատակարանս խրատու , 'ի գիրսն՝ զոր նորոգիցէք , յօրինակիւ . ուն և զհոգևոր ան յիշատակ 'ի նոր գիր : Եւ 'ի վր անի՝ զմեզ զերեքեանս 'ի նոյն , զմք կաթողիկոսն (Գրիգոր Վկայասէր) , և զհամանուն կարևոր իւր գրիգորիս (որ եղև եմս եգիպտոսի) , և զիս զկիւրակոս յիշեսցիք առաջիքս 'ի նք խորհրդին , և 'ի խորոց սրտէ թողուծի ինդրեցէք 'ի քսէ . և նոյն ինքն յն քս ամենեցուն ողորմեսցի , և արժանի արասցէ արքայութե երկնից . որում փառք յաւիտեանս ॥ : Սաինքն է կիւրակոս վիպ թարգմանիչ՝ գործակից վկայասիրին յամի :

Երանի թէ երախտագէտ գրիչք ինէին և փոխանցէին զայս յիշատակարան յամ օրինակս , զոր մեք գտաք յօրինակն ճաշոցի գրելոյ , * 'ի թուականու

Թէ հայկազեան տումարի ոչ (այն է ամ 1230),
'ի լեառն սբ լուսաւորչին՝ յանապատիս որ կոչի կա-
պոսի, հրամանաւ պատուական քահանայիցն վար-
դանայ և սարգսի՝ որ են 'ի դաւառէն եկեղեցաց,
'ի գեղէն որ կոչի իշոխա||, 'ի միսիթար անուն գրէ:
Չոր և լեռն արքայ հայոց որդի հեթմոյ՝ յամի . չիւր .
1279 . պարգև է առաքեալ յարեմուտս՝ հայոց
բնակելոց 'ի փերուժ քաղաք 'ի յիշատակ եկեղեց-
ւոյ սբն մատթէոսի աւետարանչի :

Արդ՝ 'ի հաստահիմն յիշատակարանէ աստի, հան-
դերձ կարգաւորութիւնսն հին օրինակի ճաշոցին,
և համեմատութիւն ը հնագոյն երկաթագիր ճաշո-
ցի գրելոյ յառաջ քան զայդ կարգաւորութիւն, ան-
երկբայ իմանամք զայսոսիկ իրս : Նախ՝ թէ թէ-
պէտեւ տօնք սբց՝ երբեմն այսքանեաց, և հետ-
զհետէ յոլովագունից՝ կատարէին անխափան յազ-
գի մերում լը առաջին կարգաւորութե լուսաւոր-
չին, և լը երկրորդ պայծառութե եղելոյ 'ի ձեռն
թարգմանչաց, բայց 'ի տօնացուցի առնութե ան-
ուանց սբց աւուր աւուր՝ չկային միշտ աւետարա-
նացոյց և ընթերցուած առանձին, այլ 'ի սակաւս
և եթ . և մնացեալքն լը նոցին ունէին զկարդաց-
մունս . և այսպէս նաև ճաշոցն էր աղքատ ըն-
թերցուածովք . ուն և տեսանեմք 'ի հնագոյն օրի-
նակի, զի միայն իբր քսան, կի՛ ին՝ կարգ ընթերց-
ուածոց կայ վս սբց . և քանի մի վասն գլխաւոր
տրուական տօնից, մանաւանդ ծննդեան և զատ-
կի, աղցից և յինանց : Իսկ գրիգոր վկայասէր՝
գործակցօք իւրովք հանդերձ՝ յաւել այլ և ս եօ-
թանասուն և վեց . և այնպէս եղեն լը ամ իբր
հարիւր ընթերցուածք սբց 'ի տարւոյն . որք ոչ
միայն բաւական լինէին վս միոյ տարւոյ, այլ և եր-
բեմն առաւելուին . զի 'ի բաց բարձեալ 'ի միջոցէ
տարւոյն զաւուրս կիրակից և տրուական տօ-
նից և յինանց, և աղուհացից, և շաբաթապա-

հոց .

հոց , և նմ չորեքշաբաթու և ուրբաթու , յորս ոչ լինի 'ի մեղ յիշատակ սքց , մնան աւուրք վասն սքց տօնելեաց իբրև հարիւրիւ չափ . և ահա նովին չափով են յօրինեալ 'ի վերջին կարգաւորութե ըն-

թերցո՞ւածք սքց . ուն և տեսաք և տեսանեմք :
Երկրորդ՝ թէ կարգաւորութի Տօնացուցի նոյն է թէ կարգաւորութե Ճաշոցի (որ առ նախնիս Տօն աճակ կոչուր , մի ցուցակ տօնից ամի ամի . ուն յիշէ և կամրջաձորեցին սամուէլ) . զի տօնացոյցն է իբր ցանկ ճաշոցի , և ճաշոցն է հանդիսարան տօնացուցի . վն զոր ինչ յաւել վկայասերն 'ի ճաշոցն , նմն այնուհետև նշանակեցաւ 'ի տօնացուցի , մի որ ինչ կարգալին է 'ի ժամ ճաշոցից կմ 'ի պատարագի . ուստի և ճաշոցն յայտ առնէ զգիրս ճաշոց . որպէս և տօնացոյցն զցանկ պաշտամանց աւուր աւուր . և թ նմին յարմարութե նշանակեցան և այլ իրք թ աւուր պատշաճի յառաւօտեան և յերեկոյեան ժամու . մի շարականք , ալելուք , կամ թագաւորք , մեսեդիք , կցորդք ևն . յորոց ինչ ինչ և յառաջագոյն էր կարգեալ , և ինչ ինչ հետ զհետէ յօրինեցաւ՝ յաւուրց անտի թարգմանչաց մինչև 'ի շնորհալին և 'ի լամբրոնացին :

Երրորդ՝ թէ շնորհալին իւրովք գործակցօք մինչև 'ի լամբրոնացին՝ եղև հանդիսացուցի կարգաւորութե վկայասիրին . և զոր ինչ բարեզարդուի յաւել 'ի վր՝ ոչ էր նոր կարգաւորութի , այլ հաստատութի նախընթաց կարգաւորութեց . և այնպէս նոյնն մնաց յզկնի դարս անյեղ լի . մինչ զի թէպէտև կիլիկեցիք փորձեցին բազում հնարիւք այլաձևել ինչ ինչ , բայց ոչ եգիտ տեղի յաղգին : Իսկ շնորհալոյն շնորհքն յայտնի են 'ի գործոց նր և 'ի յիշատակարանաց իւրաքանչիւր գրոց պաշտամանց . զորօրինակ 'ի տօնացուցէ , 'ի ճաշոցէ , 'ի շարականէ , և 'ի ժամագրոց , յորս փայլեն բարեզարդութիք նր առ 'ի փառաւոր առնել զպաշտօնն

տօնն ան և սքց նո՛, եթէ՛ զարդարելով զտրուհա-
կան տօնս երգովք և ընթերցութեամբ, և եթէ
եռօրեայ կի՛ իննօրեայ առնելով զհանդէսն, նոյն
պէս և զսքցն տօնս պայծառացուցանելով աւելի
շարականօք և այլ ևս հանգամանօք: Եւ ոպ եղ-
բայր նո՛ գրիգոր պահլաւունի էր գործակից նորա
նո՛ իմիք, նոյնպէս և յաջորդ շնորհալոյն գրիգոր
տղայ՝ ընդ լամբրոնացւոյն՝ ելև յառաջեցուցիչ և
լրացուցիչ հոգևոր փութոյ շնորհալոյն, առհա-
սարակ հետևող լինելով ջանից վկայասիրին՝ որպիս
աշակերտեալք հոգւոյ նո՛: Վնայ գրի՛ ի հին յայս-
մաւուրս ան կիրակոսի • յօդոստ • Ը • * Յայսմա-
ւուր յիշատակ ան հայրապետաց գրիգորի և ներ-
սէսի: Երջանիկ և ան հայրապետքս գրիգոր և
ներսէս՝ եղբարք էին հարազատք՝ յազդէ սքն գրի-
գորի (լուսաւորչի), և ազգականք ան վահրա-
մայ, որ գրիգորէսն կոչեցաւ • զոր կոչէին Վկայա-
սէր վասն պատուելոյ զվկայսն, և թարգմանելոյ
բազում Ճառս՝ ի հայ լեզու և ի գիր • և (նոյնպիս
ազգականք յաջորդի նո՛) ան բարսղի: Սք պայ-
ծառացուցին զեկեղեցիս հայաստանեայց կարգա-
ւորութիւն և տօնիւք, և սպասուք, և գիրս թարգ-
մանել (տալով, կի՛ յօրինելով), որ ոչ գտանիւր առ-
մեզ... և կալեալ զհայրապետութիւն ան գրիգոր
ամս ծի • վախճանի բարիօք • և յաջորդէ զաթոռն
ան ներսէս ամս է • և առաւել պայծառացոյց
զկարգս եկեղեցւոյ • զի այր իմաստուն և գիտնա-
կան էր • և եհաս համբաւ իմաստունէ նորա յամ
ազգս... (մինչև ասէին յոյնք), նոր ոմն գրիգոր
անծաբան յարուցեալ է • և զօր հանգստեան նորա
տօն կարգեցին Ը այլ հայրապետաց և վիպաց ե-
կեղեցւոյ ॥ • և դուցէ այն է՝ զորոյ զնշմարանա-
ուրոյն ևս տեսանեմք ի ժամագիրս յունաց • ի
յունիսի • 15 • * ան վկայ ներսէ ॥ կոչմամբ, առանց
վարուց և ժամանակի: Իսկ ի հայս հաստատութիւն

կար-

կարգեցաւ տօն նր 'ի տօնացուցի' որպէս վերջին 'ի
հարս և 'ի վիշապ . և ոպ տօնելի լէ նմա եղաւ 'ի
կարգ յայտմաւորաց և արժանին յիշատակաց լամ
բոնացին , 'ի փետր . 19 . ուր գրի վարք Ներսի-
սեանց լէ մետրոպեանց ըն հին օրինակի փր կիրա-
կոսին . իսկ յայլ օրինակս յօդոստ . 9 . դնի . * Յե-
շատակ սբ հայրապետացն մերոց գրիգորիսեանցն
և ներսիսեանցն ॥ : Յորմէ և անդր ոչինչ տօն կմ
յիշատակ յաւելլաւ յազգի մերում . և ոչ այլ կար-
գաւորութի եղև կմ պարտի լինել 'ի տօնացուցի .
վիյ զոր ինչ ոք արար կմ առնէ ինչ յայնմ հետէ ,
է նորաձևութի և օտարութի յաւանդուէ հարցն
մերոց սբց :

Գ Լ Է :

Տօնապարտաւորք :

Օ այս անուն կրեն գիրք ոմանց ոմանց 'ի վար-
դապետաց , յորս աւանդին պատճառք տօ-
նից , առաւել փրոնականաց , ցուցմամբ հնութե
նց , և բացադրութե խորհրդոց նոցին . ոպ և դե-
տաւորութի աւուրց առաջաւորաց և քառասնոր
դաց և այլ պահոց : Եւ արդարև եթէ ըն արժան-
ւոյն յօրինեալ գտցի գիրք այդպիսի , մեծապէս
արդիւնաւոր լինի գործն և փր գործոյն , որպէս և
յայտ է ամ տօնասիրաց՝ որք փափագեն խելամուտ
լինել պատճառաց և խորհրդոց տօնից . ապա թէ
ոչ՝ անպիտան ճանաչի գործն և գործելին :
'ի դովելի մասին նախ զառաջինն յօրինեցաւ գործ
այսպիսի իմաստուն բանիւք 'ի Գրիգորիսէ արշա-
րունեաց եպսէ 'ի վախճան եօթներորդ դարու և
'ի սկիզբն ութերորդին՝ 'ի խնդրոյ ան վահանայ
պատրկի՝ պահլաւեան կամսարականի , անուանել

Սէ :

Մեկնութիւն ընկերացուածոց . զորոյ զհին օրինակ երկաթագիր ունիմք 'ի ձեռին . ուր վայելուչ խորհրդածութիւնք առաջի դնի խորհուրդ գլխաւոր տօնից և պահոց , և ընթերցուածոց նոյն աւուրց . որիշ 'ի պարզ մեկնութեան տի մարդարեւական ընթերցուածոց եղելոց 'ի գիրս կիւրղի եկեմացոյ , որ տպագրեալ է յանուն արշարունւոյն 'ի վախճան կոչման ընծայութեան . զի երկրորդիս այս հեղինակ յետին ոք է , և գուցէ դանձակեցին յովհան . զոր մէ տեւս 'ի ծանօթութիւն պատմ . հյ . հատ . ք . երես .

562 = 564 :

Խոհական իմաստութիւն արշարունւոյն՝ բաց յայլոց բանից իւրոց , հանդիսանայ և յայնմ , զի 'ի խօսելն՝ թէ գլխաւորքն 'ի անունական տօնս են երկոքին սոքա , ծնունդ և յարութիւն , որոց և կարգ ճրագալուցի է յար և նման , պարզապէս յայտնաբանէ զհնունի սովորութեան ազգին , առանց արատ դնելոյ սովորութեան յունաց կի՛ պլոց եկեղեցեաց : Ուր եթէ և այլք նովին ոճով ընթանային 'ի բանս , չլինէր ինչ հակառակութիւն :

Ապա 'ի տասներորդ դարու՝ սամուէլ կամրջաձորեցի յերասխաձորոյ , 'ի խնդրոյ անանիայի արշարունեաց եմբի արար զայլ գործ՝ յազագս տօնից անունականաց , գողանալով ինչ ինչ 'ի բանից գրեգորի արշարունւոյ , և այլ ինչ ինչ պատուաստելով յիւրմէ՝ հոգւով հկեկուե լեզւմ յունաց . վայ է տեսանել 'ի բանս սորա այնպիսի ալեկոծութիւն , մինչև կամիլ թ իւր ընկղմել և զայլս , և կրկին մկրտել զյոյնս , ուն ոմանք 'ի նոցանէ առատելութեան սեւալ էին առնել թ հայս . և զի՛նչ տպուղ յայսպիսի բանից 'ի մէջ բրիստոնէից , եթէ ոչ պառակտումն միոյ հօտին քսի հերձուածով , և պատառումն անկար պատմութեանին քսի , ք եկեղեցոյ : Յետ այսորիկ իբր 'ի վախճան ժգ դարուն յովհաննէս վիպ ոմն դանձակեցի ձեռն էարկ գրել

զայլ

դայլ լէարձակ մատեան , եթէ իբրեւ մեկնութի ըն-
թերցո՛ւածոց , և եթէ իբրեւ տօնապատճառ , մա-
կադրելով՝ Պատճառք քօնից , առ իւրաքանչիւր տե-
րունական տօնս , առ տօնս եկեղեցւոյ և խաչի ,
առ աւագ տօնս , ունի և առ դիւսաւոր կիւրակէս և
առ աւուրս պահոց , խառն 'ի պիտանի և յան-
պիտան բանից . զի ոչ միայն պարզաբանելով իմն
ընդարձակէ զպիտանի բանս արշարունւոյն , այլև
առաւելութի երկրորդէ զանպիտանս 'ի բանից
կամրջածորեցւոյն . ոչ միայն քաղէ բազում ինչ
պատուական 'ի գրոց նախնի հարց , ունի և միջոց
և վերջոց՝ մինչև 'ի լամբրոնացին և 'ի վանական
և 'ի վարդան , այլև կարկատէ յոլովագոյն իրս 'ի
զրուցաց վիպաց հասակակցաց իւրոց , ևս և յա-
ւանդութեց ռամկաց :

Եւ որ մեծն է , եթէ միօրինակ պահիւր առ գրիչս
բան հեղինակին , չէր ինչ . այլ տեսանեմք , զի կան
երկու և երեք տեսակք նոյն գործոյն 'ի հին և 'ի
նոր օրինակս (յամենեսին առանց անուան հեղի-
նակի՝) բազմօք տարբեր , և աւելի և պակաս բա-
նիւք . և չարագոյնն այն է , զի 'ի յետին օրինակս
լաւագոյնքն 'ի բանից պակասին , և յոռեգոյնքն
առաւելուն . յայտ է՝ թէ 'ի տիմար , միանգամայն
և 'ի հկնկասէր արանց անկեալ 'ի ձեռս , հետ զհե-
տէ այլափոխեալ է գործն :

Զայսօտիկ լէհանրապէս և եթ շատ լիցի նշանակել
զի ոչ կամիմք իջանել 'ի մասնաւորս . վս զի զինչ
շահ յանշահ բանից , և 'ի դեգերանաց 'ի նիւթս բա-
նակոռնութե 'ի կործանումն լսողաց . մանաւանդ
զի և առ յոյնս ոչ պակասին , այլ առաւելուն այն-
պիսի դիմախօսութիք լեզմ տօնական սովորունց
և պահոց հայոց . և 'ի նոցանէ փոխանցեալ չա-
րախօսութիք առ այլս . զորովք լռելն է բաւական
զգօնութի :

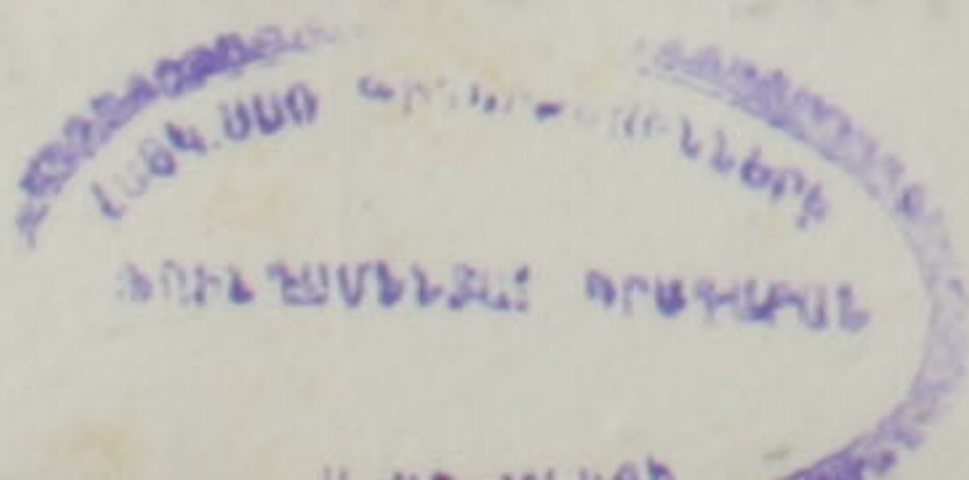
Այն յայտ իսկ է , զի ան ոչ է խռովութե , այլ՝
խա-

խաղաղութեան . և տօնք և պաշտամունք և սո-
վորութիւնք եկեղեցեաց ոչ են 'ի պէտս եղբայ-
րատեցութեան , այլ ' անսիրութեան . այլ քանզի
սատանայ նախանձի լէ պաշտօնն այլ և ընդ փառս
նր , սերմանէ անդադար զորոմն իւր չար 'ի մէջ
քրիստոնէից , առ 'ի քաղել նաև 'ի բարի ազարա-
կէ նիւթս գեհենոյն : Եթէ որ կամի լիով հասու-
լինել բանիցս , զլամբրոնացւոյն ընթերցցի զատե-
բանութի ' հոգւով այլ բարբառեալ :

Կամէի բերել աստ բաղմապատիկ բանս վն սոցին
իրաց 'ի սբ վրդպաց մերոց և յունաց և հռովմայեց-
ւոց , 'ի ցուցանել ' թէ յինչ խորհուրդ և որով ոգ-
ւով կարգեցան տօնք ան 'ի փառս այլ և 'ի պատիւ
ան սբց նր և 'ի պայծառութի և 'ի ցնծութի եկե-
ղեցւոյ , և թէ քանի խոտորին 'ի հետոց առաջին
սբ վրդպաց ' որք փոխանակ զայսոսիկ քարոզելոյ ,
յօտարոտի բանս կրթին . այլ աւելորդ համարե-
ցայ զյայտնիսն երկրորդել : Զի զայդ ինքնին ընտ-
րեն տօնասէրք և վկայասէրք հոգւով անպաշտու-
թե , ը չափու գեղեցիկ տենչանաց առ յանչափս
տենչալին վերբերութե ' մշտափափաք կարօտով
ժաման լինելոյ յօթեանս երկնաւորս ' պարակցութե
ամենաժողով տօնի երանելեացն երկնաքաղաքա-
ցեաց ' հրեշտակաց , և մարդկան հրեշտակացելոց .
որոց լիցի և մեզ դասակից լինել յանեղրական և
յանտրտում 'ի կեանս ' շնորհօք և մարդասիրութե
ան մերոյ և փրկչին յսի քսի . ընդ որում հօր ամե-
նակալի և ամենասբ հոգւոյն տացուք գոհութի
և փառս ' երկրպագութե հոգւոյ յաւիտեանս յա-
ւիտենից . Ամէն :

Վ Ա Խ Ճ Ա Ն

Գործոյս :

Յ Լ Ն Կ

գլխոյ յԼ. Հատորոյ :

ՏՕՆԵԼԿԵԼՆ ՂԵՌԻՐ

Ղառ . ւ .	Ս Յղուի անարատ Կու-	
	սին մարիամու 'ի յան-	
	նայէ	5
	Վարձեալ 'ի նոյն խոր-	
	հուրդ	19
Ք .	Ս ծնունդ Խր. Խաժնի .	31
	Վարձեւ 'ի սլատիւ ան-	
	ուան Սարիամու . . .	42
Գ .	Յ ընծայումն Կուսին . .	49
Դ .	Յ աւետումն Կուսին . .	62
Ե .	Յ այցելութի Կուսին . .	71
Զ .	Ս ծնունդն Վ. Սի . . .	83
	և զըձէ՛ն Յանունն Յ. Սի .	92
Է .	Ս գալուստ երից մոգուց	
	յերկրպագութի նորա-	
	ծին արքային Յ. Սի . .	100
Ը .	Ս քառասնօրեայ գա-	
	լուստ Խն 'ի տաճարն .	
	որ և Խնընդառաջ . .	112
Թ .	Ս մկրտութի Խն . . .	119
Ժ .	Յ այլակերպութի ք. Սի ,	
	որ	

	որ և տօն Վարդավա-	
	ռի	129
ԺԾ .	Ն ծաղկազարդն	138
ԺԹ .	Ն չարչարանս քօրի՝ որնիս	
	կտակի՝ բերանոյ ին և	
	տիրամօր :	145
ԺԿ .	Ն Յարուծի քօրի	167
ԺԴ .	Ն Տամբարձումն քօրի	172
ԺԵ .	Ն Գալուստ Տոգւոյն	
	սք	182
ԺԶ .	Ն Վերափոխումն սուրբ	
	Լ. ճածնի	196
ԺԷ .	Ն տօնս սք Սաչի առ-	
	հասարակ	205
ԺԸ .	Ն Սաչվերացն առան-	
	ձին	215
ԺԹ .	Ն Սաչգիւտն առան-	
	ձին	225
Ժ .	Ն տօնս Լիկեղեցոյ առ	
	հասարակ	238
ԻԱ .	Ն պատիւ Լ. մենայն սք	248

ՍՏՈՒԴՎԱԾ Է 1971 թ.

ՅԵՒԵԼՈՒԼԾ

Իբրև ներածումնի և բովանդակումնի փորձոյ :

ԳԼ . Ծ : Տանգամանք ստուգադուրու
 ԹԷ հարազատ վարուց սք . Կ
 ք . Քննուի ստուգուէ վարուց
 սք ըհանրապէս Ժ
 Կ .

4. Պիտանտուութիք բողանգայ
 առ պատճառանս անհաւան
 եղելոց վարուց սքց . . . ԻԸ
 4. Հաւաստիք՝ բազմօրինակ
 տանջանարանաց վկայից . ԽԹ
 Է. Լղբիւրք վարուց և վկայա
 բանութեց սքց . . . 84
 Լւսեբիոս . . . 85
 Սեւտափրաստէս . . . 86
 Յայտաւուրք յունաց . . 47
 Սամադիրք յունաց . . 47
 Սկայագիրք լատինացւոց և Ի
 հռովմայեցւոց . . . 48
 Նաւաւորք հայոց , կամ
 վկայագիրք սքյն գրիգորի
 վկայասիրի . . . 49
 Յայտաւուրք հայոց . . . 50
 4. Սարգաւորութիք տօնից ըստ
 հին ցուցակաց , որ են հին
 Տօնացոյցք , և Տօնամակք
 և Ի Նաւորք . . . 74
 5. Տօնապատճառք . . . 75

663

Ս. Լ. Խ. Ն.

Հատորիս

